

УДК - 339.9(075.8)

ББК - 65.58я73

А.В.Череп, В.М. Вишняков Сучасний стан євроінтеграційних процесів України Монографія 2013.-350с.,укр..

ISBN

У монографії розглянуто теоретичні, методологічні, і практичні аспекти формування і реалізації геоекономічної політики в контексті євроінтеграційних процесів

Монографія предназначена для магістрів та аспірантів спеціальності міжнародна економіка, а також фахівців в галузі зовнішньоекономічних зв'язків.

Рекомендовано до видання вченою радою

Рецензенти

ISBN

©Череп А.В. Вишняков В.М.,

2013

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1.Методико – теоретичні засади дослідження світових інтеграційних процесів.	8
1.1 Теоретичні аспекти світових інтеграційних процесів	8
1.2 Сучасні концепції дослідження світових інтеграційних процесів	24
1.3 Фактори і структура сучасного інтеграційного процесу	43
Розділ 2.Аналіз формування та розвитку світових інтеграційних об'єднань	52
2.1Становлення сучасних світових інтеграційних об'єднань	52
2.2Етапи формування міжнародних регіональних інтеграційних угруповань	64
2.3 Становлення інтеграційних процесів в Україні	73
2.4Аналіз інтеграційних процесів України в сучасних умовах	81
Розділ 3. ЕС як вища стадія розвитку інтеграції у світі	108
3.1 Основні передумови виникнення ЕС	108
3.2 Сучасний стан інтеграційних процесів в ЕС	114
3.3 Сфери та механізми економічної інтеграції в Західній Європі	123
3.4 Досвід західно-європейської інтеграції	138
Розділ 4. Аналіз розвитку інтеграційних процесів України в умовах глобалізації	144
4.1 Сучасні тенденції інтеграції України до ЕС	144
4.2 Оцінка потенціалу та процесів транснаціоналізації в Україні	156
4.3 Регіональні торговельні альтернативи інтеграційних процесів України	169
4.4 Аналіз зовнішньо торговельних відносин між Україною та країнами ЕС	181
4.5 Дінаміка торговельно- економічних відносин України та РФ	202
Розділ 5. Шляхи удосконалення геоекономічної стратегії інтеграційних процесів України	208
5.1 Стратегічна інтеграція України в контексті геоекономічного	

вибору між заходом і сходом	208
5.2 Перспективні напрямки взаємодії в зовнішній торгівлі України з країнами СНД	215
5.3 Вплив процесу інтеграції в ЕС на економіку України : позитивні і негативні наслідки	235
5.4 Шляхи прискорення інтеграції України до ЕС	244
Розділ 6. Соціально економічні наслідки інтеграції України до ЕС	253
6.1 Стратегія інтеграції України до ЕС	253
6.2 Модернізація економіки	286
6.3 Розвиток інноваційно – інвестиційної діяльності	283
Висновки	297
Додатки	302
Перелік використаної літератури	323

Вступ

Найважливішою рисою сучасності є зростання взаємозалежності економік різноманітних країн, розвиток інтеграційних процесів на макро- і мікрорівнях, інтенсивний перехід цивілізованих країн від зачинених національних господарств до економіки відкритого типу, зверненої до зовнішнього світу. Однією з аксіом політико-економічного розвитку світової економіки у післявоєнний період є поступовий ріст їх взаємозалежності.

Процес світової економічної інтеграції є зумовленим розвитком та поглибленням світового поділу праці. Від звичайного обміну товарами – до сталої масштабної міжнародної торгівлі товарами та послугами – до інтернаціонального переміщення капіталів та створенню нових виробництв – до щільної виробничої і науково-технічної кооперації – до спільного ведення виробництва і керування. У результаті – національні економіки «проникають» одна в одну. Очевидною стає інтернаціоналізація господарського життя, коли переплітаються багато різних фаз науково-технічної, виробничої, інвестиційної, фінансово-комерційної діяльності. Економічна взаємозалежність країн і народів стає відчутною реальністю. Поступово складаються і стають особливо щільними всебічні світові господарські регіональні зв'язки, які охоплюють багато країн. Міжнародна економічна інтеграція отримує практичне втілення, визначаючи також перспективи подальшого господарського прогресу.

Логіка ринкової економіки та класичної економічної теорії, відкритість та свобода торгівлі також сприяли розвитку інтеграційних процесів. Лібералізація міжнародного обміну полегшила адаптацію національних господарств до зовнішніх умов та впливу, сприяла більш активному їх включенню до міжнародного поділу праці і кооперацію, у процес широкого міждержавного спілкування. Динамічний розвиток світових продуктивних сил, все більш широке впровадження результатів науково-технічного прогресу відкрили для цивілізованих країн можливість переходу від екстенсивного до інтенсивного типу відтворення, до формування нового

технологічного базису. У результаті відбулося переростання продуктивних сил національно-державних поділів, їх вихід за межі територіальних кордонів. Причому цей процес стосується усіх важливих елементів матеріальної та нематеріальної сфери не тільки товарів, але й капіталу, послуг, робочої сили, усіх стадій суспільного відтворення. Виходячи з цього, а також з того, що Україна зараз є активним учасником інтеграційних процесів, тема даної курсової роботи є дуже актуальною.

Україна ще на початку свого становлення, як суверенної держави, проголосила курс на європейську інтеграцію, як перспективу свого розвитку. Це обумовлено не лише суто українськими інтересами, а й відповідними об'єктивними процесами, що відбуваються у системі світового господарства та світовій економіці, а саме створенням у світі декількох центрів економічного тяжіння, найбільшим із яких є європейський ринок, основу якого становить ЄС. Тому для України як європейської держави прагнення інтегруватися в європейські економічні структури є цілком природним і об'єктивним. Європейська інтеграція і членство в Європейському Союзі є стратегічною метою України, тому, що це найкращий спосіб реалізації національних інтересів, побудови економічно розвинутої і демократичної держави, зміцнення позицій у світовій системі міжнародних відносин; це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентної спроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС.

Актуальність теми даної монографії полягає в тому, що об'єктивна необхідність вимагає поступового, але неухильного включення економіки України до системи міжнародного поділу праці (МПП), світових інтеграційних процесів. Нинішня ситуація характеризується глобальною трансформацією усіх країн світу до нового якісного стану, нового типу цивілізації третього тисячоліття.

В майбутньому велике значення буде мати інтеграція України в Європу. Україна широким фронтом виходить на західноєвропейський соціально-

економічний простір. Таким чином самостійність України зовсім не означає її самоізоляції на міжнародній арені.

Сучасні тенденції світового розвитку ставлять перед Україною нові проблеми та потребують від неї активної участі в їх рішенні. Характерною рисою сучасного світового соціально-економічного розвитку є бурхлива динаміка інтеграційних процесів у світі та Європі зокрема. При цьому навіть ті країни, які не входять до складу інтеграційних об'єднань, неминуче відчують на собі їх відчутний вплив. На європейському континенті таким інтеграційним угрупованням є Європейський Союз.

В даній роботі викладені найголовніші міркування й аргументи на користь європейської інтеграції України та пропозиції щодо наступних першочергових ініціатив з боку нашої країни.

Метою написання монографії є дослідження і аналіз економічної співпраці України з країнами Західної Європи та процесу інтеграції України до ЄС.

У роботі відповідно до мети поставлені наступні задачі:

- розкрити основні напрями співпраці і шляхи інтеграції України до ЄС;
- дати характеристику сучасного стану зовнішньоторгівельного обороту України з країнами ЄС;
- проаналізувати динаміку розвитку зовнішньоторгівельних зв'язків;
- Намітити основні шляхи, дати рекомендації щодо вдосконалення економічної співпраці, визначити першочергові цілі на шляху інтеграції України до ЄС.

Теоретичною і методологічною основою роботи послужили закони і нормативні акти, публікації друковані, періодичні видання.

Під час написання даної монографії було опрацьовано багато літератури (друковані публікації, періодичні видання, закони і т.ін.), в яких зібраний і надрукований цікавий та корисний матеріал : статистичні відомості стосовно зовнішньоекономічних стосунків України з країнами ЄС, глибокий аналіз цих відомостей, детально переглянуті проблеми і перспективи розвитку стосунків Україна – ЄС. Також необхідно відмітити таких авторів,

як О.Білорус В.П.Буряк Будкин І. Бураковський,Б.Губский В.Дранко В.Копійка В.Сіденко Г. Немиря, В.Новицкий Ю.Пахомов А.Поручник О. В.Чужиков А.Філіпенко , в роботах яких детально проаналізована нормативно-правова база стосунків Україна-ЄС, визначено чим ЄС привабливий для України і чим Україна приваблива для ЄС як економічний партнер, намічено основні заходи щодо подальшої інтеграції України в ЄС. Але також треба зауважити на тому, що на даний час замало друкується статистичних даних щодо економічних зв'язків України з країнами Західної Європи, а також монографій, присвячених проблемам інтеграції України в Європу.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СВІТОВИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Теоретичні аспекти світових інтеграційних процесів

Найважливішою рисою сучасності є зростання взаємозалежності екомік різноманітних країн, розвиток інтеграційних процесів на макро- і мікрорівнях, інтенсивний перехід цивілізованих країн від зачинених національних господарств до економіки відкритого типу, зверненої до зовнішнього світу. Однією з аксіом політико-економічного розвитку світової економіки у післявоєнний період є поступовий ріст їх взаємозалежності.

Процес світової економічної інтеграції є зумовленим розвитком та поглибленням світового поділу праці. Від звичайного обміну товарами – до сталої масштабної міжнародної торгівлі товарами та послугами – до інтернаціонального переміщення капіталів та створенню нових виробництв –

до щільної виробничої і науково-технічної кооперації – до спільного ведення виробництва і керування. У результаті – національні економіки «проникають» одна в одну. Очевидною стає інтернаціоналізація господарського життя, коли переплітаються багато різних фаз науково-технічної, виробничої, інвестиційної, фінансово-комерційної діяльності. Економічна взаємозалежність країн і народів стає відчутною реальністю. Поступово складаються і стають особливо щільними всебічні світові господарські регіональні зв'язки, які охоплюють багато країн. Міжнародна економічна інтеграція отримує практичне втілення, визначаючи також перспективи подальшого господарського прогресу.

Логіка ринкової економіки та класичної економічної теорії, відкритість та свобода торгівлі також сприяли розвитку інтеграційних процесів. Лібералізація міжнародного обміну полегшила адаптацію національних господарств до зовнішніх умов та впливу, сприяла більш активному їх включенню до міжнародного поділу праці і кооперацію, у процес широкого міждержавного спілкування. Динамічний розвиток світових продуктивних сил, все більш широке впровадження результатів науково-технічного прогресу відкрили для цивілізованих країн можливість переходу від екстенсивного до інтенсивного типу відтворення, до формування нового технологічного базису. У результаті відбулося переростання продуктивних сил національно-державних поділів, їх вихід за межі територіальних кордонів. Причому цей процес стосується усіх важливих елементів матеріальної та нематеріальної сфери не тільки товарів, але й капіталу, послуг, робочої сили, усіх стадій суспільного відтворення.

Економічна інтеграція характеризується деякими істотними ознаками, що у сукупності відрізняють її від інших форм економічної взаємодії країн: взаємопроникненням і переплетенням національних виробничих процесів; широким розвитком міжнародної спеціалізації і кооперації у виробництві, науці і техніці на основі найбільш прогресивних і глибоких їхніх форм; глибокими структурними змінами в економіці країн-учасниць; необхідністю цілеспрямованого регулювання інтеграційного процесу, розробки

скоординованої економічної стратегії і політики; регіональністю просторових масштабів інтеграції, тому що необхідні передумови першорядно складаються між країнами, де установилися тісні господарські зв'язки.

Поняття „інтеграція” з'явилося в економічному словнику порівняно недавно, у 20-х рр. ХХ сторіччя, і означало „навчання про інтеграцію”. Наведені в табл. 1.1 визначення дозволяють дійти висновку, що поняття «інтеграція» є багатозначним і декілька різноплановим.

Одним із найважливіших чинників розвитку людської цивілізації, безумовно, виявилася інтеграція. Вже за одне це вона гідна детального вивчення. Термін “інтеграція” походить з латині, де *integratio* означає з'єднання окремих частин у загальне, ціле, єдине. Одним із видів інтеграції є економічна інтеграція. Вона – найвищий ступінь розвитку міжнародних економічних відношень.

В окремих джерелах її називають регіональною економічною інтеграцією, що є за змістом синонімом МЕІ. Таким чином, в самому загальному сенсі МЕІ - об'єднання держав. У підходах до визначення поняття «МЕІ» існують відмінності. Одна група авторів визначає МЕІ як процес зближення, взаємопроникнення, зрощування національних економік в рамках інтеграційних угруповань у загальних територіальних межах об'єдналися держав.

Інша група авторів розглядає інтеграцію як створення єдиної багатонаціональної економіки з єдиним відтворювальним процесом взамін національних економік, тобто як результат процесу. Треті вважають, що інтеграцію слід розглядати у двох аспектах: як економічну категорію і як процес. Нам видається, що останній підхід найбільш продуктивний. Однак, розглядати інтеграцію слід не як процес зближення, зрощування і т.д., а як процес створення державою умов для підвищення ефективності функціонування національних економік за рахунок їх зближення, взаємодії, зрощування. Справедливість такого підходу доводиться еволюцією форм інтеграції, яка буде розглянута нижче.

Дуже важливо визначити МЕІ як економічну категорію. Справа в тому, що в результаті об'єднання національних економік утворюються інтеграційні об'єднання різного типу, що стають самостійними суб'єктами зовнішньоекономічних відносин. Їхні стосунки з партнерами із зовнішньоекономічних відносин є частиною міжнародних економічних відносин, характер яких відмінний від аналогічних відносин окремих держав. Як економічна категорія МЕІ - це особливого роду міжнародні економічні відносини регіональної економ

Таблиця 1.1

Підходи до визначення поняття «інтеграція»

Джерело	Визначення
Советский энциклопедический словарь	Інтеграція економічна форма інтернаціоналізації господарського життя, що виникло після Другої світової війни, об'єктивний процес переплетення національних господарств й проведення погодженої міждержавної економічної політики. Включає розвиток виробничої і науково-технічної кооперації, торгово-економічних і валютно-фінансових зв'язків, створення різних міждержавних об'єднань політичного і економічного характеру, регіональних економічних угруповань – зон вільної торгівлі, митних союзів, економічних і валютних союзів і ін. (СЕС, ЄС, ЕАСТ, АСЕАН і ін.)
Український Радянський Енциклопедичний Словник	Інтеграція (лат. integration – відновлення, від integer – цілий) – об'єднання в ціле раніше ізольованих частин. І. соціальна – об'єднання різних груп соціальних (класова І.), асиміляція різнорідних елементів культури в єдину культуру (культурна І.), уніфікація різних моральних норм і цінностей (моральна І.).

	<p>Інтеграція економічна – форма інтернаціоналізації виробництва, зближення й поглиблення взаємодії нац. економік ряду країн. Зумовлена зростанням продуктивних сил, підвищенням усупільнення виробництва та науково – технічною революцією...</p>
Економічна енциклопедія	<p>Інтеграція (від лат. Integration – відновлення і цілий) – поступове зближення та об'єднання економічних суб'єктів у процесі їх взаємодії (взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозбагачення та ін.).</p> <p>Інтеграція економічна – процес зближення і поступового об'єднання національних економічних систем, сучасна найрозвинутіша форма інтернаціоналізації господарського життя.</p>
М. Альошин	<p>Інтеграція – організаційно-економічне злиття двох або більш елементів в єдине ціле, при якому з'являється нова якість.</p>
Е.В. Рудинская, С.А. Яромир	<p>Объединение усилий ряда организаций для достижения общей стратегической цели, укрепления их конкурентоспособности и повышения эффективности.</p>
А.М. Гатауліна	<p>інтеграція це комплекс організаційних форм розвинутого співробітництва (де співпраця - це спільна, пов'язана діяльність) підприємств і організацій різних сфер, галузей і видів діяльності;</p>
М. Мескон, А. Альберт, Ф. Хедоурі	<p>інтеграція в сучасній економіці виражається в розвитку взаємодій між її економічними одиницями при виробництві, розподілі, обміні і споживанні, виникненні нових формоутворень, зростанні цілісних властивостей систем з метою отримання максимального синергетичного ефекту. Інтеграційні</p>

	функції проявляються у встановленні зв'язків між раніше розрізненими елементами інтегруються одиниць;
--	---

Досліджуючи питання визначення міжнародної економічної інтеграції, можна надати узагальнене визначення, яке точно, на наш погляд, виражає сутність інтеграції: "Міжнародна економічна інтеграція це об'єктивний, усвідомлений (тобто добровільний) і направлений процес зближення, взаємоприспособлення і зрощування національних господарських систем, що володіють потенціалом саморегулювання і саморозвитку".

Незважаючи на зовнішні відмінності наведених вище визначень, кожне з них має поняття "зв'язок". Воно використовується в сенсі взаємної залежності, обумовленості, з'єднання, скріплення, зрощування частин у ціле. Звідси можна зробити висновок, що інтеграція - це процес, який означає стан пов'язаності окремих елементів системи в єдине ціле. Для формування власного визначення поняття "інтеграція" слід виділити характерні інтеграції ознаки, які дозволять відокремити даний процес від всіх інших процесів об'єднань, існуючих в економіці.

Ми виявили наступні суттєві ознаки інтеграції:

- а) інтеграція - це об'єднання (де об'єднання - це утворення цілого з окремих самостійних частин, одиниць) через формування різного типу зв'язків між суб'єктами, що проявляються в різному поєднанні їх ресурсів;
- б) інтеграція - це об'єднання двох або декількох суб'єктів;
- в) інтеграція - це об'єднання раніше самостійних і незалежних економічних суб'єктів, що мають до цього власний напрям саморозвитку;
- г) з вищесказаного ознаки випливає, що інтеграція - це об'єднання економічних суб'єктів, які мають майно у власності, що дозволяє його об'єднати з їхньої волі і рішенням;

д) об'єднання майна завжди відбувається на основі укладання договорів, тому інтеграція - це об'єднання шляхом встановлення цивільно-правових відносин;

е) ознака (д), визначаючи висновок договірних стосунків, дозволяє зробити висновок про те, що ці відносини будуються, в першу чергу, на добровільних засадах сторін, тому можна сказати, що інтеграція - це об'єднання суб'єктів для реалізації цілей ефективного спільного співробітництва, що зумовлює добровільність даного процесу. Добровільність передбачає вчинення будь-якої дії з ініціативи сторін через усвідомлення кожною з них свого бажання до даного дії і докладання зусиль для вчинення цієї дії, тобто продукт взаємної непротивлення сторін.

Ось наше визначення інтеграції, що враховує вищевипісанні ознаки. Інтеграція - це добровільне об'єднання двох або більше раніше самостійних економічних суб'єктів шляхом встановлення між ними різних типів і форм зв'язків, обумовлених за допомогою укладення цивільно-правових актів, з метою реалізації ефективного спільного співробітництва на благо кожного з об'єднаних суб'єктів.

Це визначення поняття "інтеграція" відрізняє в першу голову те, що дозволяє віднести об'єднання, що має зазначені ознаки, саме до інтеграційному, і ніякому іншому. Основною відмінністю даного визначення є наголос на добровільність здійснення процесу об'єднання.

Зустрічаються різні форми об'єднань підприємств, зокрема недружнє поглинання, коли одна компанія, скуповуючи контрольний пакет акцій, отримує контроль над поглинається компанією. Таке об'єднання не може бути віднесено до інтеграційному, так як порушуються основні ознаки інтеграції. По-перше, не встановлюються зв'язки між учасниками (вони замінюються повним підпорядкуванням інтересів однієї компанії іншою), по-друге, порушується принцип добровільності прийняття рішення про об'єднання; звідси, по-третє, відсутня мало-яке співробітництво між об'єднаними суб'єктами.

Процес інтеграції, як і будь-який економічний процес, повинен будуватися на основних правилах, визнаних такими в силу того, що вони стійко повторюються в масі випадків. Виходячи з цього я виділяю безумовні принципи економічної інтеграції: принцип економічної доцільності і наукової обгрунтованості створення нової об'єднаної структури. Даний принцип означає, що при формуванні інтегрованого об'єднання необхідна попередня робота по визначенню майбутнього економічного ефекту такого об'єднання, яка будується на використанні наукових підходів оцінки; принцип соціально-економічної спрямованості діяльності нової об'єднаної структури. Даний принцип передбачає, що структура при реалізації власних цілей повинна одночасно брати участь у реалізації регіональних економічних і соціальних програм, сприяючи вирішенню проблем зайнятості і збільшення доходів населення; принцип демократії входження суб'єкта в нову об'єднану структуру означає, що колективна діяльність об'єднуються суб'єктів повинна забезпечуватися певними правами всіх учасників. Формування інтегрованих систем вимагає виконання умов, які в першу чергу визначаються необхідністю досягнення інтегруються підприємствами мети, яка впливає з забезпечення відносно рівних економічних умов учасникам процесу і узгодженого розвитку всіх технологічних ланок виробництва кінцевого продукту; принцип забезпечення взаємної зацікавленості учасників інтегрованого об'єднання полягає в тому, що його діяльність не може реалізувати цілі лише одного суб'єкта, виключаючи інтереси іншої, так як в цьому випадку буде порушений принцип демократії; принцип винятку економічно невиправданих посередників між партнерами. Сутність даного принципу полягає в тому, що мета інтегрованого об'єднання полягає у поглибленні взаємодії між учасниками для зміцнення їх зв'язків. Отже, будь-яка особа, яка виступає посередником, буде порушувати зв'язність суб'єктів і таким чином порушувати мета створення інтегрованого об'єднання; принцип недопущення монопольного становища об'єднаної структури на ринку. Даний принцип впливає з

об'єктивного вимоги ринку, яке, як правило, має правову основу у вигляді законодавства, спрямованого на боротьбу з монополіями.

Уточнення сутності процесу інтеграції значимо в розумінні особливостей її проведення. Особливо цінно, на мою думку, виділення принципів здійснення інтеграційних процесів, так як процес, проведений без урахування основних правил, може, як мінімум, мати власний негативний результат, а, як максимум, бути шкідливим для всієї економічної системи.

Підсумовуючі зазначене, можна зробити висновки: до елементів, які частіше всього використовуються при визначенні дефініції «інтеграція» належать: зрощування, удосконалення, об'єднання в ціле яких-небудь частин. Переносячи зміст визначення в сферу аналізу суспільних відносин, згадані автори мали на увазі об'єднання економічних суб'єктів чи держав, у деяку соціально-політичну спільність.

Проблема інтеграції завжди зводилася до об'єднання інтегровальних країн на основі принципів вільної торгівлі. Продовжуючи цю ідею, Маркус Мендес (M. Mendes) затверджує, що "економічна інтеграція сприяє формуванню більш однорідних господарських відносин між державами, розширює можливості для вирівнювання рівнів їх економічного розвитку, оскільки в ході прискорення вільного руху всіх виробничих елементів ... відбувається взаємопроникнення економік держав-членів" [263].

Бела Баласа (B. Balassa), визнаний авторитет з питань інтеграції у своїх роботах визначає інтеграцію як процес і стан. Розглядаючи інтеграцію як процес вчена включає заходи щодо усунення дискримінації між економічними одиницями, що належать різним національним державам; а як стан, представляє інтеграцію як відсутність різних форм дискримінації між національними господарствами [169].

З вище представлених визначень видно, що економічна інтеграція припускає певне географічне зближення, подібність господарсько-культурних систем і країн, що входять в об'єднання. Це створює об'єктивні можливості для формування єдиних економічних інтеграційних угруповань, в основі яких лежить принцип вільної торгівлі.

Крім цих визначень, існують і інші погляди на інтеграцію. Відомий дослідник – голландський економіст – лауреат Нобелівської премії з економіки Ян Тінберген (J. Tinbergen) однак вважав, що "економічна інтеграція представляється процесом формування оптимальної структури світової економіки шляхом цілеспрямованого впровадження в неї необхідних для інтегрування елементів економічної координації й уніфікації, усунення штучних перешкод, що гальмують формування найбільш сприятливого стану" [269].

Розділяючи цю точку зору, Антонов В.А., російський фахівець із питань інтеграції, вважав що "економічна інтеграція має на увазі заходи щодо зближення й зрощування декількох національних господарств у економічну систему, яка забезпечує подальшу концентрацію й переплетіння капіталів, проведення державами погодженої зовнішньої й внутрішньої політики" [202].

Таким чином, по міркуваннях цих фахівців, економічна інтеграція повинна являти собою свідомо регульований процес зближення економік країн-членів на основі цілеспрямованого державного регулювання. Хоча поняття "економічної інтеграції" трактується по-різному, але різні визначення можна звести до того, що економічна інтеграція являє собою процес зближення економік декількох держав. Вона є результатом дуже високого рівня і міжнародного поділу праці й коопераційних зв'язків у рамках окремих регіонів. Її здійснення може проводитися двома шляхами: або шляхом лібералізації торгівлі, або шляхом державного втручання.

Однак, на наш погляд, наведені визначення поки відбивають лише одну сторону інтеграційного процесу. Вони ще не узагальнюють усі аспекти такого складного явища. Економічну інтеграцію не можна розуміти винятково як простий стихійний ринковий процес лібералізації торгівлі або як цілеспрямовано регульований процес зближення деяких національних економік. Це діалектична єдність, що представляє обидві сторони того самого явища. Лібералізація торгівлі необхідна для економічної інтеграції, але вона ніколи не приводить до справжньої, стійкої економічної інтеграції,

тому що підсилює нерівномірність розвитку між країнами-учасницями інтеграційного угруповання. Багаті країни стають більш багатими, а бідні – більш бідними. З іншого боку, занадто високий рівень державного втручання в інтеграційний процес створює монополію на об'єднаному ринку й приводить до неефективного розподілу ресурсів.

Враховуючи крайності цих двох поглядів на інтеграцію, ми вважаємо, що світова інтеграція повинна розумітися як об'єктивний, усвідомлений і спрямований процес зближення, взаємоприспосування й зрощування національних господарських систем шляхом зміцнення взаємовигідного економічного співробітництва між ними на основі вільної торгівлі, вільного руху факторів виробництва й координації політики. У її основі лежить економічний інтерес що брав участь суб'єктів, і міжнародний поділ праці. Виходячи із усього вищевикладеного положення, ми прийшли до таких важливих зауважень: По-перше, процеси, що ведуть до економічної інтеграції, можна схематично виразити в такий спосіб: Розвиток продуктивних сил -> міжнародний поділ праці -> інтернаціоналізація виробництва й капіталу -> економічна інтеграція. По-друге, для будь-якого інтеграційного угруповання характерні три ознаки:

- об'єднання деяких географічно зв'язаних територій або держав;
- проведення вільної торгівлі ;
- здійснення спільної врегульованої погодженої світової політики.

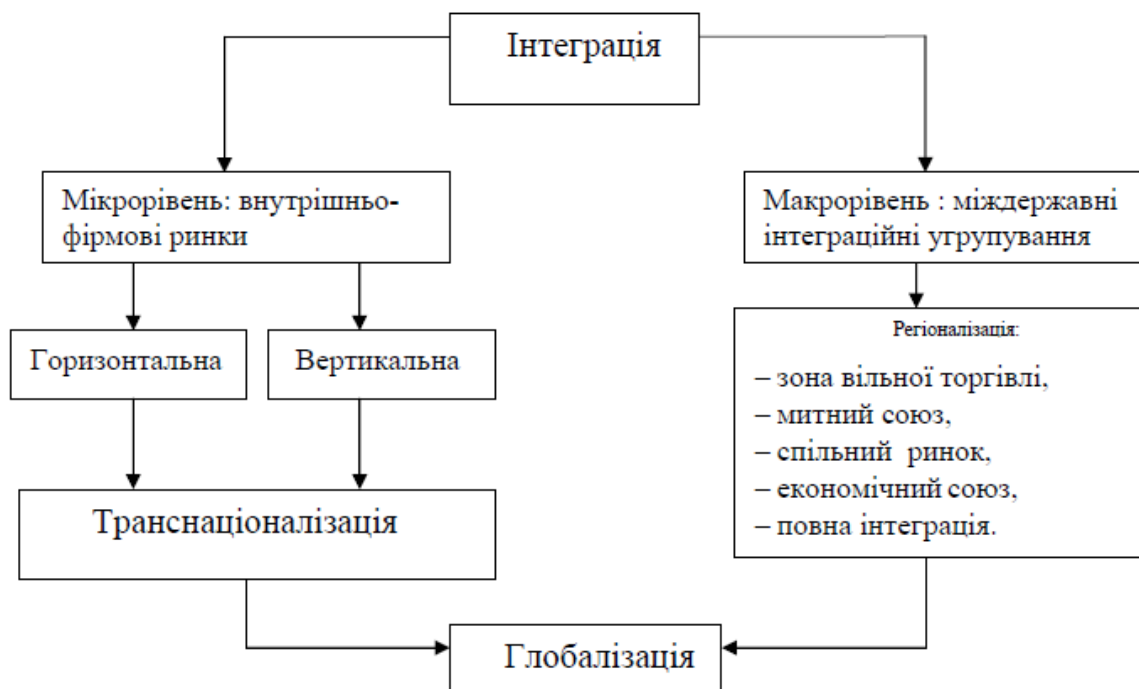

Рис.1.1. Напрями розвитку міжнародної економічної інтеграції

Участь країн в інтеграційних об'єднаннях забезпечує їм ряд переваг, які позитивно впливають на процеси їх соціально-економічного розвитку. В першу чергу це пов'язано з більш широким доступом до ресурсів (фінансових, трудових, матеріальних, новітніх технологій), що дозволяє оптимально їх використовувати. Збільшення ринкового простору дозволяє використовувати позитивну сторону ефекту масштабу, що мінімізує витрати виробників. Крім того, об'єднуючи спільні зусилля країни-члени інтеграційного угруповання спільно вирішують складні соціально-економічні, екологічні та інші проблеми забезпечення сталого розвитку.

Інтеграційні процеси відбуваються з неоднаковою інтенсивністю і мають неоднакову глибину в різних об'єднаннях. Це залежить від загального рівня поглиблення територіального поділу праці між ними, досягнутого рівня соціально-економічного розвитку, отриманого досвіду та історії розвитку відносин між країнами, рівня підтримки державних інтеграційних пріоритетів з боку громадянського суспільства та багатьох інших факторів.

Початкові етапи інтеграції пов'язані зі взаємним наданням національних режимів торгівлі та запровадженням спеціальних пріоритетів

співробітництва з іншими країнами. При цьому очевидно, що особливий інтерес мають становити ті інтеграційні процеси, які локалізуються в географічній близькості від її кордонів.

У просторовому відношенні розвиток світової економічної інтеграції можна проаналізувати на макрорегіональному, мезорегіональному та мікрорегіональному рівнях.

Макрорегіональний рівень передбачає об'єднання держав великого регіону. Такими регіонами є: Західна, Центральна, Східна Європа, Центральна Азія, Азіатсько-Тихоокеанський регіон, Північна, Латинська Америка, Близький Схід, Західна і Центральна Африка;

Мезорегіональний рівень розвитку світової інтеграції характеризує співробітництво між прикордонними адміністративно-територіальними одиницями відповідних держав. Прикордонне співробітництво визначається як комплекс форм та інструментів взаємодії між партнерами, які реалізують різні форми взаємовигідного соціально-економічного партнерства на географічно близьких територіях. Прикордонні регіони, як правило, мають специфічний статус та відіграють динамізуючу роль у процесі міжнародного співробітництва. З метою стимулювання взаємодії в цих регіонах, може створюватися відповідна виробнича інфраструктура, спільно використовуватися ресурсна база, реалізовуватися спільні проекти (транспортні, природоохоронні, соціальні, гуманітарні та ін.) проектів.

Економічна інтеграція на мікрорегіональному рівні передбачається створення вільних економічних зон (відокремлених територій), в яких встановлюються особливі (пільгові) економічні умови для національних та іноземних підприємців. Через створення ВЕЗ країни намагаються активізувати зовнішньоекономічну співпрацю, залучити іноземний досвід господарювання та управління, підвищити конкурентоспроможність національного виробництва, вирішити проблеми конкретних регіонів з низьким рівнем економічно-соціального розвитку тощо [6].

Розвиток міжнародних економічних відносин представляє собою об'єктивне явище всесвітнього масштабу, і проявляється в комплексі

конкретних форм співробітництва між країнами світу. Найрозвинутішою формою інтернаціоналізації господарського життя виступає економічна інтеграція, яка представляє собою процес зближення й поступового об'єднання національних економічних систем й знаходить своє відображення у проявах регіоналізму, а через розвиток горизонтальної та вертикальної інтеграції втілюється у процесах транснаціоналізації світового господарства.

Сучасним процесам міжнародної світової економічної інтеграції притаманні певні особливості. По-перше, динамізм інтеграційного процесу в цілому зумовлений як дією об'єктивних факторів, так і «ланцюговою» реакцією країн світу на розвиток окремих інтеграційних угруповань. Протягом останніх трьох десятиліть сформувалися три основні конкуруючі регіони активного розвитку міжнародних економічних відносин та інтеграційних процесів – європейський, американський і азійсько-тихоокеанський. Важливою мотивацією сучасної інтеграції є сила тяжіння існуючого потужного інтеграційного об'єднання, або так званий „демонстративний ефект” .

Значні економічні успіхи, які демонструють держави – члени інтеграційного об'єднання, приваблюють оточуючі країни, які можуть і не мати необхідних для інтеграції передумов. Сила тяжіння має важливе значення для, в першу чергу, периферійних країн, яким бракує власних ресурсів для успішного розвитку. Для них масштабні зв'язки із зовнішнім світом, отримання ззовні матеріальних та інтелектуальних імпульсів розвитку стають однією з найважливіших умов виходу на траєкторію сталого зростання. У цьому контексті основним завданням світової політики стає не привнесення ресурсів зростання у відсталі регіони ззовні, а створення умов для формування місцевого потенціалу такого зростання. По-друге, очевидною є нерівномірність розвитку й реалізації форм міжнародної економічної інтеграції, спричинена проявами очевидних відмінностей в економічному розвитку країни і регіонів світу. Достатньо порівняти глибину інтеграції в ЄС із невдалими, хоча і амбіційними, інтеграційними зусиллями

країн СНД. Як правило, не досягають декларованих інтеграційних цілей більшість міждержавних угруповань в Латинській Америці і, особливо, в Африці. Вкрай нерівномірно розвивається інтеграція на Близькому Сході. По-третє, поряд з інтеграційними розвиваються і дезінтеграційні процеси, які мають глибокі корені в історичних, політичних, економічних і соціальних закономірностях світового розвитку. Дезінтеграція може мати не лише локальний (провінція Квебек у Канаді; Шотландія, Уельс, Північна Ірландія у Великій Британії; Корсика у Франції; Каталонія та Країна Басків в Іспанії), а й міжнародний (розпад Радянського Союзу, Чехословаччини, Югославії, Ради економічної взаємодопомоги) характер [6].

Ще одну нову рису регіоналізму можна бачити на прикладі діяльності АТЕС. Ця організація об'єднує нині країни Азії, Америки та Росію, яка географічно розташована на двох континентах – в Азії та Європі. Ідея полягає в тому, що таке угруповання пов'язує різні внутрішньо інтегровані регіони тріади.

Іншими словами, об'єктивний процес під назвою „глобалізація” протягом десятиліть відчиняв двері національних економік для міжнародного капіталу. Як реакція на викликані глобалізацією фінансові ризики та загрози фінансових криз виникла тенденція до регіоналізації, побудови трьох значною мірою самодостатніх і закритих регіонів. Але новим, наступним кроком є формування „торгових мостів” між регіонами у формі міжнародних організацій і держав, трансрегіоналізація (міжрегіональна інтеграція), поступове відкриття регіонів, що відповідає концепції нового регіоналізму. При цьому якщо внутрішньорегіональна (реально континентальна) інтеграція може бути дуже глибокою, то міжрегіональна поверховіша й у найближчій перспективі обмежиться співробітництвом у торговельній сфері – а саме мінімізацією перешкод рухові товарів.

Поява великих торговельних блоків разом із порівняно глибокою інтегрованістю держав ядра блоку свідчить про виникнення феномена паралельної кількарівневої інтеграції держав, за якого одна країна бере

участь одночасно у кількох організаціях, діяльність яких націлена на мінімізацію торговельних бар'єрів. Причому чим менше країн в організації, тим більш внутрішньо лібералізованим є відповідне інтеграційне об'єднання.

На нашу думку, на сучасному етапі розвитку світового господарства до процесу інтеграції активно включаються як суб'єкти макрорівня (держави), так і мезорівня (національні регіони), що призводить до виникнення мегарегіонів (МЕРКОСУР, НАФТА, КАРІКОМ тощо) та нових економічних регіонів відповідно. Формування нових економічних регіонів було зафіксовано та теоретично обґрунтовано у 90-х рр.. ХХ століття англійським економістом М.Кітінгом. Він стверджує, що поняття нового регіоналізму об'єднує ряд різнорідних процесів, суть яких полягає в утворенні регіонів, що не пов'язані з офіційними кордонами та характеризуються високим конкурентним статусом. Так, за підрахунками К.Омае автора відомої праці "Кінець національної держави", якщо Токіо та три прилеглі префектури утворили б самостійну державу, вона посіла б третє місце в світі після США та Німеччини за обсягами ВВП. Інший регіон Японії (Осака, Кіото, Кобе) посів би шосте місце після Великобританії. Іншим прикладом формування високорозвиненого регіону виступає "велика п'ятірка" (urban pentagon) на території ЄС, до складу якої входять Лондон, Париж, Мілан, Мюнхен, Гамбург: охоплюючи менше 20% території ЄС, вона виробляє 50% ВВП [83].

Необхідно зазначити, що процес регіоноутворення згідно концепції нового регіоналізму має три основні форми:

- виокремлення висококонкурентних регіонів в межах існуючих адміністративних районів країни;
- виникнення віртуальних регіонів, які не мають чітких просторових кордонів, але володіють доступом до інноваційних ресурсів;
- формування транскордонних регіонів на територіях кількох держав.

Виокремлення відносно самостійно функціонуючих регіонів в межах існуючих адміністративних одиниць проявляється у створенні так званих

господарських анклавів – філій або дочірніх підприємств транснаціональних компаній. Дані підрозділи утворюють локальні закриті мікрорегіони, які повністю або частково автономні від оточуючого середовища та не мають спільних інтересів з територією господарювання. Вплив таких утворень на регіональну економіку носить суперечливий характер. З одного боку, має місце створення нових робочих місць та поповнення місцевих бюджетів. З іншого боку, у стратегічні плани анклавів, як правило, не входить розвиток території базування, крім того часто наслідком їхньої діяльності є нераціональне використання та навіть виснаження локальних ресурсів.

Іншим шляхом формування нових економічних регіонів в межах існуючих адміністративних одиниць є виникнення висококонкурентних територій, які не мають чітких кордонів і характеризуються акумуляцією та активним використанням новітніх технологій, прогресивних видів організації виробничого процесу, розвитком сфери НДДКР, активною інноваційною діяльністю та стійкими конкурентними позиціями на глобальному ринку. Найбільш відомі серед них Силіконова долина, Помаранчеве графство, Маршрут 122 (США), Третя Італія (адміністративний район Емілії-Романії в Італії), Баден-Вюртемберг (Німеччина), Північне Онтаріо (Канада). Як правило, дані регіони виникають на основі інноваційних кластерів.

Другою формою нової регіоналізації є утворення віртуальних регіонів, існування яких обумовлено доступом до нових економічних ресурсів, а саме – фінансових та інформаційних потоків. Так, в США триває робота над створенням штучного регіону, який об'єднає 110 університетів, дослідницьких центрів та корпорацій та буде використовувати відокремлену інформаційно-комунікаційну мережу Інтернет-2, що забезпечить домінування американських вчених в сфері НДДКР та вищої освіти.

Третя форма регіоноутворення – формування транскордонних регіонів, метою яких є досягнення синергетичного ефекту від співробітництва національних регіонів кількох держав. Причому транскордонні регіони

виникають як між територіально близькими регіонами різних країн (Саар-Ленд), так і на територіях, які не мають спільних кордонів (“Блакитний банан” в Європі, який об’єднує Мілан, Мюнхен, Амстердам) [171].

Отже, можемо зробити висновок, що інтеграція зумовлює прискорення автономізації та зростання ролі окремих регіонів у процесі підвищення конкурентоспроможності національних економік.

Слід відзначити і негативи, пов’язані з регіоналізацією. Преференційний режим, що встановлюється країнами-учасницями для розвитку взаємовигідного співробітництва, одночасно дискримінує інші країни. Тому „регіоналізація” світового інтеграційного процесу, розмикуючи його по різних квартирах і економічно ці квартали виділяючи, не усуває бар’єрів на шляху глобальної інтеграції, а лише змінює їх просторову конфігурацію”. Питання, яке справді потребує подальшого дослідження, полягає в тому, чи є континентальні регіони відносно закритими чи відкритими, чи не відбувається їх поступова зовнішня лібералізація, тобто наскільки ідеї нового регіоналізму адекватні дійсності.

1.2. Сучасні концепції дослідження світових інтеграційних процесів

Економічне співробітництво між людьми стало з’являтися приблизно 10 тисяч років тому. Основу об’єднання національних господарств у всесвітнє господарство склало міжнародний поділ праці. Воно являє собою спеціалізацію окремих країн на виробництві певних видів продукції. Надлишками виготовленої продукції стали обмінюватися спочатку сусідні племена, окремі родини й особи, а потім і держави. Купецькі каравани перетинали пустелі, а торговельні судна моря й океани, прокладаючи усе більше міцні шляхи господарської взаємодії віддалених друг від друга держав.

Це були перші спроби зближення народів, багато в чому обумовлені розходженнями природного фактора у виборі господарського напрямку.

Справжня взаємодія почалася на ранніх стадіях розвитку капіталізму. Сформовані до цього двосторонні й тристоронні зовнішньоторговельні зв'язки починають переростати у всесвітній зв'язок. В епоху промислового перевороту зростає взаємозв'язок національних господарств, переростання їх у світовий ринок не стільки на природному, скільки на людському факторі діяльності.

З розвитком великої машинної індустрії, збільшення масштабів виробництва, поглиблення спеціалізації в самій промисловості стало неможливим випускати постійно, через збільшення номенклатури, виробів у рамках окремих країн. Одержують поширення найбільш розвинені форми внутрішньогалузевої спеціалізації в самій промисловості. Подальший розвиток всесвітніх продуктивних сил обумовило тенденцію до поглиблення міжнародного поділу праці.

Кожна країна має у своєму розпорядженні певну кількість природних багатств, історично накопиченим інтелектом людей (знаннями, навичками, досвідом).

Першим аргументом на користь обміну результатами господарської діяльності між двома такими країнами буде розходження умов виробництва: в одній країні є те, чого немає в іншій, але без чого не може розвиватися сучасна промисловість. Це ставиться й до предметів особистого споживання. Другим аргументом на користь обміну виступають витрати виробництва. Витрати на виробництво тієї або іншої продукції в різних країнах неоднакові. Витрати на одиницю потужності легкового автомобіля в Японії нижче в порівнянні з автомобільною промисловістю США. Це обумовлено багатьма факторами. Південнокорейська й Тайванська електроніка дешевше Японської насамперед через дешевину робочої сили. Частіше буває вигідніше купити в інших, чим робити все в повному обсязі в себе. Адам Сміт підкріпив це положення простим прикладом: «Цілком можливо, зробити виноградне вино в Шотландії, але витрати будуть при цьому надмірні. Вигідніше робити в Шотландії овес і обмінювати його на вино з Португалії». Давид Рікардо пішов далі, обґрунтовуючи цей принцип на

трудовій теорії вартості й довів, що від спеціалізації виграють обидві країни. Він уважав також, що вигоду від спеціалізації одержують в остаточному підсумку всі класи, оскільки вона веде до накопичення капіталу, відповідно - до економічного росту й збільшення попиту на робочу силу.

Створивши теорію порівняльних витрат Д. Рікардо показав, яким образом всі учасники господарських зв'язків витягають вигоди для себе й сприяють росту ефективності використання продуктивних сил миру. Значення теорії порівняльних витрат полягає в тому, що вона дає базу для розуміння сутності міжнародного поділу праці й міжнародного обміну. Принцип порівняльних витрат справедливий не тільки у відношенні будь-яких двох країн, але й будь-якого числа товарів і країн.

Теорія порівняльних витрат виходила з національних розходжень у вартості, обумовлених витратами праці. Перехід наприкінці ХІ початку ХХ в. до монополістичного капіталізму ознаменувався тим, що виникла всесвітня система господарства, для якої характерний ряд нових ознак: розвилася акціонерна форма ведення господарства; великому капіталу стало тісно в рамках внутрішнього ринку й у погоні за новими прибутками він кинувся в інші країни; вивіз капіталу й обмін, що розширився, супроводжувалися інтернаціоналізацією господарських відносин; виникли міжнародні монополії й на їхній основі в остаточному підсумку відбувся розділ світового економічного простору.

У нових умовах розвиток зовнішніх зв'язків будується вже не тільки на розходженнях у вартості продукції, а на основі зіставлення факторів виробництва, співвідношення попиту та пропозиції на інші фактори виробництва. Теорія порівняльних витрат розвилася в теорію порівняльних переваг. Автори цієї теорії шведські економісти Є. Хекшер і Б. Олін, розглядаючи міжнародні розходження в цінах установили, що основними причинами цих розходжень є, по-перше, неоднакова відносна забезпеченість факторами виробництва й, по-друге, різна внутрішня потреба в тим або іншим товарам. Як відомо, ціна товару визначається цінами на фактори виробництва (витратами), а останні з від співвідношення попиту та

пропозиції на національному ринку кожної країни. Наприклад, ціна праці в багатьох країнах Азії й Африки в 10-15 разів нижче чим у Європейських державах і в США.

Тому економічно вигідно розміщати там трудомісткі виробництва. Країни, що мають відносний надлишок капіталу, у розвитку міжнародної спеціалізації зацікавлені в експорті капіталомістких товарів, що тоді як мають надлишок дешевої робочої сили - в експорті трудомістких товарів. У такий спосіб головна суть теорії порівняльних переваг зводиться до того, що країна експортує товари, у виробництві яких найбільше ефективно використані надлишкові фактори виробництва й імпортує товари з дефіцитом факторів виробництва. Хоча для пояснення всіх господарських зв'язків і цієї теорії недостатньо.

Друга половина ХХ століття дала приклад різкого розширення зовнішніх зв'язків між розвиненими державами, що привело до розвитку інтернаціональних процесів між ними.

Регіональна інтеграція – це особлива форма інтеграції, обмежена територіальними або геополітичними рамками. Найбільш успішно й динамічно регіональна інтеграція здійснюється завдяки зусиллям Європейського Союзу. Тому, немає нічого дивного в тому, що більша частина соціально-економічних теорій, що будуються для того, щоб зрозуміти процеси регіональної інтеграції, а також практичні моделі в цій області, присвячені питанням європейської інтеграції. [171].

Однією з найбільш значних (післявоєнних) класичних теорій інтеграції є функціоналізм, приписуваний таким теоретикам, як Девід Мітрані і, пізніше, Ернст Б. Хаас. Перший присвятив свої дослідження загальної теорії функціоналізму в політику, другий же встановив чіткий зв'язок між функціоналізмом і вивченням питань європейської інтеграції. Функціоналізм з'явився з думкою про те, що сучасне суспільство створило технічні проблеми, для рішення яких необхідна тісна спільна робота експертів (а не політиків) по обидві сторони державних кордонів у тій або іншій області або по функціональних питаннях. По суті, функціоналізм пов'язаний з

ідеалістичними прагненнями до досягнення миру й добробуту шляхом інтеграції, однак, інтеграція розглядається як поступовий, скоріше, технократичний процес, що нерідко має лише віддалене відношення до "високої політики". У ході цього процесу будуть створюватися нові владні структури, які крок за кроком будуть обростати все більшими законодавчими повноваженнями.

Однак, із самого початку з функціоналізмом суперничала більше ідеалістична теорія інтеграції - федералізм. Найбільш видатними теоретиками федералізму в інтеграційних дослідженнях є Алт'єро Спінелі й Сержіо Пістоні. Федералісти підкреслюють необхідність створення наднаціональних інститутів. У той час, як функціоналістична інтеграція носить трохи аполітичний характер, відповідно до федералізму, вона споконвічно повинна бути політичним підприємством. При цьому передбачається, що сторони добровільно й свідомо відмовляться від свого політичного суверенітету й самостійності. Основним стимулом, що лежить в основі даної нормативно-пояснювальної моделі, виступала національна безпека. На думку федералістів, процес європейської інтеграції мотивувався, насамперед, виходячи з багатовікових, повної протиріч історії, зокрема, взаємин між Німеччиною й Францією.

Злиття національних економік повинне покласти кінець епосі конфронтації. Проте, пізніше в судженнях федералістів знайшли відбиття також міркування про добробут.

Функціоналізм і федералізм багато в чому являли собою протилежні погляди на європейську інтеграцію. Функціоналізм ґрунтувався на так званій співробітницькій моделі, тоді як федералізм пропонував тверду наднаціональну модель. На початку 60-х був розгорнутий процес поступового зближення цих моделей.

Теорія федералізму в європейській інтеграції придбала більш плавний характер, вимагаючи не різкого переходу від суверенності держави до "конституційних зборів", але підкреслюючи значення поступового переходу

до прийняття рішень на наднаціональному рівні. Для того щоб легше розрізняти стару й цю переглянута модель федералізму, деякі теоретики називають цей напрямок неофедералізмом. Був модифікований і функціоналізм. Основним напрямком теорії європейської інтеграції став неофункціоналізм.

Автором основних положень цього переглянутого варіанта функціоналізму був Ернст Б. Хаас. Неофункціоналізм сформулював, такі необхідні передумови інтеграції, як наявність загальних економічних інтересів, подібність економічних систем, взаємозалежність, політичний плюралізм, подоба елітних кіл. Також, була приділена увага початковому етапу інтеграції. Процес співробітництва повинен стартувати в області, у якій це питання є найбільш актуальним. По-третє, після проходження початкового етапу співробітництво повинне як заглиблюватися, так і розширюватися, охоплюючи інші, суміжні області. Наприклад, процес співробітництва в одному енергетичному секторі повинен переймати іншими галузями енергетики.

Однак, зазнавши критики за надмірно автоматичне трактування процесу інтеграції, неофункціоналісти почали говорити про не безмежність підходу, що припускає рішення технологічних і практичних проблем, і, як наслідок, "переливаннях" процесу технічного співробітництва з однієї області в іншу, які повинні аргументуватися з погляду політики й підвищення добробуту.

Неофункціоналізмом у первинний функціоналізм була привнесена споконвічно федералістська думка про те, що політичні лідери повинні виявити цікавість до висування своїх зобов'язань, припущень і політичного самовираження, внутрішньодержавних органів, що простиралися, на міждержавний рівень і готовність до передачі державних економічних і політичних повноважень на наднаціональний рівень, для того щоб забезпечити можливість здійснення процесу інтеграції.

Найбільш гострій критиці неофункціоналізм був підданий так званими "Міждержавниками" теоретиків інтеграції, зокрема , Стенлі Хоффманом і

Ендрю Моравчіком. Міждержавники, більш-менш відкрито, використовували реалістичні або неореалістичні теорії міжнародних відносин. Вони заявляли, що «неофункціоналістська думка про зв'язок, що нібито існує між функціональним рішенням проблем, політичним визначенням проблем і їхнім рішенням на наднаціональному рівні, є занадто спрощеним і наївним і, таким чином, нездатним відбити реалії діяльності держав, що вони здійснюють виходячи зі своїх інтересів. Більше того, держави втратять ентузіазм до передачі повноважень по прийняттю політичних рішень наднаціональним органам влади, як тільки справа торкнеться питань "високої політики", таких, як національна безпека. Таким чином, "переливання" можуть спрацювати тільки в області "політики низького рівня"».

У неореалістів були й більше вагомні аргументи, наприклад, той факт, що в теорії неофункціоналізму відносини в структурі влади в цілому з погляду міжнародної системи не розглядаються як схованого причинного фактора. Однак, критикуючи інші підходи, Міждержавники, як і "ліберали", не були готові запропонувати свою власну зв'язну теорію інтеграції, оскільки як відправний пункт вони обрали обмеження наднаціональної інтеграції.

Вищезгадані теорії часто розглядаються як "політичні", а не "економічні" теорії інтеграції. У більшості випадків економічні теорії, у тім або іншому ступені, ґрунтуються на класичній ліберальній теорії, особлива увага загальним перевагам вільного ринку, що приділяє, у результаті інтеграції. Передбачається, що інтеграція забезпечить оптимальний міжнародний поділ праці й, таким чином, буде сприяти оптимальному економічному росту й добробуту.

Пол Стрітен, один з економістів, що розглядають європейську інтеграцію із цього погляду, в 1961 р. визначив чотири мети інтеграції: економічний ріст; принцип рівноправності (в економічній діяльності); більше рівномірний розподіл доходів; і більша воля вибору.

Однак, економічна інтеграція має кілька типів і рівнів. При цьому в одних випадках цей процес не йде далі розширеного торговельного

співробітництва, а в інші є більше поглибленим. Відповідно до класичної категоризації Білі Баласі (1961 р.), є п'ять різних типів економічної інтеграції: вільна торговельна зона, митний союз, загальний ринок, економічний союз і повна економічна інтеграція.[169].

Розвиток інтеграційних процесів у середині ХХ ст. став поштовхом до появи концепцій інтеграційного розвитку. Відомим прикладом тенденції світової економічної інтеграції стало створення в 1957 р. Європейського Економічного Співтовариства. Все чіткіше стала проявлятися інтеграційна тенденція в створенні Західно-африканського валютного союзу в 1959 р., у виникненні Латиноамериканської асоціації вільної торгівлі в 1960 р., у створенні Асоціації держав Південно-східної Азії в 1967 р. і ряд інших. На складних економічних просторах, у різному ступені не тільки знімаються внутрішні бар'єри, і проводиться спільна митна політика, але й координуються інші напрямки економічної політики.

Сучасні концепції повністю стирають межі між різними школами. Вважаємо за доцільне розглянути погляди щодо розвитку інтеграційних процесів провідних економістів-представників різних шкіл. Вони різняться, передусім, оцінками інтеграційного механізму і ґрунтуються на трьох концепціях: неоліберальній, неокейнсіанській (дирижистській) та ринково-інституціональній.

Першим крупним напрямком у теоріях світової економічної інтеграції виступає ринкова або «неоліберальна» школа, яка отримала розвиток у 50-х роках 20-го століття. Основними положеннями цієї школи є об'єднання ринків інтегрованих країн на основі принципів вільної торгівлі. У ході досліджень, представники цього напрямку спиралися в основному на традиційну концепцію, при аналізі якої виходять практично з економічних передумов інтеграції в рамках митного союзу. По суті справи, організація митного союзу припускає скасування обмежень у торгівлі в рамках інтеграційного угруповання й установлення єдиного зовнішнього тарифу стосовно третіх країн. У результаті цього, проводиться спеціалізація виробництва країн-учасниць інтеграційного угруповання на основі теорії

порівняльних переваг, що призводить до росту добробуту інтегрованих країн.

Концепція митного союзу є по суті, першою теоретичною базою світової інтеграції. Вона була розроблена наприкінці 1940-х років відомим канадським економістом Дж. Вайнером (Jacob Viner, 1892-1970), а пізніше вдосконалена економістами Дж. Мідом та Р. Ліпсі (J. Meade, R. Lipsey) і ін. На відміну від ранніх досліджень, проводячи більш поглиблене кількісне дослідження Дж. Вайнер довів, що митний союз може мати як сприятливі, так і несприятливі наслідки для світової торгівлі в цілому й для інтегрованих країн зокрема. У рамках даної теорії Дж. Вайнер ввів нові поняття, як ефекти створення торгівлі (trade creation) і відхилення торгівлі (trade diversion).

Теорія порівняльних переваг (Comparative advantage theory) – якщо країни спеціалізуються на виробництві тих товарів, які вони можуть робити з відносно більш низькими витратами в порівнянні з іншими країнами, то торгівля буде взаємовигідною для обох країн незалежно від того, чи є виробництво в одній з них абсолютно більш ефективним, чим в іншій. Ефект створення торгівлі (trade creation), за Дж. Вайнеру означає, що при участі в інтеграції може виникати ситуація, коли товари, що традиційно закупалися на внутрішньому ринку виявляються дорожчі, чим ті ж товари, зроблені в інших країнах інтеграційного угруповання. Якщо до створення митного союзу місцеві виробники перебували під захистом імпортних мит, що робило не вигідним закуповувати товар за кордоном, то після їхнього скасування в рамках митного союзу товар країн-учасниць виявився дешевше місцевого, і споживач стане купувати його з-за кордону. У результаті цього, виникає імпортний товарний потік, якого раніше не було, і ресурси використовуються більш ефективно. Таким чином, результатом створення нових товарних потоків у рамках інтеграції є зростання виробництва, і отже добробуту в країнах-учасницях інтеграційного угруповання. Усе це дозволяє широко користуватися даними перевагами для підвищення ефективності виробництва [4].

Тому, ефект створення торгівлі – це переорієнтація місцевих споживачів з менш ефективного внутрішнього джерела поставки товару на більш ефективне зовнішнє джерело, яке з'являється в результаті усунення імпорتنих мит у рамках митного союзу. Ефект відхилення торгівлі (Trade Diversion). Являє собою переорієнтацію місцевих споживачів із закупівлі товару в більш ефективного неінтеграційного джерела поставки товарів на менш ефективне внутрішньоінтеграційне джерело, що відбувається в результаті усунення імпорتنих тарифів у рамках митного союзу. Згідно з даною теорією в процесі інтеграції створюються нові товарні потоки між країнами-членами інтеграційного угруповання, які усувають виробництво більш дорогих аналогічних товарів усередині даної країни. Потім поступово товари, що виробляються усередині угруповання, заміщають товари, імпортовані із третіх країн. Таким чином, ми можемо зробити основні висновки даної теорії:

1. Якщо створення митного союзу призведе до ефекту створення торгівлі той добробут країн-учасниць поліпшується. З іншого боку, якщо формування митного союзу призведе до ефекту відхилення торгівлі, то має місце погіршення ситуації. Таким чином, загальна ефективність митного союзу буде залежати від співвідношення двох цих ефектів. Це повною мірою відповідає теорії «другого кращого», в основі якої лежить ідея, що крім політики вільної торгівлі, немає другої альтернативної торговельної політики, вплив якої на міжнародний добробут був би безумовно позитивним.

2. Чим вище рівень митних тарифів, що існували до інтеграції, тим вища ймовірність, що їх скасування призведе до того, що ефект створення торгівлі буде превалювати над ефектом її відхилення.

3. Чим нижче рівень загального митного тарифу відносно третіх країн, устанавленого країнами, що інтегруються, тим менша ймовірність переваги ефекту відхилення торгівлі.

4. Чим більше країн, що беруть участь в інтеграції й чим більше їх розмір, тим вище ймовірність переваги ефекту торгівлі.

5. Чим ближче рівень економічного розвитку країн і чому сильніше конкуренція між ними, тим вища ймовірність переваги ефекту торгівлі.

6. Чим більше був обсяг торгівлі між інтегрованими країнами до створення інтеграційного об'єднання, тем вища ймовірність переваги ефекту торгівлі.

Ефективним митний союз виявиться для тих країн, де до моменту його створення тарифами були захищені ідентичні галузі виробництва, тобто для країн, що володіють конкуруючими економічними структурами. Теорія Дж. Вайнера, однак, має й певні слабкі сторони, в принципі її положення пояснюють лише стандартні ситуації. На практиці ж можливі ситуації, коли окремо взята країна домагається таких же показників при застосуванні односторонніх заходів щодо лібералізації зовнішньоторговельної політики, не беручи участь в інтеграції. Крім того, ця теорія дає можливість порівнювати стан речей «до» і «після», описувати «вигоди» або «втрати» у результаті створення митних союзів, але не дозволяє робити прогнози про тривалий ефект, які можуть дати такі союзи.

Якщо у своїй роботі Дж. Вайнеру удалося розглянути тільки деякі сторони статичних ефектів митного союзу, те його колеги Дж. Мід та Р. Ліпсі внесли новий момент у концепцію інтеграції. Їхня ідея полягає в тому, що ріст добробуту не тільки пов'язаний зі зміною напрямків торгівлі, але й зі зрушеннями в структурі споживання усередині країни в результаті зміни відносних цін товарів при створенні регіонального ринку. Вони довели, що ефект відхилення торгівлі може призвести до росту добробуту, якщо вигоди від зміни структури споживання на користь більш дешевих імпортованих товарів переважають втрати від переорієнтації торгівлі із країною, що робить товар з більш низькими витратами, у напрямку країни з більш високими витратами [171].

На практиці, концепція митного союзу є теоретичною базою світової економічної інтеграції в Західній Європі. 25 березня 1957 р. були підписані Римські договори, що втілили в життя основні положення Мессинської конференції про європейську інтеграцію. Було засновано Європейське

Економічне Співтовариство (ЄЕС), засноване на митному союзі. У договорі ЄЕС зазначена основна мета – створення митного союзу, що передбачає вільний рух товарів у межах держав-членів, скасування квот і інших перешкод на шляху міждержавної торгівлі, а також і вільний рух робочої сили, капіталів і послуг. Однак, по ходу проведення економічної інтеграції в Західній Європі поступово з'явилися слабкі сторони лібералізації торгівлі. На практиці, ринкового методу виявилось недостатньо для забезпечення оптимального розміщення виробництва, більш того він підсилює нестійкість і її нерівномірність розвитку між країнами в угрупованні. Тому, у середині 1960- х років центр теоретичних досліджень почав переміщатися у бік пошуку нових форм інтеграції. Супротивники ринкової школи – економісти дирижистського напрямку теорії інтеграції як Я. Тінберген (J. Tinbergen), Альфред Маршал (A. Marshall) і ін., які відносяться до теорії міжнародної вільної торгівлі, що лежить в основі ринкових поглядів на інтеграцію. Вивчаючи негативні сторони ринкового механізму вільної торгівлі, вони дійшли висновку, що інтеграційний процес на ринковій основі означає прискорений ріст розвинених країн і консервацію відсталості або навіть погіршення положення країн менш розвинених. Іншими словами, об'єднаний ринок ніколи не веде до раціонального розміщення ресурсів і збалансованому розвитку. Тому для справжньої світової інтеграції, необхідно активне втручання держави для вирівнювання умов розвитку окремих держав і регіонів. Виходячи із цього, проблема інтеграції, на їхню думку, є частиною більш загальної проблеми, так званої проблеми оптимальної економічної політики. Отже, створення дійсно оптимально збалансованого регіонального господарського механізму неможливо без свідомого введення всіх бажаних елементів координації й уніфікації, а також централізації інструментів економічної політики інтегрованих країн [269].

Незважаючи на те, що європейська інтеграція споконвічно будувалася на лібералізації торгівлі й ринкових взаєминах, концепція цілеспрямованого державного регулювання також знаходила висвітлення в практиці інтеграції в Західній Європі й підсилює свою позицію. Була створена інституціональна

структура ЄС: Європейський парламент планувався як зачаток законодавчої влади; Комісія ЄС і Рада ЄС – як прообраз уряду. У рамках ЄС були проведені єдина аграрна політика; Єдина політика в області навколишнього середовища, в області дослідження й технічного розвитку.

Третя концепція світової економічної інтеграції як комбінування ринкових і дирижистських концепцій називається ринково-інституціональна. Враховуючи крайності двох перших концепцій, а також практику їх застосування в умовах ЄС, економісти ринково- інституціонального підходу як Бела Баласса (B. Balassa), Моріс Алле (Maurice Allais) й ін. намагалися знайти компроміс між ринкової й державно-регульованої сторонами інтеграційного механізму. Вони вважають, що розв'язання таких завдань, як запобігання економічної депресії, підтримка повної зайнятості, розвиток відсталих регіонів, регулювання діяльності національних і міжнародних монополій, неможливо без державного втручання в хід інтеграційного процесу. Крім того, на думку Б. Баласса, державне регулювання повинне не направляти інтеграційний процес, а лише вирівнювати умови конкуренції, виправляти невідповідність між національними економічними політиками й вести надалі до більш інтенсивної опори на вдосконалений ринковий механізм. Це був більш глибокий погляд на інтеграцію.

Б. Баласса, відома американська вчена із питань інтеграції, представник ринково-інституціонального напрямку внесла великий вклад у розвиток концепції економічної інтеграції в цілому й митного союзу зокрема. Вона пропонувала загальну схему інтеграції, яка складається з п'яти етапів – зона вільної торгівлі, митний союз, загальний ринок, економічний союз і повна економічна інтеграція [169]. Кожний наступний етап інтеграції характерний більш високим ступенем лібералізації торгівлі й координації наднаціональними органами різних областей політики. Вона також спиралась на те, що основним джерелом підвищення ефективності виробництва на об'єднаному ринку, особливо для малих країн, є не статичний ефект від скасування мит і перерозподілу виробничої діяльності (як доведено в роботі J.Viner), а посилення конкуренції, що приводить

згодом до більш раціонального використання ресурсів і прискоренню технічного прогресу.

Б. Баласса, а пізніше D. Snider також розглядають і інші динамічні фактори, що ведуть до росту ефективності за рахунок збільшення ринку, як ефекти внутрішньої й зовнішньої економіки, переваги великомасштабного виробництва, посилення конкурентоспроможності, зняття ризику й невизначеності, ріст капіталовкладень на розширеному ринку і т.д. Нижче розглянемо їх більш конкретно.

"Ефект внутрішньої економіки – (Internal economies) зменшення середніх витрат фірм при збільшенні випуску" [26]. Наприклад, через обмежений обсяг внутрішнього ринку, дана фірма не могла добитися оптимального масштабу виробництва, при виробництві тільки для внутрішнього ринку. У такому випадку, світова торгівля й особливо економічна інтеграція приведуть до розширення ринків збуту, і дають цим фірмам можливість досягти оптимального обсягу виробництва й знизити їхні витрати виробництва. Таким чином, вони здатні знизити ціну на свої товари й стануть більш конкурентоспроможні на світовому ринку.

"Ефект зовнішньої економіки – (External economies) – це ті ефекти, які виникають не в результаті власної діяльності фірм, а в наслідок розширення економіки в цілому ... це взаємозв'язок між різними секторами тобто розширення й розвиток одного сектору позитивно впливає на інші". У цьому випадку, розширення фірми за рахунок розширення ринку в результаті економічної інтеграції, може виявити позитивні впливи на різні сектори економіки: наприклад, створення нових навичок праці, створення й розвиток техніки й технології керування. Ці ефекти здатні збільшувати економічні ресурси країни в цілому. Вони особливо великі в країнах, що розвиваються. Інша динамічна сторона інтеграції виражається в технології. Багаторазове зростання важливості технологічного фактора змушує країни різко збільшувати витрати на НДКР. Однак у відноснім вираженні витрати країн на НДКР можна суттєво знизити тільки за умови підходу з позицій

інтеграції, тобто при створенні нових розробок спільними зусиллями й при спільному їхньому використанні.

У практичній регіональній політиці ЄЕС ринково-інституціональна концепція виразилася в створенні економічного союзу, що припускає не тільки об'єднання ринків, але й координацію наднаціональними органами різних областей господарської політики. 33

Як відомо, в основі світового інтеграційного процесу лежить міжнародна економічна, політична і соціально-культурна взаємодія і обміни, які породжують та відтворюють ефект міжнародної синергії та базуються на міжнародному поділі праці. Рушійною силою міжнародного поділу праці, в свою чергу, виступає науково-технічний прогрес, на основі якого виникла і розвивається техногенна цивілізація Модерну, починаючи з XVI-го століття. Технічний прогрес постійно демонстрував ефект прискорення, що давало поштовх і прискоренню процесів міжнародного поділу праці. А це об'єктивно і неминуче вимагало формування механізмів міжнародної інтеграції праці і виробництва, щоб уникнути колапсу від абсолютної фрагментації розвитку.

Вивчення цих об'єктивних закономірностей дозволили нам ще в середині 80-х років XX-го століття ввести в науковий оборот нашу концепцію об'єктивно діючого закону інтеграції економіки. Багато сучасних дослідників цілком аргументовано розрізняють поняття «міжнародний інтеграційний процес», «світовий інтеграційний процес», «глобальна інтеграційна система». Вважається, що говорити про світовий інтеграційний процес можна лише починаючи з епохи глобальної історії, тобто з епохи Модерну і Постмодерну [25].

Світовий обмін діяльністю і інтеграційний процес є основою функціонування і розвитку сучасної світової системи, способом існування, відтворення і зростання цивілізації Заходу, яка стала пануючою глобальною цивілізацією. Соціально-культурна і технологічна експансія Заходу і світовий економічний розвиток є взаємопов'язаними процесами, тому що цивілізаційна модель Заходу лягла в основу світового економічного

розвитку, який, в свою чергу, визначив характер, направленість та історичну перспективу світового інтеграційного процесу.

Багато дослідників, зі значною мірою умовності, вважають, що основними послідовними етапами світового інтеграційного процесу є інтернаціоналізація, транснаціоналізація, універсалізація, регіоналізація, мондіалізація. На нинішньому етапі всі вони вливаються в процес глобалізації і глобальної інтеграції. Сучасні економічні теорії європейської інтеграції

З середини ХХ ст. теорія регіональної інтеграції набуває досить широкого поширення у світовій системі соціально-економічних наук, проте найбільш значущою вона стає в Європі, яка вже у 60-ті – 70-ті роки минулого століття значно просунулася вперед завдяки інтеграції ринків та інтеграції політики. До 90-х років у теорії європейської інтеграції, як її тоді почали називати, набули великого розповсюдження чотири основні моделі, які мали дослідницько-правову регламентацію:

- 1) економічний федералізм;
- 2) економічна інтеграція європейського типу;
- 3) регіональна інтеграція;
- 4) міжнародно-правове регулювання.

Особливістю європейської інтеграції є те, що між теоретичним обґрунтуванням її основних положень та практичним впровадженням існує невелика відстань, яка вимірюється 15-20-ма роками великих дискусій та швидких економічних та організаційних змін. Підтвердженням цьому може слугувати стрімкий перехід від зони преференційної торгівлі, а потім вже і зони вільної торгівлі, який був закладений у 50-60-ті рр. до економічного союзу, що сформувався на поч. 90-х. Таким чином була реалізована теорія А.Купера та Б.Массела щодо формування митного союзу, з якої чітко випливала інтеграційна теорія зниження трансакційних витрат Х.Джонсона при відокремленні приватних та суспільних витрат. Спробу визначення ефекту європейської інтеграції зробив у 70-ті роки голландець Я.Тінберген, який проводив розмежування між “негативною” та “позитивною”

інтеграцією. Саме з останньої випливала ідея щодо етапності усунення митних бар'єрів та прийняття відповідних законів і створення інституцій (наднаціональних структур), які потім трансформувалася в основні постулати теорії європейського інституціоналізму. Під “негативною інтеграцією” названий вище дослідник розумів просте усунення бар'єрів на шляху транскордонного переміщення товарів, послуг і факторів виробництва, що врешті-решт вело, на його думку, до зниження цін, підвищення якості товарів та послуг, а відтак і до зростання ефективності національних економік. Хоча з іншого боку, перелік вище наведених заходів можна трактувати як принципово новий рівень загострення конкуренції. “Позитивну інтеграцію” Я.Тінберген розумів як процес прийняття наднаціональних законів і створення відповідних інститутів, що суттєво збільшувало мобільність факторів виробництва [169].

Заслуговує на увагу також теорія Б.Баласси, який чітко встановлює єдність інтеграції взагалі та європейської зокрема, а також етапи країнової конвергенції в межах інтеграційного формування, хоча сам автор у відомій праці “Теорія економічної інтеграції” (1961 р.) називає їх стадіями і визначає послідовність об'єднувальних дій таким чином:

- 1) створення зони вільної торгівлі;
- 2) митний союз;
- 3) спільний ринок;
- 4) економічний союз;
- 5) повна економічна інтеграція.

Як вже зазначалось вище, країни Європейського Союзу пройшли усі етапи свого розвитку і зараз опинилися перед дилемою: чи подальше розширення складу ЄС чи поглиблення внутрішньої інтеграції, тобто екстенсивний чи інтенсивний шлях розвитку цього найбільшого у світі угруповання. Це застало багатьох науковців з країн ЄС теоретично визначити нові шляхи удосконалення внутрішнього механізму функціонування цієї організації, яка все більше нагадувала модель централізованого планування та регулювання міжкраїнових пропорцій, а

також зайнятися обґрунтуванням доцільних меж розширення Євросоюзу через високі темпи зростання флоридизації населення в країнах Старої Європи [82].

Основні постулати першого напрямку розвитку теорії євроінтеграції досить чітко викладені у праці англійця Алі М.Ель-Аграа, який чітко виділяє більш високі, на його думку, форми економічної інтеграції, а саме: 1) збільшення мобільності факторів виробництва через усунення бар'єрів, що заважають транскордонній торгівлі, 2) координація грошово-кредитної та податкової політики (у ряді інших праць зазначаються напрями: інвестиційний, монетарний, фіскальний), 3) формування загальних спільних цілей, які налаштовані на досягнення повної зайнятості, пришвидшеного економічного зростання, конвергенції у розподілі доходів тощо. П'ять років, що пройшли з того часу наочно продемонстрували: в Європейському Союзі проблема гармонізації фіскальної та монетарної моделей знаходиться поки що на дискусивному рівні через доволі різні ступені соціально-економічного розвитку і до остаточної їх гармонізації в межах Європейського монетарного союзу ще далеко [33].

“Вибухоподібне” розширення ЄС, яке пророкувалося провідними фахівцями Інституту стратегічних досліджень у Мілані (Італія) Паолою Савоною та Жаном Карло ще у 1995 році, здійснилося у 2004 році, коли ЄС упродовж одного дня – першого травня, суттєво збільшив свої кордони вийшовши на перше місце серед глобальних конкурентів США та Японії за площею, чисельністю населення та ВВП, проте значно знизивши відносний показник цього макроекономічного індикатора з \$22000 (ПКС, 2003) до \$19900 (ПКС, травень 2004-го року, експертні дані). Турбокапіталізм, як називають його вище названі автори, упродовж ХХІ ст. значно посилить динаміку руху капіталу, а відтак розвиватиметься у двох напрямках: розширення гео економічного простору та надбудова нових поверхів інтеграції. Підтвердженням першої тези могла б слугувати цитата із спільного твору вище згаданих італійців: “Після виснаження ресурсів дешевої робочої сили Східної Європи завдяки її інтеграції до європейського

економічного простору, а також зростанню її добробуту, а відтак і заробітної плати трудящих, Європа буде вимушена звернутися до країн півдня Середземного моря.”

В іншому місці книги автори чітко прогнозують: для того щоб зберегти відносно сталі темпи економічного зростання Європейський Союз у 2020 році має вийти на українсько-російський кордон.

XXI століття було ознаменовано потужним “вибухом” нових теорій євроінтеграції. Серед них на перше місце вийшла проблема політичної інтеграції, яку можна охарактеризувати як таку що суттєво посилить існуючу інституційну модель ЄС. Проте серед багатьох новітніх економічних інтеграційних теорій на перший план поступово стала виходити теорія внутрішнього регіоналізму (М.Кітінг, Дж.Логлін, Р.Хадсон, А.Вільямс та інші), метою якої було обґрунтування створення гомогенного європейського економічного простору, в якому вдасться зменшити соціально-економічні диспропорції за рахунок посиленого впливу наднаціональних європейських структур. Сюди ж було додано принципи, які потім стали нормою європейської регіональної політики: субсидіарність (делегування в регіон тієї суми повноважень, які він може ефективно виконувати), компліментарності (структурні фонди ЄС можуть підтримати будь-який проект, якщо у регіоні будуть також вишукані кошти у розмір 25-75% (в залежності від рівня розвитку країни) для його фінансування), програмованості, визначення депресивності тощо [33].

Таким чином, одразу після створення економічного та політичного союзу країн-учасниць має розвиватися процес регіональної європейської єдності (її друга назва – регіональний союз чи “Європа Регіонів”).

1.3. Фактори і структура сучасного інтеграційного процесу

У широкому розумінні міжнародну економічну інтеграцію визначають і як відносини, і як процес. Інтеграцію в першому розумінні поняття можна тлумачити як відсутність будь-якої форми дискримінації іноземних

партнерів у кожній із національних економік. У такому плані міжнародна економічна інтеграція є вищим рівнем розвитку міжнародних економічних відносин. Як процес інтеграція виявляється в стиранні відмінностей в умовах діяльності економічних суб'єктів – представників різних держав.

На розвиток процесів міжнародної економічної інтеграції діє багато факторів – політичних, економічних, науково-технологічних, соціокультурних, глобальних (рис. 1.2). Проінтеграційний вплив економічних факторів зумовлений, у першу чергу, розвитком країн, груп країн та регіонів світу в умовах нерівномірного розподілу обмежених ресурсів, бажанням держав і корпорацій найбільш ефективного їх використання у власних цілях. Серед новітніх факторів – ринкова «уніфікація» економічного розвитку за рахунок, насамперед, спрямованої масштабної діяльності міжнародних економічних організацій на відкриття національних економік. Всезростаючий вплив на розвиток міжнародної економічної інтеграції справляють науково-технологічні фактори, особливо розвиток транспортних та інформаційно-комунікаційних мереж, що спричинило різке «скорочення відстаней». Вагоме, а іноді й вирішальне значення мають політичні інтеграційні фактори, безпосередньо пов'язані з факторами економічними, науково-технологічними, соціокультурними. Останні, не маючи прямого впливу на інтеграцію, формують відповідне середовище її розвитку. Глобальні фактори потребують окремого розгляду, а серед їх традиційних компонент слід відзначити наявність – і необхідність розв'язання – таких проблем людства: демографічної (народонаселення); ресурсного забезпечення виживання і розвитку (сировиною, енергією, продовольством); екологічної (здоров'я людини); використання Світового океану та Космосу, нерівномірності економічного зростання, безпеки розвитку тощо.

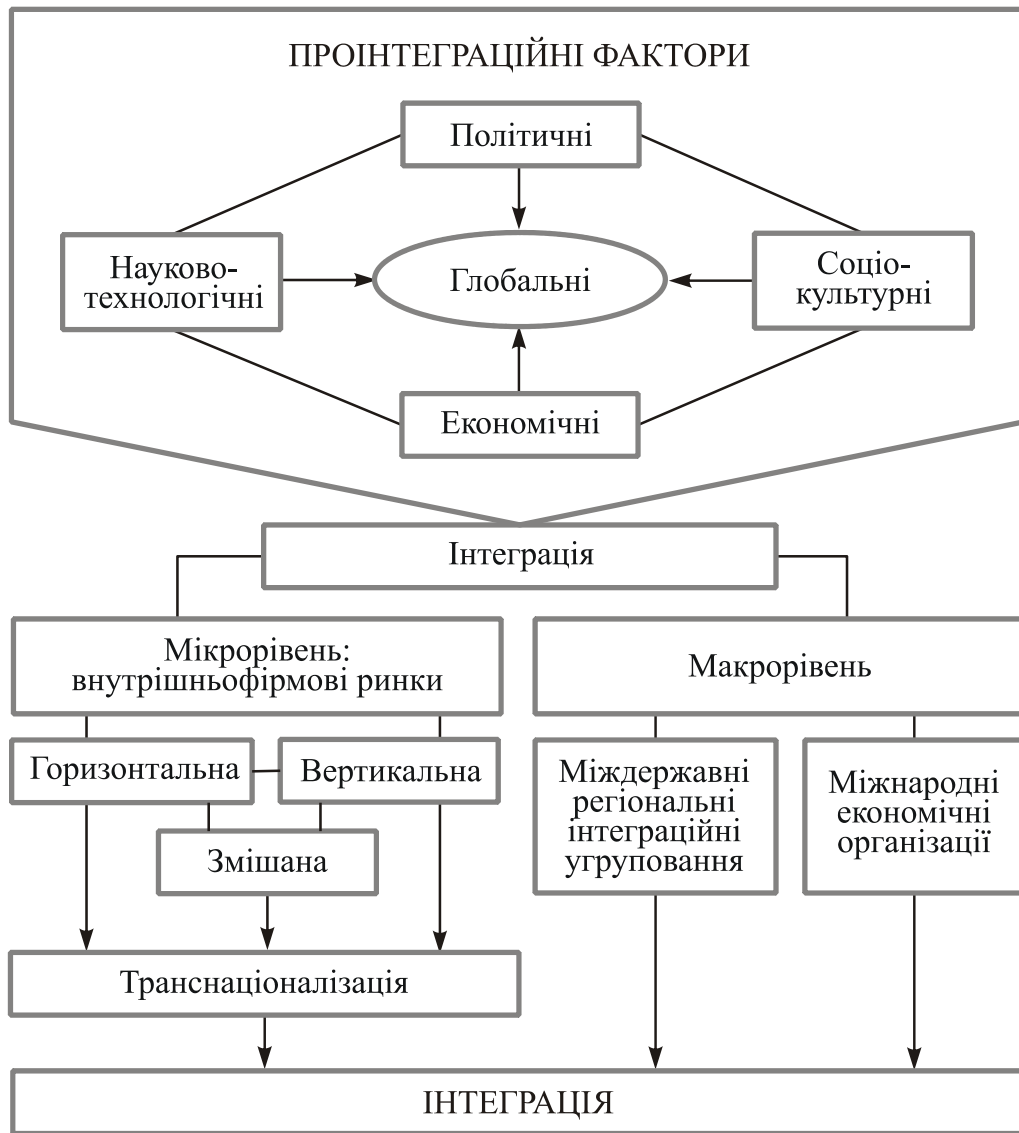

Рис. 1.2. Фактори і структура сучасного інтеграційного процесу

На мікрорівні вирізняють горизонтальну, вертикальну, змішану інтеграцію, а на макрорівні інтеграція розвивається на основі формування економічних об'єднань країн з тим чи іншим ступенем узгодження їхніх національних політик (регіональна інтеграція) та через проінтеграційну діяльність міжнародних економічних організацій (СОТ, МВФ, СБ, МОП та ін.) [25].

Теоретичні обґрунтування необхідності економічного інтеграційного процесу у країнах з ринковою економікою були запропоновані ще у 70-80-х роках XIX ст., а з 30-60-х років XX ст. проблеми економічної інтеграції стають предметом самостійних міжнародних економічних досліджень. Надалі і на сьогодні проблематика міжнародної економічної інтеграції є

пріоритетною в дослідженні світової економіки, особливо в контексті глобалізації.

Для консолідації факторів зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування підприємств найбільш ефективним є використання ними механізму інтеграції. Він сприяє побудові закінчених технологічних ланцюгів, забезпеченню координації обсягу продаж, зниженню затрат на одиницю продукції, зростанню продуктивності праці тощо. Інтеграція водночас впливає на підвищення життєстійкості підприємств, отримання ними фінансової стабільності, зниження рівня невизначеності у постачанні та збуті продукції, зміцнення позицій об'єднання підприємств на ринку даного виду товарів і послуг, диверсифікацію виробництва для зниження ризиків.

На сьогодні інтеграція є актуальною стратегією розвитку більшості підприємств для підвищення ефективності виробництва та стійкості їхнього функціонування. Різноманітність економічних умов діяльності підприємств зумовлює існування різних типів інтеграції – вертикальної, горизонтальної, діагональної або змішаної.

Горизонтальна інтеграція виникає у разі злиття фірм, які виробляють подібні або однорідні товари, з метою їх подальшої реалізації через спільну систему розподілу і отримання при цьому додаткового прибутку і супроводжується виробництвом за кордоном товарів, аналогічних тим, що виробляються в країні базування.

Дана стратегія передбачає встановлення коопераційних зв'язків між підприємствами, пов'язаними взаємним володінням капіталу, застосовуваними технологіями, видами сировини, типом готової продукції, а також ринками збуту, що використовуються.

Зміни в організації виробництва у результаті горизонтальної інтеграції приводять до перебудови відносин власності, трансформують індивідуальні цілі підприємства в стратегію взаємного співробітництва, перетворюють управління людьми або видами діяльності в управлінні процесом. Ця стратегія сприяє скороченню управлінських ланок з 5–12 до 3–4, що впливає

на прискорення процесу отримання інформації та прийняття рішень, а також дозволяє спрямувати всі ресурси на інтереси клієнта, швидко розібратися у постійно змінюваних запитах покупців та своєчасно реагувати на них.

Вертикальна інтеграція передбачає об'єднання фірм, котрі функціонують у різних виробничих циклах. Вона розширює масштаб і силу впливу підприємств у галузі, що створює для них певні конкурентні переваги завдяки зміцненню конкурентної позиції та/або збереженню конкурентних переваг. Розрізняють три форми вертикальної інтеграції:

- інтеграція «донизу» – розширення фірмою власного бізнесу за рахунок, наприклад, стадії виробництва сировини (приєднання заводу – виробника сировини або напівфабрикатів до компанії, яка веде основне виробництво);

- виробнича інтеграція «догори». У цьому разі фірма намагається розширити свій бізнес за рахунок подальших стадій виробництва і збуту. Російські приклади такого роду інтеграції пов'язані, насамперед, з намаганням нафтових компаній створити власну мережу бензоколонок, тобто довести свій бізнес до кінцевого споживача;

- невиробнича інтеграція «догори», яка включає сферу розподілу.

Вертикальну інтеграцію поділяють на такі види:

- «конічна» інтеграція, що передбачає ситуацію, коли підприємство створює власні виробничі потужності, виробничі підрозділи, підрозділи з реалізації для виготовлення (реалізації) власними силами певної продукції. У випадку інтеграції «назад» іде мова, наприклад, про комплектуючі, а при інтеграції «вперед» – про готову продукцію або напівфабрикати. «Конічна» інтеграція може здійснюватися шляхом купівлі або об'єднання підприємств;

- «квазіінтеграція» означає придбання у підприємства-постачальника або реалізацію великої частини продукції фірми, в якій підприємство володіє певною частиною капіталу, наприклад, акціями. Інколи цей вид інтеграції пов'язують зі створенням спільних підприємств;

– контрактна інтеграція здійснюється шляхом укладення довгострокових договорів, які дають можливість формувати стабільні зв'язки між фірмами.

Ці види інтеграції дозволяють нівелювати негативні сторони інтеграції та концентрації через входження, насамперед, в концерни з частковою (або повною) втратою прав юридичної особи [5].

Проте стратегія вертикального інтегрування перешкоджає своєчасно позбавлятися неконкурентоспроможних виробництв, встановлює велику взаємозалежність між функціональними підрозділами. Вона пов'язана з великими внутрішніми затратами на підтримання виробничих потужностей по всьому вертикальному ланцюгу, на управління взаємодією між підприємствами, що інтегрують, передачу інформації догори і донизу за ієрархією, на дублювання функцій в окремих виробничих структурах, а також на контроль і координацію діяльності. Крім того, вертикальна інтеграція стає на заваді спеціалізації виробництва і вільній конкуренції, тому вона меншою мірою орієнтована на ринок і запити кінцевого споживача.

Отже, серед недоліків вертикальної інтеграції можна виділити внутрішні і зовнішні аспекти. Серед можливих негативних впливів внутрішнього характеру:

- збільшення витрат на утримання органів, які відповідають за здійснення вертикальної інтеграції;
- виведення деяких ділянок виробництва з-під впливу ринкових сил;
- потрапляння «не в свою» діяльність із низькими показниками конкурентоспроможності;
- спокуса інвестування в «слабкі сторони» вертикально інтегрованого ланцюга, що дискредитує реальну картину ефективності виробництва;
- через гарантований збут помилкове відчуття безпеки.

Можливі зовнішні небезпеки:

– велика взаємозалежність між частинами «вертикального ланцюга», що у разі наявності негативних явищ в одних елементах призводить до «ланцюгового» банкрутства;

– хибне уявлення про міцне становище підприємства, що не відповідає його реальній конкурентоспроможності;

– тривале збереження застарілих виробничо-управлінських процесів через відсутність зовнішньої конкуренції;

– обмеженість ринку, втрата комунікацій із зовнішнім середовищем (в першу чергу з іншими постачальниками та дистриб'юторами);

– використання необґрунтованих варіантів інтеграції зі створенням надмірно великих формувань, якими неможливо ефективно управляти.

Незважаючи на вищеперелічені та інші недоліки, вертикальна інтеграція має певні переваги, їй властива централізація управління та концентрація виробничо-збутової діяльності, що суттєво впливає на прискорення всього циклу руху товарів, обороту капіталу, окупності затрат та інформаційного обміну між підприємствами.

У цілому переваги вертикальної інтеграції можна також підрозділити на внутрішні та зовнішні вигоди.

Внутрішні вигоди:

– гарантоване постачання створює умови для впливу на постачальника щодо рівня якості, ефективного використання ресурсів і мінімізації запасів;

– зменшення витрат на пошук ресурсів, які відповідають вимогам виробництва;

– можливості розширення масштабів виробництва, підвищення його ефективності, завантаження потужностей;

– гарантований збут сприяє розширенню горизонтів планування;

– стабільність «входу/виходу» дає можливість акцентувати діяльність на удосконаленні виробничого потенціалу та розвиток соціальної сфери підприємства.

Зовнішні вигоди:

- можливість «відсікати» конкурентів від споживачів і постачальників;
- тісна координація та взаємовплив по всьому технологічному ланцюгу «постачальник – виробник – споживач»;
- визначеність у зовнішньому середовищі, часткове уникнення «рушійних ринкових сил»;
- полегшення доступу до know-how, які є у партнерів по інтеграції, спільне створення нової продукції;
- швидка реакція на попит інтегрованих споживачів;
- створення цінових переваг у системі розподілу.

Як свідчить світовий досвід, єдиним шляхом до успіху в становленні конкурентоспроможних промислових структур є концентрація капіталу та виробничих потужностей, їх інтеграція за вертикальним технологічним принципом. Така інтеграція підвищує ефективність виробництва за рахунок зниження трансакційних витрат і зменшення непрямого оподаткування проміжних продуктів виробництва [4].

Висока ліквідність продукції, значні основні фонди і конкурентоспроможність виробництва є гарантією того, що іноземні інвестори розглядають вертикально інтегровану структуру (ВІС) як надійного партнера, проекти якого можна впевнено фінансувати. У свою чергу, ВІС здатні забезпечити цим інвестиціям належну віддачу.

Прикладом вертикальної інтеграції може бути купівля найбільшими нафтовими компаніями різних країн нафтопереробних заводів та будівництва таких; будівництво і купівля супертанкерів, упровадження бензоколонок у всьому світі.

До найважливіших передумов вертикальної інтеграції компаній належать такі:

- забезпечення контролю над сировиною;
- прагнення компаній до контролю над ринками збуту кінцевої продукції;

– можливість економії на масштабах виробництва, завдяки концентрації капіталу і виробництва, єдиній інфраструктурі та можливості маневрування капіталом, потужностями, потоками сировини і продукції;

– необхідність створення ефективно керованої організації щодо виробництва і збуту готової продукції, обумовленої природними, технологічними та економічними факторами;

– сприяння інтеграції вертикально структурованих компаній у світовий ринок і забезпечення конкурентоспроможності таких структур на ньому.

Західний досвід показує, що вертикальна і горизонтальна інтеграції дають найбільший ефект на ранніх і пізніх стадіях розвитку галузі, менший – на проміжних стадіях тієї чи іншої сфери людської діяльності.

Окремо виділяють змішані форми інтеграції (які фактично включають у себе і горизонтальну і вертикальну інтеграції одночасно), форми укрупнення масштабів фірм – комбінування та диверсифікацію. Таким чином фірма може максимально розширити свою діяльність у межах основної і безпосередньо пов'язаної з нею сфери діяльності (комбінування) або розширити перелік найосновніших сфер своєї діяльності (диверсифікація).

Умовний приклад комбінування – охоплення нафтовою компанією всіх стадій виробництва і збуту з одночасним розширенням основного бізнесу (виду діяльності).

Умовний приклад диверсифікації – охоплення нафтовою компанією інших видів діяльності, пов'язаних з виробництвом, реалізацією інших енергетичних ресурсів (газ, вугілля, гідроенергетика, уран) або перетворення її на диверсифікований енергетичний концерн за рахунок, наприклад, виробництва енергетичного обладнання.

Змішана (діагональна) стратегія передбачає співіснування проектної та функціональної спеціалізації одночасно і являє собою встановлення коопераційних зв'язків з такими підприємствами, які включені до

технологічного ланцюжка і є як суміжними, так і однорідними для головного підприємства.

Сучасні інтегровані процеси управління дозволяють організувати та оптимізувати бізнес більшості транснаціональних виробництв, зокрема нафтохімічних. Очікується, що світова нафтохімічна промисловість надалі стане ще більше консолідованою: інтенсивна конкуренція змушує невеликі та середні компанії об'єднуватися. Хімічні компанії також підвищують активність у сфері інтеграційних процесів, прагнучи за посередництва мегаоб'єднань підвищити продуктивність і прибуток.

Серед керівників підприємств необхідність укрупнення господарських комплексів одними з перших усвідомили директори приватизованих російських нафтових компаній: створювані вертикально інтегровані нафтові компанії (ВІНК) стали провісниками змін тенденцій від розподілу до об'єднання. ВІНК дуже швидко пройшли всі етапи розвитку: від виробничо-технологічної інтеграції до фінансово-організаційної, від вирішення проблем матеріально-технічного постачання і збуту до раціоналізації системи управління компанією, розроблення концепцій стратегічного розвитку. Інтеграція допомогла вирішити не тільки виробничі завдання, але й створила передумови для забезпечення конкурентоспроможності російських ВІНК на світовому ринку.

Слід звернути увагу на те, що процес інтеграції не вичерпується створенням єдиного технологічного ланцюжка «від свердловини до бензоколонки», фінальна його стадія – повна інтеграція компаній в єдину фінансово-економічну структуру.

Нафтові компанії потерпають від значних втрат, запобігти яким можна лише здійснюючи структурні перетворення. Тому процеси злиття і поглинання у нафтовій галузі економічно виправдані.

На рівні національних економік інтеграція розвивається, в першу чергу, на основі формування економічних об'єднань країн з тим чи іншим ступенем узгодження їх національних політик (міжнародних регіональних інтеграційних угруповань)

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СВІТОВИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

2.1. Становлення сучасних світових інтеграційних об'єднань

В основі створення багатьох регіональних інтеграційних об'єднань лежать економічні мотиви. Вигоди від участі у процесі регіональної інтеграції залежать від вибору партнерів. Участь країни у декількох регіональних інтеграційних об'єднаннях дає позитивні результати, але викликає певні застереження, пов'язані з можливістю виникнення суперечностей по відношенню до третіх країн. Тому слід зважати на відмінності, які існують між формами економічної інтеграції. Характерною особливістю митних союзів є, крім внутрішньої вільної торгівлі, яка притаманна зонам вільної торгівлі, спільний зовнішній тариф, тобто спільна торговельна політика у відношенні до третіх країн.

Створення зони вільної торгівлі є значно простішою формою економічної інтеграції у порівнянні з митним союзом. Але країни-члени зони вільної торгівлі стикаються із загрозою відхилення торгівлі, коли товари ввозяться в країну за найнижчими митними тарифами, а потім без сплати мита надходять в інші країни-члени. Із захисною метою вводяться правила походження товарів, коли від сплати мита звільняють тільки товари національного виробництва. Визначення країни походження товару ускладнює бюрократичні процедури і може знижувати ефективність зони вільної торгівлі. Дана проблема не настільки актуальна у митному союзі, який має спільну торговельну політику у відношенні до третіх країн.

Створення зони вільної торгівлі в більшій мірі сприяє розвитку конкуренції між країнами-членами шляхом зниження митних тарифів,

збільшенням частки імпорту і надходжень до бюджету від сплаченого мита, збільшення обсягів виробництва і зниження витрат за рахунок масштабу виробництва.

Таблиця 1.2.

Інтеграційні об'єднання світу, станом на початок 2009 року

Регіон світу	Назва інтеграційного об'єднання	Рік створення	Кількість країн-учасниць
Африка	UMA (Arab Maghreb Union)	1998	5
	COMESA (Common Market for Eastern and Southern Africa)	1994	19
	ECCAS (Economic Community of Central African States)	1983	11
	CEPGL (Economic Community of the Great Lakes Countries)	1976	3
	ECOWAS (Economic Community of West African States)	1975	15
	CEMAS (Economic and Monetary Community of Central Africa)	1994	6
	MRU (Mano River Union)	1973	3
	SADS (Southern African Development Community)	1992	14
	UEMOA (West African Economic and Monetary Union)	1994	8
Америка	ANCOM (Andean Community)	1996	4
	CARICOM (Caribbean Community)	1973	15
	CACM (Central American Common Market)	1961	5
	FTAA (Free Trade Area of Americas)	1994	34
	LAIA (Latin American Integration)	1980	12

	Association)		
	MERCOSUR (Mercado Comun del Sur)	1994	4
	NAFTA (North American Free Trade Agreement)	1994	3
	OECS (Organization of Eastern Caribbean States)	1981	9
Азія	APTA (Asia-Pacific Trade Agreement)	1975	6
	ASEAN (Association of South-east Asian Nation)	1967	10
	ECO (Economic Cooperation Organization)	1985	10
	GCC (Gulf Cooperation Council)	1981	6
	SAARS (South Asian Association for Regional Cooperation)	1985	7
Європа	EFTA (European Free Trade Association)	1960	3
	EU (European Union)	1957	27
	Euro zone	2002	16
Океанія	MSG (Melanesia Spearhead Group)	1993	4

Сьогодні в світі ЮНКТАДом нараховується 26 регіональних інтеграційних об'єднань, у тому числі: в Африці – 9, в Америці – 8, в Азії – 5, в Європі – 3 і одне в Океанії [182]. Кількість країн-учасниць, що утворюють регіональні інтеграційні об'єднання, їх розподіл за географічним принципом наведено у таблиці. Слід зазначити, що кожне з інтеграційних об'єднань, які наведено у таблиці, знаходяться на різному рівні інтеграційної взаємодії.

Крім того в світі функціонує 4 інтеграційних об'єднань, до складу яких входять країни, які мають різне географічне розташування: АКТ (Країни Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону), до складу якої входить 79 країн; АТЕС (Азіатсько-тихоокеанське економічне співтовариство), яку утворили 21 держава, Організації Чорноморського

економічного співробітництва (ОЧЕС) та СНД, кожна з яких налічує по 12 країн.

Посилення регіональної інтеграції проявляється в першу чергу у сфері торговельно-економічних відносин. Підтвердженням цього, є поступове зростання обсягів зовнішньоторговельного обігу регіональних торговельних об'єднань. Аналіз обсягів експорту торговельних блоків виявив наступне. Найбільш потужними в світовому господарстві за обсягами експорту (за даними 2008 року) серед інтеграційних угруповань є: ЄС – 5283,852 млрд.дол., Загальноамериканська зона вільної торгівлі – 2336,475 млрд.дол., НАФТА – 1851,499 млрд.дол., Азіатсько-Тихоокеанське торгове співробітництво – 1756,14 млрд.дол., АСЄАН – 865,778 млрд.дол., Латиноамериканська Асоціація Інтеграції – 712,956 млрд.дол., Рада по співтовариству країн Перської затоки – 533,638 млрд.дол., Європейська Асоціація вільної торгівлі – 312,905 млрд.дол., Організація економічного співтовариства – 273,185 млрд.дол. та МЕРКОСУР – 224,124 млрд.дол. Динаміку експорту інтеграційних об'єднань світу представлено на рис.2.1 [248].

Таким чином, в регіональному аспекті серед перших десяти найбільш потужних інтеграційних об'єднань в світі є: чотири азіатські об'єднання, два європейські та чотири, які створено країнами американського континенту. Аналіз середньорічних темпів зростання експорту вищезазначених об'єднань виявив поступове розширення їх експортної діяльності.

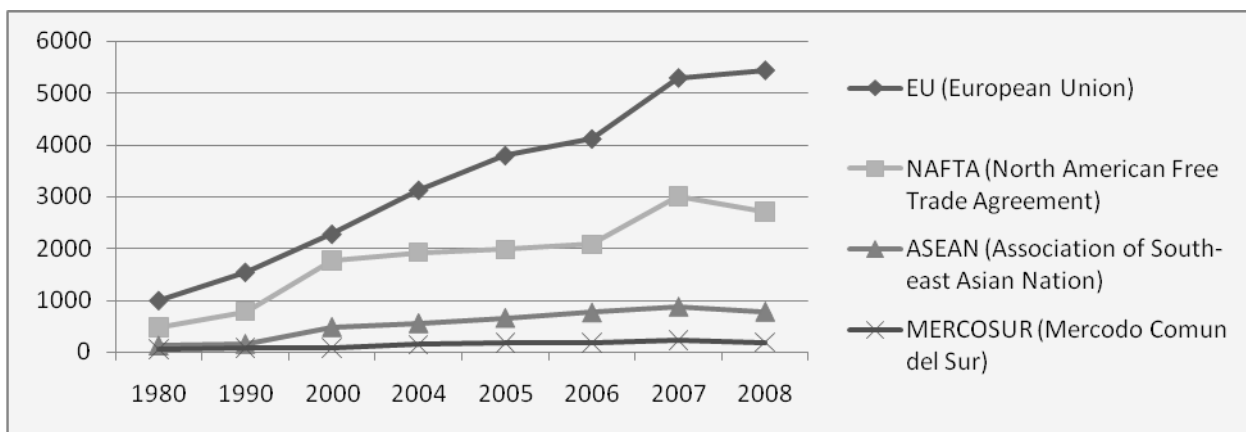

Рис. 2.2. Динаміка експорту найпотужніших інтеграційних об'єднань світу, млрд.дол.

Так, якщо зробити групування об'єднань за показниками темпів зростання експорту, то виявляється наступна тенденція. Протягом 1995-2005 рр. найбільш поширеними були темпи зростання експорту до 15,0%. Однак тенденція останніх років демонструє тенденцію росту цього показника. Результати групування інтеграційних об'єднань світу за показниками середньорічних темпів зростання експорту приведено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати групування інтеграційних об'єднань світу за показниками середньорічних темпів зростання експорту, кількість країн

Показник роки середньорічного темпу зростання експорту, %	Роки				
	1995-2005	2000-2005	2006	2007	2008
до 4,9	2	1	-	-	-
5,0 – 9,9	5	1	1	-	-
10,0 – 14,9	3	5	3	3	5
15,0 – 19,9	-	2	1	5	3
Понад 20,0	-	1	5	2	2

В середньому протягом 2000-2005 рр. чотири торговельні блоки демонстрували понад 20% щорічного зростання експорту (Economic and Monetary Community of Central Africa – 23,4%, Economic Community of the Great Lakes Countries 21,7%, Economic Community of Central African States – 24,2% та Asia-Pacific Trade Agreement – 21,4%). Однак перші три об'єднання, які створено африканськими країнами, характеризуються значними коливаннями щорічних темпів зростання і вже в 2008 році показник зростання експорту для них став в 2-3 рази меншим (окрім Economic Community of Central African States). Інтеграційне об'єднання Asia-Pacific

Trade Agreement (яке створено КНР, Індією, Бангладеш, Лаоською Народною Демократичною Республікою, Республікою Корея та Шрі-Ланки), навпаки демонструє стале щорічне зростання експортних операцій, що в першу чергу пов'язано з бурхливим розвитком китайської економіки та експансією китайських виробників на зовнішні ринки.

Найбільші обсяги імпорту (за даними 2007 року) серед інтеграційних угруповань мають: ЄС – 5431,428 млрд.дол., Загальноамериканська зона вільної торгівлі – 3135,840 млрд.дол., НАФТА – 2700,837 млрд.дол., Азіатсько-Тихоокеанське торгове співробітництво -1558,493 млрд.дол., АСЄАН – 772,225 млрд.дол., Латиноамериканська Асоціація Інтеграції – 652,939 млрд.дол., Організація економічного співтовариства – 298,775 млрд.дол., Рада по співтовариству країн Перської затоки- 285,086 млрд.дол., SAARS – 280,779 млрд.дол., та Європейська Асоціація вільної торгівлі – 245,713 млрд.дол. Інтеграційне об'єднання МЕРКОСУР з обсягом імпорту в 184,469 млрд.дол. до першої десятки не увійшло. Динаміку імпорту інтеграційних об'єднань світу представлено на рис.2.2 [45].

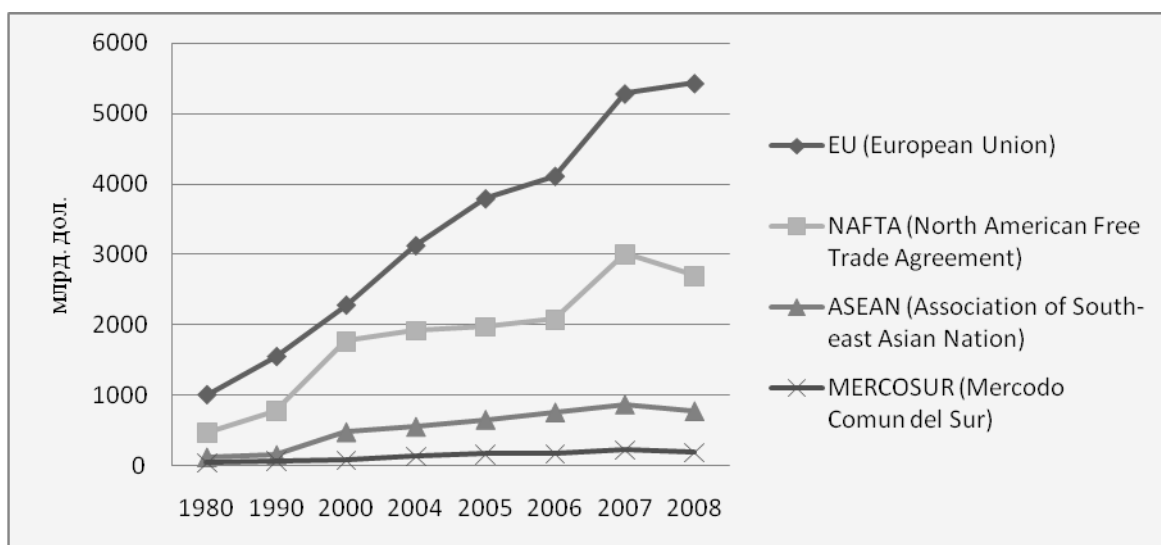

Рис. 3.2. Динаміка імпорту найпотужніших інтеграційних об'єднань світу, млрд.дол.

Порівняльний аналіз середньорічних темпів зростання експорту та імпорту вищезазначених об'єднань виявив майже сходні тенденції. Як і за показником середньорічних темпів зростання експорту, протягом 1995-2005 рр. найбільш поширеними були темпи зростання імпорту до 15,0%. Останніми роками спостерігається зростання цього показника. Однак воно відбувається більш повільно порівняно з темпами зростання експорту. Результати групування інтеграційних об'єднань світу за показниками середньорічних темпів зростання імпорту приведено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.2.

Результати групування інтеграційних об'єднань світу за показниками середньорічних темпів зростання імпорту, кількість країн

Показник середньорічного темпу зростання імпорту, %	Роки				
	1995- 2005	2000-2005	2006	2007	2008
До 4,9	2	1	-	-	-
5,0 – 9,9	5	1	1	-	-
10,0 – 14,9	3	5	3	3	5
15,0 – 19,9	-	2	1	5	3
Понад 20,0	-	1	5	2	2

На внутрірегіональну торгівлю припадає близько 2/3 загального обсягу світової торгівлі. Слід зазначити, рівень внутрірегіональної торгівлі значно відрізняється між окремими інтеграційними об'єднаннями світу. Так, серед інтеграційних об'єднань, які створено африканськими країнами рівень внутрірегіональної торгівлі коливається в межах 0,2% (UMA (Arab Maghreb Union)) до 13,1% (UEMOA (West African Economic and Monetary Union)). Серед американських інтеграційних об'єднань найменший рівень внутрірегіональної торгівлі 8,4% припадає на ANCOM (Andean Community), у той час коли для NAFTA (North American Free Trade Agreement) та ФТАА

(Free Trade Area of Americas) припадає 53,8% та 58,4%, відповідно. В Азії найвищий рівень внутрірегіональної торгівлі сьогодні демонструє ASEAN (Association of South East Asian Nations) – 24,9%. Найвищий рівень обсягів експортно-імпортних операцій, що припадають на внутрірегіональну торгівлю між інтегрованими країнами, спостерігається у EU – 67,6% FТАА – 58,4% NAFTA – 53,8% [233].

Для створення економічного інтеграційного угруповання двох чи кількох країн необхідні певні політико-правові, економічні, соціально-культурні та інфраструктурні умови. З політико-правової точки зору принципове значення мають сумісність політичних устроїв та основного законодавства країн, що інтегруються. Ключовими щодо економічних умов інтеграції є такі критерії: рівень розвитку країн, їх ресурсні та технологічні потенціали; ступінь зрілості ринкових відносин, зокрема, національних ринків товарів, послуг, капіталу та праці; масштаби та перспективи розвитку економічних взаємозв'язків країн і т. ін.; важлива також інфраструктурна та соціально-культурна сумісність.

Дослідники інтеграційних процесів виокремлюють серед них добровільні, примусові та напівдобровільні (напівпримусові). Добровільна інтеграція характерна для відкритих демократичних суспільств з ініціативи політичної та економічної еліт за масової підтримки населення кожної з країн, що інтегруються. До останнього часу показовим прикладом такої інтеграції був Європейський Союз. Примусова інтеграція (мілітарна чи немілітарна) характерна для імперій та тоталітарних держав (СРСР, СФРЮ, Чехословаччина та ін.). Напівдобровільна інтеграція характеризується наявністю певних «стресових» передумов (воєнна загроза, економічні труднощі тощо). Прикладом може слугувати СНД, інтеграція в ЄС окремих східноєвропейських країн.

Маючи яскраво виражену регіональну специфіку, економічні інтеграційні угруповання країн можуть формуватися такими шляхами:

– «знизу – догори», у процесі поглиблення інтернаціоналізації та транснаціоналізації господарського життя, коли домовленостям між

країнами про створення зони вільної торгівлі, митного союзу чи спільного ринку передувє досить тривалий період розвитку міжнародних економічних зв'язків на рівні підприємців, фірм та корпорацій. Ці зв'язки активно підтримуються на державному рівні, водночас розробляються й реалізуються широкомасштабні двосторонні проекти поглиблення міжнародного економічного співробітництва. Саме таким шляхом розвивались інтеграційні процеси у Північній Америці, насамперед між США та Канадою;

– «згори – донизу», коли з різних політичних та соціально-економічних причин створюється інтеграційне угруповання країн, які ще не повністю відповідають критеріям інтеграційної сумісності, але в процесі подальшого регульованого і скоординованого на наднаціональному рівні співробітництва досягають тієї чи іншої форми міжнародної економічної інтеграції; переважно таким шляхом розвивалась економічна інтеграція в Європі;

– через дво- і багатосторонні переговори і асоційовану участь окремих країн у діяльності інтеграційних угруповань, які вже функціонують. Зокрема, таким шляхом ідуть сьогодні країни Східної Європи, маючи за мету інтеграцію до Європейського Союзу. Те саме можна сказати про Мексику, її причетність до формування та розвитку Північноамериканської угоди про вільну торгівлю [233].

Зауважимо, що для становлення та розвитку конкретних форм міжнародної регіональної економічної інтеграції характерним є взаємозв'язок згаданих щойно шляхів.

Одночасно зазначимо, що розробка і реалізація національних інтеграційних стратегій потребує певного «соціального настрою», адже міжнародна інтеграція народжується спочатку як теорія, а вже потім стає реальною політикою. Щоб стати актуальною, проблема інтеграції має привернути увагу впливових політичних і економічних груп та значної частини населення. Для послідовного розвитку інтеграційного процесу необхідні певні умови та цілеспрямовані дії на всіх етапах, котрі

детермінуються історичними умовами, традиціями і особливостями розвитку країн, що інтегруються, та досягнутим на передінтеграційному етапі рівнем їх взаємодії, а також зовнішніми викликами і впливами (рис. 2.3). Останні дедалі більше набувають рис глобальності, що активізує інтеграційні процеси і надає їй якісно нових рис та безпрецедентної масштабності.

Проте, незважаючи на очевидні економічні переваги, процеси міжнародної регіональної економічної інтеграції відбуваються на тлі складного переплетення політичних і соціально-економічних проблем. Основні чинники, що зумовлюють виникнення й існування згаданих проблем, такі:

- націоналізм; традиційні конфлікти між окремими країнами та групами країн; ідеологічні розходження;
- політико-правові, економічні та соціально-культурні відмінності країн-учасниць; зростання затрат під час реалізації регулятивних функцій на наднаціональному рівні; суперечності, пов'язані з розширенням інтеграційних угруповань, і т. ін.

Рис. 2.3. Шляхи та етапи формування міжнародних регіональних інтеграційних угруповань

Сучасним процесам міжнародної регіональної економічної інтеграції притаманні певні особливості.

По-перше, динамізм інтеграційного процесу в цілому зумовлений як дією об'єктивних факторів, так і «ланцюговою» реакцією країн світу на розвиток окремих інтеграційних угруповань.

По-друге, очевидною є нерівномірність розвитку й реалізації форм міжнародної економічної інтеграції, спричинена проявами очевидних відмінностей в економічному розвитку країни і регіонів світу. Достатньо порівняти глибину інтеграції в ЄС із невдалими, хоча і амбіційними, інтеграційними зусиллями країн СНД. Як правило, не досягають декларованих інтеграційних цілей більшість міждержавних угруповань в Латинській Америці і особливо в Африці. Вкрай нерівномірно розвивається інтеграція в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, на Близькому Сході.

По-третє, поряд з інтеграційними розвиваються і дезінтеграційні процеси, які мають глибокі корені в історичних, політичних, економічних і соціальних закономірностях світового розвитку.

Дезінтеграція може мати не лише локальний (провінція Квебек у Канаді; Шотландія, Уельс, Північна Ірландія у Великій Британії; Корсика у Франції; Каталонія та Країна Басків в Іспанії), а й міжнародний характер (розпад Радянського Союзу, Чехословаччини, Югославії, Ради економічної взаємодопомоги) [25].

У системі взаємовідносин «національна економіка – економічний регіоналізм» важливе, по-перше, подальше поглиблене дослідження питань втрати країнами – учасницями інтеграційних угруповань частини суверенітету, доцільності й ефективності наднаціонального регулювання економічних процесів, а по-друге, – розуміння того, що дезінтеграція формує передумови розвитку інтеграції на нових кількісних і якісних засадах. Іноді виникають умови для повної, часткової чи розширеної

реінтеграції, яка є на сьогодні практично не дослідженою в економічній науці, хоча має неабияке практичне значення (рис. 2.4).

Рис. 3.4. Інтеграція, дезінтеграція та реінтеграція

У разі повної реінтеграції йдеться про відновлення того чи іншого інтеграційного угруповання в попередньому складі на тих самих, що були до інтеграції, політико-економічних засадах. Часткова реінтеграція спостерігається, коли об'єднуються окремі учасники інтеграційних угруповань на попередніх принципах або всі учасники, але на якісно нових засадах. Розширена реінтеграція характеризується включенням у відновлювані інтеграційні об'єднання нових учасників на тих чи інших засадах. Зрозуміло, що проблематика реінтеграції особливо актуалізується стосовно формування і розвитку взаємовідносин пострадянських та постсоціалістичних країн. Сучасна інтеграційна практика дає приклади майже кожного з видів реінтеграції (СНД, Союз Балтійських країн, ЦЄЗВТ, ОЧЕС, ЄЄП, ГУУАМ тощо) [249].

2.2. Етапи формування міжнародних регіональних інтеграційних угруповань

Як теоретично обґрунтовані та практично апробовані розглядають такі основні форми міжнародної економічної інтеграції: зона преференційної торгівлі; зона (асоціація) вільної торгівлі; митний союз; спільний ринок; економічний та політичний союзи.

Зона (асоціація, угода) преференційної торгівлі – зона з пільговим торговельним режимом, коли дві або кілька країн зменшують взаємні тарифи з імпорту товарів, зберігаючи рівень тарифів у торгівлі з іншими країнами. На цій стадії ще не відпрацьовано єдиного механізму оподаткування у разі перетину товаром кордону, діють різні митні правила тощо. Квоти для імпорту товарів з країн-партнерів можуть бути розширені, але не ліквідуються цілком.

Найбільш показовим історичним прикладом такої форми інтеграції є преференційна система Британського співтовариства (1932 р.), що об'єднувала 48 держав. На цій стадії початкової інтеграції сьогодні перебуває переважаюча більшість регіональних інтеграційних угруповань світу, в тому числі СНД [233].

У зонах (асоціаціях, угодах) вільної торгівлі діє особливий пільговий торговельний режим для країн-учасниць через усунення внутрішніх тарифів під час їх збереження в торгівлі з іншими країнами. Типовими прикладами є Європейська асоціація вільної торгівлі (1960 р.), зона вільної торгівлі «США – Канада» (1988 р.), Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА).

Митний союз – це угода двох або кількох держави, що передбачає усунення внутрішніх тарифів та встановлення спільного зовнішнього тарифу. Такі угоди діяли у Бенілюксі (з 1948 р.), в Європейському Союзі (з 1968 р.). На сьогодні практично на всіх континентах існує регіональна інтеграція у формі митних союзів: ЄАВТ, «МЕРКОСУР», Андський пакт, Митний Союз Центральної Африки, Асоціація країн Південно-Східної Азії.

У рамках Спільного ринку забезпечується вільний рух не тільки товарів, а й послуг, капіталів та громадян (робочої сили). Міжнародна мобільність дозволяє більш ефективно використовувати працю, капітал та технології, що обумовлює початок інтеграції безпосередньо у сфері виробництва, а також співпрацю у грошовій, податковій (фіскальній) політиці та в політиці зайнятості. Але, крім очевидних вигод функціонування спільного ринку, він має і негативні сторони, що пов'язане

із неоднорідністю економічного розвитку країн-учасниць і нееквівалентністю в отриманні вигід інтеграції [233].

Через ці та інші обставини виникають труднощі у створенні спільного ринку в різних регіонах світу, а прикладом успішної політики спільного ринку може слугувати лише ЄС .

В Економічному союзі вільний рух факторів і результатів виробництва доповнюється гармонізацією внутрішньої та зовнішньої економічної політики. В країнах-учасницях функціонує, як правило, єдина грошова одиниця. Прикладом таких союзів є Бенілюкс (з 1960 р.), Сполучені Штати Америки, Радянський Союз (до 1991 р.). На стадії практичної реалізації плани щодо створення економічного і валютного Європейського Союзу. На основі економічних створюються повні союзи, в яких поряд з економічною забезпечуються й політична інтеграція.

У теоретичному плані цілком очевидними є переваги вільної торгівлі, що слугує науковим підґрунтям створення зон (асоціацій, угод) преференційної та вільної торгівлі. Однак теорія міжнародної регіональної економічної інтеграції базується, насамперед, на теорії митного союзу, яку було розроблено представником нового класицизму Джекобом Вайнером.

Згідно з теорією митного союзу в економіці виникають два типи ефектів. Статичні ефекти – ближні економічні наслідки, які виявляються після утворення митного союзу як його безпосередній результат. Динамічні (дальні) ефекти – економічні наслідки на віддалених стадіях функціонування митного союзу.

Очевидно, що регіональна економічна інтеграція включає відносини як між країнами-членами, так і з країнами-нечленами. Оскільки можуть відбутися відповідні зміни у торгівлі, чистий вплив на країну-інтегранта є неоднозначним і має оцінюватися з погляду кожної конкретної країни.

Здійснення регіональної інтеграційної угоди у формі митного союзу передбачає взаємні торгові преференції і введення загального митного тарифу та єдиної системи нетарифного регулювання торгівлі відносно третіх країн. Це супроводжується двома статичними ефектами.

Утворення торгівлі – переорієнтація місцевих споживачів з менш ефективного внутрішнього джерела постачання товару на більш ефективне зовнішнє джерело (імпорт), що стає можливим внаслідок усунення імпортних мит у межах митного союзу; відхилення торгівлі – це переорієнтація місцевих споживачів із закупівлі товару у ефективнішого позаінтегрального джерела постачання на менш ефективне внутрішньоінтегральне джерело, яке виникло внаслідок ліквідації імпортних мит у межах митного союзу. Як правило, здебільшого внаслідок утворення митного союзу спостерігаються обидва ефекти, але ефект утворення торгівлі більший за ефект відхилення торгівлі, отже, інтеграція в цілому веде до підвищення добробуту країн-учасниць.

Модифікація торгівлі означає зміну у торгівлі з країнами-нечленами через усунення тарифів у торгівлі товарами, що торгуються в межах митного союзу. Припускаючи, що товари, які імпортуються до митного союзу, відрізняються від тих, які виробляються в межах митного союзу, згідно з модифікацією торгівлі торговельні потоки між країнами-членами можуть бути доповнюючими до торговельних потоків з країн-нечленів, замість товарів замінників, як це припускається у відхиленні торгівлі.

Враховуючи те, що обидва явища – утворення торгівлі та відхилення торгівлі – є безумовно усталеними явищами у економічній інтеграції, то вони підпадають під дію теорії «другого кращого» (Дж. Мід), тому що економічна інтеграція є поступовим рухом до вільної торгівлі. Вільна торгівля, в свою чергу, веде до найбільш ефективного використання світових ресурсів і, таким чином, збільшує світове виробництво та добробут.

До того часу, поки митний союз не підвищує торгові бар'єри стосовно інших країн світу, скасування торгових бар'єрів між членами союзу є рухом у напрямку до вільної торгівлі, припускаючи, що таким чином однаковою мірою підвищується добробут країн, що входять та не входять до митного союзу. Проте утворення митного союзу залежно від умов може або поліпшити, або погіршити добробут його країн-членів та інших країн. Це і є прикладом теорії «другого кращого», яка стверджує, що коли всі необхідні

умови для максимізації добробуту не можуть бути виконаними, то спроба дотримання якомога більшої кількості цих умов не має сенсу. Таким чином, формування митного союзу та скасування торгових бар'єрів лише серед його членів на практиці може і не підтвердити теоретичного висновку про зростання добробуту, що має велике значення не тільки для теорії міжнародної економіки, але й для інтеграційної практики.

Митний союз приводить до підвищення добробуту та зростання обсягів торгівлі за таких умов:

- Чим вище торговельні бар'єри країн-членів до утворення союзу, тим більша можливість того, що формування митного союзу приведе до розвитку торгівлі між членами союзу, а не переорієнтує її від третіх країн до членів митного союзу.

- Більш низькі торговельні бар'єри союзу у торгівлі з іншими країнами світу зменшують вірогідність високих витрат з переорієнтації торгівлі.

- Наявність великої кількості країн, що входять до митного союзу, та, як наслідок, більші розміри митного союзу створюють умови, в яких стає більшою можливість того, що виробники з низькими цінами своєї продукції припинять існування як члени союзу.

- Економіки країн-членів мають бути конкурентоспроможними та взаємодоповнюючими. Тоді відкриваються кращі можливості для спеціалізації у виробництві та розвитку торгівлі після утворення митного союзу. Таким чином, митний союз з більшою ймовірністю підвищить добробут, якщо цей союз сформований з двох конкуруючих країн, а не промислової або сільськогосподарської (доповнюючими) країнами.

- Чим географічно ближче розташовані країни – члени митного союзу, тим менше перешкоджатимуть транспортні витрати зростанню добробуту під час розвитку торгівлі між його членами.

- Значний обсяг товарообігу до створення союзу та економічний взаємозв'язок між потенційними членами митного союзу веде до більших можливостей зростання добробуту в результаті формування митного союзу.

У разі утворення митних союзів з'являються й інші позитивні ефекти, наприклад, зниження адміністративних витрат унаслідок усунення прикордонних та митних бар'єрів, поліпшення колективних умов торгівлі загалом [248].

Важливо враховувати, що митний союз, що діє як єдине ціле на міжнародних торговельних переговорах, має змогу набагато більше впливати на прийняття рішень, аніж кожен його член окремо.

У процесі розвитку регіональної економічної інтеграції виникають динамічні ефекти, які можуть бути як сприятливими, так і несприятливими для національної економіки.

Динамічні ефекти, що виникають у результаті формування митного союзу, є набагато більшими, ніж статичні ефекти. Відомо, наприклад, що Велика Британія приєдналася до ЄС у 1973 р. в першу чергу саме через них. Сучасні емпіричні дослідження показали, що динамічні ефекти приблизно у 5–6 разів є більші за статичні.

Виділяють такі дальні позитивні наслідки від утворення митного союзу:

- зростання конкуренції між виробниками з різних країн, яка веде до покращення якості товарів, технологічного оновлення тощо;
- використання переваг економії на масштабах виробництва;
- збільшення припливу іноземних інвестицій, оскільки корпорації з країн, що не входять до союзу, прагнуть зберегти за собою певний сегмент закритого митним бар'єром ринку за рахунок створення підприємств усередині країн, що інтегруються.

Зважаючи на те, що преференції змінюють мотивацію фірм як тих, що знаходяться у зоні преференційної торгівлі, так і поза її межами, формування регіональної інтеграційної угоди здебільшого впливає на обсяги прямих інвестицій. Це відбувається навіть у випадках, коли регіональні торговельні угоди (РТУ) не втручаються у регулювання щодо інвестицій (що досить часто відслідковується в угодах). Різниця тут у тих факторах, що стосуються передислокації існуючого виробництва та дислокації нових виробничих

потужностей. Передислокація найчастіше передбачається як найменший елемент поправок у регіональній інтеграційній угоді, оскільки переваги від передислокації мають бути значними, щоб покрити витрати, наприклад, по закриттю заводу, поверненню первинної інвестиції та працевлаштуванню надлишків робочої сили.

Фірми, розташовані у третіх країнах, матимуть мотиви щодо дислокації нових виробничих потужностей у країнах-членах, що сприятиме для інших країн інтенсифікації і внутрішньорегіонального експорту. Утворення великого інтеграційного ринку у поєднанні з підвищеною конкуренцією знизить ціну виробництва одиниці продукції та підвищить інвестиційну привабливість регіону. Таким же чином ефекти внутрішньорегіональної лібералізації щодо підвищення доходів від капіталовкладень у подальшому будуть підвищувати мотивацію щодо прямих зарубіжних інвестицій (ПЗІ), по мірі того як країни очікуватимуть розширення ринку та подальшого скорочення собівартості одиниці продукції. Більш того, якщо утворення митного союзу передбачає заміну нетарифних заходів дискримінації на користь національних фірм на регіональні преференції, переваги від дислокації всередині митного союзу матимуть тенденцію до підвищення. Наприклад, якщо всередині угруповання відбуватимуться зміни типу «купуй регіональне» замість «купуй національне», мотивація щодо інвестування у цьому регіоні підвищиться.

Утворення зони вільної торгівлі або митного союзу підвищує переваги дислокації країн-членів щодо внутрішніх ПЗІ й іншими шляхами. Наприклад, думка стосовно того, що потоки прямих інвестицій частково мотивуються бажанням країн опинитися у межах існуючої «тарифно-нетарифної стіни». Або те, що ПЗІ використовуються закордонними експортерами з ціллю створення зайнятості місцевого населення і таким чином зменшити лобіювання захисту імпорту.

Зважаючи на те, що збільшення інвестицій відбувається не за рахунок збільшення рівня заощадження у даному регіоні чи у іншому місці, це має відволікати потоки ПЗІ з того чи іншого пункту призначення за межами

регіональної інтеграційної угоди. Загалом, вільне переміщення праці та капіталу в межах митного союзу, як правило, приводять до кращого використання економічних ресурсів всього союзу .

Разом з тим, головною перевагою митного союзу є те, що країни-члени мають спільний тариф, а це дає можливість спростити митні процедури, якщо не зовсім їх усунути. Щодо зон вільної торгівлі (ЗВТ), то зовнішня торгова політика залишається у компетенції урядів країн, але виникає проблема переспрямування імпорту третіх країн через країни ЗВТ, які мають найнижчий зовнішній тариф. Загалом це знижує ефективність тарифу кожної країни-члена до рівня найнижчого плюс витрати на транспортування непрямого імпорту (що є втратою реальної вартості ресурсів). Звичайним вирішенням цієї проблеми є правила походження товару – тобто беззаперечна мотивована вимога що товари, які підпадають під дію безтарифної торгівлі, мають бути виробленими у країні-члені, а не просто проходити транзитом через ці країни.

На практиці виконання правил походження товару є досить дорогим заходом. Вимога контролювання товарів, що перетинають внутрішні кордони, мають бути збереженими задля гарантування згоди та стягування належних митних податків. Митним органам дозволяється діяти на власний розсуд, що містить у собі загрозу зловживань такою свободою.

Правила походження ускладнюються тим, що мають враховувати тарифи щодо імпорту проміжних товарів, які застосовуються у виробництві продукції в межах митного союзу. В основу правил походження товару покладено принцип, що зі зовнішнього імпорту у ЗВТ має бути стягнуто тариф під час остаточного продажу, але додаткова додана вартість має бути звільнена від обкладання тарифом.

Правила походження є досить складними, і переговорний процес щодо них також є складним (наприклад, угода між ЄС та Польщею щодо правил походження товарів містила 81 сторінку дрібно надрукованого тексту).

Однак, незважаючи на те, що мають місце такі докладні правила походження товару, проблема транзитного імпорту через країни – члени

ЗВТ, де діють найнижчі зовнішні тарифи, ще не вирішена. За низьким зовнішнім тарифом країни-партнери можуть задовольнити взаємні вимоги щодо продукту з третіх країн, та експортувати відповідну кількість (або всю) власну продукцію до країн-партнерів. Це явище називається непрямим переспрямуванням імпорту.

Як бачимо, митний союз (МС) надає певні переваги країнам-членам, проте лише невелика кількість регіональних торговельних угод (РТУ) нотифікованих СОТ, є фактично членами МС, що обумовлено таким:

по-перше, гармонізація зовнішньої торговельної політики означає втрату національної автономії;

по-друге, відбувається політичний перерозподіл згідно зі спільним зовнішнім тарифом. Політичні інституції мають бути сформованими задля забезпечення концесуальності або взаємоузгодженості цих тарифів. Більш того, надходження від спільного зовнішнього тарифу мають бути розподілені між країнами-членами. Для більшості країн, що розвиваються, такі труднощі щодо погодження спільного тарифу та розподілу надходжень виявились завеликими;

по-третє, спільна зовнішня торгова політика країн-членів МС може зіткнутися з проблемами узгодження спільних розкладів з боку лобіюючої опозиції. Прикладом є труднощі, з якими зіткнувся ЄС у гармонізації нетарифних заходів. Незважаючи на те, що ЄС уже понад 30 років є митним союзом, країнам-членам було дозволено зберігати власні квоти щодо певних видів імпорту з третіх країн (наприклад, це стосується одягу, взуття та сталі) та запобігати перетину цими товарами внутрішніх кордонів .

Зауважимо також, що в зрілих інтеграційних угрупованнях виробляються й реалізуються потужні та дійові механізми, інструменти забезпечення колективної економічної та політичної безпеки. Хоча події навколо Іраку 2002-2003 рр. показують, що, наприклад, практично однозначна позиція країн – членів Євросоюзу щодо загрозливих для нього локальних і міжнародних конфліктів «розривається» в умовах загроз (за підходом США) глобального характеру[233].

Економічна природа інтеграційних угруповань та взаємовідносин між країнами, що їх утворюють, зумовлює логіку і наступність у становленні та розвитку форм міжнародної регіональної економічної інтеграції.

Таблиця 2.4

Форми міжнародної регіональної економічної інтеграції

Форми міжнародної економічної інтеграції	Ключові характеристики										
	Усунення внутрішніх тарифів	Спільний зовнішній тариф	Вільний рух капіталів та робочої сили	Гармонізація економічної політики	Політична інтеграція						
Зона (асоціація) вільної торгівлі	A										
Митний союз		B									
Спільний ринок			C								
Економічний союз				D							
Політичний союз										E	

Більше того, світогосподарський досвід показує, що суб'єктивно форсоване утворення міжнародних регіональних об'єднань з більш глибокою інтеграцією за умов нерозвиненості попередніх очікуваного результату не дає.

2.3. Становлення інтеграційних процесів в Україні

Безпосередня й активна участь України в сучасних інтеграційних процесах об'єктивно зумовлена перевагами міжнародного поділу праці, а також потребою подолати штучну відокремленість нашої держави від світового господарства, яку спричинили односторонній її розвиток в межах високоспеціалізованих СРСР і РЕВ, деформовані зовнішньоекономічна політика й механізми зовнішньоекономічної діяльності, нерозвинені

товарно-грошові відносини та національні ринки товарів, послуг, праці та капіталу.

Для ефективної й організаційно оформленої інтеграції України в сучасні світогосподарські зв'язки необхідні певні політико-правові, соціально-культурні, економічні та інфраструктурні передумови.

Основні політико-правові передумови інтеграції України: політичне визначення України, забезпечення територіальної цілісності та створення адекватної системи національної безпеки, безумовне виконання міжнародних зобов'язань, особливо в сфері прав людини, запровадження прийнятної форми громадянства, перегляд існуючої практики політичних зв'язків з державами колишнього СРСР, пряма участь в у регіональних і глобальних політичних процесах, формування відповідного законодавства і вироблення ефективних механізмів та інструментаріїв його виконання.

Економічні передумови інтеграції формуються завдяки таким чинникам: економічному та інституційному забезпеченню суверенітету, оцінці економічного потенціалу і напрямів структурної перебудови, розробленню та реалізації обґрунтованої програми переходу до ринкових відносин з пріоритетом роздержавлення і приватизації, соціального захисту населення, оцінці експортного потенціалу, виробленню експортно-імпортової стратегії та адекватного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності, запровадженню національної грошової одиниці з включенням її до системи міжнародних розрахунків, розв'язанню проблеми зовнішньої заборгованості та розподілу активів колишнього СРСР шляхом відповідних переговорних процесів.

До основних соціально-культурних передумов інтеграції належать відродження і виховання почуття власної гідності, створення умов соціально-культурної життєздатності народів України, формування сучасної, орієнтованої на світові пріоритети системи народної освіти, розвиток контактів з українцями, що проживають за межами України.

Формування інфраструктурних передумов насамперед пов'язане з розвитком транспортних комунікацій, необхідних для нормальної

життєдіяльності суверенної держави (національні авіакомпанії, флот, транспортні корпорації), розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних систем з включенням їх до міжнародних систем.

На процеси включення України до сучасної системи світогосподарських зв'язків впливають конкретні зовнішньо- та внутрішньо-економічні фактори, що формуються в системі передумов, особливостей і шляхів інтеграції України.

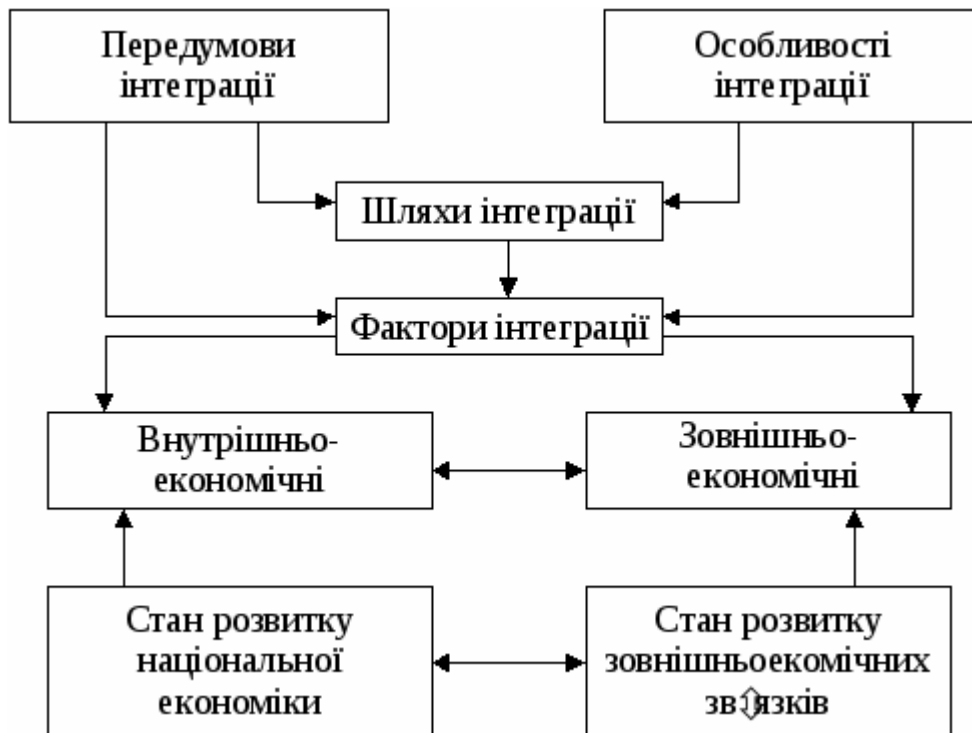

Рис.2.5. Формування факторів інтеграції.

Серед внутрішньоекономічних факторів принциповим є перехід України до ринкової економіки, для чого потрібні розроблення і реалізація довгострокової програми. Така програма має враховувати сучасний соціально-економічний стан та особливості України і бути адаптованою до еволюціонізуючого зовнішнього ринкового середовища і спиратися на досвід переходу до ринкових відносин інших постсоціалістичних країн.

З точки зору ринкової організації, в ключових галузях національної економіки, Україна перебуває на стадії монополістичного розвитку, при цьому монополізм формується не природним шляхом еволюції ринкових структур вільної конкуренції, а створюється штучно на основі державної

монополії. Відсутність зовнішньої конкуренції може призвести лише до "жорсткої монополії", що поглибить структурні деформації та призведе до негативних соціально-економічних наслідків, характерних для такого типу організації ринкової економіки.

Дія зовнішньоекономічних факторів інтеграції обумовлена, з одного боку, станом розвитку форм зовнішньоекономічної діяльності, а з другого - середовищними умовами розвитку. Зовнішньоторговельна діяльність України в останні роки зберегла негативні тенденції в експорті - імпорті товарів і послуг, а саме переважно сировинна спрямованість експорту, нераціональність товарної структури імпорту, деформована географічна структура експорту та імпорту аж до монопольної залежності від окремих країн, вкрай нерівномірне розміщення експортного потенціалу країни. На зовнішню торгівлю впливали й такі несприятливі фактори, як не конкурентоспроможність більшості підприємств, товарів у якісно нових умовах зовнішньої торгівлі, велика зовнішня заборгованість, недієва система митного контролю, нерегульованість торгівельно-економічних відносин з країнами ближнього зарубіжжя, нерозвиненість інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності, у тому числі інформаційної, кадрова незабезпеченість на всіх рівнях здійснення і регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Отже, незважаючи на зміни в господарській практиці України, загалом вона не має необхідних економічних і соціальних передумов для включення в принципово нову для неї систему економічних відносин. Для включення в світовий процес інтеграції та регіоналізації Україні належить створити нову економічну систему, подолавши кризу економіки, відкритися зовнішньому світові, налагодити і зробити активними взаємовигідні економічні зв'язки з іншими країнами.

На сьогодні ефективна інтеграція України до світового економічного простору є нагальним завданням розбудови державності та економіки, але для того, щоб цей процес дійсно приніс очікувані результати, необхідно усвідомити деякі особливості інтеграції України.

По-перше, Україна ще не визначилась повною мірою з основними напрямками і механізмом структурної перебудови економіки критерії якої повинні вироблятися з врахуванням особливостей розвитку світової системи господарювання а також реальних можливостей і напрямів інтегрування до неї України. По-друге, дуже гостро стоять питання як безпеки у сфері зовнішньоекономічних відносин, так і взагалі економічної безпеки, які необхідно вирішувати з позицій активного конкурентного протистояння на світовому ринку. По-третє, існують певні суперечності регіонального характеру, усунення яких можливе тільки на довгострокових договірних засадах шляхом активного включення до інтеграційних процесів з визначенням глобальних національних пріоритетів та їх збалансуванням з іншими, що існують у світовому економічному просторі. По-четверте, спроби активного спілкування та діалогу з міжнародними фінансовими інститутами - як гарантими входження України до світового ринку і оновлення економіки - поки що спричиняють неадекватну реакцію широких кіл української громадськості, оскільки досі не визначено чітко орієнтири нашої держави ні в розвитку її внутрішньої економіки, ні в пошуках її майбутнього місця в світовому господарстві.

Особливості України як потенційної учасниці міжнародних економічних угруповань наступні: відсутність досвіду державності, не розробленість політико-правових регуляторів та інструментів, нерозвиненість ринкових відносин, інерція погіршення економічного стану, запас соціальної витримки населення, який виснажується, розміщення в регіоні, що характеризується інтеграцією високого рівня, конкурентність щодо аналогічних інтересів країн східної Європи та негативний досвід в рамках СРСР і РЕВ[47].

Україна як суверенна держава поки що винятково несуттєво впливає на МРТ та інтеграційні процеси, що відбуваються в світовій економіці, залишаючись протягом довгого часу осторонь головних світогосподарських процесів. Наприкінці двадцятого століття, коли було відкинуто багато чисельні ідеологічні догми, Україна лише почала знімати з себе ті пути,

котрі заважали їй приймати активну участь в сучасних процесах інтеграції та глобалізації. Перебуваючи в центрі Європи, поряд з державами активно перебудовуючи свої економіки, Україна помітно відстала та не встигає за процесами, що відбуваються в сусідніх господарствах. Приймаючи до уваги ресурси та географічне положення України, а також конкретні умови, котрі створює світова економіка кожній державі, Україна повинна знати свій шлях повного переходу до ринкової економіки та прискорення структурних перетворень з метою посилення своєї ролі в світовій економіці. Україні як суверенна держава робить лише перші кроки на світовій арені. В цих умовах належить вирішити велику кількість принципово важливих проблем переходячи до економіки відкритого типу за короткий проміжок часу. Помилки на цьому шляху можуть призвести до того, що зовнішня конкуренція стане не сприятливим а руйнуючим фактором української економіки. Вся логіка розвитку України наприкінці 90-х років та перспективи на найближчі десятиліття підказують необхідність балансування відносин з Заходом, де вона граничить з ЄС та на сході з Росією та іншими країнами СНГ, як показує практика глобалізації все більше набирає сили процес регіоналізації світового економічного простору. Для України налагодження ефективних та достойних її потенціалу зв'язків з Європейським Союзом є однією з пріоритетних задач. Договір про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС було підписано 14.06.94, але на його ратифікацію усіма членами ЕС пішло майже 4 роки. З 1.03.98 цей договір набув сили, з цього моменту для України відкрилися нові можливості для виходу на ринки країн-членів EU з вітчизняною продукцією. Однак договір також ставить перед державою задачу подальшої реструктуризації економіки, зміни механізму співробітництва з Союзом та підготовки правового поля, котре забезпечить реалізацію цієї угоди. Україні ще багато належить зробити, щоб досягти бажаного рівня. Однак в відповідності до угоди про партнерство України та EU з 1998 р. започатковані практичні приготування щодо формування між ними зони вільної торгівлі.

Значною проблемою є перспективи економічних відносин з країнами СНД та особливо Росією. Існуючий раніше єдиний народногосподарський комплекс, в якому Україна була периферією, сьогодні сприймається критично. СНД був першим інтеграційним об'єднанням до якого вона потрапила практично з легалізацією своєї незалежності. Перший період перебування нашої держави в СНД (приблизно 1991-1994 рр.) умовно можна назвати "адаптаційним", він супроводжувався дискусіями про те, чи бути Україні справді незалежною державою. Проте одним з головних програвшів національної політики того часу було те, що Україні не вдалося відшкодувати за рахунок виходу на нові ринки збитки від втрат російських, пострадянських ринків товарів та сировини. Другий період, в який з найбільшою силою почала реалізовуватись нова тактика української політики в СНД обіймає приблизно 1994-1997 рр. Виходячи з того, що Україна в СНД не може покладатися на його керівні органи та основні інституції з тим, щоб належним чином захищати свої національні інтереси, українські політики проголосили, що найкращим засобом проти російського домінування в стосунках між країнами СНД може бути тактика двосторонніх стосунків між колишніми республіками СРСР. Але українські відносини з країнами СНД у цілому не змогли вийти за межі дипломатичного розслідування та дилетантських інновацій. Досвід показує, що у взаємовідносинах з країнами СНД сьогодні неможливо будувати будь-яку однорідну систему відносин.¹⁵⁴

Договір про створення економічного союзу СНД від 24.09.93 ставив завдання послідовного та узгодженого економічного зближення колишніх радянських республік через створення системи вільного переміщення товарів, послуг, капіталів та робочої сили, а також узгодження бюджетної, грошово-кредитної та податкової політики. На базі договору було підписано велику кількість угод, які в подальшому не змогли бути реалізовані, оскільки не відповідали новим національним законодавчим актам молодих держав.

Після укладення договору про створення Економічного Союзу було складено план інтеграційного розвитку, в межах якого передбачалось

створення Платіжного та Митного союзів країн СНД. Але через виникнення проблем в сфері платіжно-розрахункових та митних відносин повноцінної реалізації цієї ідеї досягнуто не було. Неспроможність та неможливість реалізувати інтеграційні плани в межах СНД пояснювались не тільки внутрішніми труднощами кожної з держав СНД, але й недостатньою обґрунтованістю та розробкою самих концепцій нових механізмів. В зв'язку з цим відносини України з країнами СНД протягом 90-х років базувались на двохсторонніх торгово-економічних відносинах для України її майбутнє, в першу чергу, пов'язано з відтворенням державності та оформленням загальнонаціональної ідеї. Молоді державі ще належить виробити стійку та динамічну модель економіки. Її політична система виключно тісно пов'язана з специфікою країн в межах Центральної, Східної та Південно - Східної Європи.⁴⁷

Європейський вибір України не має на увазі її однозначного тяготіння до Європи, передбачає створення системи взаємовідносин України в просторі Росія - Європа - Північна - Америка - Чорномор'я - СНД. Саме ця система в глобальному контексті визначає набір стратегій та перспектив шляхів розвитку України в 21 столітті.

Унікальність положення України дозволяє їй також виконувати роль однієї з найбільш важливих ланок на осі «Захід-Схід».на полюсах цього стратегічного вектору розміщуються два основних світових торгівельних блока. Про важливість східного напрямку зовнішньоекономічної діяльності України говорить те, що в державах Азіатсько-Тихоокеанського регіону (АТР) зараз проживає майже половина людства. Крім економічної значимості, АТР грає одну з найсуттєвіших ролей в глобальній економіці, оскільки тут перетинаються інтереси США, Китаю, Японії, Росії, Індії. Швидке перетворення АТР в зону високої інтеграційної активності, економічного та політичного динамізму забезпечує йому лідерство в новому 21 столітті, котре вже багато експертів називають «тихоокеанською ерою». Вже сам цей факт обумовлює необхідність розширення присутності України в цьому регіоні та більш активна орієнтація України на захід в

теперішній час пов'язана з можливостями отримання інвестицій, передачею технологій, досвіду управління, не виключаючи тих широких можливостей, які відкриваються перед Україною на сході. Саме східні країни здатні поглинути майже всю номенклатуру українського машинобудівного експорту, а також могли б загрузити роботою її науково-технічний потенціал. В Україні є величезні можливості участі в реалізації крупних енергетичних та інших промислових проектів. Її інтеграція в систему економічних відносин з державами АТР потребує вирішення багатьох економічних та політичних проблем, затрати часу на адаптацію українського законодавства до вимог та специфіки регіону. Таким чином з метою входження України в світовий простір Україна повинна застосовувати в практиці принципи вільної торгівлі та сповідувати в зв'язку з цим відкритість економіки.

Отже не зважаючи на низку проблем Україна все ж таки досягла деяких результатів в процесі інтеграції до світової системи господарських зв'язків:

- Україні вдалося зберегти свій суверенітет від спокус втягнення в реінтеграційні процеси в СНД

- Україна врегулювала певним чином на політичному та правовому рівнях свої стосунки з НАТО так і у східному напрямку з Росією.

- Україні вдалося стати членом Ради Європи, формалізувати взаємини з ЄС та увійти до низки перспективних регіональних інтеграційних утворень, таких як Центральноевропейська ініціатива (ЦЄІ), Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС). Україну розглядають як важливого партнера в новій системі три- та багатосторонніх відносин країн Центральної та Східної Європи.

2.4. Аналіз інтеграційних інтересів України в сучасних умовах

Особливістю формування зовнішньої торгівлі України є її безпосередній взаємозв'язок із напрямом зовнішньоекономічної інтеграції.

Теоретичні доктрини регіональної економічної інтеграції передбачають можливість маневру з боку окремих країн щодо вибору форм, глибини, механізмів взаємодії їхніх економік у регіональних об'єднаннях. Такі теоретичні висновки відповідають сучасним потребам України, економіка якої знаходиться в зоні дії силових ліній двох головних "гравітаційних центрів" – ЄС та СНД. Усвідомлення цієї геополітичної і гео економічної реальності визначається сукупністю історичних, економічних, етнічних, психологічних та інших чинників і спонукає до пошуку нових підходів щодо інтеграції України в Європейський економічний простір.

У сучасних умовах продуктивна участь України у світових інтеграційних процесах набуває особливого значення, адже тільки вона здатна забезпечити успішний соціально-економічний розвиток нашої держави. Саме тому, перед нами постає необхідність визначити, яке місце посідає наша країна в інтеграційних об'єднаннях і що ж є для неї оптимальною формою участі в міжнародних інтеграційних процесах на сучасному етапі розвитку економіки. На сьогоднішній день поле регіональних інтересів України в контексті інтеграційних процесів виглядає наступним чином (рис. 2.5.)

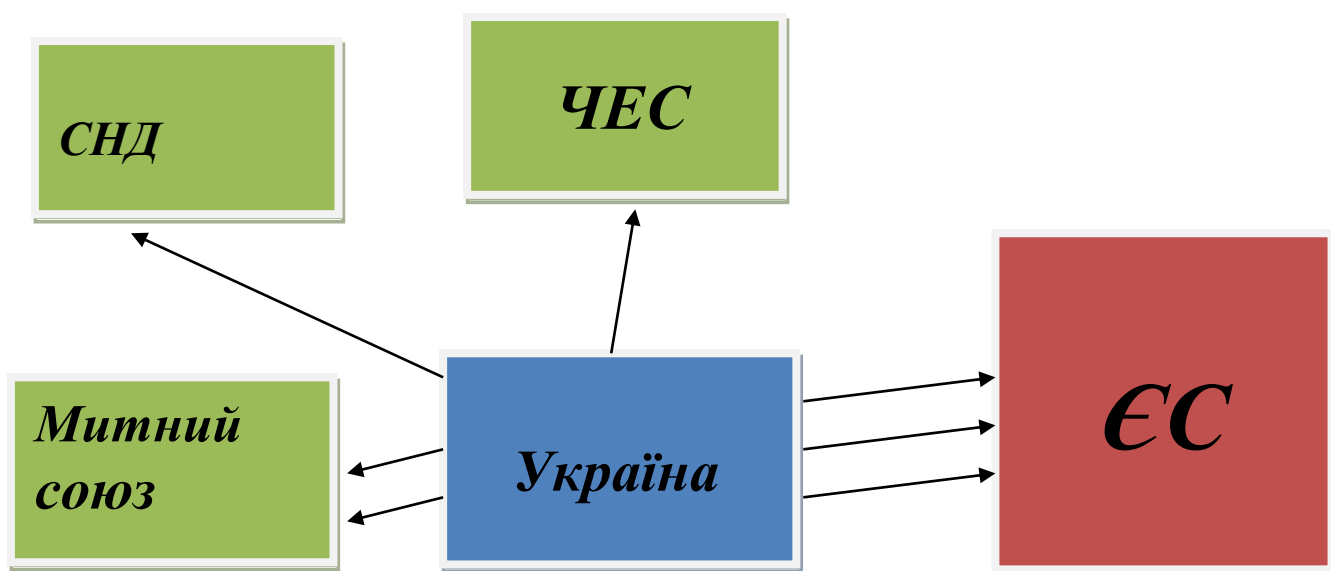

Рис. 2.5. Поле регіональних інтеграційних інтересів України.

Беручи до уваги ключові світогосподарські тенденції, а також умови, проблеми і особливості розвитку української економіки, пріоритетом її інтернаціоналізації на сьогоднішній день є інтеграційна макровзаємодія з ЄС, СНД (і насамперед, з Росією), ЧЕС, участь в яких відповідає економічним і політичним інтересам України.

Основними напрямками співпраці України з ЧЕС є співробітництво у сфері врегулювання конфліктів, військово-технічне співробітництво, проведення науково-дослідної роботи в контексті багатьох наукових проектів, а також вирішення глобальних проблем, що постають перед ними. Економічна співпраця між країнами-членами об'єднання та Україною незначна і не є визначальною для нашої держави [102].

Отже, на сучасному етапі найбільш оптимальною формою участі економіки України в міжнародних інтеграційних процесах є розвиток вільної торгівлі з державами і союзами, які є сусідами країни. Адже прості форми інтеграції (зона вільної торгівлі) створюють передумови для можливого подальшого переходу до складніших форм, характеризуються мінімальними «вихідними бар'єрами» у разі вступу до інших міжнародних економічних структур, припускають можливість збереження багатовекторності в зовнішньо-економічній політиці, у той час, як її складні форми (митний союз, спільний ринок, економічний союз) передбачають формування злагодженої і загальної економічної політики в окремих галузях і сферах національних економік країн, що інтегруються. Режими вільної торгівлі є своєрідним компромісним рішенням для України на сучасному етапі, відповідають рівню участі її економіки в регіональній міжгалузевій, внутрішньогалузевій торгівлі, дають можливість поєднувати стратегічний пріоритет на інтеграцію в ЄС з оптимізацією економічних відносин з Росією і іншими східноєвропейськими країнами.

Щодо стратегічних напрямів інтеграції України в світове господарство необхідно виділити:

Входження її в перспективі до структур Європейського Союзу (ЄС).

У напрямі розвитку зовнішньої торгівлі з окремими регіонами світу одне з найбільш пріоритетних напрямлень української інтеграції є поглиблення зв'язків з країнами-членами Європейського Союзу. Необхідність інтеграції України до ЄС впливає з ряду об'єктивних обставин:

- Україна представляє собою одну з найбільших, як за чисельністю населення, так і за територією, європейських країн;
- Інтеграція відкриває перед Україною значні можливості щодо використання свого вигідного географічного положення.
- Орієнтація на співробітництво з Європейським Союзом змусить українських товаровиробників підтягуватися до високих європейських стандартів. Саме через європейський ринок ми зможемо отримувати новітні технології, за допомогою яких виготовлятимемо продукцію, конкурентоспроможну на ринках Європи, Азії, Росії, країн СНД.
- Забезпечення недискримінаційного доступу основних товарів експорту України на ринки ЄС. Треба врахувати, що європейський ринок – це понад 500 млн. потенційних споживачів, що мають високу платоспроможність.
- Україна вже зараз може сподіватись на певну підтримку з боку ЄС та його країн-членів в питанні приєднання України до Генеральної Угоди про тарифи і торгівлю ГАТТ/СОТ, одержання доступу до Загальної системи преференції ЄС.

Втім, процесу інтегрування України до ЄС заважають суттєві обставини:

- Країни, що претендують на повноправне членство в ЄС, повинні мати ринкову економіку, яка вже функціонує (тобто не перехідну до ринку, а саме ринкову). В Україні на цей час ринкової економіки немає, а процес переходу до неї затягується та ускладнюється багатьма негативними процесами (спад виробництва, падіння життєвого рівня населення, жорстка криза платежів, наростаюча криміналізація економічної діяльності та процвітаюча корупція, практична відсутність інвестицій, тощо); Україна

найбільш “безладна” країна серед тих, які ЄС будь-коли розглядав як можливого кандидата на членство.

– Країни ЄС повинні застосовувати правила та регулюючі принципи, встановлені в рамках ЄС, а нормативно-правова база, що сьогодні існує в Україні суттєво відрізняється від єдиних правил ЄС [10].

Рівень міжнародної конкурентоспроможності основної маси українських підприємств на сьогодні відстає від рівня ЄС. Багату інформацію щодо конкурентоспроможності Української економіки дає знайомство з матеріалами світового звіту про конкурентоспроможність окремих національних економік за 1998 рік. Вкрай невтішне місце України у зведеному рейтингу і в усіх групах показників, звичайно, можна частково списати на роздратування залучених експертів станом справ у європейській країні, який є гіршим, ніж вони могли сподіватись (може через це деякі африканські країни мають вищі рейтинги). Слід також пам'ятати, що біля ста країн світу не потрапили до звіту, і не всі з них випередили б Україну в разі свого включення до нього. Однак наведені об'єктивні кількісні дані також дають невтішну оцінку щодо конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Це підтверджує результати тих досліджень, які на додаток до традиційних ситуацій неспроможності державної влади, що притаманні і країнам з розвинутою економікою, додають специфічні проблеми новостворених держав, через це Україна має гірші стартові умови, порівняно з центральноевропейськими перехідними економіками. Криза в уряді й управлінні.

Таблиця 2.6

Найнижчі рейтинги

Рей- тинг	Неунор- мовані платежі поширені"	Ухиляння від сплати податків процвітає	Організована злочинність примушує бізнес до значних витрат	Поліція не надає ефективних гарантій особистої безпеки
53	Україна	Україна	Колумбія	ПАР
52	Індонезія	Росія	ПАР	Україна

51	Філіппіни	Італія	Україна	Мексика
50	В'єтнам	Греція	Росія	Колумбія
49	Венесуела	Бразилія	Словаччина	Росія

Навіть поверхневий огляд відповідних рейтингів свідчить про слабкі місця, провали у різних напрямках української державної політики, за яку повинна бути відповідальна не лише виконавча, але й законодавча і судова влада всіх рівнів. Лише в галузі технологій по окремих показниках Україна має пристойні позиції (рівень шкільної освіти, стан фундаментальної науки), незважаючи на катастрофічно низький рівень їхнього бюджетного фінансування. Україна явно недостатньо використовує географічні вигоди свого розміщення, що повинно давати конкурентні переваги (тут Україна має 13-й рейтинг, вищий за всі країни з перехідною економікою).

По мірі спроможності Україна повільно, але врешті-решт робить поступові кроки інтеграції до ЄС. Першим з них стало законодавче врегулювання з боку України своїх відносин з Європейським Співтовариством та державами-членами шляхом укладення Угоди про партнерство і співробітництво (УПС) від 14 червня 1994 року (що замінила Угоду про торгівлю та комерційне й економічне співробітництво, яку Європейське Співтовариство і Радянський Союз підписали в 1989 році). В економічному аспекті УПС є важливим кроком щодо залучення України до правового поля єдиного європейського ринку та ГАТТ/СОТ. Положення УПС, що регулюють питання переміщення товарів, послуг, робочої сили та капіталів значною мірою визначатимуть правове поле регулювання відповідних відносин, впливаючи на внутрішнє законодавство обох Сторін і особливо України, оскільки нормативні акти ЄС здебільшого відповідають всім правилам, визначеним в УПС.

Європейська інтеграція – це магістральний напрям розвитку континенту, який визначить як ситуацію в самій Європі в третьому тисячолітті, так і її місце у світі. Європейська інтеграція і членство в Європейському Союзі є стратегічною метою України, тому, що це є найкращим способом реалізації

національних інтересів, побудови економічно розвинутої і демократичної держави, зміцнення позицій у світовій системі міжнародних відносин [44]. Сьогодні Європейський Союз займає провідні позиції у світовому господарстві. На його частку припадає 41,4% світового товарного експорту та 39,8% імпорту, 42,8% світового експорту та 41,9% імпорту послуг. Тому для будь-якої країни співробітництво з Європейським Союзом означає можливість отримати істотні економічні здобутки [25].

Для України європейська інтеграція - це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентної спроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Основними політичними вигодами послідовної європейської інтеграції є зміцнення стабільності демократичної політичної системи та її інститутів, модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства, поглиблення культури демократії і повага до прав людини .

З точки зору ЄС, Україна становить високу зацікавленість іноземного капіталу щодо поглиблення економічних зв'язків, враховуючи вигідність географічного положення, наявність багатих природних ресурсів, потенціал належно підготовлених фахівців .

Розвиток інтеграційних процесів в Європі є звичайним явищем, що визначає теперішній та майбутній її розвиток, що ж до інтеграційного руху України до Європейського Союзу, то тут, на жаль, ситуація не втішна. Головним здобутком України є лише визнання всіма учасниками та владними органами євроінтеграції та тісне співробітництво з деякими країнами - учасницями Євросоюзу.

Україна заявила про Європейський вибір відразу після того, як стала незалежною. За роки незалежності нами було зроблено небагато, але вже сьогодні, ми можемо говорити про створення Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. В 2011 році була парафійована Угода про асоціацію. Метою УА є перехід до політичної асоціації та економічної інтеграції між

Україною та Європейським Союзом. Ця угода замінить чинної з 1998 року Угоди про партнерство та співробітництво в якості правової основи їхніх відносин. Але судові процеси над лідерами опозиції, які в ЄС однозначно сприймають як прояви «вибіркового судочинства», та інші прояви згорання демократичних процесів в Україні зумовили гальмування процесу укладання УА. Якщо недавно передбачалося, що УА може бути офіційно підписана влітку 2012 р. та набути чинності в частині «економічних» розділів і ПВЗВТ (Поглиблена і всеосяжна зона вільної торгівлі) уже на початку 2013 року, то нині такий сценарій видається нереальним.

Більшість держав-членів ЄС вважають за неможливе укладання такої масштабної і важливої для ЄС угоди з країною, яка демонстративно нехтує своїми зобов'язаннями у сфері дотримання стандартів демократії і чий євроінтеграційні декларації так демонстративно не збігаються з реальними діями. За таких умов найближчим сприятливим часом для підписання УА є період одразу після парламентських виборів, що відбудуться 28 жовтня 2012 року, в разі, якщо вони будуть визнані міжнародними спостерігачами такими, що відповідають міжнародним стандартам.

Є й інші політичні ризики, зокрема, посилення тиску на Україну з боку Російської Федерації з метою схилити Київ до відмови від УА з Євросоюзом і приєднання до керованого Росією Митного союзу. Оскільки членство України у будь-якому митному союзі позбавляє її права самостійно укладати угоди про вільну торгівлю, такий крок унеможливить укладання Угоди про асоціацію з ЄС [136].

Незважаючи на численні економічні та політичні проблеми, які підсилені економічною кризою держави, Україна все ж таки намагається втілити в життя власну зовнішньоекономічну стратегію, основою якої є європейський вибір, перспективна мета входження до ЄС, а також розвиток двосторонніх економічних відносин із Францією, Італією, Німеччиною.

Залишаючись за межами Європейського Союзу, Україна успішно асоціюється з процесом здійснення спільної європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО). Наша держава бере участь у Поліцейських місіях ЄС в

Боснії та Герцеговині та Республіці Македонія. Україна активно взаємодіє з ЄС у сфері боротьби з нелегальною міграцією та організаційною злочинністю [167].

Отже, головними невирішеними проблемами залишаються:

1. Обмеженість надійного джерела та потенціалу розвитку експортних можливостей - стійкого платоспроможного внутрішнього ринку;

2. Слабкі позиції України у сфері високих технологій, низький рівень розвитку НТП;

3. Недостатній рівень розвитку сучасної інфраструктури, особливо інформаційної і транспортної, та видів діяльності, що підтримують присутність українських виробників на міжнародних ринках;

4. Невисокий рівень конкурентоспроможності вітчизняних виробників, їх товарів і послуг та економіки країни в цілому; архаїчна структура промисловості, яка залишається без змін: у ній традиційно переважають матеріало- та енергомісткі виробництва, наприклад, важке машинобудування, хімічна та будівельна промисловість, виробництво сільськогосподарської техніки тощо, високотехнологічні виробництва сьогодні не визначають промисловий профіль країни ;

5. Відсутність масштабних інвестицій в економіку України з боку провідних європейських ТНК, що унеможливує входження українських виробників до їх міжнародних розподільчих систем;

6. Складнощі створення й удосконалення фондового ринку;

7. Недостатня готовність інституційної структури в Україні, брак кваліфікованих кадрів, ресурсної бази для виконання відповідних заходів [176].

8. Економічна криза, що гальмує вихід нашої країни на світовий ринок в цілому та європейський зокрема і утвердження на них потенційно конкурентоспроможних українських підприємств. До того ж нагромадження взаємної заборгованості між підприємствами перешкоджає розвитку нормальної кооперації, без чого неможливо забезпечити випуск кінцевої продукції.

9. Експорт на європейські ринки товарів з низьким ступенем обробки, промислових товарів споживчого призначення та сільськогосподарської продукції, які і так цими товарами насичені.

10. Брак досвіду діяльності українських експортерів на зовнішніх ринках. Часто-густо міжнародне співробітництво гальмується недостатньою підтримкою виробників з боку відповідних міністерств та відомств. До того ж можна назвати численні випадки, коли Україна втрачала вигідні можливості внаслідок неефективної системи вироблення та реалізації економічної політики в цілому.

11. Несиметричність рівнів відкритості ринків Євросоюзу та України через застосування Європейським Союзом політики жорсткого протекціонізму відносно національних товаровиробників, а саме — застосування з боку Євросоюзу кількісних обмежень на імпорт чутливих для України товарів (сталеливарної продукції, текстилю й одягу) та антидемпінгових заходів, які призвели до значного скорочення експорту високоліквідних товарів, що перебувають під дією антидемпінгових процедур (складається ситуація, яка може призвести до значного або повного блокування експорту українських валютоємких товарів на ринки країн-членів Європейського Союзу; це, в свою чергу, може призвести до скорочення виробництва згаданих товарів в Україні, звуження сегментів європейського ринку для збуту української продукції та до значних втрат валютних надходжень в Україну) [112].

12. Прояви згортання демократичних процесів в Україні (на прикладі судових процесів над лідерами опозиції – «вибіркове судочинство»).

Україні час зробити ревізію своїх суперечливих досягнень останнього періоду і знайти кращий шлях підвищення власного конкурентного потенціалу і здатності бути повноцінним суб'єктом міжнародних відносин. Пропоную такі шляхи вирішення висвітлених вище проблем:

1) Проводити послідовну лібералізацію зовнішньоторговельного режиму, спрямовану на відкриття внутрішнього ринку та нарощування експорту. Лібералізація експортного режиму має стати головним фактором

нарощування та розвитку експорту, що впливатиме на вирівнювання платіжного балансу, скорочення дефіциту державного бюджету, подолання платіжної кризи. Саме надходження від експорту мають стати джерелом отримання додаткових коштів на закупівлю технологій та інвестиційних товарів виробничо-промислового призначення для проведення реструктуризації експортоспроможних галузей та забезпечення технологічного оновлення виробництва .

2) Правомірним є, поряд з повною лібералізацією експорту, вживати у майбутньому заходів обмеженого протекціонізму в політиці щодо імпорту, спрямованих на сприяння імпорту інвестиційних товарів та обмеження доступу споживчих товарів, додаткове ввезення яких може спричинити шкоду окремим галузям економіки, в першу чергу сільському господарству, харчовій промисловості та іншим галузям, що перебувають у процесі реструктуризації .

3) Необхідно у державному бюджеті України передбачити спеціальну статтю, де були б акумульовані внутрішні фінансові ресурси, які (разом з технічною допомогою, донорськими внесками та іншими формами міжнародної допомоги) спрямовувалися б на здійснення заходів з приведення країни у відповідність до норм та стандартів ЄС. Ми спостерігаємо, що сьогодні стає достатньо очевидною важливість врахування фінансової складової євроінтеграційного руху. Природним є розуміння того, що для якнайшвидшого втілення економічних реформ в Україні держава звертається за фінансовою підтримкою до міжнародних фінансових інститутів та найбільших країн-донорів .

4) Стратегія виходу на ринки країн Західної Європи має поєднувати сировинний напрям (при досягненні якомога більш високого ступеня переробки вихідної сировини) з напрямом проникнення на ринки продукції з високим ступенем обробки на основі ретельно проведеної діагностики конкурентоспроможності українських товарів і послуг на ринку країн ЄС. Важливим перспективним завданням має стати вихід на ринки країн ЄС з принципово новими виробами: в галузі ракетної та авіаційної техніки

(особливо виробництва важких транспортних літаків), середнього та великого машинобудування, приладобудування, окремих виробництв електронної та електротехнічної промисловості, виробництва зварювальної апаратури .

5) Україна повинна велику роль приділяти модернізації програм соціального захисту, зниженню рівня безробіття. Соціальні параметри розвитку України і країн ЄС свідчать про якісну різницю стандартів життя їхнього населення. Наприклад, близько чверті громадян України перебувають за межею бідності. Водночас соціальне розшарування має різночасні масштаби. Зберігається критичне співвідношення доходів найбільш багатих і найбільш бідних громадян – 30:1 (у країнах ЄС ця пропорція становить – 5,7:1). За визначенням Євросоюзу, мінімальна заробітна плата повинна містити 2,0-2,5 прожиткових мінімуми і не може бути меншою 900 євро в місяць. У більшості європейських країн вона становить 35-40 % від середньої зарплати. Необхідно, також щоб держава забезпечила створення 3-4 мільйонів нових робочих місць, щоб інфляція в Україні знизилась до рівнів 1-2 % на рік, були закриті східні кордони України для міграції поза правилами ЄС [50].

6) Належно вирішити проблеми АПК з врегулювання експорту в ЄС м'ясо-молочних продуктів, риби та забезпечити систему контролю за їх якістю, подібно до тієї що діє в ЄС (співпраця з ЄС обмежується лише постачання обмеженого кола продуктів – олія, мед, фрукти, овочі, зерно) .

7) Знищити надлишки українського озброєння, своєчасно виконувати плани ліквідації запасів минулих десятиліть .

8) Вирішити питання екології. Загрозою безпеці та екологічному добробуту населення нашої країни та сусідніх держав залишається аварійне укриття четвертого блоку Чорнобильської атомної електростанції та складу отрутохімікатів. Треба заохочувати суб'єктів господарювання до здійснення природоохоронного інвестування. Сьогодні ми маємо серйозні екологічні проблеми на заході України з гігантами хімічної промисловості у минулому в містах Калуші, Стебнику, Новому

Роздолі, Яворові, що не може не турбувати Європу. Орієнтуватись у вирішенні цього питання на Польщу, де на відміну від України, діє відпрацьована система екологічного оподаткування, сертифікації, страхування, маржування тощо. В Україні ж, за словами голови Рахункової палати В. Симоненка, 60 % коштів державних цільових екологічних програм використовують неефективно, або розкрадають [68].

9) Зменшити тиск з боку держави на суспільство (особливо на лідерів опозиції), та ні в якому разі не допускати згортання демократичних процесів [136].

Нині розвиток співробітництва України з ЄС охоплює близько 30 галузей народногосподарського комплексу. ЄС є другим після СНД торговельним партнером України і найбільшим джерелом фінансової допомоги.

Товарообіг України з ЄС становив у 1999 р. більше 50% загального обсягу її торгівлі із усіма країнами Європи. Але процес інтеграції до Європейського Союзу досить тривалий і важкий, а одних декларацій щодо вибору європейського шляху розвитку для його досягнення недостатньо. Завдяки великій кількості невирішених проблем Україна в черзі кандидатів до ЄС виявилася навіть позаду Боснії та Македонії, тобто так далеко, як це тільки можна собі уявити. Це підтверджують і результати Гельсінського самміту голів країн-членів ЄС. На ньому питання щодо вступу України до вказаного об'єднання практично не розглядалось. Українська тема на зазначеному саміті фактично звучала як у 1994 р. Основна причина в тому, що Україна практично не просунулася в напрямку здійснення ринкових реформ і демократичної трансформації суспільства [36].

Співробітництво з країнами СНД:

У регіональному аспекті одним з пріоритетних напрямів у зовнішньоторговельній діяльності України є співробітництво з країнами СНД, що обумовлено історичними зв'язками, взаємопов'язаністю економік, подібністю економічних проблем.

Перспективним напрямом розвитку зовнішньої торгівлі з країнами СНД є налагодження прямих зв'язків з окремими її регіонами. Такі зв'язки

вже розвиваються з Башкортостаном, Татарстаном, Дагестаном, Бурятією, Якутією, Санкт-Петербургом.

У межах СНД існують умови для подальшого розвитку торгівлі з Білоруссю і Молдовою, а також поглиблення відносин з країнами Центральної Азії, насамперед, з Узбекистаном, Туркменистаном, Казахстаном, які мають великі природні ресурси (зокрема, паливно-енергетичні та мінерально-сировинні). Серед інших країн СНД привабливими є зв'язки з країнами Закавказзя, які сприяють виходу України на ринки Центральної Азії і Близького Сходу.

Інтеграція у рамках СНД має окрім беззаперечних переваг, декілька суттєвих недоліків:

- Неможливість вирішення у даному економічному середовищі одного з основних перспективних питань-технологічного прориву.
- Інтеграцію намагаються здійснити в умовах економічної кризи, що охоплює усі без винятку країни СНД, що ставить під сумнів її практичну реальність. Загроза економічного краху окремих країн СНД спонукає їх до певного двостороннього зближення, що дає підстави характеризувати дану модель як інтеграцію виживання на відміну від економічної інтеграції зростання.

Чорноморський економічний басейн. Інтереси України як морської держави вимагають надання пріоритетного значення активізації її участі у Чорноморському Економічному Співробітництві (ЧЕС), де вона є однією з 11 країн-засновників. З метою поглиблення економічного співробітництва з країнами-учасниками ЧЕС Україна вживає конкретних заходів для розробки, розвитку і виконання проектів у таких галузях як транспорт і зв'язок, торгівля і промисловий розвиток, обмін економічно-комерційною інформацією, сільське господарство, наука тощо. Серед основних пріоритетів – поглиблення економічних відносин з Туреччиною – для забезпечення диверсифікації джерел надходження нафтопродуктів, а також імпорту сировини для легкої промисловості, Грецією – розвиток

судноплавства в басейні Середземного моря, Болгарією та Румунією – розвиток торгівлі в Придунайському регіоні.

Північноамериканській регіон. Необхідно розвивати позитивну тенденцію для збільшення обсягів торгівлі з країнами Північноамериканської зони вільної торгівлі, особливо з США та Канадою.

Латинська Америка. У розвитку торговельних відносин з країнами Латинської Америки перспективним є співробітництво з такими країнами як Бразилія, Аргентина, Чилі, на нову фазу взаємин виходять відносини з Панамою та Перу, відновлюються зв'язки з Кубою.

Африка. Зростає роль торговельно-економічних зв'язків з країнами Африки, Азії та Тихоокеанського регіону. Україна буде продовжувати активну співпрацю з країнами Північної (Єгипет, Марокко, Туніс) і західної Африки (Гвінейська Республіка, Нігерія), з Південно-Африканською Республікою.

Східній регіон. Найперспективнішим партнером України на Далекому Сході є Японія, яка включила Україну до Генеральної системи преференції. Необхідно активізувати співробітництво з Новими індустріальними країнами (НІК), з країнами АСЕАН, Китаєм і Індією, країнами Південно-Західної Азії (Близького та Середнього сходу) такі, як Ліван, Кувейт, Туреччина, Сирія, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати. Вони мають велике значення з точки зору забезпечення економіки України джерелами енергоносіїв і споживання інженерно-технічних послуг України у спорудженні промислових та цивільних об'єктів, транспортної і комунальної інфраструктури. За певних умов доцільне співробітництво у розвитку трансконтинентальної системи транспорту та зв'язку. Українські підприємства ВПК можуть одержати в цьому регіоні необхідні для конверсії кошти від торгівлі військовою технікою, озброєнням та надання ремонтних послуг.

Китай і Індія – основні партнери України в зовнішній торгівлі. В перспективі це ринки для значного збільшення експорту української

продукції машинобудування і передових технологій, насамперед, для реконструкції об'єктів, збудованих колишнім СРСР.

Країни АСЕАН – потенційні партнери України в XXI столітті. Вони можуть стати значними ринками для вітчизняної машинобудівельної продукції, інженерно-технічних послуг, підготовки кадрів. Україна може взяти участь у будівництві великих об'єктів енергетичного та промислового значення. Збільшуватимуться обсяги експорту традиційної продукції української промисловості (металопрокат, виробництво важкого металобудування, верстати, мінеральні добрива та інша хімічна продукція), імпорту порівняно дешевих, але високотехнологічних виробів [42].

Виходячи з викладеного, бачимо:

а) нагальну необхідність інтеграції України у систему світового економічного господарства;

б) Україну – як досить цілісну соціально-економічну систему, яка має вагомий потенціал для перспективного входження в світову економічну систему;

в) несприятливу економічну ситуацію, що склалася в державі, яка суттєво заважає інтеграції України у світо господарські структури.

На початку XXI століття з'явилися унікальні можливості для побудови нового світу, вільного від загроз ядерної катастрофи, екстремізму та терору, світу, в якому можуть бути забезпечені сталий розвиток і безпека.

За умов глобальних змін особливими загрозами державі й суспільству є міжнародний тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, організована злочинність, локальні конфлікти, регіональні сепаратистські тенденції, міжетнічні та міжконфесійні конфлікти, нелегальна міграція, нелегальна торгівля зброєю, наркобізнес тощо. Україна має їм ефективно протидіяти.

Усвідомлюючи власну відповідальність, Українська держава підтверджує свою відданість цілям міжнародного розвитку, визначеним у Декларації тисячоліття ООН, і готова сприяти їх досягненню. Україна підтримує ідею реформування основних міжнародних інститутів у сфері

безпеки з метою зробити їх ефективнішими та дієвішими. Питанням особливої міжнародної ваги є реформування Ради Безпеки ООН, посилення ефективності й прозорості її роботи у спосіб перетворення на орган зі справедливим регіональним представництвом країн-членів.

Держава продовжуватиме політику активної участі в акціях підтримання миру та безпеки – і в регіональному, і в глобальному масштабах. Показником готовності до здійснення важливих міжнародних функцій є участь України у миротворчих операціях під егідою ООН у різних країнах світу, а також у стабілізаційних процесах в Іраку. Президент України виконав свої зобов'язання перед Українським народом, які брав на себе в період виборчої кампанії. Українські війська з Іраку виведені. Рішення щодо участі українських миротворців у відновленні миру у Судані, прийняте на прохання Секретаріату ООН у вересні 2005 р., – визнання високого рівня професіоналізму українських військових. Наші миротворчі зусилля й надалі мають слугувати утвердженню іміджу України як відповідального учасника міжнародних відносин.

У 2005 році Україна досягла прогресу в утвердженні свого статусу реципієнта допомоги в рамках ініціативи Групи восьми “Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї масового знищення” (ГП). Це дозволить залучити позабюджетні кошти на вирішення потреб нашої держави у процесах нерозповсюдження зброї масового знищення та роззброєння. Практичним результатом у цій сфері є домовленість про проведення у січні 2006 року в Києві міжнародної конференції донорів ГП для України.

Результатом участі України в операціях з підтримання миру під егідою ООН у Лівані, Сьєрра-Леоне, Ліберії та Косові стали суттєві надходження до державного бюджету – 34 млн. дол. США, відшкодованих у 2005 р. Секретаріатом ООН.

Україна й надалі послідовно спрямовуватиме зусилля на реалізацію пріоритетних завдань міжнародної спільноти. Такими завданнями є насамперед такі. Нерозповсюдження зброї масового ураження. У 2005 р.

наша держава набула членства у Режимі контролю за експортом товарів, які можуть використовуватися у створенні хімічної та бактеріологічної зброї (Австралійська група). Таким чином, Україна першою серед країн, республік колишнього СРСР, стала членом усіх міжнародних режимів експортного контролю. Це є свідченням визнання відповідності національної системи експортного контролю міжнародним критеріям.

Протидія тероризму завдяки активній участі в міжнародній антитерористичній коаліції, співробітництву з іншими державами та міжнародними організаціями, зокрема антитерористичними структурами ООН, НАТО, Ради Європи, ОБСЄ, ГУАМ, СНД, у рамках діалогу Україна – ЄС з питань юстиції та внутрішніх справ .

Протидія транснаціональній організованій злочинності відповідно до ратифікованої Україною Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, а також протоколів до неї.

Протидія торгівлі людьми згідно з положеннями відповідної комплексної програми уряду. Сьогодні актуальними є питання прийняття нової програми діяльності уряду в цій сфері на наступні роки, оформлення угод про трудову міграцію на міждержавному рівні, встановлення і розвиток безпосередніх контактів правоохоронних структур різних країн, створення міжнародного банку даних з протидії торгівлі людьми та налагодження обміну інформацією на регіональних рівнях.

Протидія торгівлі наркотиками згідно з відповідною урядовою програмою на 2003-2010 рр. за активного співробітництва з міжнародними структурами, зокрема в реалізації міжнародних проектів Європейського Союзу та ООН.

Протидія корупції, зокрема в рамках реалізації відповідної урядової концепції, а також згідно з Конвенцією ООН проти корупції, Кримінальною і Цивільною конвенціями про боротьбу з корупцією, розробленими Радою Європи.

Протидія відмиванню коштів, отриманих злочинним способом, за активного співробітництва з Групою з розробки фінансових заходів

боротьби з відмиванням грошей (FATF). Державою вжито низку заходів з метою скасування санкцій FATF стосовно України та виведення процесу співробітництва з цією міжнародною організацією на якісно новий рівень. Водночас FATF обґрунтовано наполягає на внесенні додаткових змін до українського законодавства. Ухвалення закону “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму” дозволить не лише усунути головну формальну перепону на шляху зняття України з моніторингу FATF, а й сприятиме істотному поліпшенню міжнародного іміджу країни [82].

Забезпечення інтеграції нашої держави до європейського політичного, економічного, правового простору з метою набуття членства в ЄС є однією з основних засад зовнішньої політики. Тому для України, котра проголосила свою незалежність і стала на шлях демократичних перетворень і побудови правового суспільства, членство у Світовій організації торгівлі (СОТ), Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) та інших, подальша співпраця з Європейським Союзом, Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ) має стратегічне значення, позаяк європейський вектор зовнішньої політики України, особливо співробітництво з різними, передусім економічними, організаціями, є одним із пріоритетних.

В 2008 року Україна набула членства в СОТ. Сьогодні Світова організація торгівлі виконує функції багатосторонньої торговельної угоди для країн, котрі беруть участь у ній. Крім того, вона є тим форумом, де формуються торговельні відносини між країнами в процесі колективних обговорень, переговорів й усунення розбіжностей. Приєднавшись до СОТ, Україна, отримала режим найбільшого сприяння та національний режим для товарів, експортованих та імпортованих українською стороною. Крім того, наша держава отримує захист від можливого застосування іноземними державами дискримінаційних податків, акцизів, митних зборів. Водночас здобуває і низку переваг, у тому числі й політичних, що підвищують рейтинг і престиж нашої країни, а також надають змогу самій впливати на розвиток

механізму міжнародних відносин. Ставши членом СОТ, однієї з найбільших і впливових міжнародних економічних організацій, Україна дістала можливість не лише брати участь в нових формах світових зовнішньоторговельних зв'язків, а й одночасно впливати на їх формування з урахуванням своїх національних інтересів, їх просуванням через повноправну партнерську участь у формуванні міжнародного торговельного режиму, який охоплює дедалі нові сфери й у перспективі може поширитися також на взаємозв'язок торгівлі й екології, соціальні стандарти, електронну торгівлю.

Вступ України до СОТ створив підґрунтя для початку переговорів стосовно нової угоди з Європейським Союзом, основою якої мала стати зона вільної торгівлі. У вересні 2008 року на Паризькому саміті Україна – ЄС сторони дійшли згоди, що це буде угода про асоціацію. У зв'язку з підготовкою нової угоди в червні 2009-го на засіданні Ради з питань співробітництва Україна – ЄС у Брюсселі схвалили Порядок денний асоціації (ПДА). Цей документ набрав чинності 24 листопада 2009 року шляхом обміну нотами між дипломатичними відомствами України та ЄС. ПДА замінив План дій Україна – Євросоюз. Він знаменує початок першого етапу інтеграції України до Євросоюзу, бо спрямований на імплементацію майбутньої угоди про асоціацію, складником якої стане зона вільної торгівлі.

Як і інші документи, ухвалені Радою з питань співробітництва, ПДА має рекомендаційний характер. Його положення можна віднести до м'якого права, застосування якого з боку ЄС є найбільш характерним для регулювання насамперед політичних відносин як всередині Союзу, так і в стосунках ЄС із третіми країнами. Проте ПДА стає найбільш практично значимим серед усіх документів, які визначають основи співпраці України та Євросоюзу. Він не має термінів виконання. Метою його ухвалення є полегшення імплементації тимчасової, а потім повноцінної угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Однак значення згаданого документа для нашої держави цим не обмежується. Важлива особливість ПДА: хоча він не

містить положень про можливе членство України в Союзі, за своєю суттю документ спрямований на підготовку країни до виконання політичних, економічних і правових умов вступу до ЄС, що ухвалюються нині Європейською Радою.

ПДА складається зі вступу та трьох розділів, у котрих визначено принципи, сфери й інструменти співпраці сторін. У вступній частині ПДА підкреслюється: розвиток відносин між Україною та ЄС сприяє створенню умов для переходу від співпраці до поступової економічної інтеграції й поглибленої політичної асоціації.

На наш погляд, відокремлення економічної інтеграції від політичної асоціації є штучним і лише вносить плутанину, спровоковану позицією української сторони у визначенні нових рамок відносин України з ЄС, в основі якої лежить політична кон'юнктура. Річ у тім, що серед західних концепцій розвитку інтеграції однією з найвпливовіших залишається концепція поділу процесу економічної інтеграції на стадії, кожна з яких має відповідні ознаки й передбачає подальше її поглиблення та поширення на нові сфери. До таких стадій відносяться зона вільної торгівлі (ЗВТ), митний союз, спільний ринок, економічний союз і повна інтеграція. Інтеграція розпочинається зі створення ЗВТ. Підписання угоди про асоціацію з ЄС, складовою якої є створення ЗВТ, означатиме перехід до першої стадії інтеграції України до Європейського Союзу. Позаяк інтеграція є складником асоціації, немає сенсу говорити окремо про економічну інтеграцію й політичну асоціацію в межах однієї угоди. Такий поділ був би виправданим, якби йшлося про дві різні угоди. Позиція ЄС ґрунтується на недоцільності підписання двох окремих угод, що відповідає наявній договірній практиці Союзу. Оскільки ПДА є спільним документом, то в ньому певним чином знайшла своє віддзеркалення позиція обох сторін.

У ПДА підкреслюється: Україна як європейська країна має спільну з Європою історію та сповідує спільні цінності разом із державами-членами ЄС. Зазначається також, що нова угода про асоціацію має створити нові

інститути співпраці, поглибити політичну асоціацію й економічну інтеграцію шляхом встановлення взаємних прав і обов'язків.

Серед принципів співробітництва сторін у форматі нових відносин ПДА робить наголос на повазі до загальної мети щодо досягнення асоціації, до спеціальної мети щодо полегшення та підготовки реалізації угоди про асоціацію, на забезпеченні прозорості, спільної відповідальності сторін за реалізацію ПДА, досягненні помітних результатів шляхом поступової імплементації практичних заходів, спільній оцінці імплементації шляхом доповідей, моніторингу досягнутого прогресу.

До інструментів імплементації ПДА відносяться обмін технічними експертами й радниками, успішним досвідом і ноу-хау; надання інформації, підтримка здатності до створення та розвитку інститутів, поради щодо гармонізації з правом Європейського Союзу.

ПДА передбачає продовження політичного діалогу, започаткованого Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС 1994 року (УПС) і Планом дій Україна – Євросоюз 2005 року. Використання політичного діалогу в межах ПДА тісно пов'язано з виконанням нашою державою стандартів Ради Європи та ЄС. Політичний діалог спрямований на посилення поваги до демократичних принципів, верховенства права, запровадження хорошого управління, забезпечення прав людини, боротьбу з корупцією. З цією метою, проводячи конституційні й інші реформи, Україна має враховувати рекомендації Венеціанської комісії Ради Європи, стандарти Європейської Хартії місцевого самоврядування, рекомендації ОБСЄ та Бюро демократичних інститутів з прав людини. У сфері захисту прав людини наша держава має забезпечити імплементацію Конвенції ООН про права осіб з обмеженими можливостями й факультативного протоколу до неї. З метою протидії корупції Україна має завершити ратифікацію Конвенції ООН проти корупції та Конвенції Ради Європи з кримінального права проти корупції, імплементувати національний план дій проти корупції у співпраці з відповідними органами ЄС.

Попри те, що ПДА визначає обмежену кількість пріоритетів, він не обмежує формату наявного співробітництва в рамках інших діючих угод. Визначені у ПДА пріоритети стануть доповненням до положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, щойно вона набуде чинності. Водночас після підписання Угоди про асоціацію Україна та ЄС здійнять масштабний перегляд відповідних частин ПДА для визначення всеохопного переліку пріоритетів дій.

В умовах нинішньої зовнішньополітичної ситуації мета України – передусім економічне співробітництво з Європейським Союзом, яке необхідно ефективно та швидко розвивати. У зв'язку з цим ефективними й результативними стали відносини України з Європейською асоціацією вільної торгівлі. Нагадаємо, ЄАВТ є зоною вільної торгівлі, що об'єднує митні території чотирьох європейських країн, котрі не вступили до Європейського Союзу, зокрема, Республіки Ісландія, Князівства Ліхтенштейн, Королівства Норвегії та Швейцарської Конфедерації. Зона вільної торгівлі забезпечує країнам-членам режим вільної торгівлі товарами та послугами, а також гарантує вільний рух капіталів і фізичних осіб. Сьогодні з ЄАВТ співпрацює багато держав Центральної і Східної Європи та Середземномор'я. Починаючи з 1992 року свої відносини з ЄАВТ формалізувало понад 20 країн. Угоду про вільну торгівлю з ЄАВТ уклали Болгарія, Польща, Угорщина, Чехія, Латвія, що сприяє постійному зростанню обсягів взаємної зовнішньої торгівлі. Протягом останнього десятиріччя ЄАВТ створила розгалужену мережу угод про вільну торгівлю з країнами Центральної та Східної Європи, басейну Середземного моря, Азії, Північної та Південної Америки, Близького Сходу, Африки. Це співробітництво реалізується на двох рівнях.

Перший передбачає укладення двосторонніх угод про вільну торгівлю. ЄАВТ уклала угоди про вільну торгівлю з Чилі, Канадою, Хорватією, Ізраїлем, Йорданією, Ліваном, Македонією, Мексикою, Єгиптом, Марокко, Палестинською Автономією, Румунією, Сінгапуром, Тунісом, Колумбією, Туреччиною, Південною Кореєю та Південно-Африканським митним

союзом (ПАМС), який об'єднує 5 південноафриканських країн (Ботсвану, Лесото, Намібію, Південно-Африканську Республіку та Свазіленд).

Другий рівень співробітництва передбачає укладення ЄАВТ спільних декларацій про співробітництво. Такі декларації ЄАВТ уклала з Україною, Албанією, Алжиром, Сербією та Чорногорією, Перу й Торговельно-економічним союзом країн Латинської Америки (МЕРКОСУР) та Організацією співробітництва країн Перської затоки.

Стратегічною метою діяльності ЄАВТ залишається лібералізація торгівлі з її найважливішими торговельними партнерами шляхом укладення угод про вільну торгівлю та розвитку співпраці в рамках СОТ. Метою укладення таких угод є створення для суб'єктів підприємницької діяльності країн-членів ЄАВТ сприятливих умов доступу до ринків країн цього регіону.

Україна поставила за мету інтегруватися до ЄАВТ, розглядаючи її як інструмент інтеграції до Євросоюзу. ЄАВТ та Україна підписали 2010 року Спільну декларацію про співпрацю. Переговори щодо угоди про вільну торгівлю між чотирма державами ЄАВТ (Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія) і Україною були розпочаті в Києві ще 21 квітня 2009 року. Угоду про створення зони вільної торгівлі між нашою державою та країнами ЄАВТ було підписано 24 червня 2010-го. Це перша преференційна угода України після її вступу до СОТ у 2008 році.

Угода про вільну торгівлю є всеохопною, включаючи торгівлю товарами (промислові та сільськогосподарські товари, риба й інші морські продукти), послугами, інвестиції, спрощення процедур торгівлі, умови конкуренції, захист прав інтелектуальної власності та державні закупівлі.

Підписана Угода про зону вільної торгівлі з ЄАВТ сприятиме подальшому зміцненню економічних зв'язків, торгівлі й інвестиціям між обома сторонами. Цей всеохопний документ є важливим кроком у проведенні урядом України програми реформ, яка має на меті подолання негативних наслідків глобальної економічної та фінансової рецесії, забезпечення відновлення сталого розвитку національної економіки. Угода є одним з найголовніших здобутків членства України у СОТ та збігається з

євроінтеграційними прагненнями нашої держави. Ефективна реалізація угоди сприятиме інтеграції України до європейського економічного, а отже й політичного простору.

Окрім цього, Україна стала повноправним членом Енергетичного Співтовариства після набуття чинності з 1 лютого 2011 року Протоколом про приєднання України до Енергетичного Співтовариства. Він передбачає включення нашої держави до числа договірних держав Енергетичного Співтовариства, графік імплементації Україною правових норм Євросоюзу у сфері енергетики, що охоплює загалом період до 1 січня 2018-го. Протокол містить також інші перехідні положення дії Договору про заснування Енергетичного Співтовариства на території України, а також фінансові зобов'язання останньої щодо здійснення нею внесків до бюджету Енергетичного Співтовариства.

Як сторона Договору про Енергетичне співтовариство Україна отримує доступ до внутрішнього ринку електроенергії та газу Євросоюзу та стає його повноправним учасником. Вітчизняні газотранспортна й електрична мережі стають частинами європейських, а це вимагатиме від нашої держави системної роботи з підвищення їхньої рентабельності та досягнення відповідності сучасним вимогам екологічної безпеки. Енергетичний сектор України функціонуватиме в рамках загальної регуляторної бази ЄС, що має забезпечити прозорі механізми формування тарифів на енергоносії та дотримання правил конкуренції й істотно сприятиме залученню інвестицій в енергетичну галузь. Це своєю чергою відкриває шлях до реалізації домовленостей між Україною та ЄС з модернізації української ГТС. Але для цього необхідно продовжувати послідовну роботу з подальшої адаптації українського законодавства до відповідних норм Євросоюзу. Крім того, формування спільного енергетичного ринку між Україною та ЄС об'єктивно посилює позиції нашої держави в ситуації можливого тиску на її енергетичний сектор з боку постачальників енергоресурсів. Договором також передбачається

можливість взаємодопомоги між країнами співтовариства на випадок зриву поставок країнами-постачальниками.

Для гармонізації українського законодавства із законодавством права Європейського Союзу в сфері енергетики Україна вже прийняла головний рамковий Закон «Про засади функціонування ринку природного газу» від 8 липня 2010 року. Отже, приєднання нашої держави до Енергетичного Співтовариства відкриває для неї як нові перспективи, так і накладає серйозну відповідальність у сфері реформуванні національного енергетичного сектору та забезпеченні надійності поставок енергоносіїв до країн Європейського Союзу.

Відносини України з НАТО змінили свій зовнішній вектор, оскільки відповідно до Закону «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України» від 1 липня 2010 року закріплено позаблоковий статус нашої держави, закладено підґрунтя для фактичної зміни зовнішньополітичного курсу держави. Його мета – закріплення відмови від євроатлантичної інтеграції. Також у черговому Посланні Президента України Віктора Януковича до Верховної Ради «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2011 році» зазначається: позаблоковість розглядається нашою державою як послідовна позиція захисту національних інтересів без участі у військових союзах, що створює необхідні можливості для розвитку партнерських, взаємовигідних стосунків із іншими державами та міжнародними організаціями за всіма напрямками.

Подальше співробітництво України з НАТО у військових галузях має на меті використання досвіду й допомоги НАТО, держав - членів і країн-партнерів Альянсу для реформування та розвитку Збройних Сил України, удосконалення механізмів соціального захисту військовослужбовців, підготовку військових контингентів і відповідної інфраструктури нашої держави для взаємодії з НАТО під час проведення спільних миротворчих, пошукових і рятувальних операцій.

Для співпраці з Україною важливе значення має Стратегічна концепція НАТО, ухвалена на саміті в Лісабоні 19 листопада 2010 року. Передумови

виникнення потреби у новій Стратегічній концепції склалися під впливом таких чинників. У зв'язку з появою нових загроз і здійсненням операцій та місій під проводом Альянсу увиразнилася критична невідповідність ресурсних можливостей і наявних потенціалів країн-членів у спроможності забезпечити мир і стабільність там, де це необхідно для захисту свободи й безпеки членів НАТО. На подолання цієї проблеми спрямована широкомасштабна трансформація НАТО у військовій, політичній і структурній сферах. Таким чином, нова Стратегічна концепція, що розробляється до 2020 року, має визначити головні риси нової безпекової обстановки, елементи підходу НАТО до безпеки, закріпити довгострокові цілі НАТО, характер організації, її основні завдання, а також надати рекомендації з подальшої адаптації збройних сил Альянсу до подолання нових загроз .

Основною міжнародною організацією, в якій Україна бажає набути членства, є Європейський Союз. Зазвичай при розгляді країни – претендента на членство в ЄС Європейська комісія, крім інформації, наданої самою державою, вивчає також документи інших міжнародних організацій, передусім Ради Європи, котра є визнаним авторитетом зі встановлення контролю за дотриманням стандартів у сфері демократії, верховенства права та прав людини. Саме запровадження стандартів Ради Європи у сфері демократії, верховенства права і прав людини слід розглядати як головний політичний пріоритет держави та ключовий механізм досягнення відповідності України передусім політичним критеріям членства в Євросоюзі.

Молоді демократії мають широко застосовувати механізми наближення правової системи до європейських норм і стандартів. Отже, вся історія участі України в різних міжнародних організаціях є сталим правовим процесом. Уряди змінювали один одного, змінювалися національні та міжнародні умови їхнього функціонування, змінювалися їхні інтереси у відносинах зі згаданими організаціями, але сама участь не припинялася. Це дало змогу Україні в цілому налагодити механізм участі в цих об'єднаннях.

На нашу думку, повноцінна участь України в міжнародних організаціях сприяє розв'язанню проблем внутрішнього розвитку. Це розширює та поглиблює міждержавне спілкування, допомагає просуванню національних інтересів в інших країнах і водночас досягненню цілей міжнародної спільноти.

РОЗДІЛ 3

ЕС ЯК ВИЩА СТАДІЯ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЇ У СВІТІ

3.1. Основні передумови виникнення ЄС

В історичному аспекті однією з перших інтеграційних концепцій, що ставила за мету підведення теоретичного підґрунтя під процеси європейського об'єднання, був саме федералізм. Намагаючись запобігти міждержавним конфліктам у Європі, відомі європейські мислителі й політичні діячі все частіше схилялися до думки про необхідність обмеження державного суверенітету. Розглядаючи державу та її інтереси як першопричину міждержавних суперечностей, що спричинюють воєнні конфлікти, прихильники "єдиної Європи" висловлювались за необхідність утворення наднаціонального об'єднання, яке керувалося б, в першу чергу, спільними інтересами, а не інтересами окремих держав. Ця мета залишалася незмінною протягом століть. Змінювались лише задачі, форми та методи досягнення такого об'єднання.

Серед перших відомих політичних проєктів об'єднання європейських держав виділяється розроблений на початку XIV ст. легістом короля Франції Філіпа XIII П'єром Дюбуа план "Повернення святої землі". Проєкт проголошував ідею поновлення на релігійній основі втраченої єдності європейських народів і передбачав утворення церковного собору та арбітражного трибуналу, які мали підтримувати мирне співіснування між

християнськими державами та вести спільну боротьбу проти мусульман. У 1464р. король Богемії Подебрад висунув проект об'єднання християнських держав, який передбачав не стільки утворення європейського об'єднання, скільки усунення міждержавних протиріч у Європі. З цією метою пропонувалося скликати сейм із представників шістнадцяти королівств, який мав грати роль арбітражного суду у вирішенні конфліктів та забезпечувати спільну боротьбу проти Османської імперії. Пізніше, у 1617 р. радник Генріха IV герцог Сюллі виступив з ідеєю "Великого плану", що передбачав утворення федерації з п'ятнадцяти християнських держав, очолених сенатом, до якого мали увійти 66 представників. Основна мета об'єднання – утворення європейської армії для підтримання стабільності та боротьба із зовнішньою загрозою. Подібні ідеї розроблялися також Еріком Лакруа, який запропонував у 1623 р. зробити Венецію столицею Європи. В 1693 р. Уільям Пенн у роботі "Есе по сучасному та майбутньому миру в Європі" підтримав ідею утворення європейського собору, парламенту чи, навіть, держави. Аналогічними проектами був захоплений один із відомих представників французького просвітництва XVIII ст. абат Сен-ГТер, який видав у 1713 р. свій "Проект вічного миру в Європі". В 1795 р. відомий німецький філософ Еммануїл Кант написав схожий філософський "Проект вічного миру". Обидва проекти передбачали утворення Сенату чи постійно діючого Конгресу, рішення яких були б обов'язковими для держав-учасниць.

Таким чином, не дивлячись на різноманітність європейських проектів, вони були досить схожими за своїми складовими: об'єднання держав; підпорядкування рішенням європейського Сенату або Сейму; арбітражне вирішення конфліктів; утворення армії для застосування санкцій та ведення зовнішніх військових дій, насамперед, проти Оттоманської імперії. Ці проекти, а також розроблені пізніше такими відомими теоретиками та філософами, як Анрі Сен-Симон (представник утопічного соціалізму), П.-Ж. Прудон (ідеолог одного з напрямків анархізму), французький письменник Віктор Гюго, який вперше вжив термін Сполучені Штати Європи, мали в своїй більшості абстрактно-теоретичний характер. Ідеологи єдиної Європи

керувалися романтичною ідеєю відновлення втраченої єдності шляхом поступового зростання серед народів розуміння своєї європейської ідентичності, що, у свою чергу, створило б можливості для встановлення "вічного миру" на континенті.

При цьому зовсім не враховувалися політичні, економічні та соціальні реалії. І все ж, в історії Європи мали місце, хоча і не чисельні, плани об'єднання європейських держав, які пропонували більш-менш реальні шляхи досягнення цієї мети. Саме вони стали основою сучасних інтеграційних проектів. Найвідомішими серед них є пангерманські проекти богослова Поля де Лагарда, історика Генріха фон Трітцке та економіста Фредеріка Ліста, що передбачали об'єднання Європи навколо міцного економічного центру на чолі з Німеччиною. Новий економічний союз мав об'єднати навколо Німеччини такі держави та території, як Австрія, Швейцарія, Нідерланди, Фландрія, Чехія, Угорщина і, згідно деяким планам, Франція. Один з таких проектів, опублікований у 1893 р. у вигляді памфлету, змальовував майбутнє Європи в середині ХХ ст. як митний союз держав. Ядром союзу мала стати Німеччина, яка поновила свої "природні кордони від Трієста до Ейдера та від Іпра до Мемеля", разом із Польщею, Рутенієм, Прибалтійськими країнами, Румунією, Сербією, можливо, Албанією, Болгарією та Грецією.

Аналогічну думку про необхідність об'єднання навколо Німеччини таких європейських країн, як Австрія, Швейцарія, Бельгія, Нідерланди, Скандинавські країни, а також підписання відповідної угоди з Великобританією висловлював відомий прихильник федеративного майбутнього Європи Костянтин Франц. Враховуючи складний характер об'єднувальних процесів у Європі в другій половині ХІХ ст., основу яких продовжували становити силові тенденції, засновані на суб'єктивних факторах (політика Отто фон Бісмарка, спрямована на об'єднання Німеччини "залізом та кров'ю"), деякі прихильники пангерманського об'єднання Європи намагалися знайти об'єктивні передумови інтеграції навколо Німеччини. Поль Дехи, одним з перших, запропонував упровадити систему

концентричних союзів, що спочатку передбачала утворення вузького союзу з німецьких країн у вигляді митної конфедерації з деякими повноваженнями в політичних питаннях. Ширше митне об'єднання, засноване на торгівельних угодах, мало включати всі інші країни Центральної Європи, прибалтійського регіону і, навіть, Францію. Остання могла б використати цей альянс для ефективної конкурентної боротьби з Великобританією.

Обговорення проектів об'єднаної Європи значно активізувалося після закінчення першої світової війни. Зростання економічного та політичного впливу Сполучених Штатів Америки; все більше невдоволення пануванням метрополій у колоніях, населення яких було залучено до воєнних дій; жовтнева революція в Росії, що відколола від Європи третину її території; повоєнна розруха й економічна криза в Європі створили сприятливі умови для відродження ідеї європейської єдності як єдиної можливості виходу з кризи.

Встановлення диктаторських режимів у Європі та початок другої світової війни зіграли каталізуючу роль у справі зростання авторитету ідеї федеративної Європи. Русійною силою цього процесу став Рух опору, який виступив на підтримку ідеї європейської єдності. Вже у 1939р. лідер французьких соціалістів Леон Блюм закликав захистити "незалежність націй у рамках федеративної та роззброєної Європи". У 1941 р. в Італії Альтьєро Спінеллі та Ернесто Россі заснували Європейський федералістський рух. У 1943 р. На засіданні в Мілані була прийнята його програма та стратегія дій, яка вбачала в утворенні європейської федерації єдину можливість для збереження демократичних свобод в Європі й попередження встановлення міжнародної анархії. Розроблені в Маніфесті федералістські ідеї зіграли мобілізуючу роль у становленні європейського Руху опору проти нацистської Німеччини.

В цей час основним гаслом федералістського руху, основною русійною силою його розвитку були ідеї демократії та свободи. В умовах панування нацизму в Європі серед населення європейських країн з'являлося все більше прихильників ідеї пожертвувати національним державним

суверенітетом заради Європейської Федерації як гаранта миру та безпеки. Після другої світової війни відбулась актуалізація проблеми європейської інтеграції. Але цього разу значення ідей європейського об'єднання зростає, оскільки вони все більше співпадають із конкретними реаліями міжнародної політики. Об'єднання європейських країн стає центральним питанням порядку денного практичної політики держав, воно все частіше обговорюється не лише в широких колах активістів, але й в урядових кабінетах.

Протягом 1946-1947 років формуються основні масові організації федералістського руху: Європейський союз федералістів, Соціалістичний рух за утворення Сполучених Штатів Європи, Європейський Рух, Європейська ліга економічного співробітництва. Одночасно вносяться корективи в концепцію об'єднаної Європи. Центральною ідеєю панєвропеїстів залишається побудова Сполучених Штатів Європи, але вимоги наднаціональності й федералізму проголошувалися у більш м'яких формах.

У розвитку європейського інтеграційного процесу можна прослідкувати декілька етапів, кожному з яких були притаманні певні риси й особливості, що знайшло своє відображення в організації Європейських співтовариств, еволюції комунітарної сфери, змінах в інституціональній структурі й характері взаємовідносин між країнами-членами, розвиткові права Європейських співтовариств, досягненнях у економічній, соціальній, валютно-фінансовій, гуманітарній, культурній сферах тощо.

Формально датою народження Європейського співтовариства можна вважати 18 квітня 1951 р., коли шість західноєвропейських держав - Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Франція й ФРН підписали в Парижі Договір про заснування Європейського співтовариства вугілля й сталі (ЄСВС). Під час першого, секторального етапу (1951-1957 роки) євро інтеграційні процеси отримали розвиток переважно у сфері економіки і мали вузький галузевий характер. Спроби поширити інтеграцію на сферу зовнішньої політики й оборони успіху не мали. Подальший розвиток

співробітництва між країнами-членами ЄСВС призвів до усвідомлення необхідності розбудови ширшого й всеохоплюючого економічного об'єднання, а також координації зусиль у галузі мирного використання ядерної енергії. У 1957 р. ці країни підписали Римські договори, які заснували Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) і Євратом.

Під час наступного - перехідного етапу (1958-1969 роки) європейська інтеграція охопила переважно ринкову сферу й елементи регулювання сільського господарства. Головними досягненнями цього періоду були запровадження спільного митного тарифу й створення Митного союзу, який став підґрунтям подальшої економічної інтеграції Співтовариства. Одночасно з утворенням Митного союзу була досягнута лібералізація руху працівників, а також свобода підприємництва й надання послуг у сфері промисловості й торгівлі. Протягом цього періоду було прийнято більшість головних рішень щодо організації спільного сільськогосподарського ринку, визначено принципи механізму й інструменти фінансування Спільної сільськогосподарської політики ЄЕС. У 1967 р. відбулося злиття інститутів трьох Співтовариств у єдину Раду міністрів і єдину Комісію, які разом із Європейським Парламентом і Судом створили спільну інституціональну систему Європейських співтовариств. У 60-ті роки розпочалися переговори про вступ у ЄС Великобританії, Данії, Ірландії, Норвегії.

На початку чергового етапу розвитку євроінтеграційного процесу (1969-1973 роки) Співтовариство, врахувавши досягнення перехідного періоду, задекларувало наміри активізувати процеси економічної, грошово-кредитної і політичної уніфікації Західної Європи і до 1980 р. трансформувати Європейські співтовариства в Європейський Союз. Під час цього періоду відбулося перше розширення Співтовариства за рахунок вступу Великобританії, Данії, Ірландії. Однак, амбіційні плани західних європейців були перекреслені першою за післявоєнні часи економічною кризою, яка ускладнила розвиток Співтовариства і на деякий час загальмувала інтеграційні процеси. У 70-х - першій половині 80-х років Співтовариство розвивалося в умовах економічної і фінансової кризи, яка

супроводжувалась посиленням протекціоністських, дезінтеграційних тенденцій і сепаратних дій країн-членів. Внаслідок розширення Співтовариства ускладнилось функціонування його інститутів, досягнення консенсусу між країнами-членами. За цих умов Співтовариству довелось, у першу чергу, сконцентрувати зусилля на збереженні досягнутого рівня інтеграції, пошуках шляхів підвищення ефективності інституціональної системи. Однак, незважаючи на ускладнення, розвиток євроінтеграційних процесів не припинився, хоча й помітно загальмувався. Інтеграція поширилась на нові сфери, зокрема, соціальну й науково-дослідницьку, регіональний розвиток, розпочалось розширення Співтовариства на Південь. Країни-члени прийняли рішення про заснування Європейської ради як найвищої політичної інстанції Співтовариства, компетенція якої охоплювала б усі сфери співробітництва, а також про проведення загальних прямих виборів до Європейського Парламенту.

У 1986-1992 роках відбувається активізація євроінтеграційних процесів. Після підписання Єдиного європейського акту (ЄЄА) Співтовариство вступило в якісно новий етап розвитку, пов'язаний із завершенням формування єдиного внутрішнього ринку. ЄЄА надав імпульс інституціональному реформуванню Співтовариства в напрямку розширення повноважень комунітарних інститутів і генералізації принципу мажоритарного голосування, поширив інтеграційні процеси на нові сфери, зокрема, охорону довкілля, а також включив механізм Європейського політичного співробітництва у правову систему Співтовариства, що підвищило його роль як самостійного суб'єкта міжнародної політики.

Формально початок новому етапові розвитку інтеграції було покладено підписанням Маастрихтського договору в 1992 р., який заснував Європейський Союз на базі Європейських співтовариств, доповнених сферами політики й формами співробітництва, визначених у цьому Договорі. Країни-члени стали на шлях об'єднання зусиль у реалізації спільної зовнішньої політики й політики безпеки; європейського громадянства; гармонізації юридичних і політичних порядків країн-членів у

просторі без кордонів; будівництві Економічного й валютного союзу, введенні єдиної європейської валюти, розвиток співробітництва у сфері юстиції та внутрішніх справ, збереження та примноження спільних надбань. Європейський Союз планує своє подальше розширення.

3.2. Сучасний стан інтеграційних процесів в Європейському Союзі

На рубежі ХХІ ст. Європейський союз вступив в новий, безпрецедентний етап свого розширення. Число його членів за рахунок держав Центральної і Східної Європи збільшилось до 27. Крокуючи на Схід, ЄС помітно нарощує свій ресурсний потенціал (територію — на 23%, населення — на 20%), перетворюється на найбільший в світі ринок з більш ніж 460 млн. споживачів, зберігає просторову динаміку інтеграції. Політично складається гегемонія Євросоюзу на основній частині території Європи, що додає йому вже абсолютно іншу міжнародну вагу, статус і позиції. Прихильники розширення сподіваються, що в новому форматі він набагато активніше братиме участь у прийнятті глобальних рішень, укріпить свої позиції у СОТ, МВФ і НАТО, стане визнаним лідером в тому, що стосується моделей інтеграції і в розвитку сучасного міжнародного права. У той же час загальноєвропейські інтеграційні процеси в ситуації регіону ускладнюються за рахунок процесів соціально-економічної трансформації, які в різних країнах відбуваються різними темпами і супроводжуються рядом внутрішніх конфліктів.

Розкріпачені психологічно, ділові структури як на Заході, так і на Сході стали активніше будувати транснаціональні відносини, які, в свою чергу, допомагають східним фірмам і компаніям підвищувати свою конкурентоздатність на загальноєвропейському ринку. У цьому значенні психологічний чинник знову важливий, оскільки довіра до східноєвропейських товарів на Заході зростає.

Невеликий за часом період функціонування розширеного ЄС продемонстрував досить вражаючі темпи зростання потоків фінансування в

нові країни європейської сім'ї, які були передбачені фондами Західної Європи спеціально для стимулювання економічного розвитку нових членів.

За оцінками експертів, завдяки розширенню в структурах ЄС з'явиться потреба в створенні близько 700 нових робочих місць. Через це адміністративні витрати зростають до 6,3 млрд. євро. Відповідно до фінансових оцінок ЄС, це крайня межа для даної статті витрат. Йдучи назустріч «новачкам», Комісія включила у витратну частину статтю «бюджетні компенсації» для нових країн-членів, яка становить 1,3 млрд. євро. Усього бюджет ЄС зростає на 9,7 млрд. євро і досягає 117 млрд. євро (верхня межа, позначена в фінансових перспективах, дорівнює 119 млрд. євро).

Таким чином, економічні переваги об'єднання будуть все очевиднішими в середньо- і довгостроковій перспективі.

Головні фактори, що забезпечують успіх Євросоюзу це:

- 1) економічна база, що сприяє взаємозалежності та солідарності;
- 2) правова база - чіткість та обов'язковий характер угод із завдань та компетенції інститутів ЄС, наявність Євросуду;
- 3) демократизм прийняття рішень на базі консенсусу та компромісів.

Але разом із очевидними перевагами розширення не менш очевидні і різноманітні ризики. Валовий внутрішній продукт десяти країн-новачків, становить всього 5% від сукупного ВВП ЄС. Зрозуміло, що такий величезний тягар на деякий час загальмує економічне зростання Європи, і без того не дуже високий. Так, в 2004 р. п'ятнадцять «старих» країн ЄС досягли зростання менш ніж на 2%, тоді як світова економіка загалом виросла на 4,5%. [84]

У той же час загальноєвропейські інтеграційні процеси в ситуації регіону ускладнюються за рахунок процесів соціально-економічної трансформації, які в різних країнах відбуваються різними темпами і супроводяться рядом внутрішніх конфліктів.

Такими є проблема формування центральних органів ЄС; проведення внутрішньої реформи і оптимізації управління; проблема реальної

рівноправності в союзі, що реформується, створення нових ефективних інструментів розвитку ЄС. Крім того, країни, що приєднались необхідно дотувати в значних навіть для об'єднаної Європи масштабах. Крім того, внаслідок існуючих в Євросоюзі правил і традицій, його нові члени, крім прямих субсидій, можуть розраховувати на непрямі фінансові вливання, здійснювані по багатьох каналах, не завжди повністю контрольованих брюссельською бюрократією. Це створює передумови як для недостатньо ефективного використання цих вливань, так і для завищення їх масштабів відносно реальних потреб. У зв'язку із зазначеним, зрозуміле бажання керівництва Євросоюзу повністю відмовитися від дотацій приречене на невдачу, оскільки тоді нові члени ЄС не зможуть навіть наблизитися до середньоєвропейського рівня. Адже вступ у ЄС сам по собі ще не означає різкого поліпшення добробуту населення.

За попередніми підрахунками, новим членам ЄС знадобиться в середньому близько 50 років, щоб досягнути рівня економічного благополуччя розвинених країн Європи, і тільки в тому випадку, якщо середньорічні темпи зростання їх економіки складуть не менше 4%. [17]

Закінчення другого етапу розширення на схід не вирішило кризи розширення Європейського союзу Навпаки, тепер стало ще очевиднішим, що переважаюча модель розвитку ЄС веде до дилеми: з одного боку, специфічний для ЄС модус інтеграції викликає його послідовне розширення. З іншого боку, розширення, що продовжується, веде до проблем, які чим далі, тим більше ставлять під питання його спроможність до інтеграції.

Процес розширення ЄС розмиває кордони Європи. Подальше розширення ЄС веде до того, що відмінності всередині ЄС експонентне зростають. Вирішальним наслідком цього є той факт, що динаміка зростання проекту «Європа» викликає все більш високі витрати на інтеграцію. Тим самим розширення і інтеграція ЄС приходять у все більшу суперечність між собою.

Динаміка інтеграції живиться наступними двома механізмами: по-перше, між ЄС і його оточенням існує велика відмінність у рівні добробуту

Відмінності в добробуті створюють труднощі і для більш багаті сторони, оскільки численні проблеми бідної сторони мають тенденцію відбиватися і на ній (міграція, проникаюче через кордони забруднення навколишнього середовища, політична нестабільність). Тому багате ядро ЄС зацікавлене в економічному розвитку свого бідного оточення. Динаміка, що в результаті виникає в своїй тенденції направлена на усунення розриву в добробуті. Однак підйом добробуту в більш бідній країні означає не тільки зменшення відриву від багатого ядра, але і збільшення відмінності від більш бідних сусідів. Отже, в міру інтеграції периферійних областей в спроможне ядро розрив в добробуті зміщується далі від центру. Тим самим в цю модель вбудована постійна тенденція до розширення. Адже кожен повноправний член Європейського союзу, що примкнув до забезпеченого ядра, стає, в свою чергу, зацікавленим в надійному і процвітаючому оточенні, в буферній зоні. Оскільки зовнішніми області повинні захищати процвітаюче ядро Європейського союзу від зовнішніх перешкод, неприпустимо, щоб в них існували дуже серйозні політичні проблеми. Отже, кожен новий етап розширення Європейського союзу є основою для подальшого розширення.

По-друге, поглиблення інтеграції в Євросоюзі видозмінює відносини ЄС із зовнішнім світом. Загальний ефект полягає в тому, що забезпечене ядро в міру поглиблення інтеграції все більш прямо виявляється зачеплене тим, що відбувається на його периферії. Тим самим в ядрі виникає безпосередня зацікавленість у зміцненні загального зовнішнього кордону, а також в сприятливій економічній і політичній обстановці на периферії. Цей інтерес породжує дві моделі: закриття кордонів як захист ЄС від впливу ззовні, і розширення, розраховане на включення периферії до складу Союзу.

У міру розширення Євросоюзу і формування єдиних ринків і особливо інтеграції валютних систем, загострюється конкуренція, до якої повністю готові далеко не всі навіть члени ЄС-15. Незважаючи на меншу порівняно з глобальною інтенсивність, внутрішньо-європейська конкуренція цілком може виявитися непосильною для нових членів. Навіть розвинені країни Європи, як, наприклад, Швеція в міру зумовленого політичними рішеннями

зняття протекціоністських бар'єрів і введення єдиних принципів економічної політики (особливо в частині приватизації) зазнають економічних труднощів і стикаються з прискоренням інфляції, скороченням соціальних програм і навіть дезорганізацією роботи громадського транспорту. Природним наслідком цього стає виникнення невдоволення громадян.

Зрозуміло, що, незважаючи на загальне прискорення розвитку при вступі до ЄС, його нові члени також стикаються з істотними структурними проблемами. При цьому розвинені члени ЄС (ядро) неминуче захищатимуть себе від самої можливості конкуренції з боку нових членів, передусім на ринку робочої сили.

Як видно, однією з проблем діалектичного характеру для Європи є її внутрішня неоднорідність, висока не тільки економічна, але і культурна диференціація, що має своїм природним наслідком співіснування різних, по-різному функціонуючих і далеко не завжди повністю сумісних одна з одною моделей не тільки державного, але і комерційного управління, що є, з одного боку, чинником, що знижує її конкурентоздатність порівняно з однорідними суспільствами, а з іншого — розквіт європейської цивілізації багато в чому пояснюється саме різноманітністю її культур, оскільки воно дає могутній імпульс до змагання, яке сприяє контактам і взаємному збагаченню. Природною реакцією на це системи наддержавного управління стає посилення регламентації. Не менш природною реакцією на надмірне і далеко не завжди розумне регулювання стає ігнорування директив.

Надії на можливість самостійного прискореного розвитку його нових членів не цілком обґрунтовані. Передусім, такого перенесення недостатньо для необхідного прискорення розвитку. Крім того, він торкнеться не всіх нових членів. Адже чим економічно слабший новий член ЄС, тобто чим вище його потреба в фінансовій допомозі, тим меншу підтримку він може отримати за допомогою механічного перенесення виробництв з більш розвинених членів ЄС. Істотно і те, що країни Прибалтики і Кіпр при вступі в ЄС вимушені посилювати митні й адміністративні бар'єри, що обмежує масштаби їх прибутку і створює додаткову потребу у фінансуванні збоку

ЄС. Це лягає важким тягарем передусім на головний «локомотив» європейської інтеграції - Німеччину, а також на найбільш розвинені Францію і Північну Італію, і гальмує загальний розвиток ЄС. Однак приєднання нових країн погіршить становище не тільки найбільш, але і найменш розвинених «старих» членів ЄС, оскільки новачки неминуче «перетягнуть на себе» частину фінансової допомоги, що дістається останнім.

Ще одне довгострокове питання для ЄС - складність відносин між національною і європейською бюрократією, яка аж ніяк не обмежується наслідками відмінностей в культурних традиціях і, відповідно, моделях управління. Основна проблема полягає в іншому — в неузгодженості дій ключових рівнів загальноєвропейської системи управління. Створюється враження, що окремі національні бюрократії вже багато в чому зняли з себе відповідальність за розвиток своїх країн, а європейська ще не прийняла цю «естафетну паличку». Однак це — не самостійний чинник, але лише приватний вияв четвертої, проблеми Євросоюзу, який досить серйозно підриває його конкурентоздатність — відносно низька якість управління.

Ця слабкість багато в чому викликана історичними причинами. В Європі, яка протягом всієї своєї історії страждала від руйнівних війн, сили держави, що найбільш повно виражають сили суспільства, традиційно спрямовували передусім на підтримку миру і «балансу сил».

Інший недолік європейського управління — його ідеологізація. Небезпеку ідеологізації управління, не можна недооцінювати. Вона веде до довготривалої неадекватності і нищівних провалів при розв'язанні різноманітних проблем. Яскравим прикладом тому служить провал Європейської конституції на референдумах у Франції і Голландії, що шокувала європейську еліту, яка звикла сприймати підтримку будівництва «загальноєвропейського будинку» як деякий консенсус, що є самозрозумілим. Тим більше, що і у Франції, і в Нідерландах переважна більшість «представників народу» - як з правлячих, так і опозиційних партій — виступали за ратифікацію.

Налагоджена машина європейської бюрократії досі не може повірити в те, що стався системний збій, який може підірвати саму основу її існування. Події, що сталися після цього: відмова цілого ряду країн, насамперед Великої Британії, від процедури ратифікації і найповніший розлад на самміті ЄС, причому тепер вже не тільки з питань подальшого будівництва загальноєвропейського будинку, але і щодо найболючішої проблеми, бюджетно-фінансової, говорять про те, що Європа зіткнулася з системною кризою інтеграційного процесу, викликаною, зокрема, ідеологізацією європейського управління, оскільки керівники просто не були готові до такої реакції людей. Була зроблена ставка на поспішне розширення Європейського союзу, внаслідок чого ЄС перетворився на екстенсивну систему. А на побутовому, обивательському рівні процес розширення обернувся для них напливом дешевої робочої сили зі Сходу, з одного боку, і переміщенням виробництв на Схід, з іншого.

Проект нової конституції визначив ЄС як «союз європейських держав», які, зберігаючи свою національну самобутність, тісно співробітничать на європейському рівні і здійснюють ряд схожих повноважень на федеральному рівні. Також проектом передбачається передача керівним органам ЄС багатьох повноважень національних урядів, зокрема, питання оподаткування, соціального забезпечення і зовнішньої політики. До того ж держави-члени ЄС з багатьох питань втрачають право накладення вето на прийняті більшістю голосів рішення. Зокрема, прийняття законопроектів зумовлюється згодою половини країн, в яких повинно проживати не менш двох третин населення ЄС. Країни-члени ЄС зберігають право вето тільки з найбільш важливих питань, включаючи зовнішню і оборонну політику і податкові законопроекти. Це обмеження свободи дій в рамках ЄС стало доволі гострим і суперечливим моментом при обговореннях на саммітах Союзу, але воно є неминучим наслідком еволюції ЄС в напрямі від певної політичної конфедерації до єдиної держави з власним єдиним центром управління.

Конституція ЄС чітко позначила існування двох Європ: благополучної «старої» і наївної «нової».

Найбільш цікавими є функції і місце Європейської комісії в ЄС- — виконавчому органі та своєрідному наднаціональному уряді. Вона і зараз головна — розпоряджається фінансами, визначає основні напрями розвитку всіх галузей народного господарства, темпи приватизації, допустиму цифру дефіциту державних бюджетів учасників ЄС і багато чого іншого. Комісія — настільки важливий орган, що той же вивільнений «наднаціональний» міністр закордонних справ буде в ній лише одним із заступників голови. І увійдуть відтепер в Єврокомісію згідно з Конституцією ЄС всі ті ж п'ятнадцять «старих» демократій. А «новим», наприклад, Польщі з Латвією, шлях туди закритий.

Друга Європа в особі новачків поки може лише мріяти про те, що колись буде жити, як Франція, Німеччина або Британія. Цю «другу» Європу сповна використовують для того, щоб процвітала «перша». Або хоча б для того, щоб у «першій» не почалися економічні кризи і соціальний катаклізм. Якщо дивитися глибше, Конституція В. Ж. д'Естена розділила континент навіть на три Європи. До останньої відносяться держави, що межують з ЄС, в тому числі тепер і Україна. Положення їх не набагато гірше, ніж у десятки новачків, але є ще час озирнутися, виробити свою лінію поведінки, систему взаємовідносин з Євросоюзом, що розширяється, та визначити, нарешті, національні пріоритети.

Становлення нового формату ЄС - безпрецедентний сюжет в складній європейській історії, історичний виклик самому союзу і в економічному, і в політичному значенні. Масштаб цього виклику вказує на те, що в найближчій перспективі ЄС в основному сконцентрується на своїх внутрішніх проблемах. Це цілком очевидно, як і те, що така ситуація не стимулює особливої уваги, терплячого відношення і тим більше прийняття на себе частини відповідальності за розвиток сусідніх держав або, користуючись лексикою європейських експертів, за спільний розвиток нової периферійної зони Європейського Союзу. Хоч останнє було б цілком

логічним, враховуючи природне прагнення ЄС стати одним з ключових суб'єктів глобальних міжнародних відносин.

Отже, офіційно до 1 листопада 1993 р. провідне інтеграційне угруповання західноєвропейських країн називалось Європейські співтовариства, а неофіційно — Європейське співтовариство, або просто Співтовариство. З 1 листопада 1993 р. після набуття чинності Маастрихтських угод офіційна назва цього угруповання— Європейський Союз.

Утворився Європейський Союз в 1967 р. на базі злиття органів трьох раніше самостійних регіональних організацій, створених шісткою провідних європейських країн —ФРН, Францією, Італією, Нідерландами, Бельгією і Люксембургом:

1) Європейського об'єднання вугілля і сталі (угода укладена в 1951р., а набула чинності в 1952р.);

2) Європейського економічного співтовариства (Римська угода про створення ЄЕС укладена в 1957 р., а набула чинності в 1958 р.);

3) Європейського співтовариства з атомної енергії (угода набула чинності в 1958 р.).

Сучасний ЄС є найбільшим у світі інтеграційним угрупованням. Це угруповання пройшло всі існуючі на цей час стадії зближення господарських і політичних систем: від зони вільної торгівлі до економічного та валютного союзу. Нині Європейський Союз складається з 27 держав.

Однією з проблем діалектичного характеру для Європи, сьогодні, є її внутрішня неоднорідність, висока не тільки економічна, але і культурна диференціація, що має своїм природним наслідком співіснування різних, по-різному функціонуючих і далеко не завжди повністю сумісних одна з одною моделей не тільки державного, але і комерційного управління, що є, з одного боку, чинником, що знижує її конкурентоздатність порівняно з однорідними суспільствами, а з іншого — розквіт європейської цивілізації багато в чому пояснюється саме різноманітністю її культур, оскільки воно дає могутній імпульс до змагання, яке сприяє контактам і взаємному збагаченню.

3.3 Сфери та механізми економічної інтеграції в Західній Європі.

Ідея європейської економічної інтеграції виникла в кінці ХІХ століття і поступово завойовувала уми європейських політиків. Ще в 1921 р. були зроблені спроби створити Бельгійсько-Люксембурзький Економічний Союз. У 1930 р. міністри закордонних справ Франції А. Бріан та Німеччини Штресман запропонували створити «режим європейського федерального союзу» (план Бріана-Штресмана). Цей план не був реалізований, але дозволив не тільки виявити центральну роль в Європі Німеччині та Франції, але й покласти початок новому компоненту європейської безпеки та соціально-економічної взаємозалежності держав. Подібне рішення сприяло б вільному пересуванню товарів, капіталу, людей, розвитку економічно відсталих регіонів Європи за допомогою налагодження взаємовигідних зв'язків у різних секторах, а також забезпеченню міцного миру.

Ця пропозиція залишило глибокий слід в історії європейської інтеграції. Його підходи і поняття, передбачені в ньому: наднаціональний орган, спільний ринок, фактична солідарність (співтовариство) європейських народів, постійний творчий пошук - складають сьогодні повсякденний мову європейців.

У самий розпал ІІ Світової війни (21 жовтня 1943) Бельгія, Нідерланди та Люксембург підписали валютне угоду, а у вересні 1944 р. - митний конвенцію, які дали початок створенню митно-економічного союзу цих країн, що отримав назву Бенілюкс. 3 лютого 1958 було укладено договір про заснування економічного союзу між ними. Він вступив в силу 1 листопада 1960 р після ратифікації парламентами цих країн. Договір передбачав створення єдиного ринку з вільним переміщенням між його учасниками товарів, послуг, капіталу, робочої сили; координацію економічної, фінансової і соціальної політики; створення союзу як єдиного цілого в галузі зовнішньоекономічних зв'язків. Пізніше країни Бенілюксу увійшли до складу

ЄЕС.

Західна Європа після II Світової війни виявилася економічно зруйнованою і політично роздробленою. Вона втратила свої позиції світового лідера. Її місце на світовій арені виявилось зайнятим новими наддержавами - США і СРСР, кожна з яких володіла значно більшою військовою, політичною та економічною потугою, ніж всі європейські держави разом узяті. Виникла необхідність протистояння як радянському політичному тиску, так і фінансово-економічній експансії США. Першою такою необхідністю усвідомила Франція. У 1950 р. міністр закордонних справ Франції Р. Шуман озвучив декларацію про утворення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), розроблену ним разом з економістом Ж. Монне. Декларація була звернена насамперед до Німеччини. В ній доводилося, що співпраця двох країн в області виробництва і збуту стали нормалізує франко-німецькі відносини, включить ФРН в європейську економіку як суверенна держава. У той же час співпраця Франції та Німеччини будуть кращим способом забезпечення миру, стабільності і процвітання в Європі. Р. Шуман і Ж. Монне запропонували об'єднати вугільну і сталеливарну промисловість Франції та ФРН у рамках однієї організації, відкритої для будь-якої іншої європейської країни, під егідою спільного керівного органу. Ця пропозиція була реалізована в 1951 р. Паризьким Договором, що встановив ЄОВС у складі шести країн: Бельгії, Франції, Німеччини, Італії, Люксембургу та Нідерландів. Успіх Договору надихнув його учасників на розширення сфери діяльності. У 1957 р. Римський Договір встановив Європейське економічне співтовариство і Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом). Вони були націлені на створення митного союзу і усунення торговельних бар'єрів усередині Співтовариства, а також розвиток використання ядерної енергії в мирних цілях.

У 1967 р. відбулося злиття виконавчих органів трьох Співтовариств, у результаті чого була створена базова структура Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), що пройшла у своєму розвитку ряд етапів і трансформувалася в Європейський Союз.

Європейські інтеграційні структури (ЄОВС і Євратом) спочатку створювалися як протипагу двом світовим наддержавам, як якась «третя сила» в світовому співтоваристві, тобто домінуючими були політичні мотиви. Однак, незважаючи на їх безумовну важливість, невірно ігнорувати економічні передумови інтеграції. Її економічні корені йдуть у глибоке минуле, але нове сучасне значення процес інтеграції придбав після промислової революції, яка забезпечила їй міцну технічну основу і безпрецедентні темпи. Розвиток промисловості зумовило поглиблення міжнародного поділу праці між країнами Європи, посилило їх виробничу спеціалізацію. Механізація стала основою для поширення масового індустріального виробництва, що, у свою чергу, вимагало розширення ринків збуту та пошуків нових джерел сировини та енергоресурсів за межами своїх країн. Це неминуче виводило національний відтворювальний процес за територіальні кордони держав. Таким чином, національні господарства Західної Європи ставали все більш пов'язаними із зовнішнім світом і все більше проникали в нього. Так, якщо сукупна зовнішньоторговельна квота європейських країн в 1830 р. не перевищувала в середньому 4,5%, то в даний час вона істотно вище 25%.

Одночасно встановлювався все більш ліберальний торговельний режим між європейськими країнами. Цей процес був зумовлений економічними вигодами, які лібералізація приносила учасникам взаємної торгівлі. Наприклад, Великобританія, Нідерланди, Франція і Німеччина в 1913-1950 рр. за рахунок зовнішньої торгівлі забезпечували в середньому 6,3% від загального приросту ВВП, в 1950-1973 рр. - 10,2%, а в 1973-1987 рр. - 12,3%. Зовнішня торгівля дозволяла Додатково збільшити ефект масштабу виробництва та отримати ще близько 15% приросту ВВП. Не останню роль в активізації інтеграційних процесів в Європі зіграли своєчасне усвідомлення здатності людини до інновацій і підприємництва при створенні сприятливих суспільних умов, при розвитку наукових досліджень для прискорення технічного прогресу; створенні загальної інфраструктури для вільного ринку, обумовлені, в свою чергу, територіальною близькістю країн,

схожістю сімейних і релігійних традицій (планування народжуваності, право успадкування та ін), що породжує схожість потреб, смаків і т.п. У сукупності це поглиблювало поділ праці між країнами, сприяло зростанню продуктивності праці, масштабів виробництва і зовнішньої торгівлі.

Саме тому в 50-х рр.. ХХ в. Західна Європа виявилася найбільш підготовленою до створення зони економічної та соціальної стабільності, захищеної від решти світу не тільки єдиним митним бар'єром, але й особливою системою колективного регулювання різних аспектів міжкраїнових відносин - від торгівлі товарами і послугами до міграції робочої сили і капіталів, від соціального захисту населення до їх особистої безпеки, від координації макроекономічної політики держав-учасниць до їх валютної уніфікації. Протягом більш ніж 40 років у рамках Євросоюзу була створена захисна реакція на економічні, соціальні та інші несприятливі наслідки сучасних проявів процесу глобалізації.

В еволюції західноєвропейської інтеграції виразно простежуються кілька етапів. Розглянемо їх.

-1945-1950 рр.. - Підготовчий етап, протягом якого розроблялися різні проекти об'єднання Західної Європи, уточнювалися позиції зацікавлених сторін і здійснювався пошук взаємоприйнятних варіантів. Центральною подією цього періоду став Гаазький конгрес прихильників об'єднання Західної Європи (1948 р.), після якого підготовка до об'єднання вступила в практичну стадію.

-1951-1957 рр.. - Перший етап європейської інтеграції. Його називають «етапом галузевої інтеграції». У 1952 р. набув чинності Договір про заснування ЄСВС, успішна реалізація якого дозволила стимулювати розробку більш обширних програм економічної інтеграції на наступному етапі.

У червні 1955 р. в Мессіні відбулася конференція, на якій були розглянуті пропозиції про створення митного союзу і об'єднання зусиль у сфері ядерної енергетики, використовуваної в мирних цілях. У березні 1957 р. шість країн, що раніше підписали ЄОВС, підписали ще два договори: Римський Договір

про заснування Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) і Договір Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом). Якщо Договір Євратом носив чисто галузевий характер, то договір по ЄЕС відрізнявся вельми широким підходом. З його введенням в дію відкрився наступний етап еволюції західноєвропейської інтеграції.

-1958-1985 рр.. - Другий етап, чудовий створенням митного союзу, введенням в дію Європейської валютної системи і формуванням умов для створення спільного ринку.

Римський договір передбачав введення Загальною торговельної політики та Спільного митного тарифу. Крім сталеливарної і атомної промисловості в сферу діяльності ЄЕС включалися такі ключові області як сільське господарство, транспорт, наукові дослідження, промислова, соціальна та економічна політика, забезпечення умов конкуренції.

Основною метою Римського договору було «сприяти шляхом створення спільного ринку і прогресуючого зближення економічної політики держав-членів гармонійному розвитку економічної діяльності у всьому Співтоваристві, безперервному і збалансованого зростання, зростаючої стабільності, прискореного підвищення рівня життя і тісніших зв'язків між державами, які воно об'єднує» (стаття 2). Це, в свою чергу, передбачало:

- Усунення між країнами-членами митних зборів і кількісних обмежень у торгівлі, а також будь-яких інших заходів з еквівалентним ефектом;
- Усунення між державами-членами перешкод для вільного пересування осіб, послуг і капіталів. (Ст.3).
- Договір також передбачав наступні заходи:
 - Регулювання державного субсидування (ст.92-94);
 - Гармонізацію виробничих стандартів (ст.100-102);
 - Спостереження за діяльністю державних монополій (ст.90);
 - Гармонізацію структури, ставок і бази оподаткування непрямих податків (ст.99);
 - Абсолютна заборона дискримінації з міркувань національної приналежності (ст.7).

Для вирішення поставлених завдань і здійснення конкретних заходів щодо їх реалізації Договір засновував інституційну структуру ЄЕС: Рада, Комісію, Парламент і Суд. Вони повинні були розробляти законодавчу базу інтеграційного процесу і координувати економічну політику держав-членів (в рамках компетенції Співтовариства).

Положення Римського договору були спрямовані на досягнення «чотирьох основних свобод», тобто вільного руху товарів, послуг, осіб та капіталу, причому пріоритетним напрямком було обрано вільне переміщення товарів. Очікувалося, що мобільність робочої сили буде обмеженою через культурних та мовних відмінностей, проблем соціального забезпечення та недостатнього взаємного визнання професійної кваліфікації (ці побоювання згодом підтвердилися).

Свобода руху капіталу передбачалася Договором тільки «настільки, наскільки це необхідно для успішного функціонування Спільного ринку» (стаття 67), тобто тільки для поточних операцій. Ці обмеження пояснювалися жорстким контролем урядів країн-членів у сфері грошової і фіскальної політики. Мобільність капіталу в рамках Співтовариства сприймалася ними як потенційна загроза ефективності національних грошових інструментів.

Створюючи митний союз, ЄЕС обрав шлях рівномірного ступінчастого зниження митних тарифів у взаємній торгівлі. Перше зниження - на 10% - було здійснено 1 січня 1959 У наступному році вони були знижені на 20%, а потім знижувалися щорічно (за винятком 1965 р.) - на 10%. Нарешті, 1 липня 1968 внутрішні митні кордони в Співтоваристві були повністю скасовані, а на його зовнішніх кордонах був введений загальний митний тариф (ОТТ).

Мита ОТТ встановлювалися відповідно до статті 19 Римського договору на рівні середньої арифметичної мит, що застосовувалися на 1 січня 1957 р. країнами-засновниками ЄЕС. Це означало зниження мит для країн з високим митним оподаткуванням (Франція, Італія) і їх підвищення для держав, які застосовували більш низькі тарифи (ФРН та країни Бенілюксу).

Були розроблені і введені в дію єдині норми і правила щодо визначення митної вартості товарів, правил походження, особливих режимів ввезення та вивезення товарів, що замінили національні митні законодавства країн-членів. Це істотно розширило компетенцію ЄС у питаннях митної політики. З 1968 р. будь-яке рішення по митно-тарифних питань, навіть якщо воно стосується тільки однієї з країн-членів, може бути прийняте лише загальними органами ЄС.

Особливість європейського митного союзу, створеного на півтора року раніше передбаченого Римським договором терміну, полягала в тому, що, хоча були усунені внутрішні мита і кількісні обмеження, але збереглися складні процедури митного контролю та оформлення товарів на державних кордонах між країнами-членами ЄЕС, а також безліч інших обмежень, передбачених національними законодавствами і перешкоджали вільному руху товарів.

Загальна торгова політика була введена дещо пізніше: з 1 січня 1970 р. відповідальність за неї перейшла від держав-членів до ЄЕС, а з 1 січня 1973 р. ця сфера діяльності стала його винятковою прерогативою. Таким чином, Спільнота встановлювало для всіх держав-членів рівні умови у зовнішній торгівлі і, отже, рівні умови конкуренції як на внутрішньому, так і на світовому ринку. Спільнота також було наділене правом вести переговори з питань світової торгівлі. У січні 1962 р. після напружених переговорів була вироблена Спільна аграрна політика Співтовариства. Вона була заснована на наступних принципах:

- Створення єдиного ринку і встановлення єдиних цін на більшість видів сільськогосподарської продукції;
- Гарантія рівня життя зайнятим в аграрному секторі, порівнянного з рівнем життя зайнятих в інших галузях господарства;
- Перевага, що віддається сільськогосподарської продукції, виробленої в Співтоваристві, перед продукцією, що імпортується ззовні.

Спільний аграрний ринок ЄС був створений в 1964 р. У 1967 р. відбулося злиття вищих органів ЄСВС, Євратому та ЄЕС в єдиний Рада та єдину

Комісію, які разом із Європейським Парламентом і Судом ЄС утворили загальну інституціональну структуру.

Введення вільного руху робочої сили почалося в 1961 р., і до кінця перехідного періоду в рамках ЄОВС і ЄЕС були прийняті і введені в дію нормативні акти, що передбачали вирівнювання трудових і соціальних прав громадян однієї держави-члена, які працювали за наймом в будь-якому іншому державі-члені, з громадянами останнього. Однак гармонізація трудового та соціального законодавства країн-членів ЄС не була доведена до кінця, оскільки країни «Шістки» не дійшли згоди щодо взаємного визнання дипломів та інших документів, що засвідчують професійну кваліфікацію. Збереглися також суттєві обмеження на вільний рух послуг і капіталів, обумовлені відмінностями в національних законодавствах та адміністративній практиці, а також різними позиціями, займаними урядами країн-членів у цих питаннях.

Таким чином, задача створення повноцінного і ефективного спільного ринку не була вирішена до терміну, обумовленому Римським договором (1970 р.). Його не вдалося створити в 70-х і початку 80-х років через катастрофу Бреттон-Вудської системи (1971 р.), світових енергетичних криз в 1973, 1978-1979гг., Економічної кризи початку 80-х років. Свою роль зіграв і «Люксембурзький компроміс», який де-факто ввів правило однаковості в процесі прийняття рішень Радою, надавши тим самим будь-якій країні можливість заблокувати яке не влаштує її рішення. Поєднання економічної кризи, інституційної інерційності і нездатності оперативно реагувати на зміни господарської кон'юнктури всередині Співтовариства та за його межами в цей період життя отримало назву «євросклерозом».

Наслідком ситуації в ЄС ситуації стали відцентрові і протекціоністські тенденції, сепаратні дії серед його членів. Це зажадало від Співтовариства рішення в першу чергу завдань збереження досягнутого рівня інтеграції та подолання зазначених тенденцій і дій держав-членів. Тим не менш, цей період показав, що ЄС має великий запас міцності і політичної волі, що дозволило йому подолати критичну ситуацію. Більш того, в 70-і роки

Співтовариству навіть вдалося добитися прогресу на ряді напрямків інтеграції. У 1970 р. було створено механізм Європейського політичного співробітництва як інструмент добровільної координації зовнішньої політики держав-членів. З 1974 р. де-факто почав функціонувати новий орган Співтовариства - Європейську раду (його статус був офіційно закріплений Єдиним європейським актом тільки в 1986 р.), в який входять глави держав і урядів країн ЄС і голова Європейської Комісії. У 1975 р. був заснований Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР). У 1979 р. введена в дію Європейська валютна система, основними елементами якої стали механізм підтримки обмінних курсів національних валют держав-членів і загальна валютна одиниця ЄС - ЕКЮ. У 1979 р. відбулися перші прямі вибори до Європейського парламенту. Завдяки цьому митний союз у даний період пробрала деякі елементи економічного союзу, певну ступінь координації та гармонізації економічної та соціальної політики країн-членів, а також повноваження наднаціональних органів у таких сферах, як сільське господарство і транспорт. Однак координація політики між країнами-членами залишалася мінімальною, що в кінцевому підсумку і не дозволило Співтовариству в повній мірі досягти цілей Римського договору і в 12-річний термін створити спільний ринок.

-1985-1992 рр.. - Третій етап еволюції економічної інтеграції Західної Європи. На цьому етапі Співтовариство приступила до завершення будівництва спільного ринку. Поняття «спільний ринок», зафіксоване в Римському договорі, трансформувалося в поняття - «єдиний внутрішній ринок» (ЕВР). По суті обидва поняття ідентичні, оскільки передбачають одні й ті ж цілі: створення ефективно діючого інтегрованого ринку в масштабі ЄС, що забезпечує вільний рух товарів, послуг, осіб та капіталів, а також повну рівність умов конкуренції.

У цей період Комісія ЄС розглядала два проекти, що мали на меті надати новий імпульс «європейського будівництва»: завершення формування внутрішнього ринку та створення економічного і валютного союзу (ЕВС). Останній проект був, безумовно, привабливою перспективою, але в

результаті було обрано менш амбітний варіант - вироблення плану по завершенню формування ЄВР. Для цього існувало кілька причин. По-перше, проект єдиного внутрішнього ринку, заснований на вже діючому митному союзі, представляв меншу загрозу національним суверенітетам країн-членів, ніж ЄВС, і тому не повинен був викликати негативної реакції у національних урядів і населення. По-друге, проект ЄВР не вимагав додаткових витрат, навпаки, очікувалося, що він принесе великі економічні вигоди.

Для успішного вирішення проблеми формування ЄВР Комісія підготувала детальну програму практичних дій, опубліковану в 1985 р. у вигляді Білої книги. Вона була розрахована на сім років і містила близько 300 конкретних заходів і кроків, що охоплювали всі напрями економічної політики, із зазначенням термінів їх виконання.

Правовою базою цього курсу став Єдиний європейський акт, підписаний державами-членами в лютому 1986 р. і вступив в чинності 1 липня 1987 р. Він вніс зміни в основоположні договори, які заснували три європейські співтовариства. Зокрема він містив положення про голосування кваліфікованою більшістю з питань гармонізації національних законодавств, підвищивши тим самим ефективність процедур прийняття рішення в Співтоваристві. Також було введено новий підхід до гармонізації нормативних актів і технічних стандартів, заснований на їх взаємне визнання. На рівні Співтовариства встановлювався лише нижній допустима межа стандарту.

Прийнята програма завершення формування єдиного внутрішнього ринку мала на меті усунути всі технічні, податкові, правові та адміністративні перешкоди вільному руху товарів і забезпечити вільний рух не тільки товарів, але також і послуг, осіб та капіталів. Тим самим передбачалося усунути фрагментацію ринку Співтовариства і, отже, стимулювати реструктуризацію європейської промисловості та утворення великих «пан'європейських» компаній, здатних скласти конкуренцію корпораціям США і Японії. Крім того, в програмі велика увага приділялася активізації

діяльності Співтовариства у таких сферах, як регулювання конкуренції, регіональна, соціальна та валютна політика.

За деякими винятками прийнята програма була виконана до наміченого терміну - 1 січня 1993 р., хоча реалізація багатьох законодавчих актів і рішень ЄЕС зажадала більш тривалого часу. Тим не менш, в цілому створення єдиного внутрішнього ринку в рамках Співтовариства стало доконаним фактом, що відкрило можливість для переходу до нового етапу поглиблення інтеграційного процесу. Цьому сприяв динамізм економічного зростання, який придбала економіка Співтовариства у II-ой половині 80-х рр..

1992-2000 рр.. - Четвертий етап. Головне його подія - створення єдиного економічного, валютного і політичного союзу. Це зажадало внесення змін до положення раніше прийнятих регламентів ЄЕС.

Завдання і комплекс заходів з реформування ЄЕС були сформульовані в програмі Делора («пакет Делора»), який конкретизував рішення Єдиного Європейського Акта (ЕЕА). «Пакет Делора» містить три основні напрями реформування ЄЕС: повна лібералізація руху капіталів усередині ЄС, об'єднання фінансових ринків держав-членів, жорстка фіксація обмінних курсів національних валют і зведення до нуля існуючих меж коливань з подальшою заміною національних грошових одиниць на єдину європейську валюту. З 1 липня 1990 р. співтовариство фактично приступив до реалізації програми. Формально ж вона була санкціонована Договором про Європейський Союз, підписаний 7 лютого 1992 р. в Маастрихті.

Маастрихтський договір відкрив новий етап у розвитку європейської інтеграції. Його основною метою, відповідно до статті В, є створення Економічного і валютного союзу (ЕВС) до кінця 90-х років. Договір передбачає проведення державами-членами загальної економічної і валютної політики і запровадження єдиної валюти. В ЕВС передбачений механізм колективної фінансової допомоги країнам, що переживають серйозні економічні труднощі по не залежних від них причин, наприклад, внаслідок стихійних лих (ст.103а). Для проведення спільної валютної політики

створюється Європейська система центральних банків. Крім того, цілями Маастрихтського договору є введення європейського громадянства, розширення повноважень Європарламенту, перехід до загальної зовнішньої політики і загальної політики безпеки, а також істотне розширення співпраці в економічній та соціальній сферах.

Однак повністю вирішити проблеми реформування ЄС Маастрихтського договору не вдалося, тому в 1996 р. була скликана Міжурядова конференція (МПК), метою якої був перегляд деяких положень Маастрихтського договору (відповідно до статті N, пункт 2). Підсумком конференцій в Туріні (1996 р.) та Амстердамі (1997 р.) стало затвердження нової редакції Договору про Європейський Союз, що отримала назву Амстердамський договір. У нього внесено ряд положень, що передбачають:

- Здійснення протягом п'ятирічного періоду заходів, що забезпечують вільне пересування громадян держав-членів в рамках ЄС;
- Активізація соціальної політики ЄС;
- Підвищення ролі Європарламенту в розвитку законодавства ЄС.

В Амстердамському договорі не знайшла відображення ідея інституційної реформи, розробка якої знову була відкладена на майбутнє. Тим не менш, на Амстердамських самітах була підтверджена раніше встановлена дата створення Економічного і валютного союзу і підписаний Пакт стабільності і зростання.

Будівництво ЕВС є ключовим напрямком сучасної інтеграційної стратегії Європейського Союзу.

2001 р. - сучасний етап, який розпочався з функціонування валютного союзу ЄС. Це перевело співтовариство на якісно новий рівень інтеграції, головна відмінність якого від попередніх етапів полягає в тому, що держави-члени переходять від координації дій національних урядів до загальної економічної і валютної політики і до єдиної валюти - ЄВРО, яка з січня 2001 р. стала єдиною для безготівкових розрахунків у країнах, що ввійшли в Економічний Валютний Союз (ЕВС).

Таким чином, логічно завершилася програма створення Єдиного внутрішнього ринку і формування на території ЄС єдиного економічного простору.

ЕВС входить до компетенції збереженого в рамках Європейського Союзу Співтовариства, вирішального на централізованому, або комунітарне, рівні більшість питань. Інакше кажучи, учасники ЕВС добровільно делегують органам ЄС ряд суверенних прав, включаючи валютну, емісійну, бюджетну і податкову політику.

Усередині ЕВС економічний і валютний елементи інтеграції органічно пов'язані і не можуть існувати окремо. Так, загальна економічна політика потрібна, щоб сформувати на території всіх держав-членів єдиний економічний простір, в рамках якого компанії та населення всюди мали б однакові умови для господарської діяльності. Для цього необхідні загальна валютно-фінансова політика та грошова одиниця. З іншого боку, сам валютний союз неможливий без загальної економічної політики, оскільки єдина валюта не зможе функціонувати при істотно відрізняються один від одного національних темпах інфляції, процентних ставках, рівнях державного боргу і т.д. Внутрішній ринок ЄС має стати якомога більш однорідним і наблизитися за своїми характеристиками до мононаціональної. В ЕВС входять 12 країн відповідають певним критеріям. Для них з 1 січня 2002 р. ЄВРО вводиться в готівковий обіг.

Аналіз етапів розвитку європейської інтеграції дозволяє зробити висновок, що протягом усього періоду існування ЄС відбувалося поглиблення інтеграційного процесу та трансформація від найпростішої форми - зони вільної торгівлі через митний союз та спільний ринок до економічного і валютного союзу.

В процесі еволюції інтеграції Спільнота зазнало кількісні зміни по складу країн, що входять в нього (див. додаток 1). Як відомо, починалося воно з 6 країн, званих досі «ядром ЄС». В даний час у нього входить 15 країн і передбачається подальше безпрецедентне розширення. В результаті вступу в ЄС семи країн Центральної та Східної Європи (Болгарії, Угорщини, Польщі,

Румунії, Словаччини, Словенії і Чехії), трьох Балтійських держав та Кіпру число його членів, ймовірно, зросте з 15 до 26.

Розширюючись в східному напрямку, Європейський Союз помітно нарощує свій ресурсний потенціал: його територія збільшується на 34%, а населення - на 104,9 млн. осіб, або 29%. Таким чином, ЄС стає найбільшим у світі ринком з 500 мільйонами споживачів. У політичному відношенні складається гегемонія ЄС на основній частині території Європи, що надає йому якісно новий міжнародний вагу, статус і позиції. Включивши до свого складу країни Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), Європейський Союз, ймовірно, буде грати набагато більш активну роль при прийнятті глобальних рішень і зміцнить свої позиції в таких міжнародних організаціях, як СОТ, МВФ, ОЕСР та НАТО.

Разом з тим не можна не бачити, що географічні, демографічні та політичні наслідки не збігаються з економічними. Соціально-економічні наслідки окремих етапів розширення ЄС (%)

Етап розширення	Приріст території	Приріст населення	Приріст ВВП	Зміна ВВП на душу населення (у середньому по ЄС)	Середній по ЄС ВВП на душу населення (ЄС-6 = 100)
-----------------	-------------------	-------------------	-------------	--	---

З 6 до 9 країн	31	32	29	-3	97
----------------	----	----	----	----	----

З 9 до 12	48	22	15	-6	91
-----------	----	----	----	----	----

З 12 до 15 *	43	11	8	-3	89
--------------	----	----	---	----	----

З 15 до 27	34	29	квітня	-16	75
------------	----	----	--------	-----	----

Джерело: White Paper on the Enlargement of the European Union. Volume I. - European Parliament, Political and institutional affairs division. - Luxembourg,

Аналіз наведених даних свідчить, що в результаті розширення Спільнота набуває переважно земельні та людські ресурси. Додаючи до населення ЄС 29%, країни кандидати збільшують ВВП лише на 4% (це набагато менше, ніж при всіх попередніх розширеннях). Одночасно знижуються показники економічного розвитку Співтовариства в цілому: ВВП на душу населення - на 16%. Це майже в 5 разів більше зниження, ніж при попередніх

розширеннях. Однак завдяки розширень ЄС стає все більш великим і могутнім суб'єктом світової економіки. Увібравши в себе майже всю Західну Європу, він займає територію 3,236 млн. кв. км. (Див. додаток 2), на якій проживає 375,9 млн. чол. (Див. додаток 3). На його частку на кінець ХХ століття припадало понад 20% виробництва світового ВВП (близько 40% ВВП країн ОЕСР) (див. додатки 3,4). Для порівняння, частка США у ВВП ОЕСР - 32,5%, Японії - 20,5%. На ЄС припадає 1/3 світового товарообігу, що також перевершує показники США (16,5%) і Японії (6,6%). Велика частина зовнішньої торгівлі ЄС припадає на взаємну торгівлю країн, які входять у Співтовариство . ЄС також активно бере участь в міжнародному русі капіталу

..

3.4. Досвід західноєвропейської інтеграції.

Сучасний стан західноєвропейської інтеграції є наслідком послідовної реалізації принципів стратегії ЄС, деякі найважливіші елементи яких носять універсальний характер, тобто прийнятні для будь-якого об'єднання держав світу.

Розглянемо їх на конкретних прикладах вироблення і реалізації механізму стратегії ЄС на окремих етапах еволюції цього інтеграційного об'єднання.

Погляд на конфлікти і кризи в ЄС як на одну з фаз розвитку, що спонукує учасників до переоцінки накопиченого досвіду і пошуку нових рішень. Цей принцип по суті являє собою нетрадиційний погляд на роль протиріч, неминучих при інтеграції національних господарств. Суть його полягає в тому, що всі члени ЄС відкрито визнають, що для того щоб протиріччя були не гальмом, а стимулом до розвитку інтеграції при їх виникненні мобілізується весь інтелектуальний і соціально-політичний потенціал учасників для подолання виниклих бар'єрів шляхом переговорів. Це доводиться досвідом вирішення багатьох протиріч в ЄС протягом тривалого періоду. В історії ЄС був тільки один випадок, коли переговорний процес зайшов у глухий кут і був повністю перерваний. Це сталося в 1965 р., коли

Франція на кілька місяців пішла з усіх органів ЄС, не погодившись з рішенням, що нав'язуються їй рештою партнерами в частині зняття права одноголосного прийняття рішень життєво важливих для держави питань. У наступні роки учасники європейської інтеграції більше жодного разу не вдавалися до мови ультиматумів.

Добровільна відмова від традиційних уявлень про національний суверенітет і передача частини суверенітету міжнародним організаціям. Цей принцип тісно пов'язаний з уточненням поняття суверенітету. Дебати про те, що являє собою суверенітет і як він може бути забезпечений в наш час, ведуться на Заході кілька десятиліть і не завершилися до цього дня. Але в цілому після другої світової війни запанував більш гнучкий підхід, який полягає в тому, що добровільне делегування частини національного суверенітету міжнародним організаціям не тільки не ущемляє його, але, навпаки, забезпечує йому більш надійну гарантію. Відбувається як би підсумовування національних суверенітетів, зміцнюючий позиції всього альянсу держав і кожного його учасника окремо. Це підтверджується тим, що в ЄС за розширення повноважень найбільш активно виступають не великі, а малі та середні країни, і не тільки «старі» члени - Бельгія або Нідерланди, але і нові - Іспанія і Португалія. Разом з тим, незважаючи на делегування суверенітету, будь-яке питання, що розглядається однією з держав-членів як «життєво важливий» для нього, може бути вирішене лише на основі одностайності, і зацікавлена держава володіє правом вето. Це стало одним з кардинальних правил у діяльності ЄС, і тільки з прийняттям у 1986 р. ЕЕА здійснено частковий перехід до прийняття рішень більшістю голосів. Але цей пункт нового програмного документа напевно ще не раз піддасться жорсткому випробуванню, і ЄС ще довго буде поєднувати обидві процедури голосування - одностайність і кваліфікована більшість. Поступовість і поетапність у просуванні вперед з чітким виділенням пріоритетних завдань, які належить вирішувати на певному етапі розвитку, пріоритет загальних довгострокових інтересів над розходженнями національних інтересів і розбіжностями. Спочатку принцип поетапності був

сформульований Ж. Монне і Р. Шуманом ще в кінці 40-х - початку 50-х рр.. «Європа, - підкреслювалося в Декларації Шумана, - не буде побудована відразу і цілком; вона буде створюватися за допомогою конкретних досягнень, що народжують насамперед практичну солідарність». Були визначені й основні етапи: створення митного союзу, від нього - до спільного ринку, далі - до економічного і валютного союзу, і завершальний етап - до союзу політичному. Конкретна реалізація концепції матеріалізувалася в серію договорів та інших нормативних актів основоположного характеру, які відзначають 50-річний шлях розвитку інтеграції. З моменту укладення в 1951 р. Паризького договору налічується близько десятка таких документів.

В історії ЄС були спроби відступити від цього принципу, прискорити розвиток інтеграції. Перший раз це сталося на початку 50-х років, коли слідом за договором про створення ЄОВС був підготовлений і навіть підписаний договір про Європейське оборонне співтовариство (ЕОС) і розпочато підготовку договору про Європейський політичному співтоваристві. Відмова французького парламенту ратифікувати договір про ЕОС поставив хрест на планах військової і політичної інтеграції. Другий раз, в середині 60-х років, була спроба відмовитися від принципу одноголосності. Нарешті, на початку 70-х років на хвилі ейфорії, викликаній достроковим створенням митного союзу, був прийнятий план форсованого переходу до 1980 р. до ЕВС. Але він зазнав невдачі. Поетапність стосувалася постановки цілей, формулювання завдань, визначення підходів до їх вирішення. При цьому головним орієнтиром виділення пріоритетних областей і конкретних програм дій є насущні потреби учасників. Тільки невідкладні завдання, які виявилися спільними для всіх, були здатні переважити міждержавні протиріччя і сепаратизм. Найбільш яскравим проявом такої стратегії може служити підхід ЄС до вирішення складної задачі - будівництва економічного і валютного союзу. Як уже зазначалося, перша спроба її рішення була зроблена на початку 70-х рр., Але зазнала фіаско. Найлегше було б пояснити причини невдачі зовнішніми обставинами

- кризою долара, нафтовим «шоком» і подальшим економічним спадом. Однак більш глибокий аналіз призвів стратегів інтеграції до висновку, що необхідно переглянути саму концепцію переходу до економічного і валютного союзу, зробивши її більш «поетапною».

Нова стратегія переходу на основі поетапності (причому зміст кожного наступного етапу визначався по мірі того, як наближався до завершення попередній) виявилася більш вдалою.

Яскраво виражений прагматизм у визначенні першочергових завдань, у виборі пріоритетних напрямків і засобів розвитку, що дозволяє гнучко реагувати на нову ситуацію, змінюючи курс, відкладаючи вирішення одних питань і висуваючи на перший план інші, для яких визріли умови. Саме цей принцип ліг в основу рішень про сприяння конвергенції економічних рівнів держав-членів за допомогою структурних фондів ЄС та більш активної гармонізації економічної політики національних урядів, здійснення проміжних заходів на шляху до валютної інтеграції, курсу на науково-технічну інтеграцію. Керівники ЄС ще раз продемонстрували свою обачність на початку 80-х рр., Коли відкинули максималістських ідею підписання договору про заснування політичного союзу федеративного типу, хоча Європейський парламент схвалив проект такого договору в 1984 р. Замість цього був прийнятий компромісний документ - Єдиний європейський акт (ЕЕА), що проголосив в якості першочергового мети створення до кінця 1992 р. єдиного внутрішнього ринку, яка передбачала, на відміну від загального ринку 60-х рр., свободу руху не тільки товарів, але і послуг, капіталів і осіб, а також значно більшу узгодженість економічної і валютної політики держав-членів.

У цьому ж ряду була опублікована Біла книги КЕС (1985 р.), погодити в єдиний комплекс пріоритетні цілі і всі інші напрямки інтеграційної політики. Мабуть ніколи ще ЄС не опрацьовувало так ретельно і так конкретно програму і механізм своїй практичній діяльності, хоча тенденція до такої конкретизації проглядається ще з

50-х рр., Будь то плани поетапного переходу до митного союзу або вільному руху робочої сили, програми аграрної, регіональної або соціальної політики. Послідовна реалізація цієї програми матеріалізувалася у прийнятті близько 300 актів, усунули фізичні, технічні і податкові бар'єри і забезпечили функціонування єдиного внутрішнього ринку. Програма була виконана майже повністю, і в грудні 1992 р. Единбурзька сесія Європейського союзу констатувала, що єдиний внутрішній ринок став dokonаним фактом.

Цей досвід, на наш погляд, переконливо показав, що принцип прагматичного і селективного підходу до задач ЄС, а також ретельне опрацювання конкретних планів дозволяють поступово розширювати фронт інтеграції, переходити від більш простих її форм до більш складних, від скромних і навіть символічних заходів до масштабних .

Аналіз уроків та досвіду ЄС дозволяє припустити, що Спільнота, можливо, не просунулося б і наполовину, якщо б його розвиток не забезпечувалося цілою системою політичних, правових, судових, адміністративних та фінансових механізмів. Їх створення та вдосконалення незмінно приділяється першочергова увага. Ця система, що склалася в процесі розвитку ЄС, також заснована на деяких загальних принципах, властивих західній політичній системі в цілому, але в своїх конкретних формах істотно відрізняється від національних систем. Її характерними рисами є:

- Поєднання інститутів двох типів - міждержавних і наднаціональних. Особи, які входять в органи першого типу, діють в якості офіційних представників держав-членів; члени органів другого типу також пропонуються кожною державою, але вони діють як незалежні особи, не пов'язані ніякими інструкціями своїх урядів. Такий подвійний принцип формування сприяє підтримці балансу між інтересами окремих держав-членів та інтересами Співтовариства в цілому;
- Гнучке розподіл компетенції між інститутами ЄС та національними урядами. Можна виділити три основні варіанти поділу компетенції: сфери, в яких здійснюється спільна політика на рівні ЄС (аграрна, торговельна тощо);

сфери змішаної компетенції, де за окремі напрями чи групи питань відповідають органи ЄС, а решта, як і раніше знаходяться у віданні національних урядів (регіональна, соціальна і т.д.); сфери, в яких функції ЄС обмежуються координацією дій держав-членів та виробленням рекомендацій (макроекономічна, політика в галузі навколишнього середовища і т.д.);

- Різноманіття типів прийнятих рішень - від регламентів та директив, обов'язкових для виконання національними урядами і всіма учасниками інтеграції, до висновків, що мають рекомендаційний характер;

- Примат права ЄС над національним правом держав-членів в межах, визначених змістом основоположних договорів. Джерелом права ЄС є перш за все три договори, які заснували Європейські співтовариства, ЕЕА і Договір про Європейський союз, а також договори про приєднання до ЄС нових держав-членів.

В організаційній структурі ЄС знайшов відображення традиційний для західної політичної системи принцип поділу законодавчої, виконавчої та судової функцій, в результаті сформувалася така інституційна модель, яка становить практичний інтерес не тільки як інтеграційне об'єднання, але і як зразок нового типу міждержавного співробітництва. Це пов'язано з наявністю універсальності в принципах, на яких базується Спільнота, а також в стратегії його розвитку і в його організаційному устрої.

Особливу значимість має універсальність принципів співпраці. Вони вироблені світовим співтовариством в останні десятиліття і в чималому ступені країнами, що брали участь у загальноєвропейському процесі. Головна проблема полягає не в їх визнанні, а в слідуванні їм.

Аналізуючи елементи «універсального» в інституційній моделі ЄС, слід насамперед підкреслити, що створена Співтовариством унікальна система прийняття та реалізації рішень у високій мірі відповідає його цілям і поточним потребам. У цьому, мабуть, полягає найважливіший урок, який може бути корисним країнам, які вирішили створити інтеграційне об'єднання.

Універсальне значення має і ряд конкретних ознак інституційної моделі ЄС. Це перш за все безперервність переговорного процесу, яка вкрай необхідна у випадках тривалої кризово-конфліктної ситуації. Це - створювалася роками система підготовки та прийняття рішень. Її нерідко критикують за громіздкість і бюрократизм, що не позбавлене підстав. Але тим не менше вона забезпечує, як правило, високий ступінь опрацювання прийнятих документів, включаючи політичне і економічне обґрунтування, закінчену юридичну форму, чітке визначення завдань, засобів і бажаних результатів. Це - гнучкий диференційований підхід до визначення оптимального ступеня інтеграції в окремих областях внутрішньої і зовнішньої політики - від регулярного обміну інформацією і координації дій до гармонізації та уніфікації політики держав-членів. І, нарешті, досвід інтеграційних інститутів у Західній Європі довів важливість і практичну можливість дотримання балансу між правами і обов'язками країн-учасниць, сполучення принципу добровільності з жорсткою договірною дисципліною.

РОЗДІЛ 4

АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

4.1. Сучасні тенденції інтеграції України до ЄС .

Курс на європейську інтеграцію є природним наслідком здобуття Україною незалежності. Його витoki — в історії нашого народу й

усвідомленні права жити в демократичній, економічно розвинутій, соціально орієнтованій країні. Його мета — створення шляхом масштабних внутрішніх перетворень умов для входження до спільноти європейських розвинутих країн. Сьогодні цей курс є домінантою внутрішньої та зовнішньої державної політики.

Відносини України з Європейським Союзом у сучасній зовнішньо- і внутрішньополітичній ситуації мають для неї винятково важливе значення. Йдеться не просто про більш-менш активні контакти з одним із найавторитетніших зарубіжних партнерів, але й про можливість здійснення Україною стратегічного вибору на перспективу, від якого залежатимуть місце і роль нашої держави у новій системі міжнародних відносин, у тому числі економічних і валютно-фінансових.

Щодо власне валютно-фінансових аспектів інтеграції України до Європейського Союзу, то у 1992 р. у Маастрихті було сформульовано основні вимоги до країн, які бажають приєднатися до Європейського валютного союзу ("Маастрихтські критерії"). Маастрихтські критерії валютної конвергенції країн ЄС передбачають:

- стабільність цін: середній річний рівень інфляції в окремій країні не має перевищувати відповідний рівень трьох країн ЄС із найкращими показниками і не може бути вищий за 1,5 %;
- "бездефіцитність бюджету": внутрішній борг окремої країни не перевищує 60 % ВВП, а зовнішній — 3 %;
- збалансованість процентних ставок: їхній середній річний рівень в окремій країні не має перевищувати відповідний рівень країн ЄС із кращими показниками і не може бути вищий за 20 %;
- стабільність валютних курсів: валюта окремих країн не девальвується без згоди інших країн-учасниць і має відповідати нормам ЄС.[82]/

Порівняння зазначених критеріїв з параметрами розвитку України має на сучасному етапі переважно теоретичний характер. Водночас ці критерії можуть розглядатися і з суто практичного погляду як певні орієнтири для макроекономічної стабілізації в Україні, розвитку її грошово-кредитної та

валютної сфер. Переважна більшість показників валютно-фінансового розвитку України відповідає цим критеріям. Разом з тим, аналіз окремих макроекономічних показників свідчить про невисокий рівень економічного розвитку України в цілому, значне відставання за рівнем ВВП на душу населення, відносно невелику частку країн ЄС в експорті України порівняно з іншими країнами — сусідами ЄС, низький рівень прямих іноземних інвестицій і значний рівень інфляції. За цими показниками Україна суттєво відстає не тільки від країн ЄС, а й від країн Центральної та Східної Європи. Кардинальна зміна якісних і кількісних показників соціально-економічного розвитку України є головною передумовою зміни економічної моделі співробітництва України з ЄС.

Важливою подією у процесі формування відносин України та ЄС став Указ Президента України про затвердження Стратегії інтеграції України до ЄС від 11 червня 1998 р., де визначено пріоритети діяльності органів виконавчої влади на період до 2007 р. Стратегія інтеграції України в Європейський Союз враховує положення Стратегії ЄС щодо України від 4 жовтня 1994 р., Спільної стратегії ЄС щодо України від 11 грудня 1999 р., а також відповідних рішень Ради ЄС, декларацій та інших документів ЄС, котрі стосуються України.

Щодо вибору Європейським Союзом політики сусідства стосовно України на сучасному етапі, то вона не в останню чергу, визначається наявним значним відокремленням народного господарства країни від сучасних тенденцій економічного розвитку на європейському континенті. По-перше, рівень соціально-економічного розвитку України є одним з найнижчих у Європі навіть, враховуючи паритет купівельної спроможності. По-друге, Україна все ще недостатньо включена в систему міжнародного, і перш за все, європейського поділу праці. По-третє, Україна для ЄС все ще не стала вагомим торговим партнером: частка України в торгівлі товарами ЄС становить в імпорті в 1993 р. — 0,2 %, у 2003 р. — 0,4; в експорті — 0,3 та 0,6 відповідно; у торгівлі послугами ЄС усього 0,2 % у 2003 р. Зазначимо, що і за часткою ЄС у зовнішній торгівлі Україна займає лише 11 місце серед

країн-сусідів. По-четверте, вагомою є технологічна відсталість України від ЄС: українська індустрія випускає продукцію трьох— чотирьох технологічних укладів (ЄС — п'яти — шести), експортуючи в ЄС переважно продукцію другого технологічного укладу. Взаємна торгівля має, в основному, міжгалузевий і міжукладний технологічний характер, що значно звужує матеріальну основу реальної економічної інтеграції. По-п'яте, Україна все ще знаходиться осторонь основних міжнародних інвестиційних потоків, у т. ч. європейських. І хоча на початок 2007 р. загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну досяг майже 20 млрд. дол. США, що у 2,1 раза більше, ніж на відповідну дату попереднього року, і становить 423,3 дол. на одну особу, все ж експерти вважають, що для їх значного впливу на структурні зміни необхідний рівень щонайменше 1000 дол. США на одну особу.

За показником інвестицій на душу населення Україна в десятки разів відстає від країн Східної Європи. Незавершеність Інституційних перетворень, надмірне втручання державних органів у господарську діяльність підприємств і корупція не сприяють надходженню в Україну світових фінансових потоків. Тому зміна інвестиційного клімату та покращення міжнародного іміджу України — першочергове завдання всіх органів влади.

З метою сприяння діяльності стратегічних іноземних інвесторів в Україні необхідно:

- поліпшити інформаційне обслуговування іноземних інвесторів, просувати українські проекти і програми за кордон шляхом проведення інвестиційних семінарів і видання спеціалізованих інформаційних бюлетенів;
- створити єдину спеціалізовану державну структуру для концентрації та поширення інформації про можливість інвестування в Україні;
- розробити та впровадити концепцію залучення іноземних інвестицій до депресивних регіонів України;

- відновити дію стимулів у межах Спеціальних економічних зон (СБЗ) та ТПР, спрямованих на формування високотехнологічного, у т. ч. експортного, потенціалу України.

На основі Стратегії інтеграції України до ЄС розроблено галузеві програми та національну Програму інтеграції України до ЄС, затверджену Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. Програмою передбачені розробка комплексу конкретних практичних заходів щодо реалізації загальних принципів співробітництва з ЄС, подальше розгортання інститутів сприяння розвитку відносин з ЄС на всіх рівнях — національному, регіональному й місцевому, на рівнях державних і недержавних організацій, а також систематичне й цілеспрямоване формування в українському суспільстві стійкої про-європейської більшості. З метою організаційного забезпечення реалізації національної Програми інтеграції України до ЄС, відповідно до Указу Президента України від 26 листопада 2001 р., запроваджено інститут Уповноваженого України з питань європейської інтеграції.

Програмою були визначені короткострокові (2000—2001), середньострокові (2002—2003) та довгострокові (2004—2007) завдання інтеграції України до ЄС. Серед пріоритетних завдань: гармонізація законодавства відповідно до норм ЄС; якнайшвидше набуття членства у Світовій організації торгівлі (СОТ); проведення консультацій і переговорів щодо заснування зони вільної торгівлі з ЄС; укладання двосторонніх угод про вільну торгівлю з державами — кандидатами на вступ до ЄС; послідовне здійснення кроків для забезпечення участі України в роботі Європейської Конференції, заходах у межах Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, спільних проектах у межах програм фінансової підтримки ЄС — PHARE і TACIS із прикордонного співробітництва.

У Посланні Президента України до Верховної Ради України “Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002—2011 рр.” (травень 2002 р.) були

визначені практичні кроки України у напрямі європейської інтеграції впродовж 2002—2011 рр. У Посланні, зокрема, зазначено:

- 2005—2007 рр. — проведення переговорного процесу і створення Митного союзу між Україною та ЄС, метою якого має стати поступове усунення митних, правових і технологічних перепон у цій сфері;

- 2007—2011 рр. — повне виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і копенгагенських критеріїв членства в Євросоюзі;

- 2011 р. — створення реальних передумов для вступу України до ЄС.

Велике значення для подальшого розвитку економічного співробітництва України з ЄС мав дев'ятий самміт Україна — ЄС, який відбувся 1 грудня 2005 р. Під час самміту Євросоюз підтвердив свою готовність до поглиблення економічної інтеграції з Україною, сприяння вступу до СОТ, висловив сподівання на прискорення започаткування переговорів щодо створення зони вільної торгівлі.

Було також підписано Меморандум про взаєморозуміння щодо співпраці в енергетичній сфері. Він передбачає подальший розвиток співпраці за такими напрямками:

- ядерна безпека;
- інтеграція ринків електроенергії та газу;
- підвищення безпеки енергопостачання та транзиту вуглеводнів;
- структурна реформа;
- підвищення стандартів із техніки безпеки та охорони довкілля у вугільній галузі;
- енергоефективність.

Було підписано Угоду про співробітництво щодо цивільної глобальної навігаційної супутникової системи (ГНСС) між Європейським Співтовариством, його державами-членами та Україною. За оцінками європейських експертів, уже через декілька років після становлення, обсяг цього ринку перевищуватиме 230 млрд євро й охоплюватиме всі основні сфери суспільного життя. Підписання зазначеної угоди створює передумови

для залучення нашої країни до реалізації Першої космічної програми ЄС та членства України в Європейському космічному агентстві.

Підписано також Угоду між Україною та ЄС про деякі аспекти повітряного сполучення. Ця угода є необхідною передумовою для подальшого розвитку співпраці в транспортному секторі, зокрема в контексті формування “спільного авіаційного простору” й укладання угоди про поглиблену співпрацю в галузі авіації.

На цьому ж самміті ЄС оприлюднив рішення про падання Україні ринкового статусу. В офіційному журналі ЄС було опубліковано Регламент № 2117/ 2005, за яким Україну вилучено з переліку “країн із перехідною економікою”. Це рішення набуло чинності з 30 грудня 2005 р.

Зважаючи не те, що Україна набула статусу безпосереднього сусіда розширеного Європейського Союзу, особливо важливого значення набуває оновлення стратегії розвитку транскордонного співробітництва, заснованої на європейських принципах.

В Україні є достатнє правове підґрунтя для транскордонного співробітництва — це і міжнародні акти, до яких приєдналась Україна, і Закон України “Про транскордонне співробітництво”. Проте його розвиток гальмується відсутністю комплексного підходу до організації співпраці, побудованої на балансі національних і регіональних інтересів.

З метою активізації розвитку транскордонного співробітництва необхідно вжити низку заходів:

- інтенсифікувати процеси євро-інтеграції з використанням інноваційної моделі проникаючої транскордонної (ТКС) й транс-секторальної двосторонньої інтеграції, поглиблення на цій основі міждержавних двосторонніх зв’язків з метою посилення інтегральної конкурентоспроможності регіонів країн-партнерів;

- забезпечити становлення багаторівневої системи співпраці між українськими регіонами та регіонами сусідніх держав шляхом формування в межах великих євро регіонів окремих локальних транскордонних об’єднань;

- розробити нову Комплексну програму розвитку транскордонного співробітництва з урахуванням нової геополітичної ситуації, інструментарій і механізми співпраці з ЄС (попередня Програма в основному виконана). Пріоритетами Програми мають стати: інституційний розвиток, розвиток інфраструктури пунктів перетину кордону, розбудова транспортної інфраструктури та міжнародних транспортних коридорів, розвиток економічного співробітництва, спільні природоохоронні програми, розвиток людських ресурсів, культурне, інноваційне та науково-дослідницьке співробітництво;

- забезпечити відповідну систему фінансування ТКС із залученням державних, місцевих і приватних фінансів, а також коштів міжнародних організацій. Для забезпечення державної фінансової підтримки програм і проектів розвитку транскордонного співробітництва доцільно використати механізми, закладені у Законі України “Про транскордонне співробітництво”, а також залучити інструментарій і фінансові можливості відповідних програм ЄС;

- постійно проводити моніторинг реалізації транскордонних програм і проектів, своєчасно вносити корективи і прогнозувати тенденції розвитку.

У кожній області доцільно створити євро-регіональні представництва, відповідальні за підготовку, експертизу і моніторинг транскордонних проектів.

Необхідно проводити навчання кадрів для системи територіального управління, готувати спеціалістів, ознайомих з проблематикою ТКС. Слід розвивати інформаційне забезпечення ТКС з метою підвищення поінформованості населення про можливості співпраці, розвиток громадянського суспільства, впровадження загальноєвропейських цінностей.

Сучасними завданнями транскордонного співробітництва в Україні мають стати європейські пріоритети у цій сфері, а саме: залучення економіки прикордонних регіонів до європейських ринків, вирішення проблем довкілля і охорони здоров'я, протидії організованій злочинності та “тінізації”

економіки, забезпечення безпеки кордонів, боротьба з нелегальною міграцією, активне сприяння контактам між людьми.

Головним інструментом євро-інтеграції є внутрішні перетворення. Їхній зміст визначають три вектори: політичний (розвиток демократичних інститутів для забезпечення верховенства права, свободи ЗМІ, дотримання прав людини тощо), економічний (створення конкурентоспроможної ринкової економіки) і правовий (адаптація українського законодавства до законодавства ЄС).

Тривалий підготовчий період перетворив весь комплекс відносин Україна — ЄС на стрижень стратегії економічного та соціального розвитку нашої держави. Саме меті європейської інтеграції України нині підпорядковані інституційні перетворення, вся політика внутрішніх реформ.

Головним завданням в економічній сфері має стати створення конкурентоспроможної ринкової економіки, покращення інвестиційного клімату, забезпечення макроекономічної стабілізації та сталого зростання.

На поточний момент є низка проблем економічного характеру, які є актуальними і для України, і для країн Євросоюзу. Їхнє розв'язання вимагає тісного співробітництва. Передусім йдеться про енергетичну сферу. Надійне енергозабезпечення і диверсифікація поставок енергоносіїв є одним із найнагальніших завдань національної безпеки України. Водночас життєво важливе значення для Європи і для Української держави має підтримання наявних та створення нових транспортних коридорів, зокрема у контексті реалізації проекту Євразійського нафтопереробного коридору. Окремої уваги потребує питання ядерної безпеки, у тому числі проблеми Чорнобильської АЕС та відповідної допомоги з боку ЄС.

Нагальним залишається завдання наближення політики України у сфері зайнятості та соціальної політики до стандартів і практики ЄС. Підвищення якості життя стане найкращим аргументом правильності європейського вибору, забезпечить широку громадську підтримку курсу реформ.

Важливим євро-інтеграційним завданням є адаптація українського законодавства до норм і стандартів ЄС та ефективне впровадження їх у практику. В Україні загалом сформовано нормативно-правову базу й інституційний механізм адаптації. Тому на часі завершення цього процесу та наступна імплементація законодавчих актів.

Наближення до стандартів ЄС потребує комплексних інституційних, політичних, соціально-економічних і гуманітарних реформ, результативність яких оцінюється за Копенгагенськими критеріями. На нинішньому етапі Україна співробітничает з ЄС на партнерських засадах, формуючи передумови для поступового входження до європейської спільноти. Важливим кроком на цьому шляху стало прийняття Плану дій Україна — ЄС у рамках Європейської політики сусідства. Своєчасне! якісне виконання Плану дій дасть змогу створити передумови для нового формату двосторонніх відносин — нової Угоди про партнерство і співробітництво. Саме у ній і мають бути окреслені питання щодо перспектив членства України в ЄС. Підготовка цього документа розпочалася у 2006 р.

В економічній співпраці нової української влади з Об'єднаною Європою визначено три першочергові етапи, які наведено у “Дорожній карті”, затвердженій для виконання зазначеного Плану дій:

- визнання з боку Європейського Союзу ринкового статусу української економіки (це питання було вирішено наприкінці 2005 р., що наочно засвідчило серйозність намірів ЄС розвивати відносини з Україною);
- врегулювання питання торгівлі сталеливарними виробами між Україною та ЄС з урахуванням збереження обсягів традиційних поставок до нових держав — членів ЄС;
- вивчення економічних передумов для укладання угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Успішна реалізація Плану за результатами 2005 р. дає підстави активізувати розгляд питань про поступове спрощення візового режиму та забезпечення соціального захисту українських трудових мігрантів у країнах — членах Євросоюзу.

У відповідь на практичний розвиток співробітництва з Євросоюзом Україна також може очікувати від країн — членів ЄС скасування імпорتنних квот, збалансування торговельних потоків, компроміс щодо спільного розв'язання інших актуальних питань.

Належна імплементація Плану дій не лише стимулюватиме внутрішні політичні й економічні реформи в державі, а й істотно поглибить відносини України та ЄС, у тому числі шляхом отримання доступу до внутрішнього ринку Союзу. Разом з тим Україна вже зараз пропонує європейській стороні розпочати діалог про нову довгострокову політику, її мета — відчинити для України двері Євросоюзу відповідно до статутних документів ЄС. І хоча вступ України до ЄС — тривалий процес, але за умови сконцентрованих напружених зусиль з боку влади, за підтримки всього українського суспільства, а також за сприятливого розвитку подій всередині ЄС цей шлях є реальним і може бути подоланий у середньостроковій перспективі.

Чергове розширення Європейського Союзу у 2004 та 2007 рр. ставить перед Україною два завдання. Перше з них — це необхідність прискорення економічних реформ в цілому та реструктуризації виробництва зокрема. Адже можливість скористатися позитивними ефектами розширення багато в чому визначається рівнем і динамікою розвитку української економіки, її здатністю швидко адаптуватися до змін на міжнародних ринках. Друге полягає в необхідності пошуку нової моделі співробітництва з розширеним Євросоюзом, реалізація якого, у свою чергу, залежатиме від економічних перетворень в Україні та переходу на інноваційний шлях розвитку.

Щодо внутрішньо економічних кроків, то Україна має здійснити низку невідкладних фундаментальних системних трансформацій, а саме:

- реалізувати стратегію випереджувального розвитку, яка має забезпечити щорічні темпи зростання ВВП в Україні на рівні не нижче 6—7 % (у 1,5— 2 рази вищі, ніж загалом у країнах ЄС), істотне подолання на цій основі розриву в обсягах ВВП на одну особу між Україною та державами — членами ЄС;

- опанувати інноваційну модель структурної перебудови та зростання, реалізація якої має забезпечити суттєве підвищення конкурентоспроможності української економіки, утвердження України як високотехнологічної держави;

- забезпечити цілеспрямовані передумови для скорочення розриву в рівні й якості життєвих стандартів з країнами ЄС, утвердження середнього класу — основи політичної стабільності та демократизації суспільства, значне обмеження загрозової диференціації доходів населення та подолання бідності.

У реалізації економічного співробітництва з ЄС Україна орієнтується на необхідності запровадження інтеграційної ідеології економічних відносин, що передбачає інтеграцію України в економічні та соціальні структури ЄС, поступове входження України до єдиного внутрішнього ринку ЄС, створення повноцінного конкурентного середовища.

Водночас маємо активно працювати над вирішенням завдань так званої секторальної (або галузевої) інтеграції. Йдеться про поглиблення інтеграційних процесів між нашою державою та ЄС в енергетичній сфері, співробітництво у розвитку транспортно-комунікаційних мереж, в інформаційній сфері та галузях високих технологій.

Ключова увага має належати розробці та реалізації стратегії забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на ринку ЄС з відповідними умовами та етапами підготовки внутрішнього економічного середовища до європейських вимог, а саме: досягнення європейського рівня продуктивності праці, прибутковості виробництва, заробітної плати та ін.

Останніми роками намітився позитивний процес інтенсифікації стосунків України з Європейським Союзом. Так, на початку 2007 р. у Києві відбулося засідання Україна — трійка ЄС. Захід здійснено в контексті посиленого політичного діалогу, в ході якого розглядалося питання укладання нової рамкової угоди, регіонального співробітництва й енергетичної безпеки.

У межах діалогу Україна — ЄС з 29 січня по 1 лютого у Києві перебувала робоча група ЄС з питань Східної Європи та Центральної Азії. Візит мав велике значення для формування основних концептуальних підходів двосторонніх відносин напередодні переговорів з укладання рамкової угоди.

Підготовка нової рамкової угоди з ЄС, на думку української сторони, має засновуватися на принципі економічної інтеграції. Одним з її принципів має стати створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, шлях до чого відкриється після вступу країни до СОТ.

Сторонам також необхідно вийти на підписання угод про спрощення візового режиму та реадмісію, парафованих у рамках Гельсінкського самміту “Україна — ЄС” у жовтні 2006 р. Належну увагу слід приділити й реалізації спільних проектів у межах європейської політики сусідства. В цілому, Україна усвідомлює, що найближчі роки матимуть вирішальне значення для визначення перспектив відносин з Європейським Союзом.

Таким чином, Україна перебуває на важливому етапі — пошуку свого місця в новій системі міжнародної спільноти, побудові нових відносин з європейськими структурами. Велика держава Україна має вигідне геополітичне положення і всі умови для сталого розвитку. Досягти цього можливо тільки за чітко спрямованої, виваженої політики, створення чіткої законодавчої та нормативно-правової бази, відповідних інституцій, які відкривають широкі можливості для реалізації планів економічного і соціального розвитку, національної безпеки і дасть змогу посісти нашій державі гідне місце у Європейській спільноті незалежних держав.

4.2. Оцінка потенціалу та процесів транснаціоналізації в Україні

Проблема ефективної інтеграції України в сучасну систему ставить перед вітчизняною економічною наукою низку надзвичайно актуальних завдань, зокрема опрацювання діалектичних та історико-логічних за змістом

засад дослідження умов і наслідків поєднання національних та інтернаціональних інтересів. Світовий досвід реалізації національних стратегій у питаннях міжнародної економічної інтеграції показує, що їх основу має складати безперечний пріоритет національно-державних інтересів із гарантуванням економічної безпеки, дієвим захистом національного бізнесу.

Загалом доцільно визначити стратегічні пріоритети (див. рис. 4.1) та такі акценти сучасних інтеграційних орієнтирів України:

- реалізація європейського напряму моделі відкритої економіки з урахуванням особливостей новітньої політики ЄС;
- розвиток взаємовигідних зовнішньоторговельних програм з країнами СНД, в першу чергу з Росією, на двосторонній та на багатосторонній основах у межах угод про вільну торгівлю;
- динамізація торговельних зв'язків з країнами Балтії,
- політики розширення ЄС;
- налагодження співробітництва з країнами Північної Америки на основі статусу України як країни з режимом найбільшого сприяння торгівлі, перш за все, зі США;
- максимальне розширення контактів у товарообмінній сфері з країнами Близького Сходу, Перської затоки і Східної Азії, враховуючи потенціал українського експорту, імпортні потреби і можливості цих країн.

Особливий напрямок в геоekonomічних орієнтирах України, який потребує самостійного дослідження, є субрегіональні інтеграційні проекти. Зокрема, географічне положення західного регіону України відкриває надзвичайні широкі можливості для розвитку коопераційних зв'язків, причому йдеться про створення додаткових зв'язків репродуктивних механізмів у контексті загального європейського інтеграційного процесу, що є предметом стратегічних інтересів України [11].

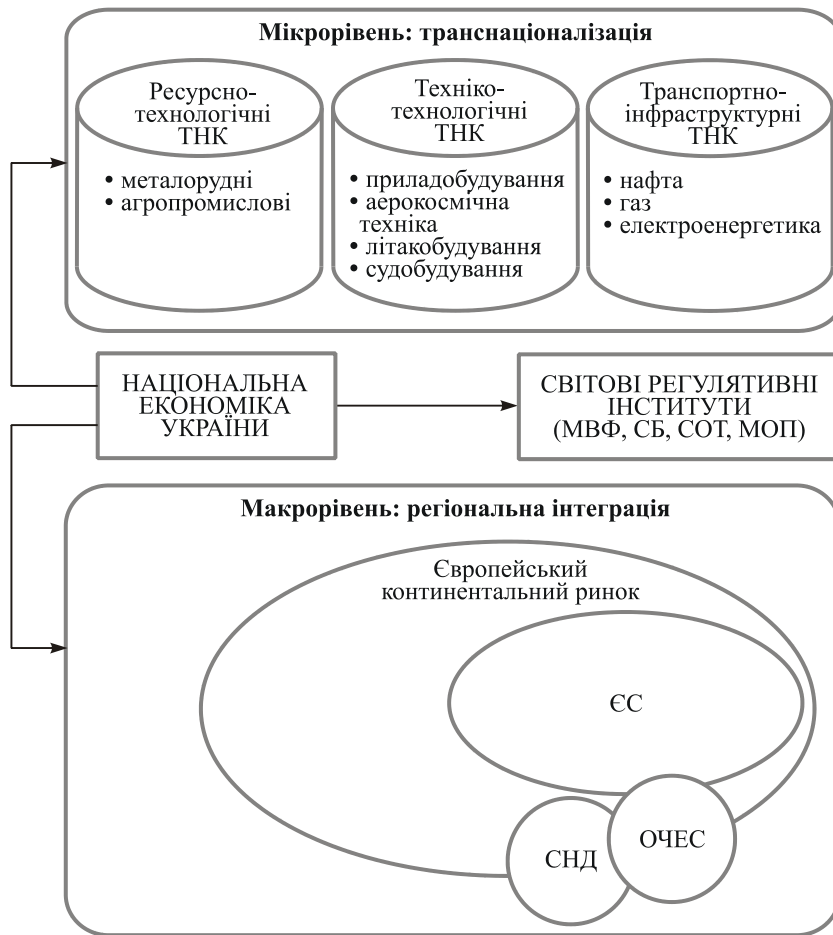

Рис. 4.1. Стратегічні пріоритети економічного розвитку України в умовах глобалізації

Розробка і реалізація інтеграційної стратегії з гарантуванням національної безпеки неможливі без всебічного врахування геополітичних реалій і перспектив. На сьогодні можна говорити про певну асинхронність зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної політики України. Останніми роками значення західного політичного вектора значно зросло і саме в цьому відношенні можна констатувати найбільш суттєві зрушення (розуміння США і політичним керівництвом НАТО України як важливого і реального стратегічного партнера в Європі, підписання Україною – першою серед країн СНД – угоди «Партнерство заради миру», «Хартії про особливе партнерство»). Взаємодія ж України із Заходом в економічній сфері особливих успіхів у минулому десятилітті не набули, незважаючи на політику диверсифікації наших зовнішньоекономічних зв'язків.

У відносинах України з Росією та взагалі з країнами СНД відсутність розуміння тактично і перспективно вагомих спільних політичних пріоритетів призводить до ускладнень відносин і на рівні економічному. Таким чином, досить очевидними є все більш близький до західного зовнішньополітичний курс України та її жорстка, почасти одностороння залежність від Росії та СНД у сфері економіки. Проявом цього на сучасному етапі є підписання рамкової Угоди про створення Єдиного економічного простору між Україною, Росією, Білоруссю та Казахстаном.[47].

Разом з тим, головним чинником, що визначає успіх у просуванні до цивілізованих форм економічної інтеграції, як і раніше, є наявність достатніх і необхідних передумов соціально-економічного розвитку, а не тільки політичне прагнення до об'єднання як самоціль.

Насамкінець зазначимо, що розробка і реалізація тієї чи іншої інтеграційної стратегії потребує відповідних соціально-політичних умов і настроїв не тільки політико-економічної еліти, а й широких верств населення. По-перше, важливо, щоб перед нацією постав новий привабливий спосіб життя із спільним очікуванням поліпшення в усіх сферах життя (особливо в економічній). Це дасть народу і політичним та фінансово-економічним елітам прихований сенс об'єднання їх поглядів та інтересів. По-друге, цей приспаний сенс єдності має бути розбуджений певним зовнішнім викликом, який вимагає нової і сильної відповіді. По-третє, на арену політичного й економічного життя має вийти нове покоління і розпочати нові політичні та економічні дії, спрямовані на інтеграцію. По-четверте, має сформуватись і поширитись нове мислення щодо міжнародних економічних та політичних відносин.

У демократичній Україні міжнародна інтеграція не може бути примусовою і має генеруватись і реалізовуватись у руслі загальнонаціональної ідеї.

У міжнародному контексті мікроінтеграція української економіки пов'язана, насамперед, із процесами її транснаціоналізації.

Аналіз показує, що присутність і активна діяльність світових транснаціональних корпорацій є очевидною в усіх сферах і, практично, на всіх сегментах українського ринку, що відображає їх експансіоністську глобально орієнтовану мотивацію.

Превалюючими мотивами приходу світових ТНК на український ринок є завоювання нового, досить великого ринку збуту продукції та послуг в умовах загострення конкуренції на традиційних для них ринках. Відкритість українського ринку, його технологічна та споживча невибагливість дає можливість реалізувати практично увесь спектр промислової продукції, навіть на стадії занепаду її життєвого циклу на ринках більш розвинених країн.

Важливими були і залишаються мотиви ТНК у використанні дешевих факторів виробництва, особливо у експортоорієнтованих природно-сировинних галузях. Певне значення має політика диверсифікації у діяльності на нових ринках СНД, екологічні та інші мотиви [40].

Почасти принципово важливого значення набувають фактори, пов'язані з використанням переваг співробітництва ТНК із місцевими партнерами: статус «національного виробника» (яскравий приклад – українське автомобілебудування); налагодженість технологічних і управлінських зв'язків; входження у монополізовані галузі і сфери діяльності тощо.

Крім традиційних факторів транснаціоналізації, цілком очевидно, що на сьогодні і у найближчій перспективі ключовим фактором у залученні крупного транснаціонального капіталу в економіку України є його участь у приватизації, насамперед, стратегічних об'єктів. Статистично і аналітично підтверджена пряма залежність між реалізацією приватизаційних програм і обсягами іноземного інвестування (близько 50% іноземних інвестицій забезпечили саме іноземні інвестори завдяки участі у приватизації українських підприємств).

Взагалі, значний іноземний капітал приходить в українську економіку завдяки реалізації інвестиційних проектів зарубіжних ТНК.

Насамперед, слід відзначити традиційну «приватизаційну» мотивацію російських компаній, котрі вже є ключовими інвесторами економіки України у паливній промисловості, машинобудуванні і металообробці, кольоровій металургії, промисловості будівельних матеріалів, харчовій промисловості.

Найбільш активними на українському ринку були такі російські компанії як: «ЛУКОЙЛ» (контролює 15% українського роздрібного ринку нафтопродуктів), ТНК 30%; «СИБУР», під контролем якої знаходиться нафтохімічна промисловість (зокрема, виробництво мінеральних добрив); «Русал» (управляє Миколаївським глиноземним заводом); АвтоЗАЗ (Запорізький алюмінієвий комбінат та комплектування автомобілів «Жигули» у Луцьку); «Татнефть» (контроль над Кременчуцьким НПЗ) тощо

Як справедливо зазначають експерти, російські інвестиції в українську економіку мають на меті: по-перше, відновити технологічні зв'язки в металургії і нафтогазовому комплексі; по-друге, отримати контроль над підприємствами, продукція яких є для російських компаній критично важливою через відсутність аналогів у Росії.

На сьогодні ми бачимо яскраві приклади реалізації вертикально-інтегрованих транснаціональних стратегій російських корпорацій, які освоїли ефективні схеми сучасних операцій із злиттів і поглинань, формування стратегічних альянсів тощо.

Дещо інші, але транснаціональні за сутністю інтереси реалізують на українському ринку корпорації США, Євросоюзу, інших країн: саме приватизація дає їм змогу вийти і закріпитись на нових зарубіжних ринках, зокрема українському. При цьому, як правило, використовується фактор «вторинності» окремих сегментів ринку України стосовно аналогічних сегментів російського ринку.

З іншого боку, об'єкти, що пропонуються для приватизації за участю іноземних інвесторів, для останніх почасти виглядають мало привабливими. Наприклад, «Укртелеком» тривалий час не може знайти свого стратегічного

інвестора, залишаючись фактично монополістом на національному ринку телекомунікаційних послуг. Можна навести й інші приклади .

Як показують цілеспрямовані дослідження, інвестиційної привабливості українського підприємства можна досягти за рахунок таких чинників: забезпечення поінформованості іноземних ТНК про підприємство, його продукцію та інвестиційні можливості розвитку; досягнення та підтримання високих стандартів якості продукції з надійними каналами її реалізації на внутрішньому та зарубіжних ринках; транспарентність форм і методів ведення бізнесу, мотивація до чесного партнерства; кваліфікація персоналу, вміння менеджменту вести бізнес в умовах висококонкурентних ринків. Ці та інші фактори підвищують мотивацію зарубіжних ТНК, оскільки сприяють майбутній мікромотивації двох структур, їх ефективній діяльності на українському і зарубіжних ринках.

У перспективі слід очікувати суттєвого розширення масштабів транснаціональної взаємодії, мотивація якої визначатиметься, насамперед, логікою розвитку великого бізнесу. З одного боку, це обумовлено неспроможністю вітчизняних промислових структур інвестувати довгострокові програми, а місцеві банки виконують, переважно, роль портфельного інвестора. Інші фінансові інститути (інвестиційні фонди та компанії) перебувають у початковій стадії розвитку. З іншого боку – зарубіжні ТНК дійсно здатні: сприяти модернізації капіталоемних виробництв та покращенню загального рівня корпоративного управління, надати певні антикризові гарантії. Крім того, через усталені транснаціональні канали українські партнери можуть закріпитись на традиційних та вийти на нові ринки збуту.

Одночасно, з огляду на експансію зарубіжних ТНК на український ринок українській стороні треба мати на увазі як очевидні позитивні, так і можливі негативні її наслідки. Слід, зокрема, враховувати те, що металургія, енергетика, повітряний транспорт, суднобудування, телекомунікації у більшості країн є закритими або обмеженими для стратегічних іноземних інвесторів, оскільки ці галузі реально чи потенційно становлять основу

національної оборони і безпеки. В Україні, як відомо, саме ці галузі формують наявні порівняльні й конкурентні переваги на міжнародних ринках. Важливе, а часом і принципове значення мають також екологічні та соціокультурні аспекти діяльності ТНК.

Разом з тим, як переконливо показує світогосподарський досвід, ефективний економічний розвиток країн залежить не тільки (а, може, і не стільки) від масштабів та динаміки іноземних інвестицій, в тому числі, і з боку ТНК, скільки від інвестиційної активності національних фірм (корпорацій) за кордоном – в асоційовані, дочірні компанії та філії різного профілю.

Саме так у свій час формувались американські, європейські, японські та інші ТНК, котрі на сьогодні не тільки обумовлюють кількісні і якісні тенденції світогосподарського розвитку, а й формують умови усталеної конкурентоспроможності країн базування.

І якщо у розвинених країнах нині переважають тенденції до глобальної консолідації капіталу (превалювання транснаціональних злиттів і поглинань над створенням нових ТНК), то формування власних ТНК в інших країнах є достатньо масштабним і динамічним процесом. Доречно зазначити, що ТНК створюють не тільки у країнах, що розвиваються, а й у країнах з перехідною економікою.

Цікавим і показовим є досвід Китаю у створенні транснаціональних корпорацій. Найбільшою ТНК Китаю на сьогодні можна вважати Китайську нафтохімічну корпорацію (КНХК), що була заснована у 1998 році на базі Генеральної нафтохімічної компанії Китаю, яка має десятки дочірніх компаній та посідає 62-е місце серед 500 найбільших корпорацій світу; першу автомобільну корпорацію (ПАК), яка є конкурентоспроможною в усьому світі; корпорацію «Хайер» – відомого виробника побутової техніки, яка має 124 дочірні компанії в Китаї та 26 дочірніх компаній за його кордоном; корпорація «Legend», виробника комп'ютерної техніки, яка ввійшла до першої шістки найбільших виробників комп'ютерної техніки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні і до першої десятки світових виробників

персональних комп'ютерів. Слід погодитися з тим, що створення та вдале функціонування ТНК у Китаї є важливою складовою стратегії відповідей Китаю на виклики глобалізації.

Таким чином, виходячи з об'єктивно обумовленої логіки формування глобальних економічних структур, необхідно звернути увагу на співвідношення іноземного і зарубіжного інвестування в Україні. Статистика підтверджує, що протягом усіх років незалежного економічного розвитку переважає вкладення інвестицій в українську економіку, а не навпаки. Так, прямих інвестицій з України в економіку інших держав станом на 01 січня 2003 року вкладено більше ніж в 120 підприємств на суму лише 143,9 млн дол. США. Незначними є і портфельні інвестиції за кордон.

Отже, можна стверджувати, що на сьогодні інвестиції України за кордон є не тільки абсолютно незначними, але й вкрай непродуктивними з огляду на їх галузеву та видову структури.

По-перше, бачимо, що поряд з Росією, реципієнтами українських інвестицій за рубіж є Панама, В'єтнам та з 2001 р. – Іспанія.

По-друге, галузева структура українських інвестицій за кордон в основному формується за рахунок: транспорту, зв'язку та операцій з нерухомістю. Як не парадоксально, але лідерами в інвестуванні за рубіж є Харківська, Одеська, Вінницька області України та м. Севастополь Місто Київ – ключовий за багатьма параметрами реципієнт іноземних інвестицій сукупно інвестував за кордон лише 8,1 млн дол. США.

Водночас ми вважаємо, що український бізнес має очевидний потенціал активізації нормативно урегульованої продуктивної інвестиційної діяльності в зарубіжних країнах.

Згідно з чинним законодавством інвестиційна діяльність за кордоном регулюється законодавством приймаючої країни, спеціальним законодавством та відповідними договорами України. Інвестування за кордон здійснюється майном чи валютними цінностями. Цілями інвестування майнових цінностей за межі України, як правило, є:

- внесення в статутні фонди підприємств, створюваних за кордоном;

– закріплення за філіями, представництвами та іншими відокремленими підрозділами виконання покладених на них завдань.

До заборонених для інвестування за кордон майнових цінностей належать: сировина; комплектуючі вироби; запасні частини; товари народного споживання; високоліквідні товари, відносно експорту яких передбачене ліцензування, квотування або спеціальний режим. Будь-які майнові цінності, що інвестуються, оцінюються в іноземній конвертованій валюті за цінами міжнародних ринків.

Важливою проблемою, яку вирішують резиденти, є попереднє отримання індивідуальної ліцензії в Міністерстві економіки та з питань європейської інтеграції України та Національному банку України.

Ряд операцій, які здаються інвестиціями, насправді до них не належать. Так, не є інвестиціями: операції резидентів з перерахунку коштів на утримання власних представництв (філій) за кордоном згідно з їх кошторисом витрат (за винятком придбання за кордоном нерухомого майна); оплата членських (вступних) внесків в іноземних (міжнародних) організаціях та установах, включаючи оплату участі в міжнародних системах транспорту, телекомунікацій і зв'язку тощо; оплата страхових і медичних послуг; відкриття рахунків в іноземних банках. Порядок здійснення згаданих операцій визначається іншими спеціальними нормативними документами. До інвестиційної діяльності не належать також створення й функціонування дипломатичних, консульських, торговельних та інших офіційних представництв за кордоном, які користуються імунітетом і дипломатичними привілеями.

Зрозуміло, що нормативно-законодавче регулювання інвестиційної діяльності українських юридичних та фізичних осіб потребує постійного удосконалення, насамперед, з точки зору його надійності і транспарентності. Однак, розвитку масштабної зарубіжної інвестиційної діяльності мають сприяти процеси транснаціоналізації з урахуванням рівня ефективної спеціалізації та кооперації в науково-технічних і виробничих сферах різних галузей української економіки. Україна лише через власні транснаціональні

структури – ресурсно-технологічні (паливно-енергетичні, металорудні, агропромислові), техніко-технологічні (літакобудування, аерокосмічна техніка, суднобудування) і транспортно-інфраструктурні може ефективно інтегруватися у міжнародні товарні і особливо фінансово-інвестиційні ринки.

При цьому українським транснаціональним структурам бажано орієнтувати на корпоративні схеми замкненого циклу. Це можливо у енергетичній галузі, перш за все нафтодобувній та нафтопереробній. Відомим у цьому плані є приклад розвитку «Укрнафти», яка відкрила представництво в Республіці Ємен, співробітничав з країнами СНД, Іраном, Лівією, Саудівською Аравією, Польщею та іншими країнами світу. Зареєстровані й функціонують 4 спільні з ВАТ «Укрнафта» підприємства: українсько-американське «УкрКарпатОйл ЛТД» – спільна розробка Битків-Бабчинського нафтового родовища в Івано-Франківській області. Із 22 млн дол. США інвестицій, передбачених проектом, фактично вкладено 1,021 млн дол. США, або 4,6%; українсько-канадське «Бориславська нафтова компанія ЛТД» – розробляється Стинавське родовище в Бориславському нафтопромисловому районі Львівської області. Проектом передбачено інвестування в сумі 100 млн дол. США, фактично профінансовано 1,256 млн дол. США (1,3 %); українсько-ірландське «Ромгаз» – створене для будівництва ГПЗ в Охтирському нафтопромисловому районі Сумської області; українсько-канадське «Каштан Петролеум ЛТД» розробляє в Чернігівській області Лесяківське родовище.

Крім того, за договорами про спільну інвестиційну і виробничу діяльність ВАТ «Укрнафта» працює з такими компаніями: «Моментум Ентерпрайзис» (Канада), предмет договору – розробка в Полтавській області Рудівсько-Червоноградського родовища, сума інвестицій – 80 млн дол. США «Карлтон Трейдинг Україна» – розробка родовищ у Чернігівській області, сума інвестицій – 30 млн дол. «Аетерал Вектор ресорсіз Інк.» (Канада) – розробка Бугруватівського родовища в Сумській області, сума інвестицій – 110 млн дол [50].

Транснаціональним можна вважати розвиток корпорацій «Індустріальний Союз Донбасу», «Систем Капітал Менеджмент», «Криворіжсталь», «Харківський авіаційний завод», ВАТ «Турбоатом» тощо.

Реальними є і передумови формування, насамперед, українсько-російських транснаціональних промислово-фінансових груп (ПФГ), хоча зрозуміло, що їх створення і особливо функціонування багато в чому залежатиме від узгодження принципових положень законодавчого регулювання таких ПФГ на національному і міжнародному (двосторонньому) рівнях.

Слід зазначити, що у Росії процес створення фінансово-промислових груп був і є елементом довгострокової державної політики, що проводиться національною фінансово-промисловою елітою. Так було розроблено і введено в дію кілька послідовних нормативно-правових актів: указ уряду «Про заходи з реалізації промислової політики при приватизації державних підприємств» (1992 р.); указ уряду «Про створення фінансово-промислових груп в Російській Федерації» (1993 р.); постанова уряду «Про затвердження положення про порядок ведення реєстру ФПГ» (1994 р.); постанова уряду «Про програму сприяння формуванню ФПГ» (1995 р.). Із введенням в дію закону Російської Федерації «Про фінансово-промислові групи» було практично завершено створення системи регулювання великих фінансово-промислових альянсів, здатних стати лідерами національної економіки.

В Україні результатом діяльності у цьому напрямі залишається Положення про фінансово-промислові групи (Указ Президента України від 27.01.1995) та Закон України «Про промислово-фінансові групи» (прийнятий Верховною Радою у листопаді 1995 р. і відхилений Президентом у грудні того ж року). Між законодавчою та виконавчою гілками влади з цього приводу є суттєві протиріччя (стосовно пільг ПФГ, місця і ролі банківського капіталу, участі російських банків і підприємств в Україні тощо), але в цілому формується відповідна нормативно-правова база, де визначаються сутність, структура, порядок створення і діяльності ПФГ, в тому числі транснаціональних.

У цьому контексті важливо комплексно оцінити як сам феномен створення ПФГ у структурі економіки України, так і передбачати можливі наслідки їх діяльності. З одного боку, при неупередженому підході можна назвати переваги об'єднання банківських і промислових структур: можливість цільового фінансування пріоритетних сфер і галузей національної економіки; сприятливі умови розробки на паритетних засадах нової техніки і технології, підвищення конкурентоспроможності продукції; завантаження потужностей вітчизняних підприємств, збереження традиційних і створення нових робочих місць; збереження традиційних ринків збуту продукції українських підприємств, можливість «транснаціонального виходу» на нові зарубіжні ринки; забезпечення промисловості і населення товарами місцевого виробництва; орієнтоване на національні виробничі пріоритети залучення іноземного банківського і підприємницького капіталу.

З іншого боку – діяльність ПФГ може породити проблеми, пов'язані з: монополізмом в окремих життєво важливих для України галузях, що негативно вплине на можливості місцевих споживачів; уповільненням структурного оновлення державних підприємств, які, отримавши пільги у ПФГ, можуть втратити стимули для підвищення ефективності своєї діяльності; пільгами ПФГ, які стимулюватимуть експорт і можуть породити дефіцит у країні на ту чи іншу продукцію; можливістю направляти доходи ПФГ за межі України, зокрема за рахунок маніпуляції цінами на проміжну продукцію; виникненням умов для відродження неефективної системи забезпечення, що діяла в умовах централізованого планування, коли ПФГ отримують функції, притаманні міністерствам.

У цілому створення українсько-російських промислово-фінансових груп слід розглядати як спробу сформуванню відносно невелику кількість крупних стабільних і конкурентоспроможних альянсів для каталізації диверсифікованих інвестиційних потоків у пріоритетні напрями промислово-економічного зростання. У цьому плані показовими є спроби створення: українсько-російської транснаціональної корпорації

«Укртатнафта» і «РУНО»; міжнародного консорціуму «Середній транспортний літак»; концерну «Сталь – Труби – Газ» (російський «Газпром» і Харцизький трубний завод); українсько-російської алюмінієвої компанії; ТНК «Міжнародних авіамоторів» тощо [154].

Слід відзначити, що у світовій практиці важко знайти достовірні докази значної активізації інвестування і різкого економічного зростання завдяки створенню спеціального законодавства з формування крупних фінансово-промислових альянсів. Однак очевидною є усталена тенденція до об'єднання банківського капіталу і можливостей промислових підприємств. Треба зважено взяти до уваги той факт, що, використовуючи потенціал фінансової олігархії для подолання інвестиційної кризи у промисловості, держава так чи інакше повинна створювати умови для реалізації ініціатив великого бізнесу.

Слід особливо зазначити, що зважаючи на можливий негативний вплив ПФГ на економіку, яка перебуває в перехідному стані, необхідна відповідна селективна, вочевидь досить жорстка державна політика, орієнтована на формування ТНК.

Актуальною для України залишається проблема втечі капіталу з України, котра має два аспекти: кількісний та якісний. По-перше, капітали, які вилучено із економіки країни впродовж останніх десяти років, вимірюються значними показниками (за оцінками загалом близько 20 млрд дол.). По-друге, під втечею капіталу з України, як зазначалося раніше, слід розуміти не тільки його нелегальне вивезення, а згортання підприємницької діяльності, зокрема й іноземними структурами, які вивозять за межі держави не лише отриманий прибуток, а й вилучають кошти із статутних фондів, проводять інші аналогічні операції.

Треба зазначити, що актуальною є модифікація режиму контролю за експортом капіталу і поверненням валютної виручки. Необхідно створити умови для легального вкладення капіталу за кордоном з першочерговою метою створення зарубіжних збутових і сервісних мереж, а не для проведення суто фінансових, почасти нелігитимних операцій.

4.3. Регіональні торговельні альтернативи напрямків інтеграційних процесів України

Одним з виявів глобалізації, а також формою інтернаціоналізації світогосподарських процесів, яка суттєво впливає на параметри конкурентоспроможності держав, є регіоналізація. Вона стосується всіх сфер економічного життя – як торгівлі, так і інвестиційної взаємодії, створення єдиних технологічних, соціальних просторів, підсистем світового господарства, що здійснюють конкуренцію між собою. Об'єктивно, економічні переваги, які отримуються від інтеграції регіональних товарних ринків, розподіляються як між суб'єктами міжнародно усупільненої господарської діяльності, великими компаніями, середнім та малим бізнесом, так і між країнами-членами відповідних угруповань, їх громадянами.

Параметри національної конкурентоспроможності в сучасному світі відіграють велике значення й при формуванні гео економічних моделей країн, при розвитку регіональних економічних процесів. В одній з доповідей Світового банку спеціально підкреслювалося, що “реалізація економічних цілей регіональної інтеграції залежить від гарантування ефективного збільшення конкуренції на регіональному ринку” [182]. Регіоналізм дійсно постає засобом забезпечення конкурентоспроможності націй.

Регіоналізація приводить до значних структурних зрушень, оскільки, на відміну від торговельної міжкраїнової організації зовнішньоекономічних зв'язків (а за такої моделі відносин партнери вступають в стосунки з приводу обміну тільки на заключній стадії виробничо-збутового циклу), новий етап взаємодії пов'язаний не лише з реалізацією товарів (відзначимо, що й така модель не виключається). Сучасний інтеграційний алгоритм взаємодії різнорівневих учасників економічного життя передбачає участь в ній господарських суб'єктів на всіх стадіях відтворювального ланцюга.

Очевидно, що як і будь-яке розширення інтеграційного простору, за усіх інших рівних умов, регіоналізація передбачає такі структурні зміни, які збільшують кінцеву ефективність господарювання. Така більша ефективність забезпечується завдяки максимальному використанню наявних матеріальних та інтелектуальних ресурсів, виробничо-технологічного, науково-технічного, інвестиційного, кредитно-фінансового та інших потенціалів.

Регіоналізація певний час сприймалася в контексті глобалізації, як її органічний вияв, а також прискорювач. І дійсно, початковий розвиток інтеграційних процесів у окремих регіонах світу сприяв загальному послабленню існуючих обмежень у міжнародній торгівлі, лібералізації світового режиму обміну товарами та послугами. Цей початковий етап можна простежити від повоєнної активізації зусиль у Європі, зокрема починаючи з кінця 40-х, 50-х років ХХ століття і надалі, – зусиль, які були спрямовані на уніфікацію режиму макроекономічного регулювання, створення єдиного соціального, економічного та культурного простору.

Разом з тим, навіть на попередніх етапах вже можна було помітити певні суперечності регіоналізму із тенденціями глобалізації: так, уніфікація торгових режимів в тому самому Євросоюзі призводила інколи до підвищення митних ставок та інструментів нетарифного регулювання для ряду країн, отже зумовлювала створення більш високих перешкод торгівлі. До речі, певні ускладнення в цьому відношенні в 90-х роках відчула й Україна. І в цьому сенсі можна погодитися із Ч.Кловером, який характеризує певні прояви регіоналізму як такі, що постають “замінником, а не доповненням глобалізму”. Можна навіть казати, що безумовно застарілі думки про те, що регіональна інтеграція є “не чим іншим, як щаблем на драбині до глобалізації, проміжною стадією в єдиному проекті зближення всіх країн”. Водночас “напруженість між регіоналізмом та глобалізмом найкраще демонструється зростанням торговельних блоків”, причому “зростання вільної торгівлі в межах блоку загрожує зцементувати світ у вигляді трьох або чотирьох автаркічних економічних зон, а не як одне

глобальне ціле” [249]. Ці та інші суміжні питання взагалі широко висвітлювалися в економічній літературі .

З методологічної точки зору, до подібного “бутійного” розуміння сутності регіоналізації та її значення як своєрідної альтернативи глобальним негативним тенденціям, слід додати ряд міркувань гносеологічного порядку. Передусім слід зауважити, що поняття “регіон” може трактуватися в різних відношеннях, зокрема як регіон внутрішній (такий, що становить собою частину певної країни) та регіон міжнародний який об'єднує різні країни (або регіони країн, якщо йдеться, наприклад, про великі держави; так, РФ органічно належить до Азійсько-Тихоокеанського регіону, але водночас є й державою Європи). Відзначимо й такі регіони, які становлять собою міждержавні утворення, але за своїми розмірами є співставними з регіонами внутрішніми (про такі регіони можна казати в контексті проблематики прикордонного співробітництва та створення та функціонування єврорегіонів).

Виходячи зі сказаного, зауважимо, що згідно з логікою даної роботи нас цікавлять регіони як:

а) внутрішньодержавні регіони (їх вивчення є умовою оптимізації експортної, імпортозаміщуючої політики);

б) міжкраїнові регіони (вони репрезентують собою своєрідний синтез логіки утворення та виділення регіонів внутрішніх та міжнародних, поєднують цілі державної та міжнародноінтеграційної політики);

в) надкраїнові регіони (вони уособлюють найбільш впливову форму інтеграційної, міжнародноконкурентної політики).

Втім, як зауважують окремі автори, і в межах такого підходу є відмінності. Зокрема, якщо казати про внутрішньодержавні регіони, “нині в Україні поняття “регіон” використовують у трьох різних вимірах: 1) регіон (макрорегіон) як група сусідніх областей, об'єднаних спільним географічним положення, однаковими природними умовами і ресурсами ...; 2) регіон (мезорегіон), що відповідає області, – обласний регіон; 3) регіон (мікрорегіон), що становить своєрідну за природно-економічними,

етносоціальними та іншими ознаками частину області чи АРК” [і, С. 38 – 39].

Заслуговує на інтерес аналіз сутності регіоналізму, який пов'язаний із питаннями щодо доцільності тих або інших інтеграційних дій, створення міждержавних економічних союзів, угруповань тощо. Наприклад, характеризуючи функціональну роль регіоналізму, слід відзначити, що основним його призначенням, як і у випадку з глобалізацією, є максимізація продукту, що виробляється. Адже регіоналізація усуває перешкоди торгівлі, а відтак – обумовлює прискорений розвиток спеціалізованих видів виробництва, концентрацію капіталів та виробництва, що підвищує ефективність останнього, знижує витрати на одиницю продукції та робить її більш конкурентною в глобальному відношенні.

Так, і для України, як і для інших країн з перехідною економікою, які відчули ефект звуження поля господарювання внаслідок колапсу колишніх РЕВ та СРСР, регіоналізація, в принциповому їй розумінні, виступає засобом оптимізації умов економічного розвитку, вирівнювання доходів та рівнів розвитку. Але, як справедливо відзначає Г.Брюкер, не зважаючи на те, що “на початку перехідного періоду більшість експертів пророкували швидке зближення рівня доходів на душу населення в країнах, що проводять реформи”, “досвід останнього десятиріччя приніс розчарування великій кількості країн”. Причому “розрив у доходах між країнами ЄС та країнами з перехідною економікою збільшився” . Цій констатації відповідає оцінка інших західних експертів щодо того, що “після розпаду радянських мереж виробництва та розподілу, створених для великої промисловості, навряд чи можна спостерігати виникнення і розвиток нових більш ефективних мереж” . Щоправда, деякою компенсацією „втраченим рокам” постало відносно більш динамічне зростання у новому десятилітті [249].

Крім того слід визнати, що транзитивним країнам не вдалося утворити (за виключенням субрегіональних утворень на кшталт “Вишеградської групи”, входження відповідних країн до ЦЕФТА) ефективних об'єднань, які б могли постати ефективною компенсацією

втраченим геоелекономічним можливостям. Тому справедливою можна вважати констатацію того, що “з одного боку, уряди країн-членів СНД наголошують на необхідності економічної інтеграції, укладають між собою численні угоди, які дуже нагадують угоди між країнами Європейського союзу, а з другого – бажають мати абсолютну свободу щодо прийняття політичних і економічних рішень...”. Це зумовлює “малоефективність економічного співробітництва в рамках СНД, й бажання його членів підтримувати між собою зв'язки, перш за все, на двосторонній основі, і невиконання багатосторонніх угод з питань економічної інтеграції” . Відтак годі й розраховувати на те, що подібне регіональне угруповання може реально сприяти економічному зростанню, поліпшенню глобальних конкурентних позицій своїх країн-членів.

Сказане підтверджують мало сприятливі тенденції світової кон'юнктури початку першого десятиліття ХХІ століття, які відбиваються на процесах регіональної торгівлі. Не дивно, що експертами ООН відзначається, що “слабкість глобальної економіки, що триває, становить серйозний виклик усім транзитивним економікам”. Щоправда, цими самими експертами відзначається як певна несподіванка, що глобальні ризики поки що не призвели до “радикальних переглядів офіційних прогнозів росту у Східній Європі” [149].

Можна погодитися і з іншими експертами, які з цього приводу відзначають, що “глобальне загальмування темпів економічного зростання по усьому світу досягло все ж таки і Європи, не дивлячись на заяви, що звучали раніше від європейських лідерів про “імунітет” регіону до загальмування темпів економічного зростання в США. Проте саме Західна Європа може стати тим епіцентром, звідки ця хвороба пошириться на країни Центральної та Східної Європи” . Події на валютному ринку 2002 р., які були пов'язані з падінням курсу долара, є додатковим стагнаційним фактором для європейської промисловості. Причому наслідки валютної нестабільності є насправді непередбачуваними та можуть мати неочікувано значні негативні структурні наслідки через багатоаспектність та, як наслідок

цього, недетермінованість впливів з боку валютного ринку на сферу виробництва.

Щодо тенденцій за іншим вектором регіоналізації – інтеграції зі створенням спільних економічних структур на території СНД, то вони пов'язані передусім із запровадженням зони вільної торгівлі. Як відомо, саме Україна виступала головним ініціатором створення саме такого виду інтеграційного угруповання на протипагу російським ідеям формування Митного союзу держав СНД. Вважаємо справедливою думку, що Зона вільної торгівлі, як жодний інший інтеграційний інститут в змозі радикально примножити обсяги взаємної торгівлі колишніх радянських республік.

Безумовно дуже потрібний Україні такий інститут, як зона вільної торгівлі з Росією не тільки не є панацеєю від усіх економічних проблем, але й може породити ускладнення для ряду вітчизняних галузей промисловості (значно меншою мірою вона є небезпечною для сільського господарства). Навіть сьогодні є значні побоювання конкуренції з боку російських виробників, зокрема виробників мінеральних добрив. Як відзначає український експерт Р.Ярема, “найбільшу тривогу в українських виробників мінеральних добрив викликає стабільне збільшення з початку року імпортованих дешевих російських добрив”, причому “в собівартості виробництва мінеральних добрив 70-80% становлять енергоносії – газ та електроенергія”

Сказане, на нашу думку, актуалізує комплексний підхід до проблеми запровадження зони вільної торгівлі між Україною та Росією та взагалі в рамках СНД. Одним із елементів такого підходу мають постати численні узгодження внутрішніх тарифів та систем цін, механізми внутрішнього ціноутворення взагалі. Відзначимо, що, як показала практика, саме ці питання є найбільш складними для розв'язання в процесах переговорів, зокрема тому, що вони зачіпають життєво важливі економічні зв'язки всередині окремих країн, а їх розв'язання позбавило б їх (передусім Росію) важливого додаткового інструмента забезпечення міжнародної конкурентної спроможності своїх товарів.

Відомо, що особливо великі надії Україна традиційно покладає на розвиток механізмів співробітництва в рамках ГУУАМ (щоправда, заява Узбекистану про вихід з цієї організації може бути приводом до відповідного перегляду назви цієї організації). Найбільш послідовним вираженням прагнення країн-членів ГУУАМ було підписання на самміті в Ялті в липні 2002 р. (наприкінці головування в ГУУАМ Азербайджану та напередодні передачі відповідних повноважень Грузії) цілого комплексу взаємних угод, центральною з яких був підписаний міністрами закордонних справ документ про створення зони вільної торгівлі. Наповнення означеного документа практичним змістом має постати важливим стимулом розвитку торгівлі та національної спеціалізації економік країн-членів, зокрема й нашої держави.

Деякі інші тенденції, які також розгортаються навколо регіональної лібералізації експортно-імпортних операцій, проявляються в контексті про-європейської інтеграції України. Це питання має особливо важливий зміст з огляду на проголошені про-європейські ж пріоритети України, а також зважаючи на актуальні цілі запровадження інституту зони вільної торгівлі. Адже саме формування режиму вільної торгівлі, яке відбувалося протягом 1959 – 1968 рр., постало змістом об'єднання країн блоку на початкових етапах. Тоді, в процесі переговорів та довгих узгоджень на базі положень Римського договору 1957 р., було поступово скасовано тарифи та квоти між учасниками ЄЕС. Причому означені досягнення ніколи не розглядалися в якості самостійної задачі, а виключно в контексті більш масштабного завдання – утворення Митного союзу держав-членів (активний процес формування власне такого типу об'єднання відбувалося протягом наступного десятиліття – з 1958 по 1968 р.).

Тенденція до європейської інтеграції є, безумовно, найбільш поширеною ідеологією на континенті і створення дедалі більш щільних об'єднань асоціюється з інтеграційним поступом, який апріорно сприймається як явище прогресивного порядку. Разом з тим, як відомо, в Європі є багато впливових супротивників інтеграції. Варто пригадати хоча б

суперечності навколо датського референдуму щодо підключення Данії до процесів вирішального етапу інтеграції. Відомі й політичні діячі та експерти, які постійно висловлюють невдоволення посиленням інтеграційних процесів. Очевидно, найбільш відомою серед них фігурою є колишній британський прем'єр М.Тетчер. Вона, як підкреслював В.Портніков, який спробував синтезувати її думки з цього приводу, вважає, що модель федеративної Європи не є життєспроможною, і що створення подібного державного об'єднання призведе до катастрофічних наслідків для “старого” континенту. Причому вона, як і деякі інші британські експерти відстоює ідею більш тісної інтеграції Об'єднаного Королівства зі США та Канадою [ii].

Відзначимо, що на теперішньому етапі позиції таких діячів і експертів не є достатньо сильними, але в майбутньому, зокрема у зв'язку з подальшим розширенням ЄС та перенесенням ідей західноєвропейської єдності на Центрально-Східну Європу вони вповні можуть віднайти нових прибічників. На наш погляд, розширення інтеграційного простору об'єктивно має призводити до збільшення розбіжності інтересів та зростання дезінтеграційних тенденцій окремих учасників відповідного об'єднання.

У вітчизняній економічній літературі докладно аналізувалися передумови вибору європейського вектору міжнародної інтеграції України. Зокрема, такий вибір обґрунтовувався “наступними ... причинами:

- геополітичне розташування: високорозвинуті країни ЄС найближче територіально розташовані, порівняно з іншими регіонами світової “Триади”;
- транскордонне співробітництво: Україна постає своєрідним “коридором” для потоків товарів, послуг та робочої сили між Європою та Азією;
- транспортні шляхопроводи: автомобільні, залізничні шляхи Євразії також здебільшого проходять територією України, окрім того нафто- та газопроводи поєднують нафто-газоносні басейни Азії з Європою;

- торгівельні відносини: ринок Європи є перспективним для товарів українського виробництва, зі стабільною ціновою кон'юнктурою та попитом, крім того європейські експортери також зацікавлені в українському ринку;
- політична підтримка: ЄС – найбільш стабільний у політичному плані регіон світу, який визначає інтеграційну спрямованість України” .

Можна сказати, що певною мірою надмірна підозрілість щодо України не є виправданою. Разом з тим, треба визнати, що й українська сторона не змогла забезпечити відповідний рівень дерегуляції та ринкового реформування, а також не виробила комплексу достатньо продуманих пропозицій щодо коопераційної взаємодії при виконанні спільних або узгоджених з європейськими виробничо-технологічних проєктів. Крім того, розширення ЄС, що фактично відбулося, дещо змінює інтеграційну логіку самого Євросоюзу на майбутнє. Причому аналіз інтеграційних перспектив свідчить про те, що Україна посідає в цьому відношенні далеко не найкращі позиції. Особливо неприємні порівняння можна провести з приводу основного макроекономічного показника – валового доходу, передусім доходу на душу населення.

Продовжуючи розмову про інституційну діяльність на регіональному рівні, яка спрямована на оптимізацію умов торгівлі для належних до певних угруповань, блоків та географічних зон країн, слід згадати і про інститути іншого, організаційно-структурного (на відміну від режимно-територіального) типу. Так, для України як європейської держави, важливою є організаційна та кон'юктуроутворююча діяльність Європейської Економічної Комісії ООН (ЄЕК ООН), яка розробляє інструменти в цілях спрощення, узгодження та автоматизації процедур й процесу обробки документів.

Тому як “обнадійливі” для України слід розцінювати заяви ряду керівників як блоку в цілому, так і окремих країн-членів ЄС щодо того, що Україні може бути надано статус асоційованого члена тощо. Втім, слід

враховувати й те, що за словами поки що стоїть не так й багато справ; торговий статус України з державами ЄС все ще не відрегульовано задовільним для України чином, рівень інвестиційного співробітництва є низьким, про науково-технічне співробітництво, промислову кооперацію годі й казати. Відтак „європейський статус” на глобальноконкурентну модель України фактично не здійснює скільки-небудь помітного оздоровлюючого впливу у короткострочній перспективі .

Надзвичайно актуальним завданням на сьогодні є якомога більш активна та широка адаптація українського законодавства, нормативної бази, усього механізму інституційного, адміністративного регулювання до стандартів ЄС.

Відзначимо, що альтернативою ЄС – Митний Союз не вичерпуються альтернативні варіанти вибору моделі національної спеціалізації та міжнародної інтеграції для України. В рамках проголошеної ще на початку 90-х рр. та зараз частково відставленої доктрини щодо акценту на розвитку рівноправних взаємовигідних двосторонніх контактів із зарубіжними країнами та усіма регіонами світу актуальними залишаються економічні зв'язки з державами Південної та Східної Азії. Як відзначав Д.Романов, “група країн, які розташовані в тій частині Південної та Східної Азії, яка є належною до Тихоокеанського басейну, викликає обґрунтований інтерес у вітчизняних експертів та практиків з двох причин. По-перше, з цими країнами пов'язані чималі економічні інтереси нашої держави, передусім враховуючі можливості збуту в регіоні продукції українського виробництва, а також інвестиційний потенціал означених країн. По-друге, цілий ряд економік країн даного регіону можна також віднести до транзитивних, отже позитивний досвід означених країн має безумовне методологічне значення для вироблення макроекономічної стратегії щодо формування ефективного відкритої економічного комплексу в Україні” .

Безумовну актуальність для України мають економічні контакти з державами, які належать до блоку NAFTA, передусім із Сполученими Штатами, а також з країнами Латинської Америки, Африки та решти Азії.

Наведені положення надають змогу висловити ряд теоретичних висновків, а також прикладних положень щодо вибору оптимальної регіональної моделі інтеграції України в світогосподарську систему.

Регіоналізм становить своєрідний вияв глобалізації, адже саме на рівні блокових угруповань відбуваються найбільш тісні інтеграційні процеси. Разом з тим, дедалі помітнішою постає тенденція створення взаємних торгових обмежень між блоками країн, що може трактуватися як встановлення рамкових обмежень глобалізаційним, лібералізаційним тенденціям.

З теоретичної точки зору функціональним призначенням регіоналізму є підвищення ефективності виробничої діяльності, максимізація продукту, прискорений розвиток спеціалізованих видів виробництва, зниження собівартості його одиниці, скорочення транзакційних витрат, оптимізація розміщення капіталів та виробництва. Але на практиці регіоналізм постає фактором глобальної конкурентної боротьби, засобом протидії конкурентам “позаблокового походження”. Нарешті, слід згадати про так званий “ефект доміно”: невходження однієї окремої країни до певного міжнародного угруповання означає дедалі більше погіршення її конкурентних позицій, і таким чином вона отримує від світового ринку дедалі більше сигналів щодо приєднання до того або іншого міжнародного ринкового простору, тих або інших міжнародних економічних інститутів.

Ці сутнісні та практичні риси регіоналізму постають тими об'єктивними реаліями, які слід враховувати Україні при виборі оптимальної та реалістичної геоекономічної політики. На наш погляд, зважаючи на проведений в параграфі аналіз, постановка питання щодо майбутнього вступу України до ЄС, хоча і відображає привабливу для нашої держави історичну перспективу, на сьогодні не містить в собі інструментарію розв'язання поточних актуальних завдань розвитку. Базові галузі, і передусім галузі експортної орієнтації в Україні, у відповідності до такої концепції, не можуть задовольнити власні потреби збуту виключно в межах проєвропейської концепції геоекономічного розвитку. Все рівно Україні

довелося б шукати канали збуту в третіх країнах, отже вступ до ЄС у разі, як би він відбувся, скоріше відкрив би Україні шлях до програм соціально-економічного вирівнювання в рамках Союзу, а не “закрив” би потреби розвитку спеціалізованого виробництва відповідно до національних традицій.

Тому, на наш погляд, є по меншій мірі передчасною постановка питання про вторинність для України вектору Митний Союз, зокрема Росії, в торгівельних відносинах. Свої проблеми із запровадженням зони вільної торгівлі є й тут, проте як мінімум, вона є стратегічно важливим альтернативним засобом розвитку моделі відкритої економіки України на сучасному етапі. Поштовх розвитку національного спеціалізованого виробництва з боку економічних відносин із країнами СНД міг би відбутися як завдяки спрощенню процедур торгівлі, що стимулювало б обмін готовими виробами з глибоким ступенем обробки, а також відновлення поставок вузлів та механізмів.

4.4. Аналіз зовнішньоторговельних відносин між Україною та країнами ЄС

Останнім часом у світовій економіці відбулися значні кількісні та якісні зміни, пов'язані з поширенням процесів глобалізації. Ставлення європейської спільноти до України та, відповідно, оцінка її можливостей інтегруватися у її господарство значною мірою залежить від сукупності показників розвитку міжнародної торгівлі товарами та послугами [1]. Отже, давайте детально розглянемо зовнішню торгівлю товарами та послугами України з ЄС.

. Торгівля товарами між Україною та ЄС

Дивлячись на табл 4.1., ми можемо побачити, що Європейський Союз є одним із основних українських торговельних партнерів по торгівлі

товарами. Його доля у загальному обсязі експорту товарів України за 2010 рік становила 25,4%.

У 2010 р. експорт товарів до країн ЄС склав 13051,9 млн. дол. США і збільшився по відношенню до 2009 р. на 37,4%, імпорт – відповідно 19101,2 млн. дол. та 24,1% (Рис. 2.1). Негативне сальдо становило 6049,3 млн.дол. (мінус 5893,4 млн. дол. у 2009 р.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту складав 0,68. Динаміку цих показників за 2004-2010 роки, ми можемо подивитись на таблиці .

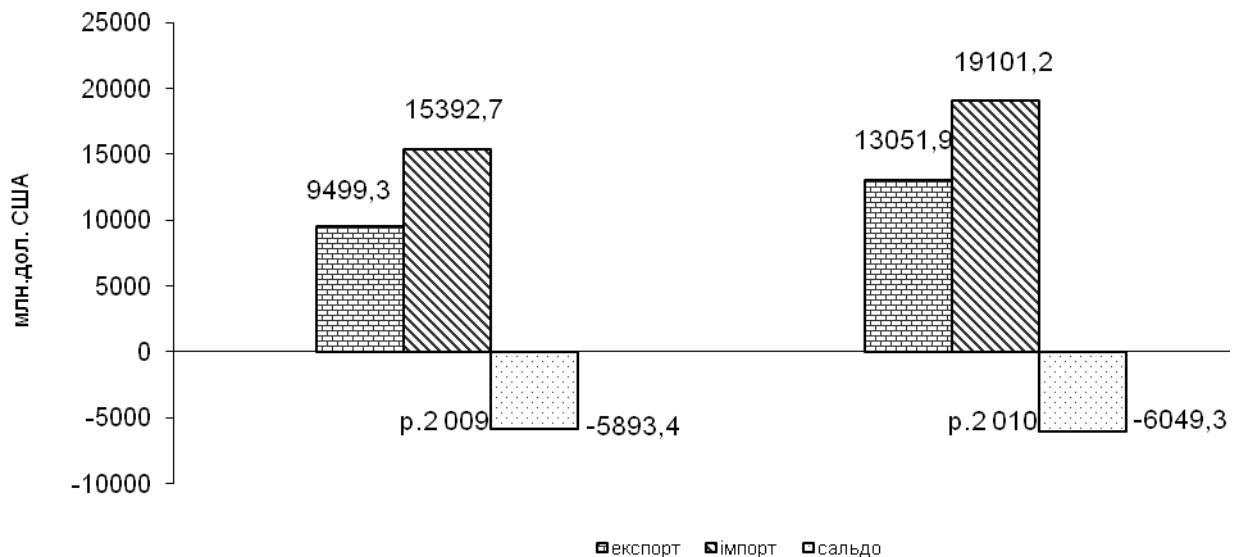

Рис. 4.1 - Зовнішня торгівля товарами з країнами ЄС

У загальному обсязі експорту частка країн ЄС становила 25,4%, імпорту – 31,4% (у 2009р. відповідно 23,9% і 33,9%).

Головними партнерами як в експорті, так і в імпорті товарів залишаються Італія (відповідно 2412,4 і 1390,3 млн.дол.), Польща (1787,2 і 2788,8 млн.дол.) та Німеччина (1499,5 і 4603,1 млн.дол.). Як бачимо динаміка торгівлі з цими країнами дуже мінлива. Щодо зовнішньої торгівлі з іншими країнами-членами ЄС – то це таблиця В-1 (Додаток В).

Експорт товарів до Італії збільшився проти 2009р. на 1184,8 млн.дол. (на 96,5%), Польщі – на 579,2 млн.дол. (на 47,9%), Німеччини – на 251,3 млн.дол. (на 20,1%), Румунії – на 386,5 млн.дол. (у 2,2 раза), Чеської

Республіки – на 285,6 млн.дол. (на 83,8%). У той же час зменшився експорт до Іспанії – на 158,7 млн.дол. (на 27,8%), Нідерландів – на 31,6 млн.дол. (на 5,3%), Фінляндії – на 3,3 млн.дол. (на 8,9%), Швеції – на 3,3 млн.дол. (на 4,1%).

Імпорт товарів збільшився із усіх країн ЄС, крім Естонії, Латвії та Швеції. При цьому, обсяг імпорту товарів з Німеччини збільшився на 751 млн.дол. (на 19,5%), Польщі – на 618,5 млн.дол. (на 28,5%), Угорщини – на 536,3 млн.дол. (на 79,1%), Італії – на 250,5 млн.дол. (на 22%).

Вагому частку товарної структури українського експорту до країн ЄС склали чорні метали – 29,3%, руди і концентрати залізні – 10,8%, електричні машини – 9,5%, продукція агропромислового комплексу – 16,2%

Найбільші експортні поставки чорних металів здійснювались до Італії, Румунії, Польщі; руд і концентратів залізних – до Польщі, Чеської Республіки, Австрії; електричних машин – до Угорщини, Німеччини, Польщі; продукції АПК – майже до всіх країн ЄС.

Основу товарного імпорту з країн ЄС склали механічні машини – 11%, електричні машини – 9,3%, фармацевтична продукція – 8,5%, пластмаси і вироби з них – 5,4%, засоби наземного транспорту – 4,6%.

Найбільші імпортні надходження механічних машин здійснювались із Німеччини, Італії, Польщі; електричних машин – з Угорщини, Німеччини, Польщі; фармацевтичної продукції – з Німеччини, Франції, Угорщини; засобів наземного транспорту – Німеччина, Франція, Італія, Чехія, Польща; пластмас і виробів з них – Великобританія, Німеччина, Франція, Польща [4].

ЄС, також, є одним із основних українських торговельних партнерів по торгівлі послугами. Його доля у загальному обсязі експорту послуг України за 2010 рік становила 27,1% (Додаток Г).

У 2010 р. експорт послуг до країн ЄС склав 3188,7 млн. дол. США і по відношенню до 2009 р. становив 105,6%, імпорт – відповідно 3023,5 млн. дол. та 99,4% (Рис. 2.2). Позитивне сальдо становило 165,2 млн. дол. (у 2009р. – від’ємне 21,5 млн. дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту складав 1,05. Динаміку цих показників за 2004-2010 роки, ми можемо

подивитись на таблиці Г-1 та рисунку Г-1 (Додаток Г).

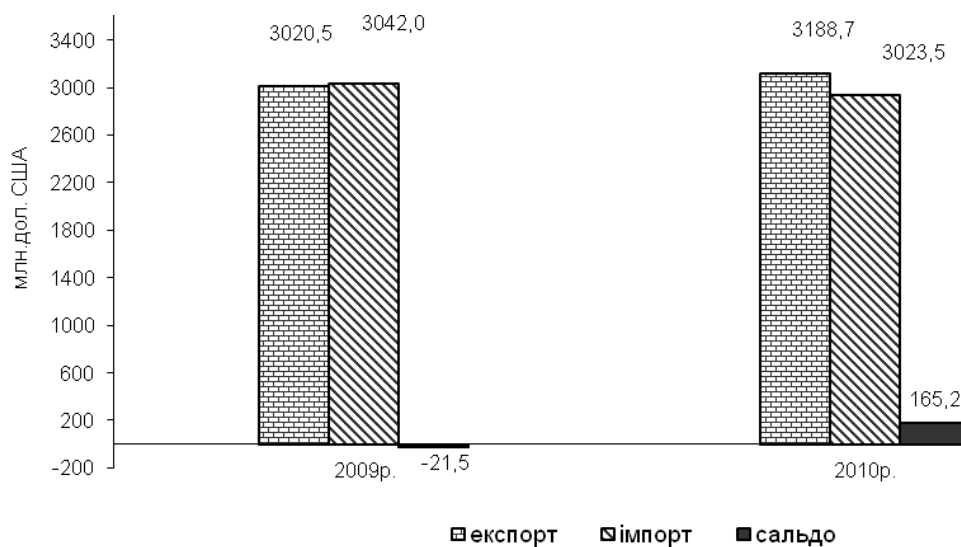

Рис. 4.2 - Зовнішня торгівля послугами з країнами ЄС

Питома вага експорту послуг до країн ЄС у загальному обсязі складала 26,8%, імпорту – 54% (у 2009р. – відповідно 31,5% та 58,8%).

Головними партнерами як в експорті, так і в імпорті були Кіпр (414,6 млн.дол. і 814,4 млн. дол.), Сполучене Королівство (відповідно – 548,1 млн.дол. і 586,3 млн. дол.), Німеччина (335,2 млн. дол. і 310 млн. дол.), Франція (123 млн.дол. і 223,7 млн. дол.) та Австрія (181,6 млн. дол. і 140,2 млн.дол.). Щодо зовнішньої торгівлі послугами з іншими країнами-членами ЄС – то це таблиця Д-1 (Додаток Д).

Експорт послуг до країн ЄС збільшився проти 2009р. за рахунок зростання обсягів експорту послуг до Угорщини – на 155,6 млн. дол. (у 3,3 рази), Франції – на 34,8 млн. дол. (на 39,4%), Австрії – на 17,8 млн. дол. (на 10,9%). Одночасно зменшилися обсяги послуг, наданих Кіпру – на 46,6 млн.дол. (на 10,1%) та Німеччині – на 40,3 млн. дол. (на 10,7%).

Імпорт послуг з країн ЄС зменшився за рахунок скорочення обсягів послуг, одержаних з Австрії – на 88,2 млн. дол. (на 38,6%), Франції –

на 78,7 млн.дол. (на 26%), Сполученого Королівства – на 67,6 млн. дол. (на 10,3%), Німеччини – на 51,3 млн. дол. (на 14,2%), Чеської Республіки – на 28,9 млн.дол. (на 43%), Італії – на 13,4 млн. дол. (на 27,6%). Одночасно збільшилися обсяги послуг, одержаних з Кіпру – на 145,1 млн. дол. (на 21,7%), Португалії – на 43,2 млн. дол. (у 5,1 рази), Швеції – на 30,1 млн. дол. (на 23,4%).

В загальному обсязі українського експорту до країн ЄС переважну частку мали транспортні послуги (56%), різні ділові, професійні та технічні (20,2%).

В експорті транспортних послуг переважали Сполучене Королівство (390,5 млн. дол.), Кіпр (255,9 млн. дол.), Бельгія (211,1 млн. дол.); різних ділових, професійних та технічних послуг – Сполучене Королівство (107,5 млн. дол.), Німеччина (85,6 млн. дол.) та Естонія (63,7 млн. дол.).

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі імпорту займали фінансові послуги (28%), транспортні (16,5%) та різні ділові, професійні та технічні (16,3%).

Головними партнерами в імпорті фінансових послуг були Сполучене Королівство (294,2 млн. дол.), Кіпр (237 млн. дол.), Франція (132,5 млн. дол.) та Швеція (79,3 млн. дол.); різних ділових, професійних та технічних послуг – Сполучене Королівство (114,6 млн. дол.), Німеччина (93 млн. дол.), Кіпр (50,6 млн.дол.); транспортних послуг – Німеччина (88,6 млн. дол.), Сполучене Королівство (86,8 млн. дол.) та Кіпр (71,6 млн. дол.) [4].

Прямі інвестиції між Україною та ЄС

Обсяг прямих інвестицій в економіку України з країн ЄС на 01.01.2011 становив 35,2 млрд. дол. США, що складає 78,8% загального обсягу інвестицій в Україну (на 01.01.2010 – 31,6 млрд. дол., 78,9%) (Рис.2.3.). Динаміку прямих інвестицій в економіку України з 2007-2011 рр. ми можемо побачити на таблиці Е-1 та Рис. Е-1 (Додаток Е).

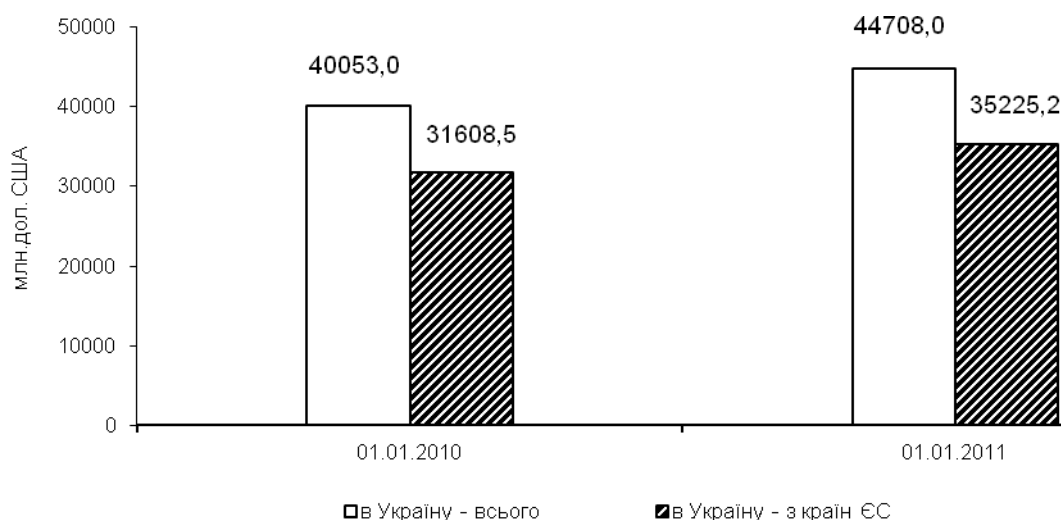

Рис. 4.3 - Прямі інвестиції в Україну

Головними країнами-інвесторами, на які припадає понад 82% загального обсягу інвестицій з ЄС, є Кіпр – 9914,6 млн. дол. (28,1% загального обсягу інвестицій з країн ЄС), Німеччина – 7076,9 млн. дол. (20,1%), Нідерланди – 4707,8 млн. дол. (13,4%), Австрія – 2658,2 млн. дол. (7,5%), Франція – 2367,1 млн. дол. (6,7%) та Сполучене Королівство – 2298,8 млн. дол. (6,5%).

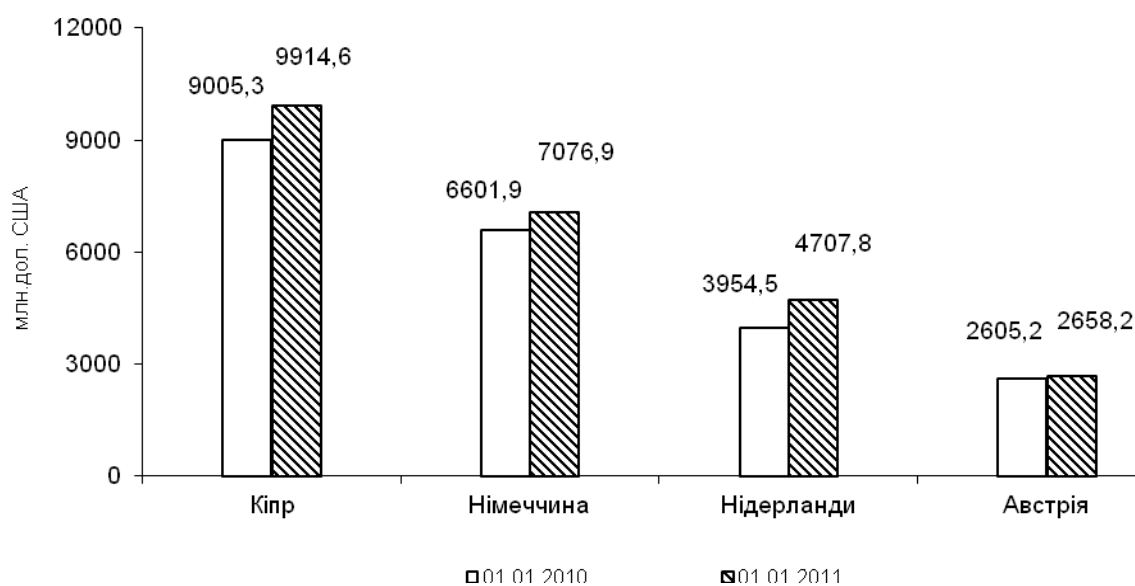

Рис. 4.4 - Прямі інвестиції в Україну з окремих країн ЄС

Значні обсяги прямих інвестицій з країн ЄС зосереджено на підприємствах промисловості (34,4%). Серед галузей переробної промисловості суттєві обсяги інвестицій внесено в металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів; у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів і в хімічну та нафтохімічну промисловість. У фінансових установах акумульовано 33,6% прямих інвестицій, в організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям – 9,9% та на підприємствах торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 9,4%.

Так, інвесторами з Кіпру до підприємств промисловості інвестовано 2615,7 млн.дол. (26,4% до загального обсягу інвестицій з країни), організацій і установ, що здійснюють фінансову діяльність, – 1976,7 млн.дол. (19,9%) та операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям – 1945,9 млн.дол. (19,6%).

З Німеччини та Нідерландів до підприємств промисловості надійшло 5380,9 млн. дол. (76,0%) та 1904,8 млн. дол. (40,5%) відповідно, у тому числі переробної – 5343,1 млн.дол. (75,5%) та 1634,7 млн.дол. (34,7%).

Інвесторами з Австрії та Франції найбільше інвестицій внесено до фінансових установ – 1969,5 млн.дол. (74,1%) та 2014,5 млн. дол. (85,1%) відповідно.

Зі Сполученого Королівства у підприємства промисловості інвестовано 578,7 млн.дол. (25,2%), в організації, які здійснюють операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям – 519,0 млн.дол. (22,6%), а також у підприємства торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 402,5 млн.дол. (17,5%) [4].

Обсяг інвестицій з України в економіку країн ЄС на 01.01.2011 складає 6523,9 млн. дол., або 94,9% загального обсягу інвестицій з України (на 01.01.2010 – 5910,9 млн. дол., 94,9%) (Рис. 2.5.). Динаміку прямих інвестицій

з України до ЄС із 2007-2011 рр. ми можемо побачити на таблиці Є-1 та Рис. Є-1 (Додаток Є).

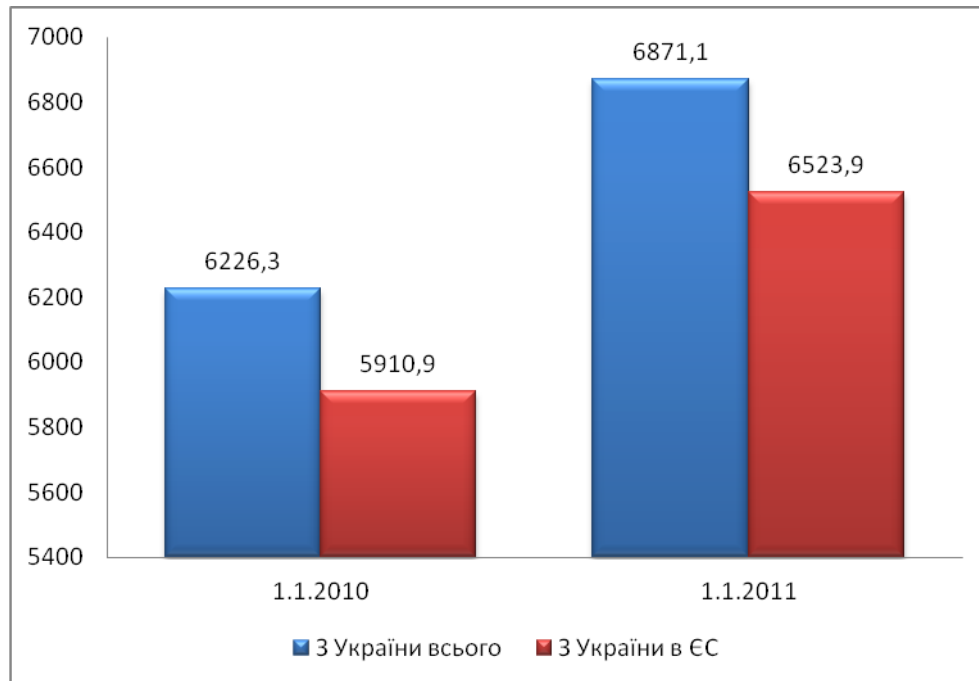

Рис. 4.5 – Прямі інвестиції з України, млн. дол.

Найбільші обсяги інвестицій на 01.01.2011 спрямовано до Кіпру – 6342,5 млн. дол. (97,2% загального обсягу інвестицій в країни ЄС). Друге та третє місця за обсягами інвестицій посідають Латвія та Польща, в економіку яких з України надійшло відповідно 87,9 млн. дол. та 49,1 млн. дол. США.

Переважаюча частка українських інвестицій до Кіпру здійснена резидентами, що зареєстровані за видом економічної діяльності "операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям", до Латвії – установами фінансової діяльності, до Польщі – підприємствами торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку [4].

Отже, між Україною та Європейським Союзом існує потужний економічний взаємозв'язок, який проявляється у торгівлі різноманітними товарами та послугами, в обміні прямих інвестицій. З 2004-2010 рр. зовнішньоторговельний оборот зріс майже у 2 рази, при цьому імпорт європейської продукції зріс, а експорт української продукції зменшився,

об'єми прямих інвестицій в Україну з ЄС зросли в 2 рази, з України в ЄС зросли у 14 разів. Тобто, спостерігається посилення взаємозв'язку між Україною та ЄС.

Зовнішньоторговельні відносини між Україною та ЄС реалізуються у таких основних формах: зовнішня торгівля товарами, зовнішня торгівля послугами та іноземні інвестиції. Доцільно почати аналіз зі зовнішньої торгівлі товарами України з країнами ЄС та розглянути їх в динаміці за останні три роки.

За період з 2006 року по 2008 рік зовнішня торгівля товарами України з країнами – членами ЄС динамічно розвивалася. Експорт товарів України до країн ЄС зростав з року в рік. Імпорт товарів до України збільшувався більшими темпами за експорт, що спричинило досить велике від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами України та країн ЄС.

За цей період експорт товарів з України до країн ЄС збільшився на 7259 млн дол. США, тобто у 2,5 рази і досяг значення у 2008 році 18128,5 млн дол. США. Імпорт же товарів в Україну з країн – членів ЄС збільшився на 13253,4 млн дол. США. (у 2,2 рази) і становив у 2008 році 28867,3 млн дол. Сальдо зовнішньої торгівлі України з країнами – членами ЄС за цей період було негативне, причому його значення стрімко збільшується. Таким чином, у 2008 році сальдо зовнішньої торгівлі становило – 10738,8 млн дол. США. Коефіцієнт покриття імпорту експортом у 2008 р. становив 0,63, не змінився у порівнянні з попереднім роком, але зменшився у порівнянні з показником 2006 року – 0,7.

Така ситуація свідчить про досить низький рівень конкурентоспроможності українських товарів на ринку європейських держав, саме через це імпорт товарів в Україну значно перебільшує експорт.

Отже, динаміка торгівлі товарами України з країнами членами ЄС представлена на рисунку 2.2.

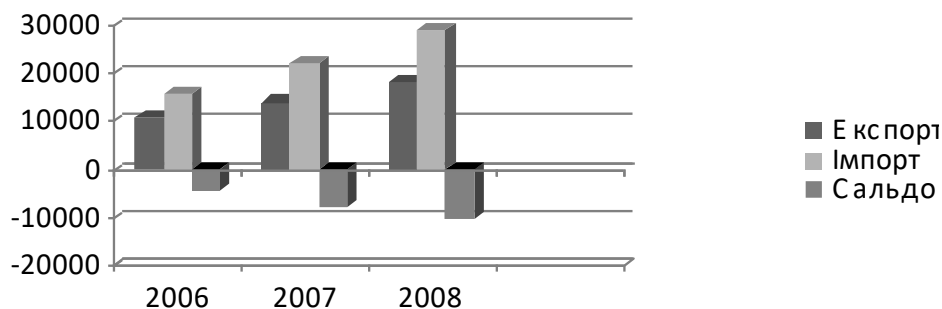

Рис. 4.6. Динаміка торгівлі товарами України з країнами – членами ЄС у 2006 – 2008 рр., млн дол. США

За даними Державного комітету статистики України, серед країн світу саме країни ЄС займають найбільшу частку в загальному обсязі торгівлі товарами України.

Таблиця 4.1

Частка країн ЄС в загальному обсязі торгівлі товарами України

	Експорт			Імпорт		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Всього по країнам ЄС, млн дол. США	10869,5	13916,7	18128,5	15613,9	22218,1	28867,3
Всього по країнам світу, млн дол. США	38367,7	49248,1	67746,2	45034,5	60669,9	84757,1
Частка країн ЄС, %	28,3	28,3	26,8	34,7	36,6	34,0

Отже, з 2006 по 2007 рік частка країн ЄС в обсязі торгівлі росте (експорт – сталий, імпорт – на 1,9%), а у 2008 році в порівнянні з 2007 р. частка експорту товарів України до країн ЄС зменшилась на 1,5%, а імпорту – на 2,6%.

Кожного року можна виокремити п'ять країн – лідерів, на яких приходить більше половини обсягу експорту. За даними державного комітету статистики України протягом останніх п'яти років незмінними лідерами залишаються Італія, Польща, Німеччина, Угорщина та Нідерланди.

Таблиця 4.2

Головні партнери України серед країн ЄС у торгівлі товарами

	Експорт, млн дол.			Частка, %			Імпорт, млн дол.			Частка, %		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2006	2007	2008
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Всього по країнам ЄС	1086 9,5	1391 6,7	1812 8,5	-	-	-	1561 3,9	2221 8,1	2886 7,3	-	-	-
Італія	2503, 4	2675, 2	2911, 7	23, 0	19, 2	16, 0	1465, 2	1798, 3	2432, 0	9,4	8,1	8,4
Польща	1344, 5	1636, 9	2338, 3	12, 4	11, 8	12, 9	2109, 1	2920, 9	4280, 3	13, 5	13, 1	14, 8
Німеччина	1283, 8	1644, 5	1836, 3	11, 8	11, 8	10, 1	4267, 6	5829, 9	7165, 2	27, 3	26, 2	24, 8
Угорщина	946,1	1235, 1	1367, 1	8,7	8,9	7,5	802,2	1240, 9	1282, 7	5,1	5,6	4,4
Нідерланди	710,7	765,7	1118, 0	6,5	5,5	6,2	640,4	881,1	1283, 7	4,1	4,0	4,4
Інші країни ЄС	4081	5959, 3	8557, 1	37, 6	42, 8	47, 3	6329, 4	9547	1242 3,4	40, 6	43, 0	43, 2

Аналізуючи таблицю 2.2 можна помітити, що частка 5 основних партнерів - країн ЄС в загальному обсязі торгівлі України зменшується, як в експорті так і в імпорті. Якщо розглядати, як змінилася доля 5 головних партнерів України з країн ЄС, то частка в експорті Італії впродовж трьох

останніх років зменшилася на 7%, Німеччини – на 1,7%, Угорщини – на 1,2%, Нідерландів – на 0,3%; частка в імпорті Італії зменшилася на 1%, Німеччини – на 2,5%, Угорщини – на 0,7%. Збільшення частки лише Польщі проявилось, як в експорті (на 0,5%), так і в імпорті (на 1,3%) та частки Нідерландів в імпорті – на 0,3%.

Серед інших значних країн ЄС в експорті також домінують Болгарія (6,1%), Словаччина (5,0%) і Іспанія (4,8%), а в імпорті – Чехія (4,8%), Сполучене королівство (4,8%), Румунія (4,0%) і Австрія (3,6%).

Протягом останніх трьох років вагому частку товарної структури українського експорту до країн ЄС склали чорні метали, енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки, руди, шлаки та зола, одяг, деревина та вироби з деревини, вироби з чорних металів. Найбільші обсяги експорту чорних металів здійснювались до Італії, Болгарії, Польщі; енергетичних матеріалів, нафти та продуктів її перегонки – до Кіпру, Угорщини, Болгарії; руди, шлаків та золи – до Чеської Республіки, Польщі, Австрії, одягу – до Німеччини, Франції, Сполученого Королівства; деревини та виробів з деревини – до Угорщини, Польщі, Італії; виробів з чорного металу – до Іспанії, Італії та Німеччини.

Основу товарного імпорту з країн ЄС склали механічне обладнання, наземні транспортні засоби, крім залізничних, електричні машини, енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки, полімерні матеріали, пластмаси. Найбільші імпортні надходження механічного обладнання здійснювались з Німеччини, Італії, Чеської Республіки; наземних транспортних засобів, крім залізничних – з Німеччини, Польщі, Сполученого Королівства; електричних машин – з Німеччини, Угорщини, Польщі; енергетичних матеріалів, нафти та продуктів її перегонки – з Румунії, Литви, Польщі, полімерних матеріалів, пластмас – з Німеччини, Польщі, Італії.

Перейдемо до розгляду зовнішньої торгівлі послугами України з країнами – членами ЄС у 2006 – 2008 рр. Протягом цього періоду зовнішня торгівля послугами стрімко розвивалася .

За цей період експорт послуг з України до країн – членів ЄС збільшився на 1831 млн дол., тобто у 1,8 рази, і досяг значення у 2008 році 4049,5 млн дол. Імпорт послуг в Україну з країн – членів ЄС збільшився на 1906,3 млн дол. (у 1,9 рази) і становив у 2008 році 3817,6 млн дол. Сальдо зовнішньої торгівлі послугами України з країнами – членами ЄС за цей період було позитивним і у 2008 році досягло 231,9 млн дол.

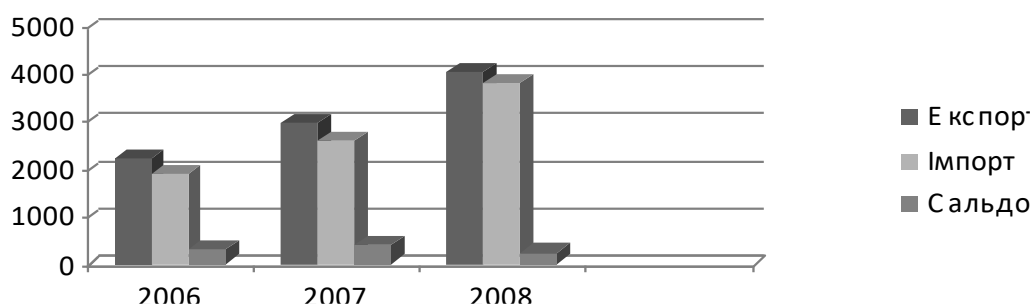

Рис. 4.6. Динаміка торгівлі послугами України з країнами – членами ЄС, млн дол. США

За даними Державного комітету статистики України серед країн світу саме країни – члени ЄС займають найбільшу частку в загальному обсязі торгівлі послугами.

Таблиця 4.3.

Частка країн ЄС в загальному обсязі торгівлі послугами України

	Експорт			Імпорт		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Всього по країнам ЄС, млн дол.	2218,5	2979,7	4049,5	1911,3	2596,5	3817,6
Всього по країнам світу, млн дол.	7505,5	8989,2	11694,2	3812,4	4878,3	6646,8
Частка країн	29,6	33,1	34,6	50,1	53,2	57,4

ЄС,%						
------	--	--	--	--	--	--

Отже, з 2006 року по 2008 рік частка експорту послуг України до країн – членів ЄС в загальному обсязі експорту збільшилася з 29,6 % до 34,6% (на 5%), а частка ж імпорту послуг України до країн ЄС в загальному обсязі імпорту – з 50,1 до 57,4 (на 7,3%). Отже, частка імпорту послуг України до країн – членів ЄС збільшується більшими темпами за експорт.

Розглянемо головних партнерів України у торгівлі послугами до країн ЄС.

Таблиця 4.4

Головні партнери України серед країн ЄС у торгівлі послугами

	Експорт, млн дол.			Частка,%			Імпорт, млн дол.			Частка,%		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Всього по країнам ЄС	2218,5	2979,7	4049,5	-	-	-	1911,3	2596,5	3817,6	-	-	-
Сполучене Королівство	390	546,8	690,2	17,6	18,3	17,0	541,9	610,5	859,3	28,3	23,5	22,5
Кіпр	322,6	406,9	632,8	14,5	13,6	15,6	279,1	389,8	660,4	14,6	15,0	17,3
Німеччина	254	380,9	544,8	11,4	12,8	13,4	242,6	339,4	505,7	12,7	13,0	13,2
Бельгія	171,2	203,5	237,7	7,7	6,8	5,9	35,7	55,3	78,9	1,9	2,1	2,1
Австрія	126,5	183,9	261,3	5,7	6,2	6,4	213,3	163,6	330,7	11,2	6,3	8,7
Інші країни ЄС	954,2	1257,7	1682,7	43,1	42,3	41,7	598,7	1037,9	1382,6	31,3	40,1	36,2

За даними Державного комітету статистики України протягом останніх трьох років перше місце в експорті займає Сполучене Королівство, не зважаючи на те, що частка в загальному обсязі експорту послуг України до країн – членів ЄС зменшилася з 17,6% до 17,0% (на 0,6%). В імпорті частка Сполученого королівства значно зменшилася впродовж 2006-2008 рр. – на 5,8%, також зменшилася частка Австрії в загальному обсязі імпорту послуг України до країн ЄС – на 2,5% та частка Бельгії в загальному обсязі експорту послуг – на 1,8%. Стосовно інших головних партнерів України серед країн ЄС у торгівлі послугами спостерігається зріст: у експорті послуг частка Кіпру з 2006 по 2008 рр. збільшилась на 1,1%, Німеччини – на 2%, Австрії – на 0,7%; у імпорті послуг частка Кіпру збільшилася на 2,7%, Німеччини – на 0,5%, Бельгії – на 0,2%.

Серед інших країн ЄС в імпорті послуг важливу роль відіграють Франція (7,3%), Польща (6,0%), Швеція (3,9%) і Нідерланди (3,6%).

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі українського експорту до країн ЄС займали транспортні, різні ділові, професійні та технічні послуги, в імпорті – транспортні, різні ділові, професійні та технічні, фінансові, роялті, будівельні, комп'ютерні послуги.

Що стосується прямих іноземних інвестицій, що надійшли до України з країн – членів ЄС протягом останніх трьох років, то їх обсяг стабільно зростає, незважаючи навіть на світову фінансову кризу. Однак сьогодні існує ризик різкого сповільнення темпів припливу іноземного капіталу через світову фінансову кризу. Оголошення про високі втрати найбільшими світовими інституціями погіршило загальні очікування інвесторів і негативно вплинуло на ліквідність. Відповідно, почався відлив інвесторів з країн, які перебувають у процесі становлення і які мають погану економічну ситуацію в країні, що стосується і України.

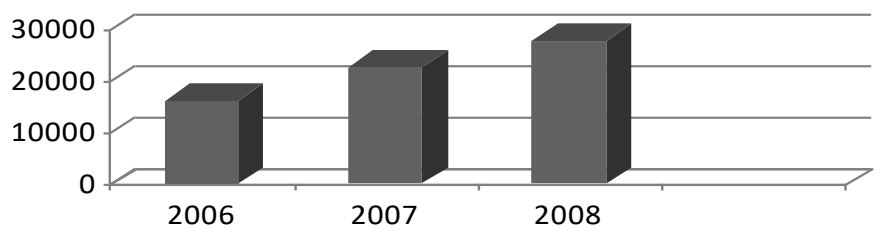

Рис. 4.4. Динаміка надходжень ПІІ до України з країн – членів ЄС, млн дол.

Прямі іноземні інвестиції з країн ЄС дуже активно надходять до України, кожного року їх обсяг збільшується приблизно у 1,3 рази. Обсяг надходження прямих іноземних інвестицій збільшився впродовж 2006-2008 рр. на 11939,2 млн дол. (в 1,7 разів) і на 01.01.2009 мав значення 28175,4 млн дол. США.

За даними Державного комітету статистики України серед країн світу саме країни – члени ЄС займають найбільшу частку в загальному обсязі надходжень ПІІ до України. Якщо у 2006 році частка надходжень ПІІ до України з країн ЄС у загальному обсязі надходжень ПІІ становила 75,1%, то у на 01.01.2009 вона зменшилася до 60,2% (на 14,9%).

Таблиця 4.5

Частка країн ЄС в загальному обсязі надходжень ПІІ до України

	Обсяг прямих інвестицій		
	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009
Всього по країнах ЄС, млн дол.	16236,2	22912,4	28175,4
Всього по країнах світу, млн дол.	21607,3	29489,4	46801,4
Частка країн ЄС,%	75,1	77,7	60,2

Що ж стосується країн найбільших інвесторів, то до них можна віднести Кіпр, Німеччину, Нідерланди, Австрію та Сполучене Королівство.

Таблиця 4.6

Найбільші країни – інвестори України серед країн ЄС

	Обсяг прямих іноземних інвестицій, млн дол.			Частка, %		
	2006	2007	2008	2006	2007	2008
Всього по країнах ЄС	16236,2	22912,4	28175,4	-	-	-
Кіпр	3187,5	5946,4	7682,9	19,6	25,9	27,3
Німеччина	5578,1	5918,3	6393,8	34,3	25,8	22,7
Нідерланди	1533,8	2508,8	3180,8	9,4	10,9	11,3
Австрія	1633,8	2067,4	2445,6	10,0	9,0	8,7
Сполучене Королівство	1563,4	1975,5	2273,5	9,6	8,6	8,1
Інші країни ЄС	2739,6	4496	6198,8	17,1	19,8	21,9

За даними Державного комітету статистики України впродовж 2006 – 2008 рр. тільки частка Кіпру та Нідерландів за обсягами надходжень ПІІ до України зросли на 7,7% і 1,9% відповідно. Частки інших країн значно зменшилися: Німеччини – на 11,6%, Сполученого Королівства – на 1,5%, Австрії – на 1,3%.

Таблиця 4.7

Найбільш інвестиційно – привабливі види економічної діяльності в Україні для 5 головних партнерів - країн ЄС

Країна	Види економічної діяльності:
Кіпр	операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам, фінансова діяльність, інжиніринг та надання послуг підприємцям, оптова торгівля і

	посередництво в оптовій торгівлі, металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів
Німеччина	металургія та оброблення металу, хімічна та нафтохімічна промисловість, харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів, виробництво інших неметалевих виробів, машинобудування, оптова торгівля і посередництво в оптовій торгівлі
Нідерланди	Харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів, оптова торгівля і посередництво у торгівлі, будівництво, хімічна та нафтохімічна промисловість.
Австрія	Фінансова діяльність, переробна промисловість, оптова торгівля і посередництво у торгівлі, операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку
Сполучене Королівство	Оптова торгівля і посередництво, здавання під найм та послуги юридичним особам, фінансова діяльність, транспорт та зв'язок, будівництво, машинобудування, харчова промисловість та перероблення сільськогосподарської продукції, металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів

Прямі іноземні інвестиції надходять не тільки в Україну з країн ЄС, а і в країни ЄС з України. Проте обсяг ПІІ, що надходять до країн ЄС з України значно менший за обсяг надходжень ПІІ до України з країн ЄС.

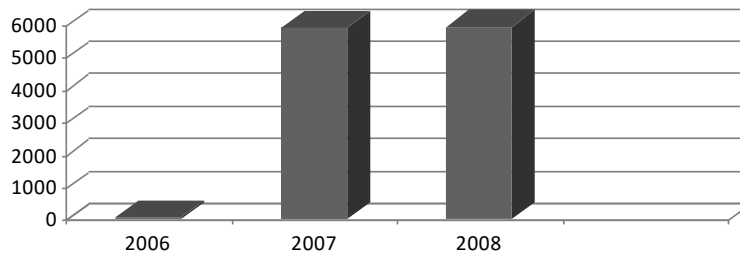

Рис. 4.5. Динаміка надходжень ПІІ до країн – членів ЄС з України з 2006 по 2008 рік, млн дол. США

За даними Державного комітету статистики України протягом 2006-2008 рр. обсяги надходжень прямих іноземних інвестицій з України до країн ЄС значно збільшились (на 5874,7 млн дол. США). ПІІ України значно зросли у 2007 році (у 79,8 разів), а у 2008 році склали 5449,0 млн дол. США.

Не зважаючи на досить мізерні обсяги надходжень ПІІ до країн ЄС з України, треба зазначити, що Україна більшість інвестицій вкладає саме в країни – члени ЄС. Якщо у 2006 році Україна інвестувала лише 30,5%, то у 2008 році частка збільшилася до 96%.

Таблиця 4.8

Частка країн ЄС в загальному обсязі коштів, що інвестує Україна до країн світу

	Обсяг прямих іноземних інвестицій на		
	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009
Всього до країн ЄС, млн дол.	74,3	5926,5	5949,0
Всього по країнах світу, млн дол.	243,3	6196,1	6198,6
Частка країн ЄС, %	30,5	95,6	96,0

За даними Державного комітету статистики України у 2006 році найбільшу частку коштів Україна інвестувала до Польщі (32,6%), а у 2007 і

2008 рр. – до Кіпру (98,3% та 64,3%). За 2006-2008 рр. частка Кіпру в загальному обсязі надходжень ПІІ з України до Кіпру збільшилася на 50,6%, до Латвії – на 0,2%, до інших країн частка надходжень ПІІ з України значно зменшилася, зокрема до Польщі – на 31,6%, до Іспанії – на 18,3%, до Сполученого Королівства – на 18,5%.

Українські інвестиції до Кіпру здійснювалися у зв'язку з операціями з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям, фінансовою діяльністю, до Польщі – торгівлею, ремонтом автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, Латвії – фінансовою діяльністю, Іспанії – діяльністю транспорту, Сполученого Королівства – з установ фінансової діяльності.

За темпами приросту зі всіх видів зовнішньоекономічної діяльності можна виділити таких головних партнерів, як Італія, Люксембург, Об'єднане Королівство, Кіпр та Ірландія (див. табл. 2.9).

Таблиця 4.9

Головні партнери України за темпом приросту зовнішньоекономічних відносин

Країна	Темпи приросту, млн дол.											
	Зовнішня торгівля товарами				Зовнішня торгівля послугами				Інвестиції в Україну			
	Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт					
	07/06	08/07	07/06	08/07	07/06	08/07	07/06	08/07	2006	2007	2008	
Італія	6,9	8,8	22,1	35,2	18,7	49,5	96,1	- 0,4	132,9	150,4	914,3	
Об'єднане Королівство	- 16,3	97,2	42,8	55,2	40,2	26,2	12,7	40,7	156,3,4	197,5,5	227,3,5	
Люксембург	- 96,5	426,6	- 24,5	8,0	77,8	443,7	1103,3,3	- 96,1	93,4	210,7	214,6	

Кіпр	- 30,7	158, 7	67,8	245, 0	26, 1	55,5	39,7	- 84,5	318 7,5	584 6,4	768 2,9
Ірландія	59,3	110, 2	73,0	43,7	27, 9	466, 7	95,2	95,1	72,2	117, 1	133, 6

З таблиці 2.9. видно, як змінювався приріст зовнішньоекономічних відносин України та 5 країн ЄС. Відносини України з Італією розвиваються стрімко, якщо експорт і імпорт товарів збільшуються, то імпорт послуг протягом 2006-2008 рр. значно зменшився, але натомість зросли інвестиції з цієї країни. Стосовно Об'єднаного Королівства, то відносини у всіх видах зовнішньоекономічної діяльності об'єми тільки зростали, однак можна відмітити наскільки зріс обсяг експорту за цей час (на 113,5 млн дол.). Також значно виріс експорт товарів у відносинах нашої країни з Люксембургом і Кіпром. Натомість, імпорт послуг значно скорочується за цей час у відносинах з Люксембургом. Значно зросли інвестиції з Кіпру, що пов'язано з тим, що Кіпр – це офшорна зона. Експорт і імпорт товарів між Україною і Ірландією впродовж 2006 – 2008 рр. зростає, натомість імпорт як товарів, так і послуг зменшується.

Проведемо горизонтальний аналіз, щоб дослідити тенденцію розвитку зовнішньої торгівлі товарами, послугами, обсяги ПІІ з України і в Україну.

З рис. 2.6. видно, що розвиток імпорту товарів і ПІІ в Україну щорічно стрімко зростає, експорт товарів, імпорт та експорт послуг розвивається помірними кроками. Цікаво дослідити тенденцію росту ПІІ з України, яка швидко зросла за період 2006 – 2007 рр., а у 2007 – 2008 рр. залишилася майже не змінною.

Горизонтальний аналіз зовнішньоторговельних відносин України з країнами - членами ЄС

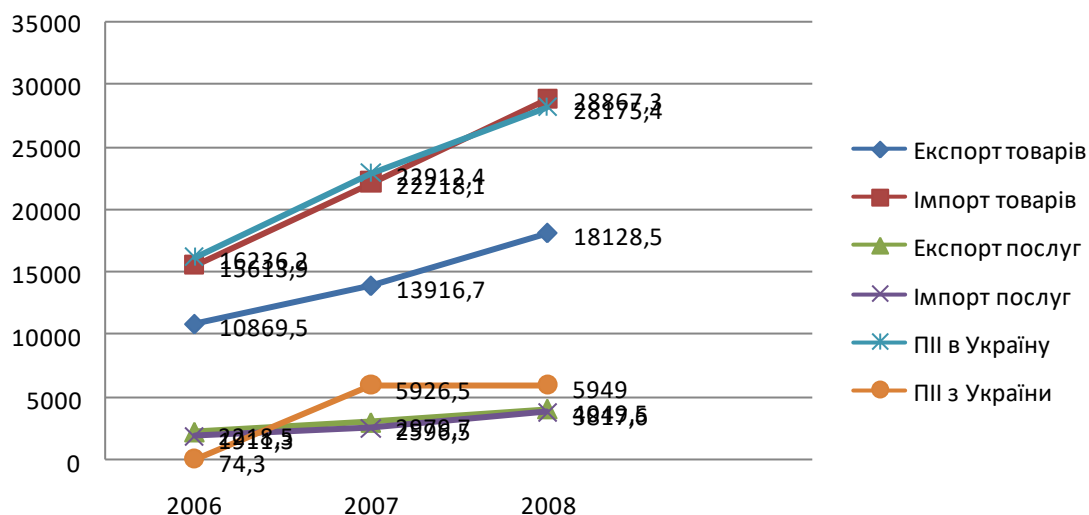

Рис. 4.6. Горизонтальний аналіз зовнішньоторговельних відносин України з країнами членами – ЄС

Аналіз економічного співробітництва України з ЄС виявляє позитивний, однак, інституційно недосконалий та економічно небезпечний характер цього процесу. ЄС після розширення перетворився в головний експортний ринок України – його частка в структурі вітчизняного експорту становить 26,8%, водночас частка України в зовнішній торгівлі ЄС є незначною – приблизно 0,5%.

4.5. Динаміка торговельно-економічних відносин України та Росії

Частка Росії у зовнішній торгівлі України залишається високою, проте упродовж останніх десяти років спостерігається стала тенденція до зниження, пов'язана з географічною диверсифікацією українського експорту та зменшенням залежності української економіки

Цього року маємо чергову річницю українсько-російських взаємин: десятиріччя підписання Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією (Великого договору). Логічним продовженням підписаного 1997 р. Великого договору стала Програма економічного співробітництва між Російською Федерацією та

Україною на 1998-2007 роки, затверджена у лютому 1998 р. Оскільки термін цієї Програми завершується (у червні 2007 р. ухвалено нову програму співпраці на 2008-2010 роки, проте вона радше продовжує дію старої програми, ніж є новим документом), а торговельно-економічні стосунки двох країн за останні десять років зазнали величезних змін, нині якраз час оцінити результати виконання Програми, а також перспективи подальшої співпраці. Динаміка торговельно-економічних відносин України та Росії у 1998-2007 рр [154].

Єдиною кількісно зафіксованою чіткою ціллю програми було збільшення товарообороту між двома країнами не менш як у 2,5 рази. Згідно з нашим прогнозом, 2007 р. товарооборот по відношенню до 1998 р. зросте у 2,85 разу. При цьому показник 1998 р. було перевищено лише 2003 р. (див. табл. 2.10). Важливо зауважити, що зростання показника забезпечено переважно українським експортом до РФ, який вже збільшився вчетверо.

Таблиця 4.10

Кумулятивне зростання зовнішньої торгівлі між Україною та РФ

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Товарообіг	0,80	0,94	0,95	0,95	1,30	1,78	2,04	2,25	2,85
Експорт із України до РФ	0,82	1,21	1,27	1,10	1,48	2,03	2,58	2,98	4,32
Імпорт з РФ до України	0,79	0,82	0,82	0,89	1,22	1,67	1,82	1,95	2,24

Упродовж останніх десяти років у взаємній торгівлі між Росією та Україною вирізняються три етапи. Перший етап (1998-1999 рр.) пов'язаний із кризовою ситуацією, викликаною серпневими подіями 1998 р., що призвела до стрімкого здорожчання імпорту та стимулювання експортних операцій у обох країнах. Через сильну девальвацію національних валют

доларові обсяги товарообороту стрімко скорочувалися: на 14% 1998 р. та на 19% 1999 р.

Другий етап (2000-2002 рр.) пов'язаний із відновлювальними процесами у економіках двох країн. Темпи економічного зростання і в Росії, і в Україні закріпилися на додатних значеннях, але економічне зростання характеризувалося передусім активним імпортозаміщенням, у зв'язку з чим динаміка товарообігу між двома країнами була млявою, і, зазвичай, темпи його зростання були нижчими за темпи зростання економік двох країн.

Останній, третій етап (2003-2007 рр.) знаменує активне зростання товарообороту, зумовлене неспроможністю національних економік забезпечити швидке зростання внутрішнього попиту власними ресурсами, а також пошуком виробниками нових ринків збуту. При цьому динаміка українського експорту до Росії суттєво перевищувала динаміку російського імпорту з України, навіть незважаючи на підвищення вартості критичного імпорту (передусім газ і нафта) для України упродовж 2006-2007 рр., а також на російські обмеження на імпорт низки товарів (передусім на м'ясу та молочну продукцію на початку 2006р.).

Частка Росії у зовнішній торгівлі України залишається високою, проте упродовж останніх десяти років спостерігається стала тенденція до зниження, пов'язана з географічною диверсифікацією українського експорту та зменшенням залежності української економіки від російського імпорту. Якщо 1998 р. питома вага товарообороту з Росією у сукупному товарообороті України становила майже 37%, то 2006 р. цей показник уже був нижчим за 29%. Найбільш суттєво зменшилася роль Росії у товарному імпорті України: з 45,8% 1998 р. до 30,6% 2006 р.

Перед аналізом підсумків виконання Програми економічного співробітництва на 1998-2007 р. варто зазначити, що Програма має дуже рамковий характер, що обмежує можливості порівняння поставлених у ній завдань із досягненими результатами. Тим не менш, у Програмі міститься низка чітко визначених напрямів співпраці. По-перше, це зближення нормативно-правової бази у сферах регулювання зовнішньоекономічної

діяльності та податкової системи. За цим напрямком можна констатувати доволі суттєві досягнення. Проте ці успіхи наявні не так у рамках інтеграційних процесів між двома країнами, як у рамках самостійного розвитку їхньої законодавчої та нормативно-правової бази. При цьому до більш або менш повної гармонізації норм двом країнам ще далеко. Зокрема, угоду про вільну торгівлю (підписану 1994 р.) було де-факто поховано великою кількістю вилучень і обмежень; Єдиний економічний простір (ЄЕП) за участі України так і залишився у статусі нереалізованої та не до кінця осмисленої ідеї.

Другим важливим напрямком Програми є зближення національних тарифів на перевезення вантажів. Ця ціль набагато цікавіша Росії, ніж Україні, зважаючи на дуже високу залежність російських підприємств від транзиту експортоорієнтованої продукції через Україну (причому питання виходить далеко за межі транзиту енергоносіїв магістральними трубопроводами). Наразі зберігається дискримінація російського бізнесу транспортними та перевалочними підприємствами України, які часто встановлюють вищий тариф для іноземців, ніж для національних компаній. Тому досягнення цієї цілі так і не відбулося. Третім напрямком (що є частиною першого, але заслуговує на окремий розгляд через його вкрай високу важливість) є гармонізація принципів стягнення непрямих податків під час здійснення експортно-імпортних операцій у взаємній торгівлі.

Головним “яблуком розбрату” в цьому напрямку стало питання порядку стягнення податку на додану вартість (ПДВ) на енергоресурси. Від 1 липня 2001 р. Росія перейшла з усіма країнами СНД на принцип стягнення ПДВ у країні призначення. Водночас для енергоресурсів було зроблено виняток (який не розповсюджувався на країни-члени Євразійської економічної спільноти). Таким чином, цей критичний для України імпорт підлягав стягненню податку на додану вартість у Росії, а Україна була вимушена компенсувати це нульовою ставкою ПДВ. Від 1 січня 2005 р. Росія скасувала стягнення ПДВ на нафту за принципом країни походження, знявши це питання. При цьому варто зауважити, що саме зміна порядку

оподаткування російської нафти (Україна відразу запровадила імпорتنний ПДВ, а російські компанії втратили можливість відшкодування експортного ПДВ) стала відправною точкою стрімкого зменшення виробництва нафтопродуктів в Україні.

Четвертим ключовим напрямком співпраці за Програмою є розвиток коопераційного співробітництва в інноваційній сфері. Під інноваційною сферою автори Програми розуміли передусім ракетно-космічну промисловість, літако- та суднобудівництво, машинобудування, біотехнології та атомну енергетику. Враховуючи широкий спектр визначених галузей, досягнення за цим напрямком неоднозначні. Наприклад, у ракетно-космічній промисловості підприємства двох країн змогли здійснити низку успішних проектів, серед яких передусім варто виділити проект «Морський старт». Водночас у літакобудуванні спільний проект із організації виробництва військово-транспортного літака «Ан-70» завершився нічим: Росія втратила інтерес до нього, і Україна змушена просувати його власними силами.

Як свідчить практика російсько-українських відносин, їхнє програмування в умовах наявності численних проблем неможливе. Такі критично важливі питання, як газові домовленості та зміни у режимі торгівлі, де-факто вирішуються позапланово. Нині виникає потреба у якісно новому підході до планування розвитку взаємних торговельно-економічних зв'язків. Через те, що у багатьох галузях Росії та України (у т. ч. у так званих стратегічних) роль приватного капіталу висока, програмні документи з торговельно-економічних відносин мають стосуватися не так питань кооперації, як забезпечення рамкових умов для взаємного визначення пріоритетів торговельно-економічної співпраці за максимальної участі бізнесу [33].

За умов обмеженої співпраці на рівні урядів і, що більше, президентів, дві країни потребують доповнення традиційних міждержавних механізмів співпраці новими інструментами. Ми вважаємо, що ключовим вектором трансформації економічних відносин двох країн має бути посилення ролі

транснаціональної співпраці, що передбачає розширення кола груп інтересів, які беруть участь у взаєминах між двома країнами. Транснаціональні відносини проявляються у взаємодії на рівні інституцій, що не є органами державної влади національного рівня. Такі зв'язки між Україною та Росією вже високорозвинені, проте використання їхнього значного потенціалу обмежено концентрацією економічних стосунків між двома країнами на міждержавному рівні. Важливою лінією транснаціональної співпраці могло би стати прикордонне співробітництво. Вже нині на кордоні двох країн створено два так звані єврорегіони («Слобожанщина» – Харківська та Белгородська області, «Ярославна» – Сумська та Курська області), розглядаються можливості створення нових. Така співпраця між прикордонними регіонами могла б активно просуватися за багатьма напрямками, які не дістають достатньої уваги на державному рівні (наприклад, проблеми екології, актуальність яких посилилася у контексті нещодавньої катастрофи у Керченській протоці).

Тому важливо забезпечити механізми співпраці на рівні підприємств, бізнес-асоціацій, регіонів, неурядових організацій, професійних спільнот. Така модель співпраці дасть змогу посилити потенціал двосторонніх відносин і зробити черговий етап економічного співробітництва між двома країнами набагато продуктивнішим за попередні. Ба більше, вона забезпечуватиме децентралізацію економічних рішень, яка зазвичай означає їхню вищу ефективність і усунування бар'єрів для розвитку.

Таким чином Росія має важливе значення для економічного розвитку України. По-перше, ця країна являє собою потенційно широкий ринок збуту українських товарів; по-друге, вона є постачальником важливих для української економіки товарів, в першу чергу, енергоносіїв; по- третє, з Росією налагоджені кооперативні зв'язки у виробництві продукції високотехнологічних галузей, в тому числі в аерокосмічній. Розвитку економіки України і Росії має сприяти створення міждержавних і транснаціональних фінансово-промислових груп і об'єднань, які концентрували б фінансові, матеріально-технічні та інтелектуальні ресурси

зادля виробництва і реалізації конкурентоспроможної на світових ринках продукції.

РОЗДІЛ 5

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ГЕОЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ

5.1. Стратегічна інтеграція України в контексті геоекономічного вибору між заходом і сходом

Геополітичні пріоритети економічної інтеграції нині є вирішальним чинником при визначенні стратегії структурної перебудови економіки нашої країни. У зв'язку з втратою колишніх і невизначеністю нових орієнтирів у внутрішній і зовнішній політиці, а також очевидною беспорядністю в подоланні внутрішньої економічної структурної кризи загострюється актуальність визначення базових національних інтересів у зовнішньоекономічній сфері .

Зробити це без визначення геополітичних пріоритетів регіональної економічної інтеграції – означає багато разів збільшити труднощі трансформації своєї економіки.

Минулі з моменту отримання незалежності роки не були легкими для нашого народу. Процес позбавлення від ейфорії та ілюзій «легкого життя», пов'язаних з розпадом СРСР, можна вважати майже завершеним. Про те, що унаслідок реформ, які проводяться, в Україні запанувала примітивна спрямованість мір по реформуванню економіки, говорять досить багато. Проте далеко не всі спроби подолати цю тупикову ситуацію можна визнати дійсно перспективними з погляду національних інтересів.

Наприклад, заклики до інтеграції країн СНД лише в частині повернення до коопераційних постачань середньоазіатської бавовни і шкіри

українським підприємствам реально обумовлюють певний крен у бік пріоритету «легких» галузей і виробництв. Проте, безперечно, ці галузі не вичерпують всіх можливостей виходу України на сучасний світовий ринок. Насамперед імідж високорозвинутої країни може бути забезпечений високоефективним виробництвом і виходом на світові ринки з високотехнологічними телекомунікаційними системами, з сучасними засобами зв'язку, автоматизованими системами, продукцією автомобілебудування, авіабудування, з космічними технологіями.

В даний час із-за стихійного, некерованого розриву колишніх коопераційних зв'язків колись єдиного господарського комплексу і відсутності конструктивного поступового структурного перетворення економіки країни у виробничій сфері України склалася дуже складна і суперечлива ситуація.

Свого часу на території України були створені наукоємні, могутні виробництва і галузі, ефективне використання яких може забезпечити нашій країні гідне місце в світовому розподілі праці. Наявність такого науково-технічного і виробничого потенціалу обумовлює природну орієнтацію підприємств ряду галузей і виробництв України на традиційні технологічні схеми співпраці з підприємствами, що опинилися переважно в Росії. Розпад економічної гіперсистеми із явно вираженою гіпертрофованою орієнтацією на потреби ВПК, що неминуче викликає омертвляння значної маси матеріальних, енергетичних, фінансових і людських ресурсів, зумовив необхідність корінного економічного реформування і пошуку нової парадигми взаємин з суб'єктами колишнього Союзу [33].

Актуалізація підвищеної уваги до пожвавлення міжгалузевих і виробничих зв'язків України із Росією та іншими державами СНД значною мірою викликана усвідомленням неможливості швидкої інтеграції із європейським і світовим господарством і відсутністю реальних можливостей виходу і закріплення на європейських і світових ринках. Проте всі спроби вирішити дану проблему шляхом створення союзів і об'єднань на колишніх

економічних передумовах в рамках СНД, всупереч надіям і очікуванням, поки залишаються безрезультатними.

Більш того, оцінка діяльності створених союзів і об'єднань дозволяє визнати: до цих пір інтеграція держав СНД, на жаль, виступає як політична самоціль, а не засіб дозволу життєво важливих проблем, що стоять перед ними. Стало фактом, що велика частина підписаних у рамках СНД угод надто неефективна.

Зусилля певних кіл в Україні, Росії, Білорусії, державах Середньої Азії і Кавказького регіону по поживленню розрізнених сегментів колишньої системи кооперації були зведені нанівець через відсутність скоординованої і узгодженої взаємодії, а інколи – із-за небажання частини політичної і економічної еліти дотримуватися хоча би якої-небудь спільної стратегії. Ця невдача зробила ще очевиднішою безперспективність спроб реанімувати господарські системи радянського зразка.

До того ж, збереження традиційних схем виробничої кооперації без корінного оновлення асортименту продукції, що випускається, чревата консервацією технологічної відсталості і веде до розширення кола товарів, приречених бути неконкурентоспроможними на світовому ринку.

Великі надії у форсуванні торговельно-економічних стосунків свого часу зв'язували з підписанням Митного союзу. Проте відсутність механізмів реалізації принципових положень в частині бюджетних питань, розподіли митних доходів і у сфері платіжно-розрахункових стосунків привело до того, що договір про створення Митного союзу перетворився на формальну угоду.

Відсутність перевірених та надійних економічних механізмів, які покликані наповнити конкретним змістом діяльність союзів та об'єднань, недовіра до партнера, неприйняття вироблених світовою спільнотою цивілізованих компромісних підходів для усунення протиріч стали основними причинами невдалих спроб створення інтеграційних об'єднань на пострадянському просторі.

Найважливішою і важковизначуваною причиною українського настороженого ставлення колишніх суб'єктів СРСР до входження в нові

утворення на території СНД стало небажання делегувати деякі функції суверенної держави у валютно-фінансовий та деяких інших сферах економіки. Зрозуміло, з подібними проблемами стикаються всі країни світу, що входять в ті або інші союзи, – така неминуча плата за вигоди інтеграції. Тому формальному об'єднанню передують тривалий період узгодження всіх спірних питань і клопіткої роботи над створенням спільної економічної інфраструктури. Високорозвинені європейські країни прийшли до створення інтегрованої в єдиний господарський комплекс виробничої системи після багаторічної співпраці з гармонізації національних законодавств і після ухвалення єдиної валютно-фінансової і платіжної політики в умовах стабільної і такої, що динамічно розвивається економіки.

Досвід цих країн свідчить про те, що найрезультативніша і конструктивніша гармонізація нормативної і законодавчої бази, позицій у валютно-фінансовій, грошовій і митній політиці відбувається на основі стійких двосторонніх торгово-економічних стосунків.

На жаль, такого внутрішнього і зовнішнього середовища у країнах – колишніх суб'єктів СРСР на сьогодні немає [52].

Оскільки ці країни приступили до творення незалежних держав значно пізніше основної маси країн з цивілізованою економікою, то для створення необхідних передумов інтеграції в європейське і світове господарство їм доводиться вирішувати аналогічні проблеми, але в значно більш стислі терміни.

Серед цих проблем, по-перше, переважання компраторського капіталу, який в своєму бізнесі керується перш за все своїми інтересами, а не державно-національними. По-друге, різномірний розвиток інституту власників і стосунків власності, відмінності в стані процесів перерозподілу власності, відсутність паритету і однакових умов участі в приватизаційних процесах резидентів і нерезидентів. По-третє, здійснення інтеграційного процесу ускладнюється відцентровими тенденціями, які почали виявлятися в різних регіонах пострадянського простору.

На фоні відсутності узгодженості стратегічних і поточних інтересів в різних сферах взаємодії, спроб штучно прискорити появу нових, не характерних для радянської економіки типів виробництв і господарських устроїв відбувався бурхливий відтік за рубіж національного і спочатку інвестованого іноземними фінансовими структурами капіталу.

У результаті інтеграційні економічні процеси в рамках СНД так і не стали інструментом подолання негативних наслідків державного розмежування і каталізатором систематизованих структурних реформ.

Останнім часом серед апологетів реанімації союзних форм об'єднання держав СНД стала вельми популярною пропаганда різноманітних моделей їх інтеграції. Найбільшого поширення набула модель так званої різношвидкісної і багаторівневої інтеграції, яку правильніше було б називати послідовним приєднанням країн до інтеграційного процесу.

Як об'єднувальний центр свого часу виступали Російсько-білоруський союз, Митний «союз чотири» – Росії, Білорусії, Казахстану і Киргизії.

Слід також відмітити, що створення інтеграційних союзів стихійно супроводжувалося вживанням непопулярних серед європейського і світового співтовариства заходів по так званому «захисту» вітчизняного виробника, а по суті, адміністративних обмежень всупереч принципам вільної торгівлі між країнами. Замість союзів з відкритою економікою на світ з'являвся симбіоз з класичним типом закритої економіки.

Зміст і характер процесів, що відбуваються в союзах в рамках СНД, характеризують сучасний етап їх співпраці як предінтеграційне зближення країн: гармонізація нормативно-законодавчої бази, становлення механізму взаєморозрахунків і взаємодії валютно-фінансових систем, пошук шляхів збереження транснаціональних транспортних і енергетичних систем.

Як видимий, існують цілком об'єктивні причини того, що підписані кілька років тому українсько-російські угоди про зону вільної торгівлі, а пізніше – про режим вільної торгівлі в повному обсязі не виконуються до цих пір.

Все це привело до того, що надії на швидку інтеграцію країн, що утворили союз, не виправдалися. Що формально не приєдналася до «союзу чотирьох» Україна за рядом економічних параметрів, наприклад, за об'ємом товарообігу і виробничої кооперації, з Росією пов'язана значно тіснішим за Білорусію, Казахстан і Киргизію.

Зважений аналіз сьогоденних реалій у сфері розвитку міжнародної взаємодії і становлення нових форм економічного співробітництва свідчить, що основним напрямом українсько-російської співпраці повинні стати прагматичні економічні інтереси обох країн.

Безумовно, сучасний стан українсько-російського економічного співробітництва не відповідає потенційним можливостям і потребам як України, так і Росії. До теперішнього часу в розвитку економічних зв'язків обох країн недостатньо використовуються ринкові механізми і зворотні самоорганізуючі зв'язки, особливо для розширення торгово-економічних зв'язків на рівні комерційних фірм та регіонів.

Поліпшення умов і активізація взаємодії на мікрорівні, де є достатньо широкі можливості комерційної діяльності, додасть стійкість позиціям України у взаєминах з Росією, особливо в частині виконання умов, передбачених угодою про вільну торгівлю між державами.

Ухвалення сприятливої нормативно-законодавчої бази для активізації торгово-економічних зв'язків на рівні підприємств і регіонів України і Росії сприятиме не тільки пожвавленню ділової активності в прикордонних областях, але і зміцненню позицій обох країн на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Надання українсько-російським торговельно-економічним стосункам стійкості і невідкладності кон'юнктурним тимчасовим інтересам окремих політичних груп або лідерів – необхідна передумова дозволу ще однієї стратегічної проблеми – надійного забезпечення потреб України в паливно-енергетичних ресурсах. Безперечно, в забезпеченні стійкості українсько-російських стосунків, і не тільки в цій сфері, однаковою мірою зацікавлені як Україна, так і Росія.

Серед невикористаних можливостей перекладу українсько-російських торговельно-економічних стосунків на вищий рівень необхідно відзначити пасивність України у використанні російського ринку для підтримки українського виробництва і забезпечення збуту продукції.

На українську продукцію і понині орієнтовані російські споживачі вугільних очисних комбайнів, трансформаторів, промислової трубопровідної арматури, електродвигунів, бурякозбиральних комбайнів, тракторних плугів, сівалок і так далі. Як видимий, в основному – це кінцева машинобудівна продукція, тому реальна підтримка її виробників і їх закріплення на російському ринку щонайкраще відповідали б курсу на поступову переорієнтацію українського експорту з сировинного змісту на наукоємну продукцію.

Слід зазначити, що Росія на відміну від України проводить достатньо активну наступальну політику і виявляє велику зацікавленість в придбанні ефективної частини акцій підприємств ПЕК, металургії, ВПК, транспортних мереж.

Фактично таким чином відбувається реалізація стратегії стосунків Росії з країнами СНД, яка прийнята нею і орієнтована, зокрема, на як можна більше утримування українських підприємств в традиційних схемах технологічної кооперації для підтримки російських підприємств. Певною мірою такий курс створює небезпека штучного продовження орієнтації відповідних українських виробництв або галузей на російський ринок, російську промислову політику і економічну інфраструктуру.

Необхідно враховувати, що подальше збереження традиційної виробничої кооперації і асортименту продукції, що випускається, загрожує консервацією технологічної відсталості і неконкурентоспроможності на міжнародних ринках, а жорстка орієнтація на інтеграцію з однією країною веде до автаркії.

Процес інтеграції української економіки в світову господарську систему і її взаємодію з російською економікою повинні спиратися на

різноманітні форми, відпрацьовані і використовувані світовим бізнесом [37].

Поки ж слід констатувати, що на напрям і зміст українсько-російської співпраці останнім часом посилюється вплив інтересів окремих політичних сил, які в більшості своїй мають кон'юнктурний характер.

Недивно, що, всупереч очікуванням, економічне співробітництво двох країн з часом не спрощується і на сьогодні залишається достатньо складним. Консервативний підхід до вибору організаційних форм і принципів економічного співробітництва, відсталість в застосуванні нових цивілізованих ринкових підходів зумовили той факт, що економічні позиції України в Росії та Росії в Україні за останній час не зміцнилися, хоча структура українського експорту виглядає привабливіше завдяки більшій питомій вазі продукції машинобудування.

Таким чином в основу національної політики в питання міжнародної економічної інтеграції мають бути закладені ретельно вивірені і зважені рішення, що забезпечують пріоритет національно-державних інтересів України, а головним критерієм і вимірником ефективності економічного блокування України з іншими державами повинне стати забезпечення при цьому сприятливих умов для проведення ефективних реформ в нашій країні.

5.2. Перспективні напрямки взаємодії в зовнішній торгівлі України з країнами СНД

Набуття незалежності України надало їй можливості стати рівноправним елементом світової економічної системи, активізувати зв'язки з іншими країнами світу без обмежень у виборі зовнішньоекономічного курсу. Але необхідність починати все з нуля, відсутність відпрацьованих механізмів регулювання зовнішньоекономічної діяльності, необхідного досвіду у визначенні пріоритетів розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, у захисті своїх інтересів на світовому та внутрішньому ринках, значне

загострення конкурентної боротьби та прагнення високорозвинених держав світу завоювати український ринок, погіршення економічної ситуації, що знайшло втілення в уповільненні темпів структурної перебудови економіки, зменшенні конкурентоспроможності національних товаровиробників, кризових явищах у грошовій, банківсько-кредитній та фондовій системах – всі ці та багато інших об'єктивних чинників призвели до різкого погіршення стану зовнішньоекономічних зв'язків України, підвищили залежність країни від інших держав, ускладнили умови здійснення зовнішньоторговельних операцій. Помилки в організації зовнішньоекономічної діяльності, відсутність послідовності в державних рішеннях щодо пріоритетних напрямків співробітництва з іншими країнами, несприятливість внутрішнього і зовнішнього середовища для розвитку зовнішньої торгівлі спричинили виникнення та загострення негативних тенденцій у розвитку зовнішньоторговельних зв'язків держави як з традиційними торговельними партнерами країн СНД, так і з КДЗ. Проведений аналіз дав змогу узагальнити та сформулювати основні засади формування зовнішньоторговельної стратегії України, яка повинна бути спрямована на ефективне співробітництво з країнами СНД. Для чого потрібно детальне вивчення перспективних напрямків взаємодії [39].

Основним торговельним партнером України, як в СНД, так і в Митному Союзі, є Росія, взаємодії з якою в цьому дослідженні було присвячено багато матеріалу. За результатами проведеного аналізу можливо виділити основні позитивні характеристики російського ринку для України: низький рівень транспортних витрат; велика місткість; невисокі вимоги до якості продукції, що дозволяє Україні експортувати в Росію значно більшу частку готової продукції і продукції високих технологій (18 і 28%), ніж в інші країни світу (9 і 10%); для третини продуктів України ринок Росії є визначальним; давні виробничі і торговельні зв'язки.

До негативних характеристик можна віднести більш державний, ніж ринковий його характер, що робить його надто залежним від політичної кон'юнктури. Однак, потенційно Україна має сприятливі умови для

збереження та розширення своїх позицій у багатьох імпортозалежних сегментах російської економіки. Загальновідома висока залежність РФ від імпорту продовольства, і покриття російських потреб у ньому, при створенні сприятливого торговельного режиму, могла б узяти на себе насамперед Україна. Росія імпортує з України прокат та іншу продукцію чорної металургії, хімічну продукцію, електротехнічне устаткування, прилади, деякі машини та комплектне устаткування, засоби транспорту тощо. Незважаючи на будівництво альтернативних транспортних об'єктів в обхід України, ще й досі є високою частка транзиту через її територію російських експортно-імпортних вантажів. В авіакосмічній, військово-технічній, алюмінієвій та деяких інших галузях зберігається виробнича кооперація між підприємствами обох країн. Таким чином, навіть за сучасної несприятливої для зміцнення взаємного співробітництва моделі відносин підтримується достатньо високий рівень зв'язків у різних сферах економіки обох держав.

При цьому слід виходити з того, що Росія – крупна європейська держава, що відіграє значну роль в економіці і політиці Європи і намагається інтегруватися в європейський економічний простір. Досить нагадати, що в кінці 1998 р. була ратифікована Угода про Партнерство та Співробітництво між РФ і ЄС, а в 1999 р. – Стратегія розвитку відносин РФ з ЄС. Із врахуванням цих обставин поглиблення зв'язків з Росією – одна з об'єктивних передумов реалізації європейської політики України. Одночасно слід мати на увазі, що наші держави ставлять при відносинах з ЄС різні цілі і використовують різні механізми. Так, перш за все необхідно підкреслити, що Росія не ставить питання про членство в ЄС, а претендує на статус самостійного центра інтеграції незалежних держав на пострадянському просторі [47].

Стратегія економічного партнерства України і Росії має ґрунтуватися на фундаменті спільних інтересів, а не залежностей. Росія є найбільш важливим партнером України, але таким же важливим партнером є для РФ Україна, причому в найпріоритетних галузях, від розвитку яких залежить рівень відносин Росії з ЄС та ефективність інтегрування у світову систему

господарства. Йдеться про взаємний розвиток ринків збуту; співробітництво в енергетичній сфері; транспортної мережі; спільних виробничих структур, коопераційних та технологічних зв'язків; фондових ринків та процесів взаємоінвестування; спільного ринку трудових ресурсів; регіонів, спільних зон господарської діяльності, контактних територій зі створенням зовнішнього поясу економічної підтримки українських інтересів у Росії і російських в Україні. Водночас ефективність реалізації спільних економічних проектів істотно залежить від рівня взаємодії з ЄС та іншими міжнародними структурами, формування раціональних економічних відносин у межах СНД.

При оцінці взаємин з цим партнером необхідно враховувати той факт, що нині й в перспективі Росія щодо України є й виступатиме надалі водночас як ринок покупця й ринок продавця. Справа в тому, що РФ має необхідні валютні резерви для закупівлі практично всіх аналогів українських товарів у інших країн, тому може диктувати (як ринок покупця) ціни та умови імпорту з України на свою користь. Водночас, оскільки Україна за період після розпаду СРСР не спромоглася забезпечити себе альтернативними джерелами одержання товарів критичного імпорту, РФ (як ринок продавця) має змогу встановлювати вигідні для себе параметри торговельних відносин з українськими споживачами. Однак, принципово помилково було б трактувати торговельно-економічні відносини України і Росії тільки в контексті залежності України від Росії. Ця залежність у певному відношенні взаємна. Для Росії Україна є не лише постачальником конче необхідних і важливих видів товарів (продовольство, чорні метали, спеціальні сталі, сіль, марганцева руда, феросплави, каоліни, різні види труб для російської нафтової і газової промисловості, газокompресорні станції, шахтне обладнання тощо), але й одним із головних ринків збуту товарів, насамперед тих, що складають основу російського експорту (газ, нафта, нафтопродукти, кольорові метали). По деяких з цих товарів експорт Росії від загального обсягу складає від 10 до 30%. Необхідно також враховувати і взаємну зацікавленість при реалізації продукції на ринках третіх країн.

Вихід з однотипною продукцією на ці ринки створює взаємну конкуренцію, а в умовах неплатоспроможності така політика веде до великих економічних втрат та може сприяти дезорганізації цих ринків [33].

Відомо, що світові ринки збуту товарів давно і досить жорстко поділені. Не припиняється, а більше того, посилюється конкуренція, яка часто переходить в так звані торговельні війни. Завоювання місця на цих ринках для нових країн чи корпорацій супроводжується досить складною та тривалою боротьбою. Тому не менш запекла боротьба ведеться за збереження вже існуючих ринків збуту. Отже, втрата не те що 10% (не говорячи вже про 30%), а навіть 1-2% традиційного ринку обертається величезними економічними втратами.

Не можна також ігнорувати взаємозалежність у виробничій кооперації десятків тисяч українських і російських підприємств, що працюють в рамках єдиних виробничих циклів; транспортування автомобільним, залізничним, трубопровідним шляхами через територію України російських товарів.

На наш погляд, враховуючи важливість і масштабність торговельно-економічних зв'язків між Україною і Росією, назріла необхідність прийняття взаємних, реальних рішень з лібералізації експортно-імпортних операцій між двома країнами. Це дасть суттєву економічну вигоду як Росії, так і Україні, бо диверсифікація джерел одержання товарів критичного імпорту, як це свідчить історія відносин з Туркменистаном, докорінно не може вирішити загальну проблему збалансованості зовнішньоекономічних зв'язків України. Деяке, до того ж ще не виважене з погляду всього економічного ефекту (можливі подальша втрата позицій на дуже місткому російському ринку, необхідність додаткових витрат для освоєння експортних "ніш" в інших країнах тощо), зменшення залежності від РФ буде лише замінене зростанням такої самої залежності від інших держав світу або ТНК. Перехід до такої диверсифікованої залежності є більш раціональною моделлю відносин зі світовим господарством порівняно з сучасною однопорядковою залежністю від РФ, але це не може бути кардинальним засобом розв'язання проблеми оптимізації таких відносин. Лише комплексна реструктуризація

національної економіки на основі її внутрішньої й зовнішньоекономічної збалансованості дасть змогу замінити модель залежності на модель взаємозалежності України та її зарубіжних партнерів, у тому числі й Росії.

Досвід інших країн світу (зокрема післявоєнних Японії та Італії або нових індустріальних держав) показує, що такий складний і багатогранний процес, як реструктуризація національної економіки, потребує в оптимальному варіанті не менш ніж 15-20 років. Перші ж наслідки навіть часткової реструктуризації зі значною іноземною допомогою, яку здійснили постсоціалістичні країни Центральної Європи (Чеська Республіка, Польща та Угорщина), проявились 10 років потому. Якби активна й успішна політика реструктуризації національної економіки України почалася тепер, очікувати її результатів можна було б також не раніше, як у другому десятиріччі

XXI ст. Стосовно українсько-російських економічних відносин це означає, що навіть за найсприятливіших умов взаємодії, але при збереженні сучасної концептуальної моделі зв'язків між двома державами перехід від принципу залежності до взаємозалежності чи незалежності України від Росії розтягнеться на середньострокову перспективу [42].

Необхідно розширити мережу спеціалізованих у галузевому або регіональному вимірі торговельних домів, асоціацій, консорціумів для здійснення експортно-імпортних операцій з російськими партнерами. Останнім часом підвищився інтерес до співробітництва з боку прикордонних областей РФ, що має викликати адекватну реакцію можливих українських партнерів. Досі недостатня увага приділяється збереженню тих позицій України на ринку транзитного обслуговування зовнішньої торгівлі РФ, де більш активно працюють (незважаючи на політичну конфронтацію з Росією) конкуренти з країн Прибалтики, а також Білорусі та Фінляндії. Гарантування стабільних умов обслуговування російського транзиту, преференційного режиму використання українських портів та інших прикордонних пунктів (які тепер завантажені не більш як на 40-50% потужності) сприятиме не лише одержанню додаткових прибутків та реанімації інтенсивної роботи цих

транспортних споруд, а й виходу на прийнятий рівень взаємозалежності, принаймні в цьому секторі відносин. Збереження добросусідських і партнерських відносин між Україною та Росією буде залишатися важливим чинником безпеки не лише для обох країн, але і для всієї Європи.

Важливим напрямком формування зовнішньоекономічних зв'язків країни є співробітництво з Білоруссю. Необхідність розбудови українсько-білоруських відносин на основі принципів добросусідства, взаємоповаги і партнерства обумовлюється наявністю спільних кордонів, а також історичними, економічними і культурними чинниками. Помітні можливості містяться у міжрегіональному транскордонному співробітництві, зокрема, в рамках регіону «Буг».

Основні види білоруського експорту – трактори, автомобілі, м'які меблі, велосипеди, холодильники, калійні солі – конкурентноспроможні не лише в країнах СНД, але й поза його межами і продовжують користуватися попитом на Україні. У сфері співробітництва між Україною та Білоруссю перспективним може стати об'єднання українських і білоруських виробників для випуску теле- і радіоапаратури, текстильних і трикотажних виробів, продукції харчової промисловості.

Відсутність власного виробництва змушує Білорусь імпортувати широкий асортимент товарів, значна частина яких (прокат та інша продукція металургійної промисловості, вироби хімічної, машинобудівної промисловості, АПК тощо) є стабільною складовою українського експорту. Незважаючи на конкуренцію з боку російських виробників, рівень поставок таких товарів у Білорусь можна було б суттєво збільшити. Але цей варіант посилення взаємного співробітництва може бути здійснений лише за умови реального використання режиму вільної торгівлі, угода про яку була підписана обома країнами ще 17 грудня 1992 р., але не реалізована в повному обсязі в перші три роки й фактично відкинута після підписання угоди між Білоруссю та РФ про Митний союз від 6 січня 1995 р [46].

Крім того, Президент Білорусі О. Лукашенко був одним з ініціаторів утворення ЄврАзЕС, що ще більше ускладнює умови для співробітництва з

його членами інших учасників Співдружності незалежних держав, у тому числі й України. Необхідно також враховувати такі негативні наслідки створення СДБР, як перехід до спільної валюти, поступове зближення білоруського господарського механізму з російським, уніфікацію режиму зовнішньоекономічної діяльності тощо. В результаті у відносинах з Білоруссю Україна зустрічається з усіма труднощами, наявними в її економічних зв'язках з Російською Федерацією.

Важливим напрямком зовнішньоекономічної політики України на сучасному етапі є країни Центральної Азії. Актуальність розбудови двостороннього та багатостороннього співробітництва України саме з цим регіоном полягає у тому, що перспективи функціонування економічної системи України у найближчій та середньостроковій перспективі значною мірою залежать від зовнішніх поставок енергоносіїв, які складають основу експортного потенціалу цього регіону. Значні перспективи розбудови ефективного двостороннього економічного співробітництва з цим регіоном відкриваються для України у зв'язку з отриманням нею у червні 1999 р. статусу спостерігача в ЦАЕС. Участь України в роботі Співтовариства сприятиме поглибленню економічного співробітництва та інтеграції з державами-учасницями ЦАЕС, дозволить оптимізувати міжрегіональні господарські зв'язки. Особливого значення при цьому набуває необхідність якнайшвидшого визначення напрямків диверсифікації структури двостороннього товарообігу з країнами регіону з урахуванням можливої спеціалізації національних економік та ліквідації нераціональних товаропотоків з метою збільшення обсягів поставок в Україну природного газу, нафти і нафтопродуктів, бавовни, кольорових металів, хромової руди тощо [20].

Дещо новий підхід до розвитку співробітництва між Казахстаном та Україною був визначений в ході візиту Президента Казахстану Н. Назарбаєва до Києва у вересні 1999 р., під час якого обговорювалися перспективи співробітництва між обома країнами в галузі нафтової індустрії, зокрема можливості участі України в освоєнні родовищ у Казахстані, за-

вантаження українських нафтопереробних заводів та участі партнера в їхній приватизації.

Обидві сторони вважають за доцільне розширити транзит вантажів через українську територію, інтенсивніше використовувати морські порти України, створити в Казахстані машинно-технологічну станцію з українським устаткуванням тощо. Опрацьовуються практичні аспекти розвитку виробничого кооперування між підприємствами обох країн. Україна разом із РФ використовує для запуску своїх ракет космодром «Байконур», хоча стосовно умов його експлуатації є серйозні розходження між трьома державами. Крім того Україна могла б взяти участь в імпортному забезпеченні широкомасштабних завдань з виконання Державної програми «Казахстан-2030», яка передбачає, крім створення могутнього нафтогазового та сировинного комплексів, суттєвий прогрес у розвитку обробної промисловості та АПК.

Останнім часом Україна через треті країни імпортувала казахстанську мідь, свинець, цинк тощо. Казахстан спробував обійтися без українських локомотивів, шахтового обладнання, тракторів, спирту, налагоджуючи власне виробництво цих видів промислової продукції. Результат виявився сумним: обидві країни втратили взаємні ринки збуту. Тому Уряди України і Казахстану останнім часом пішли іншим шляхом, а саме на перехідному до ринкової економіки етапі ці дві країни намагаються розв'язати проблему взаємного співробітництва. Для цього були підписані угоди про торговельно-економічне співробітництво та заохочення і взаємний захист інвестицій.

Із двома іншими членами ЦАЕС – Киргизстаном і Таджикистаном – Україна має обмежені за обсягом та мало диверсифіковані економічні зв'язки. У 2001 р. частки Киргизстану і Таджикистану становили відповідно лише 0,06% і 0,23% в зовнішньоторговельного обігу України з країнами СНД. Киргизстан, економіка якого дуже потерпіла на початку 90-х років від невдалих спроб реформування за моделлю МВФ, і в перспективі ні за місткістю національного ринку, ні за кількістю та асортиментом товарів для

експорту не може претендувати на вагоме місце в товарообігу Співдружності, в тому числі з Україною. Дещо інша ситуація у відносинах України з Таджикистаном. Показово, що експорт з України був у 26 разів більше імпорту з нього у 2001 р. Це пояснюється тим, що Таджикистан з його значними ресурсами дешевої електроенергії (6 великих ГЕС) вже понад два десятиріччя є учасником системи кооперації між виробниками алюмінію в межах колишнього СРСР. Тому основу експорту України до цієї держави становлять поставки з Миколаївського глиноземного комбінату, з якого в Таджикистані випускають напівфабрикати для російських виробників кінцевої продукції – алюмінію. Після остаточного закінчення громадянської війни в цій країні, можна сподіватися на зростання обсягів таких поставок і посилення ролі Таджикистану як одного з джерел надходження до України валютних коштів [25].

Щодо Киргизстану, то він традиційно виробляє велику кількість електроенергії, а Україна свого часу поставляла до цієї республіки енергетичне обладнання: потужні турбіни, генератори, різні електротехнічні вироби. Як вважає Президент Киргизстану, енергетика є одним з найважливіших напрямів розвитку та поглиблення взаємовигідного співробітництва між нашими країнами. В свою чергу, енергоукомплектування, продовольчі товари, продукція українських машинобудівних підприємств можуть знайти збут в Киргизстані.

З огляду на висновки цього дослідження співробітництво країни з державами-членами ГУУАМ є одним із пріоритетів зовнішньоекономічної політики України на сучасному етапі. Так, розвиток співробітництва України з Азербайджаном має забезпечити реалізацію наступних цілей: встановлення стабільних та взаємовигідних торговельно-економічних відносин між країнами, прискорення інтеграції України у загальнорегіональний економічний простір, ефективний захист власних національних інтересів, активізацію взаємодії країн в рамках субрегіональних об'єднань.

Основними напрямками торговельно-економічного співробітництва між країнами при цьому мають стати:

- розвиток виробничої кооперації;
- активізація роботи Спільної міжурядової українсько-азербайджанської комісії з питань економічного співробітництва;
- облаштування міжнародного транспортного коридору «Європа-Кавказ-Азія», активна участь України у розбудові транспортної інфраструктури;
- налагодження ринку постійного збуту української продукції машинобудування, металургійного комплексу в Азербайджані;
- забезпечення альтернативного джерела надходження енергоресурсів з Каспійського басейну в обмін на продукцію українських товаровиробників.

У перспективі можна прогнозувати посилення значення для України торгівлі з Азербайджаном. Йдеться не лише про можливе перетворення цієї країни на вагомий альтернативний постачальник енергоносіїв та хімічних продуктів. Зі зростанням валютних надходжень від експорту на світовий ринок динамічно зростатимуть її потреби в імпорті засобів виробництва та предметів споживання, особливо труб та інших видів прокату, нафтопереробного, енергетичного та хімічного устаткування, деяких видів машинобудівної продукції (зокрема продукції ВПК), зерна, цукру тощо. Поки що на цьому перспективному ринку досить слабо представлені конкуренти українських фірм, які за належної державної підтримки могли б уже тепер закріпитися на вагомих позиціях в імпорті країни [38].

Набагато скромніше можуть бути оцінені перспективи подальшого розвитку торговельних відносин України з Грузією. Крім негативного впливу внутрішньополітичної ситуації в цій країні (абхазький конфлікт, прояви сепаратизму тощо), ці перспективи обмежуються також повільними темпами її виходу з економічної кризи. До цього треба додати невисокий потенціал внутрішнього ринку Грузії та особливості специфічної структури її експорту. Разом з тим не можна не враховувати особливого значення цієї

держави як політичного партнера в межах СНД, ГУУАМ, організації Чорноморського економічного співробітництва.

Україна і Грузія вийшли на рівень стратегічного партнерства, що підтверджується рядом угод, які підписані Урядами двох країн. Були досягнуті домовленості про будівництво й відкриття залізнично-поромної переправи "Ілїчевськ-Поті-Батумі". Грузія зацікавлена у підготовці в Україні кадрів для свого морського флоту. Із заступником міністра транспорту Грузії в Києві велися переговори про будівництво трубопроводів через територію Грузії, щоб транспортувати в Україну нафту з Азербайджану та Каспію і газ із Туркменистану.

Україна виступила ініціатором тристоронньої угоди між Україною, Грузією та Азербайджаном про створення євразійського коридору. Створена єдина транспортна лінія з комбінованим обслуговуванням пасажирів та вантажопотоків, яка зв'язує Баку, Тбілісі, Поті або Батумі, Одесу й Київ. Ця лінія є транспортною ланкою, яка з'єднує Західну Європу та Азію, включаючи Китай. Для наземного сполучення використані наявні можливості залізничного та автомобільного транспорту, а між портовими містами курсують пороми з перевезень залізничних вагонів та автомобілів, а також ходять вантажно-пасажирські судна. Домовлено, що Україна сприятиме Грузії у відновленні й підтриманні її рухомого складу та залізниць.

Як нафтотранзитна держава, Грузія може відіграти важливу роль не лише у диверсифікації джерел постачання енергоносіїв в Україну, але й сприяти подальшому транспортуванню каспійської і тенгизької нафти Казахстану через територію України в Європу. Геополітичне положення Грузії може бути використане також для розв'язання газової проблеми України. Так, розглядається можливість транзиту іранського газу газопроводом через територію Вірменії, Грузії та нейтральні води Чорного моря. Сторони домовилися створити українсько-грузинську торговельно-промислову палату та торговельний дім. Грузія збирається налагодити постачання на Україну вин, мінеральних вод, продукцію легкої

промисловості. Україна, в свою чергу, зможе забезпечити Грузію цілим рядом конче необхідних товарів, зокрема, цукром, спиртом, транспортними засобами, новими технологіями.

Специфічне місце в зовнішньоекономічних відносинах України посідає наш найближчий сусід – Республіка Молдова. Побічним підтвердженням особливої ролі українсько-молдовських політичних та економічних відносин була ідея двосторонньої інтеграції двох країн. При невеликому обсязі внутрішнього ринку та обмеженні експортних ресурсів Молдові належить п'яте місце в зовнішньоторговельному обігу України з країнами СНД, в тому числі друге – в українському експорті. Слід зазначити, що обидві держави знайшли можливість спільного вирішення низки неврегульованих проблем, зокрема стосовно спірних прикордонних територій, а саме: вихід Молдови до Чорного моря, щоб збудувати там сучасний порт і необхідний країні нафтовий термінал; розв'язана проблема щодо роботи найбільшого українського порту на Дунаї-Рені [37].

Найскладнішим питанням в економічних зв'язках залишається хронічний дисбаланс зовнішньої торгівлі. Одним із напрямів подолання такої диспропорції в перспективі могло б стати розширення виробничої кооперації в галузях легкої промисловості, АПК, машинобудування з переважним завантаженням молдавських підприємств, створенням у цих галузях спільних об'єктів для експорту на ринки третіх країн, у тому числі Росії та інших держав СНД. Однак сприятливі можливості для використання такої схеми взаємовідносин виникнуть лише після суттєвого поживлення національних економік партнерів, розв'язання придністровського конфлікту в сусідній країні. Крім того, економічне співробітництво України та Молдови гальмується такими чинниками, як спад виробництва, брак коштів для розрахунків між економічними агентами тощо. З ряду видів продукції Україна має і надалі утримувати "монопольне" становище на ринку Молдови. Молдова, у свою чергу, може розширити поставки в Україну сільськогосподарської, плодоовочевої продукції, виробів виноробства, ряду інших товарів споживчого призначення. Підкреслюється необхідність

створення спільних українсько-молдовських підприємств з переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. Українська сторона висунула також ідею про створення українсько-молдовського банку.

Прагнення обох держав до спільної стратегії інтеграції обумовлюють необхідність розвитку між країнами повномасштабних, стабільних, добросусідських відносин, становлення яких повинно:

- забезпечити стабільність та безпеку значної частини південно-західного регіону нашої держави;
- забезпечити співпрацю обох держав у розв'язанні цілої низки актуальних зовнішньоторговельних завдань;
- поступово нейтралізувати вплив третіх держав в регіоні, який суперечить національним інтересам України;
- сприяти диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків України та просуванню її товарів у південно-західному напрямку.

Узбекистан дедалі міцніше займає позиції одного з лідерів центральноазіатського регіону, що пояснюється геополітичною та економічною ситуацією, прогресивними змінами, що відбулися в економіці, специфікою та особливістю узбецьких реформ, велетенськими природними багатствами країни. Узбекистан вже практично досяг того рівня розвитку промисловості, який мав до розпаду Союзу, майже повністю приборкав інфляцію.

Україна та Узбекистан підтвердили намір розвивати відносини в сфері торгівлі відповідно до положень Генеральної угоди з тарифів та торгівлі й сприяти становленню передумов для подальшої інтеграції економік обох країн у світову. В Узбекистані підписано угоду між Урядами обох держав про виробничу кооперацію. Успішно розвивається регіональне співробітництво між Донецькою і Ташкентською, Харківською і Навоїською областями. Вже сформовано українську частину спільної міжурядової комісії з питань торговельно-економічної співпраці. Відповідні доручення виконує й узбецька сторона. Під час зустрічі представників урядових кіл двох країн обговорювалися також питання взаєморозрахунків,

співробітництва в галузі транспорту та автомобілебудування, торговельно-економічної співпраці у військово-технічній та фармакологічній промисловості. Ще одним з пріоритетних напрямків економічного співробітництва є літакобудування, зокрема співпраця між Київським АКБ ім. Антонова та Ташкентським авіаційним заводом. Така спільна праця може стати надзвичайно плідною та вигідною, оскільки об'єднується інтелектуальний потенціал київських авіаконструкторів та висока сучасна виробнича база, яку створено в Ташкенті.

Роки, що пройшли після проголошення державного суверенітету, довели, що у галузі зовнішньої торгівлі дві країни можуть прекрасно доповнювати одна одну, оскільки у кожній є в надлишку те, чого саме й не вистачає партнерові. Для України Узбекистан до того ж з його першим місцем в СНД по видобутку золота на душу населення, як торговельний партнер дуже цінний і надійний. Для Узбекистану співробітництво з Україною надає прекрасну можливість залучитися до високотехнологічного виробництва світового рівня. Дві країни можуть стати одна для одної плацдармом для просування власних товарів на європейські та азіатські ринки. Проте двосторонні українсько-узбецькі відносини поки що не набули незворотного характеру і не є бездоганними. У них невидимо присутній третій учасник – Росія [3].

Вірменії належить 10-е місце в торгівлі України з членами СНД – лише 0,3% у товарообігу з цим регіоном у 2008 р. Неврегульованість конфлікту з Азербайджаном стосовно Нагірного Карабаху, залишки економічної, особливо енергетичної, блокади внаслідок цього конфлікту, об'єктивна надвисока залежність від імпорту всіх видів товарів для задоволення виробничих та індивідуальних потреб за вкрай обмежених ресурсів для експорту (невеликий вивіз кольорових металів, тютюну, коньяку, ефіроолійних культур тощо) все це не дає підстав для оптимістичного прогнозу щодо розширення взаємних зв'язків найближчим часом. Певні перспективи розвитку українсько-вірменського співробітництва можуть виникнути лише в тому випадку, якщо спюрк

(вірменська діаспора) наважиться вкласти свої досить великі фінансові ресурси в модернізацію промисловості країни на основі новітніх технологій.

Національним інтересам України відповідає активізація економічної присутності у Вірменії в контексті зацікавленості держави у досягненні стабільності в південно-кавказькому регіоні – необхідної передумови для реалізації стратегічних транспортних проєктів. Пріоритетним у двосторонніх відносинах залишається торговельно-економічне співробітництво. Ліберальний режим двосторонньої україно-вірменської торгівлі, взаємна зацікавленість країн у продукції одна одної, відсутність конкуренції між товаровиробниками повинні створити умови для стабілізації та поступового нарощування обсягів взаємної торгівлі. Економічний потенціал України може задовольнити потреби Вірменії у продукції сільського господарства, чорної металургії, хімічної, фармацевтичної та харчової промисловості, які належать до основних статей імпорту Вірменії. Це дозволить не тільки утримувати позитивний баланс на користь України у її торгівлі з Вірменією, але й в подальшому нарощувати його. В досяжній перспективі зростатиме інтерес до транзитних можливостей України для спрямування вірменських товаропотоків у європейському напрямку.

Туркменістан може стати в майбутньому одним з перспективних партнерів України, хоча здобуті в першій половині 90-х років позиції України на його ринку суттєво підірвані через невиконання українською стороною зобов'язань з сплати поставок туркменського газу, негативний вплив на розвиток взаємовідносин мало невиконання окремими міністерствами і відомствами двосторонніх домовленостей. Однак, навіть за зменшення експорту України за 2004-2008 рр. Туркменістан у межах СНД залишився на шостому місці серед одержувачів українських товарів, що свідчить про наявність попиту на них на туркменському ринку.

У відносинах з Туркменістаном була апробована досить приваблива для України схема покриття витрат на імпорт енергоносіїв, яка передбачає лише часткову оплату валютою (40%), а в основному – зустрічними поставками товарів і наданням послуг (60%). За більш відповідального

ставлення української сторони до виконання своїх зобов'язань ця схема може використовуватися по відношенню до інших держав.

При оцінці перспектив співробітництва з Туркменістаном, крім необхідності подолати негативний імідж України, доцільно зважити ще на дві важливі обставини. Постачання цієї країною газу в Європу останніми роками натрапляє на дедалі активнішу протидію російського конкурента в особі «Газпрому». Тож туркменське керівництво почало чітко орієнтуватися на південний шлях експорту енергоносіїв – через територію Ірану та порти Перської затоки, а також вивезення цієї трасою інших товарів (продуктів нафтохімії, вовни, шкірсировини тощо). В цих умовах розраховувати на зростання або навіть доведення до рівня середини 90-х років туркменських поставок газу, а також на значні обсяги транзиту інших товарів нереально. Разом з тим (за аналогією з Азербайджаном) необхідно зважати на суттєве зростання імпортних потреб Туркменістану в міру збільшення його валютних надходжень. За виваженої та цілеспрямованої зовнішньоекономічної політики зацікавленість партнера в погашенні боргів за газ може бути використана для перспективного закріплення на туркменському ринку українських товарів – труб, нафтопереробного та енергетичного устаткування, продукції АПК (зерно, цукор), а також інжинірингових послуг у галузі меліорації, індустріального та житлового будівництва тощо. За такого перебігу подій співробітництво з Туркменістаном може стати одним з важливих джерел валютних надходжень України.

В контексті розвитку торговельно-економічних відносин між двома країнами заслуговують на увагу тристоронні стосунки, що складаються між Україною, Іраном і Туркменістаном. Ще одна характерна особливість: Туркменістан виробляє в якості головного експортного продукту каракуль (обсяг виробництва сягає 1,1 млн штук на рік). В країні традиційно налагоджено виробництво килимів та килимових виробів, бавовни-сирцю, бавовни-волокна. Проте лише 3% щорічного виробництва бавовни

переробляється в самому Туркменістані, експорт якої до України дасть можливість підняти українську текстильну та легку промисловість.

Отже, визначення основних стратегічних орієнтирів України щодо окремих країн-членів Співдружності є першим вірним кроком держави у напрямку усвідомлення специфічності проблем, що склалися у зовнішній торгівлі з ними, та визнання необхідності пошуку більш дійових методів їх подолання. В свою чергу, країни СНД прийшли до розуміння стратегічної спрямованості та економічної вигідності зовнішньоекономічних відносин з Україною, що сприяло активізації двосторонніх економічних стосунків. Протягом 2006-2008 рр. на найвищому рівні відбулися чисельні зустрічі керівництва України та країн СНД, на яких обговорювалися проблеми взаємного співробітництва, визначалися можливі шляхи їх подолання, що задовольнили б інтереси кожної сторони, окреслювалися варіанти подальшого розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Так, впродовж другої половини 2006 р. з Казахстаном було досягнуто домовленості про співпрацю у виробництві сільськогосподарських машин, про створення спільних підприємств і лізингових компаній, про постачання в Україну казахської нафти; з Узбекистаном було вирішено питання постачання бавовни в обмін на зустрічні поставки з України металу, труб, медичних препаратів. 2008 р. відзначився для України визначенням механізму розрахунків по боргам за газ з РФ, підписанням договорів про дружбу і співробітництво з Азербайджаном і Грузією, узгодженням питань транзиту через територію України казахської нафти, досягненням домовленості щодо питання реструктуризації українських боргів за газ і відновлення його поставок з Туркменістану [42.].

З огляду на новітні геополітичні та геоекономічні процеси в межах СНД можна зробити деякі прогнози стосовно участі України в цьому союзі пострадянських держав. У середньостроковій і, ймовірно, в довгостроковій перспективі Росія залишиться основним економічним партнером України, хоча питома вага цієї держави в загальному обсязі може зменшитися за

рахунок більш високої динаміки зв'язків з альтернативними партнерами з критичного імпорту та експортних поставок українських виробників. За всіх варіантів перебігу подій Україні безальтернативно необхідно розробити та послідовно здійснювати загальнодержавну політику закріплення в галузевих та регіональних «нішах» російського ринку, за прикладом країн Балтії забезпечити стабільність та взаємовигідність надання Росії транзитних послуг, відновлювати та розширювати коопераційні зв'язки, знайти в РФ партнерів, що зацікавлені у спільному або скоординованому виході на ринки третіх країн як в СНД, так і поза її межами.

Тут ми вважаємо доцільним зробити відповідне узагальнення і висновок: враховуючи велику залежність України від імпорту енергоносіїв, нагальну необхідність диверсифікації зовнішніх джерел їх постачання та зміцнення економічної безпеки, Україні, на наш погляд, слід проявляти більшу активність і посилювати пряму участь у розробці, експлуатації родовищ та транспортування нафти і газу в Азербайджані, Казахстані, Туркменістані. Поки що в цьому питанні ми значно поступаємося іншим країнам, які, між іншим, не відчують так гостро потреби щодо імпорту нафти і газу, або навіть є їх експортерами (Росія, Саудівська Аравія). Доцільно також переосмислити принципову схему відносин із ними, розглядаючи ці країни не лише як джерело одержання енергоносіїв та інших товарів критичного імпорту, а й як потенційно найдинамічніший ринок збуту українських товарів.

Зважаючи на можливість суттєвих змін внутрішнього становища та геополітичних позицій найближчих сусідів – Білорусі та Молдови, необхідно докорінно перебудувати механізм співробітництва з ними, забезпечивши збереження присутності на цих двох національних ринках, розширення можливостей коопераційних зв'язків з їхніми підприємствами, стабілізацію наявних торговельних відносин з партнерами з урахуванням посилення конкурентної боротьби з боку іноземних, насамперед російських, експортерів.

За аналогією з балансом позитивних і негативних аспектів відносин з РФ Україна в майбутньому має розвивати співробітництво в межах СНД, що відповідає її геополітичним і гео економічним інтересам. При цьому найефективнішим напрямом оптимізації взаємин як для Співдружності в цілому, так і для України зокрема можуть бути спільні дії щодо кардинальної перебудови механізму економічних відносин з їх переведенням з міждержавного рівня в мікроекономічну площину, активне залучення до співробітництва виробничих та торговельних структур країн-партнерів. Якщо буде здійснений перехід до ЗВТ в межах СНД, то й він стане лише першим кроком на цьому шляху, подальші кроки щодо спільного вдосконалення згаданого механізму мають базуватися на використанні вже наявних та стимулювати формування нових можливостей ринкової економіки в державах Співдружності [37].

Таким чином останні роки стали для України роками усвідомлення доцільності та необхідності розвитку зовнішньоекономічних зв'язків з країнами СНД, визначення основних стратегічних напрямків взаємодії з ними, активізації двосторонніх переговорних процесів між країнами. Однак, для гармонійного та ефективного розвитку Співдружності Незалежних Держав таких процесів недостатньо, адже це міжнародне угруповання поєднує в собі 12 країн, кожна з яких має свій погляд на подальший розвиток СНД та свої інтереси в ньому. Потрібно враховувати також різну готовність країн до інтеграційних процесів і різну оцінку ними політичних наслідків поспішної інтеграції. Відомо, що є країни, які є учасниками економічного союзу СНД, але фактично не беруть у ньому участі. Вони не підписують багатьох угод, ігнорують відповідне представництво при їх підписанні. Для досягнення узгодженості думок кожного необхідне проведення поетапних багатосторонніх переговорів та визначення спільних поглядів на подальше взаємне існування. Тож, вивчення питань перспективних напрямків розвитку зовнішньоекономічних зв'язків України було б неповним без з'ясування, яким чином ті чи інші цілі та завдання зовнішньоекономічної політики викладаються у національній законодавчій

базі, що регулює сферу зовнішньої торгівлі, тому наступне питання буде присвячене саме цим моментам.

5.3. Вплив процесу інтеграції в ЄС на економіку України: позитивні і негативні наслідки.

Аналізуючи сучасний стан української економіки, можна сказати, що повноправне членство України в Європейському Союзі залишається віддаленою перспективою, бо Україна залишається просто «сусідом» або «партнером». Таким чином, якщо країна визначила метою членство в ЄС, то Україна повинна зробити все для того, щоб сама Європа зацікавилася в ній.

Для цього Україні необхідно продемонструвати свою послідовність у вибраному курсі, в демократичних основах суспільства, соціально направленої ринкової економіки; повинні бути створені механізми, які перешкоджають «негативній глобалізації», в яку потрапляють будь-яка недосить розвинута країна, що втрачає при співробітництві з більш розвинутими державами важливі для її розвитку інтелектуальні та фінансові ресурси.

Практичне здійснення інтеграційного процесу можливе лише за умови доповнення загальноєвропейського виміру співпраці регіональною інтеграцією та поглибленням галузевого співробітництва України і ЄС. Регіональна інтеграція передбачає встановлення і поглиблення прямих контактів між окремими регіонами та державами.

Стратегія інтеграції України до ЄС має передбачати її входження до європейського політичного, економічного і правового простору та набуття нею статусу асоційованого члена. Важливу роль має відігравати гармонізація законодавства України з нормами міжнародного права в галузі захисту прав людини на вільне пересування та вибір місця проживання. Економічна інтеграція передбачає відкриття ринків ЄС і України, взаємне збалансування торгівлі, надання на засадах взаємності режиму сприяння інвестиціям з ЄС в Україну та українським експортерам на ринку ЄС,

запровадження спільного правового поля та єдиних стандартів у сфері конкуренції і державної підтримки виробників [4].

Розробляючи зовнішньополітичну стратегію країни, слід врахувати, що інтеграція України до Європи має як позитивні, так і негативні сторони.

Таблиця 5.1

Позитивні наслідки інтеграції України до ЄС

Галузь	Наслідки
1	2
Безпека	Держава від приєднання до ЄС може отримати певні гарантії безпеки. Принципи неподільності європейської безпеки однаково важливі як для України, так і для ЄС та його повноправних і асоційованих членів.
Бізнес	Підприємці отримають більші можливості для розвитку бізнесу. Оскільки на сьогоднішній день Україна не входить до складу ЄС, то вона несе неабиякі збитки, які пов'язані з обмеженням торгівлі з новими членами ЄС.

Продовження табл. 5.1

1	2
Громадяни	Від європейської інтеграції виграють громадяни України – вони отримають більше можливостей для захисту своїх прав. Для них стануть доступнішими європейські ринки праці, на них частково будуть поширюватися соціальні програми. Європейська інтеграція сприятиме становлення в Україні громадянського суспільства, формування української політичної нації, як повноправного члена сім'ї європейських

Серед інших позитивних наслідків інтеграційних відносин України і ЄС можна виділити наступні:

- об'єднаний ринок європейських країн може стати найбільшим у світі споживачем українських товарів, підтримка інтеграції в глобальний ринок;

- відкриваються можливості розвитку деяких конкретних напрямів – легальна міграція і пересування людей;

- інтеграція в транспортну, енергетичну і телекомунікаційну мережі і європейський дослідницький простір;

- нові інструменти захисту і сприяння інвестиціям;

- перспективний ринок вантажоперевезень, використання українського потенціалу в області авіаційних перевезень;

- додаткові стимули одержать прикордонна співпраця з країнами ЦСЄ, що сприятиме збільшенню об'ємів прикордонної торгівлі і реалізації сумісних проектів;

- Україна може усилити свої конкурентні переваги в секторах, чутливих до конкуренції по цінових параметрах, оскільки в нових країнах ЄС зростатиме вартість виробництва через введення загальних соціальних норм і стандартів;

- підвищиться зацікавленість ЄС в посиленні безпеки кордонів України по всьому периметру і зміцненні її ролі як чинника регіональної стабільності, особливо в контексті вирішення придністровського конфлікту.

Негативними наслідками для України можуть бути:

- приплив на внутрішній ринок країни багатої кількості іноземного товару, який має значно високу якість;

- підвищення вимог до технічного стану транспортних засобів, що в'їжджають на територію ЄС, усунення окремих українських перевізників з їх ринку;

- зменшення об'ємів експортних і транзитних вантажів через неконкурентоспроможність товарів країн СНД;
- зменшення об'ємів торгівлі товарами військового призначення і надання послуг з їх ремонту і модернізації;
- ускладнення умов для контактів між представниками ділових кіл, що може привести до деякого згортання торговельно-економічних зв'язків і туризму [21].

Таблиця 5.2

Можливі наслідки інтеграції в ЄС для деяких галузей економіки

Галузь	Короткострокова перспектива	Середньо – та довгострокова перспектива
1	2	3
Металургійна	Скорочення обсягів виробництва, експортних поставок	Скорочення вартісного обсягу експорту
Туризм	Скорочення внутрішнього попиту на послуги з перспективою збільшення потоку туристів з Європи	Повільний ріст обсягів туристичних послуг
Хімічна	Скорочення обсягів поставок, закриття ринків по окремим товарним позиціям	Покращення позицій по об'єму і номенклатурі
АПК	Різде скорочення обсягів, призупинення поставок через невідповідність процедури технічним, санітарним та іншим стандартам	Покращення позицій по об'єму і номенклатурі

Продовження табл. 5.2

1	2	3
ВПК	Скорочення обсягів експорту товарів та послуг	Незначний ріст обсягів експорту, поява можливості участі у міжнародних проектах
Легка промисловість	Скорочення вартісних обсягів експорту через зниження імпорتنих тарифів, закриття або зменшення ринків по окремим товарним позиціям	Незначний ріст обсягів експорту
Машинобудування	Скорочення вартісних обсягів експорту через зниження імпорتنих тарифів, закриття або зменшення ринків збуту по окремим товарним позиціям	Приріст обсягу експорту за умови підвищення рівня технологічного експорту
Транспорт	Зменшення обсягів перевезення	Поступовий ріст обсягів послуг за умови значного покращення технічного стану транспортних засобів українських експедиційних компаній
Торгівля	Зниження обсягів торгівлі	Поступовий ріст обсягів торгівлі за умови стабільного курсу гривні
Фінансовий сектор	Скорочення притоку капіталу внаслідок зменшення товарообороту,	Збільшення обсягів контрактів, покращення умов для участі в

	<p>вихід з ринку незначної частини фінансових структур через необхідність відповідності європейським стандартам</p>	<p>міжнародних проектах</p>
--	---	-----------------------------

Роблячи висновок відповідно до таблиці 5.2, то у короткостроковій перспективі майже всі галузі української економіки зазнають втрат та негативних наслідків, але вже в середньостроковій та довгострокових перспективах з'являються позитивні наслідки, такі як ріст обсягів експорту та збільшення можливостей участі у міжнародних проектах.

Подолати негативні наслідки розширення Євросоюзу можна тільки сумісними діями України і ЄС. Це може бути:

- збільшення розмірів квот на поставки української сталеливарної продукції до рівня не нижче за середньорічні об'єми поставок цієї продукції в країни ЄС-10 за останні три роки;
- становлення тимчасового режиму на імпорт в нові країни ЄС української продукції, яка підпадає під дію антидемпінгових заходів на період, необхідний для перегляду цих заходів. Скорочення терміну перегляду заяв українських виробників – експортерів до одного місяця;
- допомога України у створенні системи моніторингу якості продукції (перш за все сільськогосподарської) згідно європейським нормам;
- допомога у вдосконаленні системи стандартизації і підтвердженні відповідності України діючим в ЄС стандартам, нормам і правилам. Створення нормативно – правової бази визнання результатів робіт за оцінкою відповідності українських органів сертифікації;
- розповсюдження на Україну «соціальних» преференцій в рамках Генеральної системи преференцій ЄС;
- цільова підтримка, зокрема зі структурних фондів ЄС і Європейського інвестиційного банку, інвестиційних проектів країн ЄС-15 в Україні в пріоритетних для сторін сферах (енергетика, транспорт, екологія);

- інтеграція інфраструктурних мереж шляхом реалізації проектів загальноєвропейського значення (модернізація і неефективне управління газотранспортною системою України);
- залучення України до реалізації галузевих програм ЄС у сфері енергетики, екології, освіти і науки;
- визнання повного ринкового статусу економіки України в контексті антидемпінгового законодавства ЄС;
- розвиток транскордонної співпраці з розширенням ЄС на підставі єдиного фінансового інструменту, побудованого на принципах діючих для програм країн ЄС-15;
- розповсюдження на всі країни ЄС елементів ліберального візового режиму для громадян України з урахуванням досвіду Польщі і Угорщини. Визначення умов і тимчасових рамок для введення в перспективі безвізового режиму між Україною і країнами ЄС.

Необхідно, щоб промисловість і сільське господарств України досягли відповідного рівня конкурентоспроможності, бо інакше при створенні зони вільної торгівлі або впровадженні спільного економічного простору з Євросоюзом призведе до захвату ринку товарами і послугами імпортного товару та взагалі знищення українського виробника. Таким чином, необхідно домогтися таких умов для України, які б забезпечили гарантії використання і розвитку товарів і послуг для українських національних виробників.

Перспективи економічної взаємодії України з ЄС та його країнами – членами залежить насамперед від раціональності експортної політики України відносно цього регіону. Стратегія виходу на ринки ЄС має поєднувати сировинний напрям з напрямом проникнення на ринки продукції з високим ступенем обробки на основі ретельно проведеної діагностики конкурентоспроможності українських товарів і послуг на ринку країн ЄС. Важливим перспективним завданням має стати вихід на ринки країн ЄС з принципово новими виробами в галузі ракетної та авіаційної техніки, машинобудування, приладобудування, окремих виробників електронної та

електротехнічної промисловості, виробництва зварювальної апаратури, а також впровадження і розвиток середньо – і довгострокових програм інтеграції України в Європейський Союз [2].

В Україні існує ряд причин із – за чого виникає негативна ситуація, яка перешкоджає ефективному співробітництву України з країнами - членами ЄС:

1) в Україні тільки розгортається процес визначення того, які фірми та товари мають формувати зовнішньоторговельний профіль країни в середньо - та довготерміновому періодах;

2) економічна криза гальмує вихід на світовий ринок в цілому та європейський зокрема і утвердження на них потенційно конкурентоспроможних українських підприємств. До того ж нагромадження взаємної заборгованості між підприємствами перешкоджає розвитку нормальної кооперації, без чого неможливо забезпечити випуск кінцевої продукції. Слід ще окремо відзначити, що саме економічна криза є причиною того, що Україна не може (за невеликим винятком) повністю використати квоти, встановлені ЄС на ввезення українських товарів;

3) інтеграція України в європейську економіку значною мірою гальмується структурою виробництва, успадкованою від СРСР, у минулому Україна спеціалізувалася переважно на випуску проміжної промислової продукції, тоді як виробництво кінцевих товарів знаходилося за межами республіки;

4) архаїчна структура промисловості України залишається практично без змін. У ній традиційно переважають матеріало - та енергомісткі виробництва, наприклад, важке машинобудування, хімічна та будівельна промисловість, виробництво сільськогосподарської техніки та тракторів тощо. Високотехнологічні виробництва сьогодні не визначають промисловий профіль країни. Ось чому значна частина українських виробів малоконкурентоспроможні або й зовсім неконкурентоспроможні на світових ринках;

5) європейський ринок досить насичений товарами з низьким ступенем

обробки, промисловими товарами споживчого призначення та сільськогосподарською продукцією. А саме ці товари сьогодні становлять основну частку українського експорту. Насиченість ринку ЄС виробами традиційного машинобудування, що їх випускає вітчизняна промисловість, означає, що утвердження України на ринку ЄС як виробника складної продукції об'єктивно вимагає активізації інноваційного процесу в країні;

б) українським експортерам ще явно бракує досвіду діяльності на зовнішніх ринках. Часто міжнародне співробітництво гальмується недостатньою підтримкою виробників з боку відповідних міністерств та відомств. До того ж можна назвати численні випадки, коли Україна втрачала вигідні можливості внаслідок неефективної системи вироблення та реалізації економічної політики в цілому .

Входження України до світової економічної системи є необхідною умовою її подальшого встановлення як демократичної країни з ринковим господарством. Для цього Україна, як рівноправний учасник міжнародних економічних відносин, повинна брати участь у міжнародному економічному співробітництві та міжнародному ринку розподілу праці. Значною мірою ці завдання належить вирішувати у відносинах з країнами ЄС.

Таким чином, ефективна євроінтеграція України потребує перш за все консолідації внутрішніх зусиль для забезпечення умов стабільного демократичного розвитку суспільства, становлення конкурентоспроможної національної економіки – основи взаємовигідного співробітництва і партнерства.

Здійснення інтеграційних заходів потребує механізму цільової адаптації України до міжнародних стандартів. Воно повинно мати багато джерел і міститися як в державному, так і в місцевих бюджетах, позабюджетних фондах, сприяти залученню коштів вітчизняного виробника.

Таким чином, останні роки стали для України роками усвідомлення доцільності та необхідності розвитку зовнішньоекономічних зв'язків з країнами СНД, визначення основних стратегічних напрямків взаємодії з ними, активізації двосторонніх переговорних процесів між країнами. Однак,

для гармонійного та ефективного розвитку Співдружності Незалежних Держав таких процесів недостатньо, адже це міжнародне угруповання поєднує в собі 12 країн, кожна з яких має свій погляд на подальший розвиток СНД та свої інтереси в ньому.

Стратегія інтеграції України до ЄС має передбачати її входження до європейського політичного, економічного і правового простору та набуття нею статусу асоційованого члена. Розробляючи зовнішньополітичну стратегію країни, слід врахувати, що інтеграція України до Європи має як позитивні, так і негативні сторони.

5.4. Шляхи прискорення інтеграції України до Європейського Союзу

Для прискорення процесу інтеграції України до ЄС доцільно запропонувати наступні заходи:

- змінити формат відносин між Україною та ЄС;
- вирішити проблеми, що перешкоджають розвитку торговельно-економічного співробітництва між Україною та ЄС;
- досягти відповідності соціально-економічного розвитку України копенгагенським критеріям, вирішивши проблеми загальноекономічного характеру.

У зв'язку з тим, що на початку 2008 року закінчився строк дії Угоди про партнерство та співробітництво, що є правовою основою відносин між Україною та ЄС, наша країна має укласти нову угоду. Незважаючи на те, що діюча УПС містить механізм автоматичної щорічної пролонгації, Україна має укласти принципово новий документ, який враховуватиме всі аспекти стосунків України з ЄС, у тому числі і євроінтеграційні прагнення нашої держави на перспективу. Необхідність укладання принципово нової угоди зумовлена певними чинниками :

- Україна сьогодні перебуває на іншому рівні розвитку: з пострадянської адміністративної системи, з командної економіки вона перетворюється на демократичну ринкову державу;

– УПС взагалі не передбачає співпраці сторін у сфері зовнішньої політики та політики безпеки, в якій Україна та ЄС вже активно співпрацюють не один рік, до того ж суттєвого розширення спектра дії потребують договірно-правові зобов'язання сторін у сфері юстиції, свободи та безпеки, зважаючи на значне розширення кола питань, з яких вже відбувається співпраця;

– Україна має намір створити зону вільної торгівлі з ЄС (якщо в УПС закладено лише посилення на можливість проведення консультацій щодо створення ЗВТ, то нова угода має містити предметні домовленості з її започаткування і розвитку, саме це має забезпечити поступову економічну інтеграцію України в ЄС);

– рамки Європейської політики сусідства об'єктивно не здатні забезпечити належну додану вартість відносин між Україною та ЄС. Сьогодні ця політика поширюється на 16 країн-партнерів регіонів Східної Європи, Північної Африки та Близького Сходу. Основними інструментами ЄПС є плани дій, укладені з 10-ма країнами, серед яких і Україна. Більшість цілей, передбачених політикою сусідства, Україна вже досягла, отже, перебування в цих рамках вже є доцільним. ЄПС не містить і згадки про можливість набуття членства у Євросоюзі, що природно з огляду на географічну та політичну строкатість учасників. Тому офіційна позиція України щодо ЄПС полягає у її неприйнятті як альтернативи перспективі членства нашої держави у ЄС. Україна не обмежуватиме подальший розвиток своїх відносин з ЄС вузькими рамками ЄПС, про що чітко було заявлено у ході 11-го саміту Україна – ЄС, який відбувся 14 вересня 2007 року у Києві. Інше питання, що політика сусідства має організаційно-фінансовий інструмент, спрямований на поглиблення відносин «сусідів» з державами – членами ЄС. Україна бере і братиме у ньому активну участь, застерігаючи, що робить це з метою запозичення досвіду європейської інтеграції.

З огляду на ці чинники Україна у березні 2007 року розпочала переговори стосовно нової угоди – Нової посиленої угоди, що має вийти за

рамки УПС та спільного Плану дій. Процес переговорів стосовно НПУ можна поділити на два етапи:

– до першого етапу можна віднести перші чотири раунди переговорів, протягом яких сторони здебільшого обговорювали і погоджували положення, щодо яких немає значних розбіжностей у позиціях, або питання технічного характеру;

– до другого етапу можна віднести п'ятий раунд переговорів, протягом якого почалося обговорення сторонами спірних питань.

На першому етапі обговорювалися такі питання:

1) політичний діалог, зовнішня політика та політика безпеки. Ключові цілі політичного діалогу повинні включати політичне зближення, ефективну багатосторонність, міжнародну безпеку та врегулювання криз, спільні зусилля для забезпечення миру, безпеки та стабільності на європейському континенті, повагу до демократичних принципів, верховенство права та ефективне врядування, права людини та основні свободи, а також розвиток діалогу та співробітництва з питань безпеки та оборони;

2) юстиції, свобода та безпека. Ці питання стосуються верховенства права, прав людини, захисту особових даних, співробітництва у питаннях міграції, притулку та управління кордонами, переміщення осіб, відмивання коштів та фінансування тероризму, співробітництва щодо незаконного обігу наркотиків, боротьби з організованою злочинністю, боротьби з тероризмом та правового співробітництва;

3) економічне та секторальне співробітництво. Стосовно економічного та секторального співробітництва переговори вже охопили 14 із 25 сфер співробітництва, а саме: енергетику, навколишнє середовище, науково-технічний розвиток, освіту, культуру, соціальне співробітництво та макроекономічне співробітництво. Сторони також обмінялися неофіційними та позиційними документами з питань транспорту, аудіовізуальної політики та інформаційного суспільства, промислової політики та політики підприємництва, законодавства про компанії, – в той час як розпочалися

переговори стосовно державних фінансів, гірничої промисловості, туризму, транскордонного та регіонального співробітництва [6].

Підсумком першого етапу можна вважати Спільний звіт про прогрес у переговорах, ухвалений у рамках Одинадцятого саміту Україна – ЄС. За результатами першого етапу переговорного процесу сторони досягли широкого розуміння загальних цілей, цінностей і принципів, а також основних елементів майбутньої Нової посиленої угоди. Стосовно загального політичного контексту і європейських прагнень України українська сторона наголосила на своїй меті налагодити новий, вищий рівень відносин, рухаючись від принципів партнерства та співробітництва до принципів політичної асоціації та економічної інтеграції.

Політична асоціація має передбачати подальше утвердження в Україні спільних цінностей демократії, верховенства права та поваги до прав людини до тих рівнів, що утверджуються в Євросоюзі, а також подальше зближення позицій України та ЄС з міжнародних питань.

Під економічною інтеграцією розуміється поступове залучення України до спільного ринку ЄС – від створення ЗВТ до отримання нашою країною частки у внутрішньому ринку ЄС. Це, безперечно, відповідає інтересам як українських виробників і споживачів, так і європейських.

Отже, для прискорення процесу євроінтеграції Україна має укласти принципово нову угоду, яка на відміну від УПС, буде передбачати перспективу членства України в ЄС. Для цього Україна має захищати власну позицію та забезпечувати максимально можливе врахування національних інтересів у процесі проведення переговорів з ЄС.

Аналіз торговельно-економічних відносин України та ЄС свідчить про недостатнє використання в цих відносинах наявного в обох сторін потенціалу, а також про існування ряду серйозних проблем, що гальмують їх поступальний розвиток. Це ставить на порядок денний нові питання стосовно виведення торговельно-економічних відносин України та ЄС на якісно вищий рівень, надання їм реальної, а не декларативної інтеграційної спрямованості.

Більш успішному розвитку торговельно-економічних зв'язків України з Євросоюзом перешкоджає ряд проблем, серед яких можна назвати наступні [10]:

- структурні обмеження – відсутність необхідних структурних перетворень в українській економіці в умовах ринкової трансформації;
- низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних виробників, їх товарів і послуг та економіки країни в цілому;
- недостатня адаптація національних стандартів України до міжнародних та європейських;
- обмежувальний режим доступу українських експортерів до окремих сегментів ринку ЄС;
- відсутність належного зв'язку комерційної діяльності з експортом капіталу до країн ЄС і залученням капіталу провідних транснаціональних корпорацій, що базуються у країнах ЄС;
- неврегульованість проблем міграції робочої сили та свободи пересування осіб;
- тінізація значних обсягів зовнішньої економіки.

Звичайно, наведений перелік чинників, що ускладнюють торговельно-економічну діяльність українських компаній на ринку ЄС, не може вважатися вичерпним. У цьому контексті слід ще раз відзначити: недосконалість маркетингових стратегій багатьох українських підприємств, зумовлену недостатнім досвідом у цій сфері; обмеженість форм і методів їх діяльності на зарубіжних ринках (зокрема, недостатнє використання різноманітних схем лізингових операцій, продажу на основі консигнації, різних форм зустрічної торгівлі тощо); відсутність належних джерел фінансування зовнішньоекономічних та особливо – експортних операцій, в умовах високого рівня відсоткових ставок та превалювання надання короткострокових кредитів на кредитному ринку України; слабку підтримку діяльності на міжнародних ринках з боку дипломатичних представництв та торговельно-економічних місій України за кордоном і т.д.

Таким чином, загалом ефективній діяльності українських компаній на ринку ЄС перешкоджає складний комплекс негативних чинників як торговельно-політичного, так і структурно-економічного плану. Ці недоліки вкорінені в проблемах міжнародної конкурентоспроможності українських виробників та стратегіях їх корпоративного розвитку. Отже, подолання зазначених недоліків вимагає системного підходу та може бути досягнуте лише внаслідок докорінних структурних перетворень в українській економіці, якісного поліпшення державного регулювання економіки, її зовнішньоекономічних зв'язків і корпоративного управління, значної активізації торговельної політики, спрямованої на захист національних економічних інтересів на зарубіжних ринках і насамперед – на пріоритетному для неї ринку ЄС.

Отже, для прискорення процесу євроінтеграції України слід розв'язати ці проблеми. У зв'язку зі вступом України до СОТ стан торговельно-економічного співробітництва України значно поліпшився не тільки з країнами-членами ЄС, а і з багатьма іншими країнами світу, проте не варто забувати, що Україна не зовсім готова до сильної конкуренції з боку інших країн, перш за все через досить низький рівень конкурентоспроможності української продукції на світових ринках.

Проблеми торговельно-економічного співробітництва України та ЄС нерозривно пов'язані з проблемами загальноекономічного характеру, яких в нашій країні досить багато. Для вирішення цих проблем, а також для досягнення відповідності соціально-економічного розвитку України копенгагенським критеріям необхідно проводити реформи як в економічній, так і в соціальній сферах національної економіки.

З урахуванням досвіду країн ЦСЄ можна запропонувати деякі практичні рекомендації щодо проведення економічних та соціальних реформ, реалізація яких може посприяти прискоренню формування економічних умов євроінтеграції України.

На макроекономічному рівні заслуговує на увагу досвід Чехії щодо проведення так званої безборгової соціальної політики, тобто такої політики,

яка базується на наявних економічних можливостях держави. При цьому дієвим антиінфляційним механізмом в країнах ЦСЄ зарекомендувало себе встановлення прогресивного податку на зростання заробітної плати, а збалансування бюджету не в останню чергу досягалося шляхом реструктурування дотацій та пільг у секторі домогосподарств.

На мікроекономічному рівні йдеться, насамперед, про потребу переорієнтації державної політики у сфері підприємництва на підтримку малих та середніх підприємств. Саме цей сегмент підприємництва є не лише основою ринкової економіки, а й запорукою політичної стабільності в державі та незмінності євроінтеграційного курсу. Тому система державної реєстрації суб'єктів малого бізнесу має бути спрощена. Поряд з цим, доцільним було б розглянути можливість створення спілки з гарантування кредитів малим та середнім підприємствам. Задля розширення експортних можливостей малих та середніх підприємств пропонується розробити план їх участі в міжнародних виставках та запровадити механізм часткової компенсації витрат, пов'язаних з такою участю. Створення мережі контактних агенцій малих підприємств значною мірою сприяло б налагодженню між ними виробничих, торговельних та інтеграційних зв'язків.

Формування євроінтеграційного потенціалу української економіки невіддільне від оптимізації її структури. Тому особливої актуальності набуває проблема реструктуризації підприємств традиційних галузей економіки, в першу чергу вугільної. Доцільним видається проведення щорічного моніторингу діяльності збиткових підприємств та, у випадку визнання того чи іншого підприємства неперспективним, застосування до нього процедури банкрутства. Крім цього, варто було б законодавчо визначити джерела фінансування реструктуризації галузі, механізм технічної ліквідації шахт та соціального забезпечення вивільнених працівників, порядок працевлаштування окремих категорій вивільнених шахтарів на діючих шахтах та інше.

Важливою умовою формування євроінтеграційного потенціалу економіки України є збільшення обсягів іноземних інвестиційних надходжень. У зв'язку з цим пропонується низка заходів щодо вдосконалення інвестиційного режиму в Україні. Варто, зокрема, законодавчо закріпити права міноритарних акціонерів у питаннях, що стосуються втрати контролю над власністю. Цілком очевидно, що іноземного інвестора зацікавило б також зменшення ставки податку на прибуток корпорацій та запровадження податкових пільг при здійсненні великих інвестиційних проектів у середньо- та високотехнологічних галузях промисловості. Водночас європейська практика доводить необхідність удосконалення регулятивної бази функціонування СЕЗ та ТПР. Обладнання, на якому виробляється продукція у відповідній СЕЗ, не повинно бути старішим одного року та не мати конкурентних аналогів українського виробництва. При цьому вартість імпортованого обладнання має складати не менше 500 тис. євро (з урахування практики країн ЦСЄ). Має бути чітко закріплений рівень технологізації виробництва у СЕЗ. Продукція ж, яка вироблятиметься, повинна належати до середніх чи високотехнологічних галузей промисловості.

У контексті залучення іноземних інвесторів потребує переведення на системну основу робота щодо адаптації національних регулятивних норм до європейських. Пропонується розробити та запровадити критерій відповідності національного господарського законодавства європейському, передусім, у сферах стандартизації, бухгалтерської та фінансової звітності, корпоративного управління. Зокрема, до державних стандартів варто додати такі стандарти МСБО як: «Сегментна звітність», «Облік державних грантів та розкриття інформації про державну допомогу», «Фінансова звітність про частки в асоційованих підприємствах», «Інвестиційна нерухома власність», «Сільське господарство» [4].

У практичному плані на найближчу перспективу поставлені такі завдання, як:

- впровадження інноваційної моделі економічного розвитку України як передумови досягнення соціального та економічного рівня країн Європейського Союзу;
- визначення шляхів підвищення конкурентоспроможності економіки України в умовах розширеного ЄС, у т. ч. державної підтримки галузей економіки з урахуванням механізму субсидування та надання пільг згідно з нормами і вимогами СОТ та законодавства ЄС;
- здійснення заходів щодо збереження доступу українських товарів та послуг на ринок розширеного ЄС;
- досягнення домовленостей з ЄС щодо збільшення обсягів квот на поставки української сталеливарної продукції на ринок розширеного ЄС на рівні, не нижчому середньорічних обсягів поставок цієї продукції до десяти країн-кандидатів за останні три роки;
- досягнення домовленостей з ЄС щодо встановлення для імпорту до десяти нових держав-членів ЄС української продукції, яка підпадає під дію антидемпінгових заходів ЄС, тимчасового режиму на період, необхідний для перегляду відповідних антидемпінгових заходів та внесення необхідних змін до двосторонньої правової бази. При цьому необхідно передбачити скорочення терміну розгляду заяв українських виробників-експортерів на проведення переглядів до одного місяця;
- досягнення домовленостей з ЄС щодо поширення на Україну „соціальних” преференцій у рамках Генеральної системи преференцій ЄС;
- створення в Україні систем моніторингу якості продукції (насамперед сільськогосподарської) відповідно до норм ЄС;
- приведення системи стандартизації України та підтвердження її відповідно до стандартів, норм і правил ЄС, а також створення договірно-правової бази щодо визнання результатів робіт з оцінки відповідності українських органів з сертифікації;
- розширення галузевого співробітництва між Україною та ЄС (енергетичного, транспортного, космічного, у сферах екології, науки та освіти); залучення ресурсів Структурних фондів ЄС, Європейського

інвестиційного банку для реалізації в Україні інвестиційних проектів за участю держав-членів ЄС;

– активізація інтеграції інфраструктурних мереж, зокрема шляхом реалізації проектів загальноєвропейського значення (ЄАНТК, залучення європейських газових компаній до створення Консорціуму з управління та розвитку газотранспортної системи України, розвиток українських ділянок пан'європейських транспортних коридорів);

– розвиток транскордонного співробітництва з розширеним ЄС на основі єдиного фінансового інструменту, побудованого на принципах діючої для держав-членів ЄС програми ІНТЕРРЕГ;

– досягнення домовленостей з ЄС щодо визначення нових форм та механізмів технічної допомоги.

На нашу думку, доцільно було б спершу вирішити всі проблеми загальноєкономічного характеру, а разом з ними і проблеми, що перешкоджають розвитку торговельно-економічного співробітництва України та ЄС, а вже потім на правах високо конкурентоспроможної держави вступати до ЄС. Слід чітко розуміти, що членство у ЄС не вирішить внутрішні проблеми України, а може тільки погіршити їх, про що свідчить досвід країн ЦСЄ.

РОЗДІЛ 6

Соціально-економічні наслідки інтеграції України до ЄС

6.1. Стратегія інтеграції України до ЄС

Європейська інтеграція – це головний напрям розвитку континенту, який визначить як ситуацію в самій Європі в третьому тисячолітті, так і її місце у світі. Європейська інтеграція і членство в Європейському Союзі є стратегічною метою України, тому, що це є найкращим способом реалізації національних інтересів, побудови економічно розвинутої і демократичної держави, зміцнення позицій у світовій системі міжнародних відносин [5]. Сьогодні Європейський Союз займає провідні позиції у світовому господарстві. На його частку припадає 41,4% світового товарного експорту та 39,8% імпорту, 42,8% світового експорту та 41,9% імпорту послуг. Тому для будь-якої країни співробітництво з Європейським Союзом означає можливість отримати істотні економічні здобутки [66].

Для України європейська інтеграція - це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентної спроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Основними політичними вигодами послідовної європейської інтеграції є зміцнення стабільності демократичної політичної системи та її інститутів, модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства, поглиблення культури демократії і повага до прав людини .

З точки зору ЄС, Україна становить високу зацікавленість іноземного капіталу щодо поглиблення економічних зв'язків, враховуючи вигідність географічного положення, наявність багатих природних ресурсів, потенціал належно підготовлених фахівців .

Розвиток інтеграційних процесів в Європі є звичайним явищем, що визначає теперішній та майбутній її розвиток, що ж до інтеграційного руху України до Європейського Союзу, то тут, на жаль, ситуація не втішна. Головним здобутком України є лише визнання всіма учасниками та владними органами євроінтеграції та тісне співробітництво з деякими країнами - учасницями Євросоюзу.

Україна заявила про Європейський вибір відразу після того, як стала незалежною. За роки незалежності нами було зроблено небагато, але вже сьогодні, ми можемо говорити про створення Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. В 2011 році була парафійована Угода про асоціацію. Метою УА є перехід до політичної асоціації та економічної інтеграції між Україною та Європейським Союзом. Ця угода замінить чинної з 1998 року Угоди про партнерство та співробітництво в якості правової основи їхніх відносин. Але судові процеси над лідерами опозиції, які в ЄС однозначно сприймають як прояви «вибіркового судочинства», та інші прояви згортання демократичних процесів в Україні зумовили гальмування процесу укладання УА. Якщо недавно передбачалося, що УА може бути офіційно підписана влітку 2012 р. та набути чинності в частині «економічних» розділів і ПВЗВТ (Поглиблена і всеосяжна зона вільної торгівлі) уже на початку 2013 року, то нині такий сценарій видається нереальним.

Більшість держав-членів ЄС вважають за неможливе укладання такої масштабної і важливої для ЄС угоди з країною, яка демонстративно нехтує своїми зобов'язаннями у сфері дотримання стандартів демократії і чий євроінтеграційні декларації так демонстративно не збігаються з реальними діями. За таких умов найближчим сприятливим часом для підписання УА є період одразу після парламентських виборів, що відбудуться 28 жовтня 2012 року, в разі, якщо вони будуть визнані міжнародними спостерігачами такими, що відповідають міжнародним стандартам.

Є й інші політичні ризики, зокрема, посилення тиску на Україну з боку Російської Федерації з метою схилити Київ до відмови від УА з Євросоюзом і приєднання до керованого Росією Митного союзу. Оскільки членство України у будь-якому митному союзі позбавляє її права самостійно укладати угоди про вільну торгівлю, такий крок унеможливить укладання Угоди про асоціацію з ЄС.

Незважаючи на численні економічні та політичні проблеми, які підсилені економічною кризою держави, Україна все ж таки намагається втілити в життя власну зовнішньоекономічну стратегію, основою якої є

європейський вибір, перспективна мета входження до ЄС, а також розвиток двосторонніх економічних відносин із Францією, Італією, Німеччиною.

Залишаючись за межами Європейського Союзу, Україна успішно асоціюється з процесом здійснення спільної європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО). Наша держава бере участь у Поліцейських місіях ЄС в Боснії та Герцеговині та Республіці Македонія. Україна активно взаємодіє з ЄС у сфері боротьби з нелегальною міграцією та організаційною злочинністю [55].

Отже, головними невирішеними проблемами залишаються:

1. Обмеженість надійного джерела та потенціалу розвитку експортних можливостей - стійкого платоспроможного внутрішнього ринку;

2. Слабкі позиції України у сфері високих технологій, низький рівень розвитку НТП;

3. Недостатній рівень розвитку сучасної інфраструктури, особливо інформаційної і транспортної, та видів діяльності, що підтримують присутність українських виробників на міжнародних ринках;

4. Невисокий рівень конкурентоспроможності вітчизняних виробників, їх товарів і послуг та економіки країни в цілому; архаїчна структура промисловості, яка залишається без змін: у ній традиційно переважають матеріало- та енергомісткі виробництва, наприклад, важке машинобудування, хімічна та будівельна промисловість, виробництво сільськогосподарської техніки тощо, високотехнологічні виробництва сьогодні не визначають промисловий профіль країни ;

5. Відсутність масштабних інвестицій в економіку України з боку провідних європейських ТНК, що унеможливує входження українських виробників до їх міжнародних розподільчих систем;

6. Складнощі створення й удосконалення фондового ринку;

7. Недостатня готовність інституційної структури в Україні, брак кваліфікованих кадрів, ресурсної бази для виконання відповідних заходів .

8. Економічна криза, що гальмує вихід нашої країни на світовий ринок в цілому та європейський зокрема і утвердження на них потенційно

конкурентоспроможних українських підприємств. До того ж нагромадження взаємної заборгованості між підприємствами перешкоджає розвитку нормальної кооперації, без чого неможливо забезпечити випуск кінцевої продукції.

9. Експорт на європейські ринки товарів з низьким ступенем обробки, промислових товарів споживчого призначення та сільськогосподарської продукції, які і так цими товарами насичені.

10. Брак досвіду діяльності українських експортерів на зовнішніх ринках. Часто-густо міжнародне співробітництво гальмується недостатньою підтримкою виробників з боку відповідних міністерств та відомств. До того ж можна назвати численні випадки, коли Україна втрачала вигідні можливості внаслідок неефективної системи вироблення та реалізації економічної політики в цілому.

11. Несиметричність рівнів відкритості ринків Євросоюзу та України через застосування Європейським Союзом політики жорсткого протекціонізму відносно національних товаровиробників, а саме — застосування з боку Євросоюзу кількісних обмежень на імпорт чутливих для України товарів (сталеливарної продукції, текстилю й одягу) та антидемпінгових заходів, які призвели до значного скорочення експорту високоліквідних товарів, що перебувають під дією антидемпінгових процедур (складається ситуація, яка може призвести до значного або повного блокування експорту українських валютоємких товарів на ринки країн-членів Європейського Союзу; це, в свою чергу, може призвести до скорочення виробництва згаданих товарів в Україні, звуження сегментів європейського ринку для збуту української продукції та до значних втрат валютних надходжень в Україну) [12].

12. Прояви згортання демократичних процесів в Україні (на прикладі судових процесів над лідерами опозиції – «вибіркове судочинство»).

Україні час зробити ревізію своїх суперечливих досягнень останнього періоду і знайти кращий шлях підвищення власного конкурентного

потенціалу і здатності бути повноцінним суб'єктом міжнародних відносин.

Пропоную такі шляхи вирішення висвітлених вище проблем:

1) Проводити послідовну лібералізацію зовнішньоторговельного режиму, спрямовану на відкриття внутрішнього ринку та нарощування експорту. Лібералізація експортного режиму має стати головним фактором нарощування та розвитку експорту, що впливатиме на вирівнювання платіжного балансу, скорочення дефіциту державного бюджету, подолання платіжної кризи. Саме надходження від експорту мають стати джерелом отримання додаткових коштів на закупівлю технологій та інвестиційних товарів виробничо-промислового призначення для проведення реструктуризації експортоспроможних галузей та забезпечення технологічного оновлення виробництва .

2) Правомірним є, поряд з повною лібералізацією експорту, вживати у майбутньому заходів обмеженого протекціонізму в політиці щодо імпорту, спрямованих на сприяння імпорту інвестиційних товарів та обмеження доступу споживчих товарів, додаткове ввезення яких може спричинити шкоду окремим галузям економіки, в першу чергу сільському господарству, харчовій промисловості та іншим галузям, що перебувають у процесі реструктуризації .

3) Необхідно у державному бюджеті України передбачити спеціальну статтю, де були б акумульовані внутрішні фінансові ресурси, які (разом з технічною допомогою, донорськими внесками та іншими формами міжнародної допомоги) спрямовувалися б на здійснення заходів з приведення країни у відповідність до норм та стандартів ЄС. Ми спостерігаємо, що сьогодні стає достатньо очевидною важливість врахування фінансової складової євроінтеграційного руху. Природним є розуміння того, що для якнайшвидшого втілення економічних реформ в Україні держава звертається за фінансовою підтримкою до міжнародних фінансових інститутів та найбільших країн-донорів .

4) Стратегія виходу на ринки країн Західної Європи має поєднувати сировинний напрям (при досягненні якомога більш високого ступеня

переробки вихідної сировини) з напрямом проникнення на ринки продукції з високим ступенем обробки на основі ретельно проведеної діагностики конкурентоспроможності українських товарів і послуг на ринку країн ЄС. Важливим перспективним завданням має стати вихід на ринки країн ЄС з принципово новими виробами: в галузі ракетної та авіаційної техніки (особливо виробництва важких транспортних літаків), середнього та великого машинобудування, приладобудування, окремих виробництв електронної та електротехнічної промисловості, виробництва зварювальної апаратури .

5) Україна повинна велику роль приділяти модернізації програм соціального захисту, зниженню рівня безробіття. Соціальні параметри розвитку України і країн ЄС свідчать про якісну різницю стандартів життя їхнього населення. Наприклад, близько чверті громадян України перебувають за межею бідності. Водночас соціальне розшарування має різючі масштаби. Зберігається критичне співвідношення доходів найбільш багатих і найбільш бідних громадян – 30:1 (у країнах ЄС ця пропорція становить – 5,7:1). За визначенням Євросоюзу, мінімальна заробітна плата повинна містити 2,0-2,5 прожиткових мінімуми і не може бути меншою 900 євро в місяць. У більшості європейських країн вона становить 35-40 % від середньої зарплати. Необхідно, також щоб держава забезпечила створення 3-4 мільйонів нових робочих місць, щоб інфляція в Україні знизилась до рівнів 1-2 % на рік, були закриті східні кордони України для міграції поза правилами ЄС [82].

6) Належно вирішити проблеми АПК з врегулювання експорту в ЄС м'ясо-молочних продуктів, риби та забезпечити систему контролю за їх якістю, подібно до тієї що діє в ЄС (співпраця з ЄС обмежується лише постачання обмеженого кола продуктів – олія, мед, фрукти, овочі, зерно) .

7) Знищити надлишки українського озброєння, своєчасно виконувати плани ліквідації запасів минулих десятиліть .

8) Вирішити питання екології. Загрозою безпеці та екологічному добробуту населення нашої країни та сусідніх держав залишається аварійне

укриття четвертого блоку Чорнобильської атомної електростанції та склади отрутохімікатів. Треба заохочувати суб'єктів господарювання до здійснення природоохоронного інвестування. Сьогодні ми маємо серйозні екологічні проблеми на заході України з гігантами хімічної промисловості у минулому в містах Калуші, Стебнику, Новому Роздолі, Яворові, що не може не турбувати Європу. Орієнтуватись у вирішенні цього питання на Польщу, де на відміну від України, діє відпрацьована система екологічного оподаткування, сертифікації, страхування, маржування тощо. В Україні ж, за словами голови Рахункової палати В. Симоненка, 60 % коштів державних цільових екологічних програм використовують неефективно, або розкрадають [30].

9) Зменшити тиск з боку держави на суспільство (особливо на лідерів опозиції), та ні в якому разі не допускати згортання демократичних процесів [9].

Аналізуючи сучасний стан української економіки, можна сказати, що повноправне членство України в Європейському Союзі залишається віддаленою перспективою, бо Україна залишається просто «сусідом» або «партнером». Таким чином, якщо країна визначила метою членство в ЄС, то Україна повинна зробити все для того, щоб сама Європа зацікавилася в ній.

Для цього Україні необхідно продемонструвати свою послідовність у вибраному курсі, в демократичних основах суспільства, соціально направленої ринкової економіки; повинні бути створені механізми, які перешкоджають «негативній глобалізації», в яку потрапляють будь-яка недосить розвинута країна, що втрачає при співробітництві з більш розвинутими державами важливі для її розвитку інтелектуальні та фінансові ресурси.

Практичне здійснення інтеграційного процесу можливе лише за умови доповнення загальноєвропейського виміру співпраці регіональною інтеграцією та поглибленням галузевого співробітництва України і ЄС. Регіональна інтеграція передбачає встановлення і поглиблення прямих контактів між окремими регіонами та державами.

Стратегія інтеграції України до ЄС має передбачати її входження до європейського політичного, економічного і правового простору та набуття нею статусу асоційованого члена. Важливу роль має відігравати гармонізація законодавства України з нормами міжнародного права в галузі захисту прав людини на вільне пересування та вибір місця проживання. Економічна інтеграція передбачає відкриття ринків ЄС і України, взаємне збалансування торгівлі, надання на засадах взаємності режиму сприяння інвестиціям з ЄС в Україну та українським експортерам на ринку ЄС, запровадження спільного правового поля та єдиних стандартів у сфері конкуренції і державної підтримки виробників .

Розробляючи зовнішньополітичну стратегію країни, слід врахувати, що інтеграція України до Європи має як позитивні, так і негативні сторони.

Серед позитивних наслідків інтеграційних відносин України і ЄС можна виділити наступні:

- об'єднаний ринок європейських країн може стати найбільшим у світі споживачем українських товарів, підтримка інтеграції в глобальний ринок,
- відкриваються можливості розвитку деяких конкретних напрямів – легальна міграція і пересування людей,
- інтеграція в транспортну, енергетичну і телекомунікаційну мережі і європейський дослідницький простір,
- нові інструменти захисту і сприяння інвестиціям,
- перспективний ринок вантажоперевезень, використання українського потенціалу в області авіаційних перевезень,
- додаткові стимули одержить прикордонна співпраця з країнами ЦСЄ, що сприятиме збільшенню об'ємів прикордонної торгівлі і реалізації сумісних проектів,
- Україна може усилити свої конкурентні переваги в секторах, чутливих до конкуренції по цінових параметрах, оскільки в нових країнах ЄС зростатиме вартість виробництва через введення загальних соціальних норм і стандартів,

– підвищиться зацікавленість ЄС в посиленні безпеки кордонів України по всьому периметру і зміцненні її ролі як чинника регіональної стабільності, особливо в контексті вирішення придністровського конфлікту.

Негативними наслідками для України можуть бути:

– приплив на внутрішній ринок країни багатої кількості іноземного товару, який має значно високу якість,

– підвищення вимог до технічного стану транспортних засобів, що в'їжджають на територію ЄС, усунення окремих українських перевізників з їх ринку,

– зменшення об'ємів експортних і транзитних вантажів через неконкурентоспроможність товарів країн СНД,

– зменшення об'ємів торгівлі товарами військового призначення і надання послуг з їх ремонту і модернізації,

– ускладнення умов для контактів між представниками ділових кіл, що може привести до деякого згортання торговельно-економічних зв'язків і туризму .

Роблячи висновок необхідно зазначити , що у короткостроковій перспективі майже всі галузі української економіки зазнають втрат та негативних наслідків, але вже в середньостроковій та довгострокових перспективах з'являються позитивні наслідки, такі як ріст обсягів експорту та збільшення можливостей участі у міжнародних проектах.

Подолати негативні наслідки розширення Євросоюзу можна тільки сумісними діями України і ЄС. Це може бути:

– збільшення розмірів квот на поставки української сталеливарної продукції до рівня не нижче за середньорічні об'єми поставок цієї продукції в країни ЄС-10 за останні три роки,

– становлення тимчасового режиму на імпорт в нові країни ЄС української продукції, яка підпадає під дію антидемпінгових заходів на період, необхідний для перегляду цих заходів. Скорочення терміну перегляду заяв українських виробників – експортерів до одного місяця,

- допомога України у створенні системи моніторингу якості продукції (перш за все сільськогосподарської) згідно європейським нормам,
- допомога у вдосконаленні системи стандартизації і підтвердженні відповідності України діючим в ЄС стандартам, нормам і правилам. Створення нормативно – правової бази визнання результатів робіт за оцінкою відповідності українських органів сертифікації,
- розповсюдження на Україну «соціальних» преференцій в рамках Генеральної системи преференцій ЄС,
- цільова підтримка, зокрема зі структурних фондів ЄС і Європейського інвестиційного банку, інвестиційних проектів країн ЄС в Україні в пріоритетних для сторін сферах (енергетика, транспорт, екологія),
- інтеграція інфраструктурних мереж шляхом реалізації проектів загальноєвропейського значення (модернізація і неефективне управління газотранспортною системою України),
- залучення України до реалізації галузевих програм ЄС у сфері енергетики, екології, освіти і науки,
- визнання повного ринкового статусу економіки України в контексті антидемпінгового законодавства ЄС,
- розвиток транскордонної співпраці з розширенням ЄС на підставі єдиного фінансового інструменту, побудованого на принципах діючих для програм країн ЄС,
- розповсюдження на всі країни ЄС елементів ліберального візового режиму для громадян України з урахуванням досвіду Польщі і Угорщини. Визначення умов і тимчасових рамок для введення в перспективі безвізового режиму між Україною і країнами ЄС.

Необхідно, щоб промисловість і сільське господарств України досягли відповідного рівня конкурентоспроможності, бо інакше при створенні зони вільної торгівлі або впровадженні спільного економічного простору з Євросоюзом призведе до захвату ринку товарами і послугами імпортного товару та взагалі знищення українського виробника. Таким чином, необхідно домогтися таких умов для України, які б забезпечили гарантії

використання і розвитку товарів і послуг для українських національних виробників.

Перспективи економічної взаємодії України з ЄС та його країнами – членами залежить насамперед від раціональності експортної політики України відносно цього регіону. Стратегія виходу на ринки ЄС має поєднувати сировинний напрям з напрямом проникнення на ринки продукції з високим ступенем обробки на основі ретельно проведеної діагностики конкурентоспроможності українських товарів і послуг на ринку країн ЄС. Важливим перспективним завданням має стати вихід на ринки країн ЄС з принципово новими виробами в галузі ракетної та авіаційної техніки, машинобудування, приладобудування, окремих виробників електронної та електротехнічної промисловості, виробництва зварювальної апаратури, а також впровадження і розвиток середньо – і довгострокових програм інтеграції України в Європейський Союз [32].

В Україні існує ряд причин із – за чого виникає негативна ситуація, яка перешкоджає ефективному співробітництву України з країнами – членами ЄС:

1) В Україні тільки розгортається процес визначення того, які фірми та товари мають формувати зовнішньоторговельний профіль країни в середньо – та довготерміновому періодах,

2) Економічна криза гальмує вихід на світовий ринок в цілому та європейський зокрема і утвердження на них потенційно конкурентоспроможних українських підприємств. До того ж нагромадження взаємної заборгованості між підприємствами перешкоджає розвитку нормальної кооперації, без чого неможливо забезпечити випуск кінцевої продукції. Слід ще окремо відзначити, що саме економічна криза є причиною того, що Україна не може (за невеликим винятком) повністю використати квоти, встановлені ЄС на ввезення українських товарів,

3) Інтеграція України в європейську економіку значною мірою гальмується структурою виробництва, успадкованою від СРСР, у минулому Україна спеціалізувалася переважно на випуску проміжної промислової

продукції, тоді як виробництво кінцевих товарів знаходилося за межами республіки,

4) Архаїчна структура промисловості України залишається практично без змін. У ній традиційно переважають матеріало- та енергомісткі виробництва, наприклад, важке машинобудування, хімічна та будівельна промисловість, виробництво сільськогосподарської техніки та тракторів тощо. Високотехнологічні виробництва сьогодні не визначають промисловий профіль країни. Ось чому значна частина українських виробів малоконкурентоспроможні або й зовсім неконкурентоспроможні на світових ринках,

5) Європейський ринок досить насичений товарами з низьким ступенем обробки, промисловими товарами споживчого призначення та сільськогосподарською продукцією. А саме ці товари сьогодні становлять основну частку українського експорту. Насиченість ринку ЄС виробами традиційного машинобудування, що їх випускає вітчизняна промисловість, означає, що утвердження України на ринку ЄС як виробника складної продукції об'єктивно вимагає активізації інноваційного процесу в країні,

6) Українським експортерам ще явно бракує досвіду діяльності на зовнішніх ринках. Часто міжнародне співробітництво гальмується недостатньою підтримкою виробників з боку відповідних міністерств та відомств. До того ж можна назвати численні випадки, коли Україна втрачала вигідні можливості внаслідок неефективної системи вироблення та реалізації економічної політики в цілому .

Входження України до світової економічної системи є необхідною умовою її подальшого встановлення як демократичної країни з ринковим господарством. Для цього Україна, як рівноправний учасник міжнародних економічних відносин, повинна брати участь у міжнародному економічному співробітництві та міжнародному ринку розподілу праці. Значною мірою ці завдання належить вирішувати у відносинах з країнами ЄС.

Таким чином, ефективна євроінтеграція України потребує перш за все консолідації внутрішніх зусиль для забезпечення умов стабільного

демократичного розвитку суспільства, становлення конкурентоспроможної національної економіки – основи взаємовигідного співробітництва і партнерства.

Здійснення інтеграційних заходів потребує механізму цільової адаптації України до міжнародних стандартів. Воно повинно мати багато джерел і міститися як в державному, так і в місцевих бюджетах, позабюджетних фондах, сприяти залученню коштів вітчизняного виробника.

6.3. Модернізація економіки

Економічний, соціально-політичний, культурний розвиток останньої чверті ХХ ст. відбувався під дедалі потужнішим впливом глобалізації. Її економічна складова пов'язана насамперед із джерелами, ресурсами, чинниками, формами господарської еволюції. Мова йде про рух інвестицій і технологій, робочої сили, інтелектуальних і фінансових ресурсів, розвиток менеджменту й маркетингу та ін. Глобалізація виявляється у зростанні міжнародної торгівлі й інвестицій, небаченій до цього диверсифікації світових фінансових ринків і ринків робочої сили, значному підвищенні ролі ТНК у світогосподарських процесах, загостренні глобальної конкуренції, появі систем глобального, стратегічного менеджменту.

Розглянемо принципові ознаки й характерні риси глобалізації як суспільно-економічного процесу. З огляду на сформульовані в літературі визначення даного поняття та форми виявлення цього феномена в різноманітних сферах економіки і суспільства слід наголосити передусім на тому, що глобалізація є продуктом епохи постмодерну, переходу від індустріальної до постіндустріальної стадії економічного розвитку, формування основ ноосфер-но-космічної цивілізації. Звідси випливають і якісні й кількісні ознаки та показники, що характеризують розгортання даного процесу.

Серед найголовніших слід назвати посилення взаємозалежності економік різноманітних країн, зростання цілісності і єдності світового господарства, в основі яких — дедалі більша відкритість національних ринків, поглиблення міжнародного поділу і кооперації праці. Окремі нації й держави поступово передають свої функції суб'єктів міжнародних відносин і міжнародного права наднаціональним органам. Формування так званого "світового села" ("global village"), здавалося б. має сприяти підвищенню прозорості господарських трансакцій, але поки що відбуваються зворотні процеси за ефектом "чорної скриньки". Яскравий приклад цьому — світова фінансова криза 1997—1998 рр.

За рахунок упровадження новітніх технологій, систем електронного зв'язку, і насамперед Інтернету, зростають світові комунікаційні мережі, що виводить багато з них зі сфери державного контролю. Завдяки науково-технічним досягненням скорочуються витрати на здійснення міждержавних і міжфірмових господарських контактів. Так, якщо вартість трихвилинної телефонної розмови між Нью-Йорком і Лондоном дорівнювала в 1930 р. 300 дол. (за курсом 1996 р.), то тепер — лише одному доларові.

Помітно збільшується кількість країн і народів, що втягуються у процес глобалізації. Особливим динамізмом характеризувалися до останнього часу нові індустріальні країни Азії та окремі держави Латинської Америки. Розвивається тенденція до формування глобальної цивілізації зі спільними уподобаннями, цінностями та суспільною свідомістю. Закладаються основи міжнародного громадянського суспільства, створюються плюралістичні структури глобальних еліт. Вестернізується світовий культурний простір за одночасного протистояння цьому процесові, особливо з боку мусульманських держав.

На авансцену світового економічного життя висуваються нові дійові особи, які поряд із традиційними стають нині головними суб'єктами світогосподарських процесів.

Такими новими суб'єктами є:

- міжнародні організації (МВФ, Світовий банк, ЮНКТАД, ФАО, МОП, СОТ):

- країни "великої сімки";
- регіональні організації, яких налічується близько 60;
- багатонаціональні корпорації (майже 50 тис);
- інституційні інвестори (пенсійні й інвестиційні фонди, страхові компанії);
- неурядові організації;
- великі міста;
- окремі видатні особистості (науковці — Нобелівські лауреати, університетські професори, відомі фінансисти, підприємці та ін.).

Щодо значення великих міст, то досить згадати, що, наприклад, в одному лише Токіо виробляється вдвоє більше товарів і послуг, ніж у всій Бразилії.

Економіка глобалізується внаслідок виникнення нових форм конкуренції, коли дедалі більше суб'єктів світогосподарських зв'язків не мають певної державної належності.

Таким чином, глобалізація стає постійно діючим чинником і внутрішнього, і міжнародного економічного життя, вона знаменує завершення першого, початкового етапу формування економічної єдності світу, його господарської цілісності за всієї розмаїтості та гетерогенності складових і підсистем світового господарства.

Розгортання процесу глобалізації вирізняється суперечливим впливом на національні економіки та на весь перебіг сучасного світового господарського розвитку.

З одного боку, глобалізація небачено розширює можливості окремих країн щодо використання й оптимальної комбінації різноманітних ресурсів, їх більш глибокої і всебічної участі в системі міжнародного поділу праці, з іншого боку глобальні процеси значно загострюють конкурентну боротьбу, формують ґрунт для маніпулювання величезними фінансовими й

інвестиційними коштами, що становить реальну загрозу для країн із низькими і середніми доходами.

"Мільйони донині маржинально існують у світовій економіці. — зазначив Генеральний секретар ООП К. Аннан при відкритті 53-ї сесії Генеральної асамблеї у вересні 1998 р.. — мільйонам досвід глобалізації не створює жодних конструктивних можливостей, стимулюючи сили руйнації і знищення".

Таким чином, за незаперечних переваг варто враховувати неоднозначність, різноспрямованість впливу глобалізації на розвиток різних груп країн та галузей сучасного виробництва. У процесі глобальних структурних трансформацій, що поступово поширюються на світовий економічний простір, перевагу отримують галузі обробної промисловості та сфера послуг. Сюди ж здійснюється перелив капіталу і кваліфікованої робочої сили. Водночас інші галузі та сфери відчувають гострий дефіцит факторів виробництва, що посилює їхній депресивний стан (наприклад, вугільна промисловість).

Іншим наслідком глобальних структурних змін стає процес деіндустріалізації, що почався ще в 70-ті роки ХХ ст. під впливом світової енергетичної кризи ("голландська хвороба" деіндустріалізації). Позитивними проявами деіндустріалізації можна вважати розвиток сервісної економіки, ноосферизацію виробництва, виникнення космічних технологій, поступовий перехід до неоекономіки, до постекономічних форм суспільства. Негативний аспект деіндустріалізації полягає в загрозі повернення до застарілих, традиційних, архаїчних структур господарства в ряді країн, що розвиваються, і в перехідних економіках унаслідок їхньої неконкурентоспроможності та слабкості власної ресурсної бази економічного розвитку.

Головне завдання країн із так званими виникаючими ринками (emerging market economies) — мінімізація вразливості щодо зовнішніх шоків, а також залежності від іноземних інвесторів, що спрямовують сюди великі потоки так званих "летучих" капіталів. Найбільшу загрозу

глобалізація становить для багатьох країн, що розвиваються, бо саме вони відчувають гостру нестачу людського капіталу, інституцій, господарської інфраструктури, економічних рішень, необхідних для реалізації наявних можливостей.

Важливим елементом аналізу процесу глобалізації є розгляд її як багаторівневої, ієрархічної системи. Світовий рівень глобалізації визначається зростаючою економічною залежністю країн і регіонів, переплетінням їхніх господарських комплексів та економічних систем. Глобалізація на рівні окремої країни характеризується такими показниками, як відкритість економіки, частка зовнішньоторговельного обороту або експорту у ВВП, обсяг зарубіжних інвестиційних потоків, міжнародних платежів та ін. Галузевий зріз глобалізації найкращим чином ілюструється співвідношенням обсягів зустрічної внутрішньогалузевої торгівлі і світового виробництва галузі, а також коефіцієнтом спеціалізації галузі, розрахованим як співвідношення її національних і міжнародних експортних квот. Глобалізація на рівні компанії залежить від того, наскільки вона диверсифікувала свої надходження та розмістила свої активи в різноманітних країнах із метою збільшення експорту товарів і послуг та використання місцевих переваг, пов'язаних із широким доступом до природних ресурсів і до дешевої робочої сили. Ступінь глобалізації компанії не останньою чергою залежить від таких показників, як міжнародний розподіл надходжень від продажів і головних активів, зовнішньофірмова торгівля та відповідні технологічні трансфери.

Загальною передумовою глобалізації компаній є рівень використання комп'ютерних і комунікаційних технологій, що дають можливість розширювати обмін ідеями та інформацією між різноманітними країнами, збільшувати знання споживачів про іноземні товари. Кабельні системи в Європі й Азії дають змогу фірмам у численних країнах одночасно формувати регіональний, а іноді й глобальний попит. Завдяки глобальним комунікаційним мережам створюється можливість координувати

виробництво і спільні цілі у світовому масштабі таким чином, щоб компанії виробляли в різних частинах світу один і той самий кінцевий продукт.

Формування глобальної системи виробництва й відповідної інфраструктури, динамічне переміщення ресурсів по всьому полю світового господарства, функціонування світових інформаційних і транспортних комунікацій — усе це свідчить про настання нового етапу економічного розвитку, головною ознакою якого є зростання значення загальносвітових чинників і джерел господарської динаміки. І на цьому етапі необхідне формування універсального економічного знання, що адекватно відбиває загальний процес господарської еволюції без прив'язки до конкретної країни або території. Поряд з евристичними функціями таке знання є основою для оптимального вирішення цілої низки найгостріших глобальних проблем (продовольчої, екологічної, демографічної та ін.). "Економічні, інформаційні, культурні глобальні тенденції, - зазначає В'ячеслав Іванов, — уже зробили Землю єдиним цілим".

У соціально-політичній сфері сучасна цивілізація долає дихотомію ХІХ - середини ХХ ст. "капіталізм—соціалізм (комунізм)", що відображала непримиренне класове протиборство, і трансформується в антропогенно-інтелектуальне, екологічне суспільство солідарності й соціальної справедливості. Головна суперечність такого суспільства формується не між окремими групами людей і класами (хоч це й не виключається), а між суспільством у цілому і його природним оточенням, різке погіршення якого загрожує подальшому існуванню всього людства як особливого біологічного виду. Чорнобиль дуже яскраво й гостро висвітлив цю проблему.

Які ж загально цивілізаційні умови диктує нам ноосфернокосмічна, інформаційна, біотехнотронна епоха? У соціально-політичній сфері безумовно домінує демократична правова держава, головне завдання якої полягає в гармонізації стосунків між людьми, недопущенні надмірної їх диференціації за доходами, регулюванні відносин між людьми і природним навколишнім середовищем, зовнішнім світом.

В економічній сфері абсолютно безальтернативною є налаштованість сучасних ринкових механізмів на хвилю науково-технологічної революції. Йдеться про радикальні структурні зрушення тектонічних масштабів, пов'язані з неухильним зменшенням ваги первинного (добувного) та вторинного (обробного) секторів і форсованим розвитком третинного сектора (послуги). Ці зрушення базуються на невідпинній дематеріалізації виробництва, його електронізації, роботизації, комп'ютеризації, інформатизації, мініатюризації та ін. Відбуваються процеси інтелектуалізації й індивідуалізації праці, автономізації особистості.

Якісні особливості економіки періоду зародження і становлення ноосферно-космічної цивілізації проявляються, з одного боку, у вирішальній ролі інтелекту у відтворенні головних умов життя суспільства, а з іншого — в утилізації людиною космічного простору. Освоєння людиною навколосемного простору, інших планет Сонячної системи можна віднести до екстенсивних напрямів формування суспільно-економічних структур ХХ ст. Якщо індустріальна цивілізація виникла на хвилі великих географічних відкриттів завдяки розширенню "економічного поля" за рахунок залучення до господарської сфери нових земель і територій, то цивілізація ХХІ ст. одержує потужний поштовх унаслідок космізаційні виробництва, і мислення.

Перехідний характер епохи, яка позначена трансформацією індустріальної цивілізації в ноосферно-космічну детермінує виникнення посередніх ланок. Такою проміжною формою є інформаційна модель розвитку — продукт індустріальної епохи і водночас важлива передумова формування нової цивілізації ІІІ тисячоліття.

Ноосферно-космічна цивілізація покликана не тільки вирішити найгостріші проблеми попередньої епохи, а й окреслити шляхи подальшого розвитку людства. Відомі нам способи виробництва, що становили основу суспільно-економічних формацій, наприкінці тисячоліття почали втрачати колишню однозначність і жорстку детермінованість. Історичний процес зміни формацій став набувати нових відтінків і граней. Революційні

перетворення поступають місцем еволюційним, реформістським шляхам пристосування суспільно-економічних форм до нових реалій. Спостерігається і зворотне прямування, спроби повернутися "на круги своя". Нові моделі суспільного устрою, становлення яких супроводжувалося повсюдними серйозними порушеннями прав і свобод людини, піддаються нищівній критиці, викликають неприйняття в різноманітних верствах суспільства.

У наукових дослідженнях і особливо в публіцистиці вже стало загальним місцем твердження про необхідність повернення України, інших країн СНД і держав Центральної та Південно-Східної Європи в лоно загальнолюдської цивілізації, під котрою часто розуміють насамперед західну, тобто індустріальну, цивілізацію і вільну ринкову економіку. Та тверезий і об'єктивний аналіз показує, що створення ринкової економіки саме по собі не виведе Україну на рівень сучасної цивілізації, навпаки — це може навіть поставити нас в обозну частину світової колони держав, перемістити на далеку периферію світового господарства. Сучасний ринок з усіма його внутрішніми й зовнішніми атрибутами потрібний насамперед для того, щоб підсилити стимули до вільної праці. Ринковий механізм можна й необхідно використати на повну потужність не для наздоганяючої, наслідувальної модернізації, а для здійснення радикальних структурних перетворень, спроможних поставити Україну в один ряд із найбільш економічно розвинутими державами постіндустріального рівня.

Головна особливість нашого часу полягає в поступовому переході від енергетичних до інформаційних джерел життєдіяльності людини, у переростанні біосфери в ноосферу, у формуванні основ і окремих елементів автотрофної економіки, відносно незалежної від природного середовища.

Інформаційно-технологічний спосіб виробництва за своєю суттю є універсальним і поширюється поступово від центру на периферію світового господарства. Його утвердження супроводжується насамперед широкою інформатизацією виробництва й усього суспільного життя, переважанням сучасних технологій і науково-технічних розробок у системі виробничих

факторів. Електронізація виробництва і побуту, їхні широка комп'ютеризація, роботизація, з одного боку, виводять людину з безпосереднього виробничого процесу. З іншого боку — на цій основі підвищуються вимоги до освітньо-кваліфікаційного рівня зайнятих, зростає інтелектом і сі кість виробництва, праці й продукту.

Паралельно з істотними змінами техногенно-матеріальних факторів виробництва відбувається трансформація соціальних відносин, тобто суспільно-економічних форм його розвитку. Йдеться насамперед про відносини власності на засоби виробництва, що в процесі дематеріалізації, інформатизації, космізації втрачають свої класичні функції, поволі, але неухильно по-ступаючись місцем різноманітним інтелектуальним ресурсам. Стрижневим елементом економічної системи стає власність на інтелектуальний потенціал працівника. Це зумовлено, з одного боку, зростанням питомої ваги складної висококваліфікованої живої праці в структурі вироблюваного продукту, а з іншого — підвищенням витрат на підготовку і відтворення робочої сили сучасного постіндустріального рівня.

Слова Гегеля про те, що "особистість повинна мати наявне буття у власності", на нашу думку, стосуються насамперед власності індивіда на свою робочу силу, на інтелектуальний ресурс. Можливість вільно її застосовувати, на основі об'єктивних ринкових механізмів відшкодовувати витрати на зростаючі потреби становить фундамент економічної свободи індивіда, його автономії, індивідуалізації праці.

В антропогенно-інтелектуальному суспільстві власності на робочу силу належить пріоритетне, головне місце. Водночас на перехідному етапі цивілізаційного розвитку, коли поряд з інтенсивними співіснують екстенсивні, витратні технології, виникає суперечність між матеріальними і живими (духовними) компонентами виробничого процесу. Темпи виробництва матеріальних та інших ресурсів відстають від попиту на них, що призводить до їхнього відносного подорожчання, до зростання ринкових цін. Пропозиція ж побочої сили перевищує попит на неї, що тягне за собою зростання безробіття і тенденцію до здешевлення робочої сили, в тому числі

висококваліфікованої. Розв'язання зазначеної суперечності лежить у площині змін як характеру та змісту виробництва, так і відповідних потреб. Мініатюризація виробничих процесів, збільшення питомої ваги інформаційної складової, принципово новий характер виробничих і особистих потреб посилюють тенденцію до перетворення власності на робочу силу в головний компонент як виробництва, так і всієї системи суспільних відносин.

Підсумовуючи сказане, варто зауважити, що нині у світі співіснують індустріальні моделі (сучасна периферія) з елементами доіндустріальних форм (найменш розвинуті країни), перехідні економічні системи (держави колишнього СРСР, країни Центральної і Південно-Східної Європи) і власне постіндустріальні (інформаційно-технологічні) моделі економічного розвитку (країни ОЕСР). Безумовно домінантною в цій структурі повинна стати інформаційно-технологічна модель, реалізація якої визначатиме головні закономірності й тенденції світової економічної динаміки.

Процес формування нової моделі економічного розвитку розтягується в просторі і часі, що зумовлює одночасне співіснування "вторинних" і навіть "третинних" моделей, які лише в основних моментах нагадують головну модель. Виплавлена в тиглях потужного історичного поступу, нова модель економічного розвитку спиратиметься на так звані тверді структури (постіндустріальна техніка й технологія) і м'які структури (інформатика, космічні системи, нетрадиційні джерела енергії та споживання).

Надзвичайно важливим є питання про механізми регуляції в інформаційно-технологічній структурі. Роль ринку та всієї ринкової інфраструктури в сучасній розвинутій економіці лишається незаперечною. Проте разом зі змінами в матеріально-речовинних факторах виробництва й обігу змінюються і зміст та характер ринкових інструментів, що забезпечують найефективніше використання будь-яких видів ресурсів. Крім того, ринок не є постійною величиною і трансформується відповідно до власних законів. Об'єкти ринкового регулювання мають істотно еволюціонувати в напрямі переходу до переважного застосування

інформаційних ресурсів замість ресурсів енергетичного походження. Такі поняття, як вартість, ціна, витрати, попит, пропозиція та ін.. набувають і нового змісту, і нових форм прояву. Можна стверджувати, що ми стоїмо на порозі революційних зрушень в економічній теорії, пов'язаних із формуванням інтелектуально-інформаційної синергетичної парадигми.

Трансформація економічної системи України відповідно до соціально-економічних і науково-технологічних параметрів XXI ст. має, на наш погляд, ґрунтуватися на "трьох китах":

- загальноцивілізаційних умовах і чинниках, що формують систему координат сучасного світового ринкового господарства:

- національних пріоритетах і особливостях, що мають глибокі, невичерпні історико-генетичні й ментально-етнічні джерела:

- реальному стані економіки і суспільства України, що є головним вихідним матеріалом, першоосновою, фундаментом, на якому будується нова політико-економічна система.

Саме взаємодія цих трьох складових (можна назвати й деякі інші) забезпечить Україну від різких коливань і відхилень, сприятиме пом'якшенню ударів перехідного періоду, гармонізації нашого приєднання до загальноцивілізаційних процесів і структур.

В Україні є достатні стартові умови для того, щоб поступово інтегруватися в загальноцивілізаційні процеси.

По-перше, вона має потужний науково-технічний, інтелектуальний потенціал, висококваліфіковану робочу силу, що є визначальним у системі сучасного виробництва.

По-друге, адміністративно-командні механізми значною мірою підірвані, що створює можливість остаточного й швидкого демонтажу тоталітарної системи і побудови сучасних економічних форм та управлінських механізмів, не обтяжених минулим.

По-третє, маємо величезні невикористані запаси емоційної, психологічної енергії, що вивільнилася внаслідок розбудови власної незалежної самостійної держави — віковичної мрії багатьох поколінь нашого

народу. Потужний вибух цієї енергії, критична маса якої нагромаджувалася сторіччями, спрямований на політичне, економічне, духовне відродження нації і є величезним додатковим чинником прискореного залучення України до загальноцивілізаційних процесів і структур.

Національні джерела економічного розвитку ґрунтуються насамперед на історично-генетичному, ментально-етнічному потенціалі України, квантитативне уявлення про який дає майже п'ятдесятимільйонна держава, що розташувалася в надзвичайно вигідному місці геополітичного простору. Якісний бік нашого духовного потенціалу складає ментальність народу: працьовитість, хазяйновитість, відкритість, взаємопідтримка, мудрість, дотепність, кмітливість, ґрунтовність. Якщо до цього додати практично загальну освіченість народу, є всі підстави стверджувати, що в даному відношенні Україна має безперечні передумови для того, щоб опанувати досягнення цивілізації і зайняти вже на початку нового століття власну нішу в міжнародному поділі праці.

Слушність цього твердження впливає з того, що економіка III тисячоліття — це економіка "розуму", економіка "думки", що базується передусім на якості людського капіталу, котрий в Україні за багатьма параметрами не поступається аналогічним показникам розвинутих держав.

Варто назвати ще й такі складові українського економічного генофонду, як тривалий період існування приватної власності на землю, досвід ринкового господарювання у складі інших держав, широкий розвиток кооперативних економічних форм, кредитних спілок тощо.

Отже, економічна модель України формується на основі тісної взаємодії загальноцивілізаційних детермінант, генетично-історичних джерел та внутрішніх онтологічних економічних чинників.

Головним напрямом реалізації такої моделі в умовах глобалізації є широкомасштабна, всеохопна модернізація економіки, всіх сфер суспільного життя. Україна не здійснила цей процес повною мірою на попередніх етапах, тому що частини її території (тривали) час перебували у складі інших держав.

Серед численних дефініцій модернізації найзагальніше визначає її як комплекс економічних, політичних та культурних реформ, синхронна реалізація яких передбачає "осучаснення" суспільства. У вузькому розумінні цей процес зводиться до нагромадження капіталу (мобілізації ресурсів), розвитку виробництва та підвищення продуктивності праці.

Особливості сучасного етапу модернізації пов'язані з необхідністю, по-перше, забезпечити розвиток не самих по собі виробничих потужностей, а започаткувати технологічні перетворення сучасного рівня і масштабів.

По-друге, органічно включити економіку країни у світогосподарські глобальні процеси з метою повнішого використання зовнішніх ресурсів розвитку та розширення ринків збуту продукції власного виробництва.

По-третє, модернізація вимагає не стільки зростання випуску окремих товарів (хоч це й не виключається), скільки формування внутрішніх інституційних та економічних структур і механізмів для впровадження гнучких технологій на основі інформаційних і комп'ютерних систем.

Таким чином, економічна модернізація на зламі тисячоліть охоплює глобалізацію національних економік, трансформацію доекономічних (традиційних) суспільств в економічні (ринкові, сучасні) суспільства, а також створення передумов для переходу останніх до постекономічної, постмодерної стадії розвитку.

Зупинімося докладніше на економічній модернізації в Україні, що полягає в докорінному оновленні на сучасній основі матеріально-речових і організаційно-економічних структур, усієї системи суспільного виробництва. Вона передбачає повний демонтаж застарілих соціально-економічних відносин, що ґрунтувалися на монопольному, безроздільному пануванні державної форми власності на умови й засоби виробництва. Нова система виробничо-економічних відносин спирається на органічну єдність приватних форм власності (індивідуальна, акціонерна, корпоративна), комунальної (власність місцевих органів влади і місцевого самоврядування) та державної як гаранта загальнонаціональних економічних інтересів. На цій основі формується змішана економіка, що дає змогу гармонізувати інтереси

держави, регіонів, підприємств та домашніх господарств (населення). Головною ознакою такої економіки є соціальна спрямованість, забезпечення твердих соціальних гарантій.

Україна дістала у спадщину деформовану, архаїчну структуру економіки, зорієнтовану переважно на задоволення потреб ВПК колишнього СРСР. Зношені, застарілі виробничі фонди і технічне устаткування, віджилі організаційно-економічні форми підприємств, доіндустріальний характер виробничої інфраструктури (транспорт, зв'язок, телекомунікації та ін.) давно потребували модернізації на основі досягнень науково-технічної революції. Період незалежного розвитку теж не позначився скільки-небудь істотно на техніко-технологічному й організаційно-економічному аспектах господарства.

Щодо матеріальних активів економічна модернізація передбачає повне оновлення технічного базису шляхом упровадження високих технологій, системи корпоративного управління, маркетингу.

Ефективна економічна модернізація можлива лише за умови створення адекватної інфраструктури, конкурентного середовища, відповідних інституційних форм, законодавчого забезпечення. Насамперед ідеться про формування адаптованих до умов економічної модернізації податкової, фінансової, банківської систем, адміністративно-правових структур на всіх рівнях державного й економічного управління.

Економічна модернізація висуває, звичайно ж, певні вимоги до якості людського капіталу — як щодо професійно-кваліфікаційного рівня, так і його економічної свідомості, господарської ментальності, які б свідчили про спроможність *homo oeconomicus* опанувати модернізаційні процеси.

Зрештою слід зважати, що модернізація здійснюється в конкретній країні й має повною мірою втілювати національні, історичні традиції та навички народу. Його культура й побут, самотність і неповторність повинні органічно вписуватися в модернізаційні процеси, підвищуючи їхні атрактивність і внутрішній потенціал.

Економічна модернізація є всеосяжним процесом на противагу спрощеному, звуженому трактуванню трансформаційних процесів відповідно до так званого "Вашингтонського консенсусу", за рамками якого залишається промислова, аграрна, науково-технічна, регіональна політика. Соціальна ціна такої моделі перетворень є занадто високою.

Зрештою, ринкові реформи мають бути синхронізовані у просторі й часі з адекватними перетвореннями в політичних, інституційних, культурологічній сферах, у суспільній свідомості.

Отже, головна спрямованість економічної модернізації полягає у диверсифікації напрямів, форм і засобів економічної політики, у наданні цьому процесу всеохопного, комплексного, системного характеру.

Важливо точно визначити пріоритетні напрями і форми економічної модернізації. Вони не можуть обиратися довільно на основі інтуїції або суб'єктивних побажань і рішень законодавчої або виконавчої влади. Досвід останніх 200—300 років показує, що провідні позиції у світовій економіці займали ті країни, які у своєму економічному розвитку спиралися передусім на власні порівняльні й конкурентні переваги. Тому, вибудовуючи пріоритети економічної модернізації в Україні, слід визначити і науково обґрунтувати об'єктивно наявні в нашій економіці галузі, виробництва, окремі товарні позиції та групи, що спроможні забезпечити міцні конкурентні позиції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Потенційно такими тепер є високотехнологічні галузі (ракетно-космічна техніка, літако- і моторобудування, електрозварювання, порошкова металургія, біотехнологія, окремі виробництва ВПК). Другий блок складають галузі АПК, що мають унікальну природну базу і глибокі традиції культивування й експорту різноманітних продуктів харчування. Транзитні перевезення вантажів, транспортування нафти, газу, електроенергії, надання інших міжнародних послуг у сфері транспорту, зв'язку, телекомунікацій є третім блоком галузей, що формують структурний каркас економіки.

Нарешті, розгалужений рекреаційно-туристичний комплекс від Карпат до Азовського моря і від Чернігова до Криму та Одеси за відповідного

інфраструктурного оснащення може і повинен стати важливим каналом валютних надходжень, зростання місткості внутрішнього ринку.

Дані галузі, виробництва, товарні позиції за відповідних переваг пране й капіталоінтенсивності, що будуть трансформуватися в цінові та інші види конкурентних надбань, мають стати головним об'єктом стимулювання засобами фінансової, грошово-кредитної, цінової, податкової політики.

Як бачимо, така модель структури економіки виключає розмитість, аморфність, фрагментарність національного господарства, орієнтуючись насамперед на власні ресурси і можливості, на наявний природний і людський потенціал, на науково-технологічні ресурси країни. Домінанта такої економіки — розвинутий цілісний, місткий ринок із розгалуженою системою поділу і кооперації праці між галузями, виробництвами, регіонами країни, що зрештою становить головну продуктивну міць держави.

Забезпечити ефективне функціонування національного господарського комплексу спроможний насамперед власний капітал, формування і диверсифікація якого не можуть відбуватися хаотично за законами "джунглів".

Досвід нових індустріальних країн Південно-Східної Азії та деяких держав Латинської Америки показує, що головні позиції національного капіталу в процесі економічної модернізації забезпечуються за активної участі держави в головних національних компаніях або за її активної координаційної ролі.

Є два основні напрями формування реального національного капіталу. У першому випадку створюються загальнодержавні компанії, ядро яких складають головні комерційні банки країни, промисловий, торговельний та венчурний капітал із залученням відповідних індустріальних фірм і науково-дослідних установ (Японія, Корея). У другому — наголос робиться на потенціал регіонів, що дає змогу концентрувати місцеві ресурси шляхом об'єднання різноманітних форм капіталу з наступним виходом таких структур на національний і міжнародний рівні (Німеччина. СНІ А).

Паралельно формуються економічні і правові умови для розгортання малого і середнього підприємництва, що потребує значно менших разових інвестицій та гнучко реагує на кон'юнктуру ринків.

Така логіка формування національного капіталу дає можливість реалізувати імпортозаміщувальну зовнішньоекономічну стратегію, збільшити бюджетні надходження всіх рівнів, збалансувати фінансові потоки, врівноважити торговельний і платіжний баланси, зміцнити національну грошову одиницю й економічну безпеку держави.

Механізми економічної модернізації приводяться в дію засобами грошово-кредитної, фінансової, інвестиційної, податкової та валютної політики. Усі складові модернізаційного процесу (матеріально-речові, людський капітал, інституційні форми і структури) потребують якісного, радикального поліпшення наявного макроекономічного середовища, загальних умов розвитку підприємництва. Відштовхуючись від досвіду країн із позитивною економічною динамікою, слід, очевидно, підсилити стимулювальний вплив інструментів грошово-кредитної й валютної політики на пріоритетні галузі національного виробництва. Господарська практика останніх років свідчить, що пускові механізми модернізації й економічного зростання характеризуються широкою амплітудою і гнучкістю, що дає змогу не тільки подолати спад виробництва, а й забезпечити його зростання.

Наявні в Україні монетарні обмеження мають досить суперечливі наслідки. З одного боку, в умовах фінансової кризи світового і регіонального значення останнім часом вдається утримувати позиції гривні і мінімізувати зростання споживчих цін та інфляції. З іншого боку, така система пригнічує інвестиційний і виробничий процеси, гальмує прогресивні структурні зміни, деформує фінансові відносини як на макро-, так і на макрорівні, загострює соціальні проблеми в суспільстві.

Постає цілком закономірне запитання: яку ж модель економічної, і зокрема грошово-кредитної, політики слід обрати для прискорення модернізацій-них процесів в Україні, вирішення інших соціально-

економічних проблем? Теперішній варіант помірковано консервативної економічної політики забезпечує певну стабільність і мінімальну соціально-економічну рівновагу. Продовження такого курсу є виправданим з двох головних причин. По-перше, він є передбачуваним, послідовним, спрямованим на поступове нагромадження передумов і ресурсів для самодостатнього стійкого розвитку. По-друге, у перехідних умовах така політика віддає перевагу якісним змінам усієї системи суспільного виробництва, віддаючи водночас кількісні аспекти економічного зростання.

Другий варіант економічної політики, що передбачає чисто ринкові механізми формування обмінного курсу, розширення меж грошово-кредитної політики, підвищення інфляційної стелі та ін. приховує у собі більше елементів ризику, господарських біфуркацій, коливань кон'юнктури за однієї незаперечної переваги — наявності економічної динаміки. Тож у перспективі чаша терезів має схилитися на користь другої, більш широкої за амплітудою моделі економічної політики, арсенал засобів якої прискорює нарощування власного потенціалу як основи зміцнення державного суверенітету і національної економічної безпеки країни.

6.4. Розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності.

Сучасна державна інноваційна політика – це сукупність науково-технічних, виробничих, управлінських, фінансово-побутових і інших заходів, пов'язаних із просуванням нової чи поліпшеної продукції на ринок збуту. Інноваційна політика в широкому розумінні поєднує науку, техніку, економіку, підприємництво та управління. Вона торкається всього соціально-економічного середовища, включаючи виробництво, банки, науково-технічні кадри, рівень науково-технічної грамотності населення країни. В сучасній розвинутій, економічно незалежній державі науково-технічна політика набуває рис стратегії загального розвитку, підкоряючи собі структурну та інвестиційну політику, економічна політика орієнтується

на формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку, коли зростання ефективності суспільного виробництва досягається за рахунок зростання знань, інноваційна діяльність тісно пов'язана з інвестиційною, тобто сукупністю практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. Законодавець визначає інноваційну діяльність як одну із форм інвестиційної діяльності, що здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво та соціальну сферу. З іншого боку, інвестиції – державні, приватні іноземні чи спільні – створюють матеріальну основу для інновацій. Інноваційна діяльність, пов'язана з капітальними вкладеннями в інновації, називається інноваційно-інвестиційною.

Проблема співвідношення і взаємозв'язку інновацій та інвестицій взагалі вимагає окремого аналізу. Як правило, саме інвестиція є безпосереднім носієм інновації, отже, реалізація інноваційної політики в несприятливому інвестиційному кліматі практично неможлива. Між тим теоретично інновація без інвестиції також може мати місце, зокрема, поліпшуюча інновація може бути здійснена в організаційно-збутовій, і навіть у технологічній сфері (без заміни основних фондів) – у вигляді інвестицій у людський капітал (перенавчання працівників, підвищення кваліфікації у сфері комерційної діяльності тощо), або у сферах інформаційного чи інфраструктурного забезпечення. Таким чином, саме в ресурсодефіцитній економіці з ознаками несприятливого інвестиційного клімату особливо важливою є виважена стимулююча політика держави в інноваційній сфері.

Умовно можна виділити чотири варіанти інноваційно-інвестиційної політики, які були пріоритетними в різні періоди, в різних промислово розвинутих країнах і в різних поєднаннях:

- політика “технологічного поштовху” виходить із того, що пріоритетні напрями розвитку науки й

техніки має визначати держава, володіючи для цього необхідними матеріальними ресурсами, можливістю здійснення експертизи та

інформаційним забезпеченням. Такий варіант інноваційної політики ґрунтується на наявності науково-технічних і соціально-економічних проблем, розв'язати які можна шляхом розробки відповідних державних програми, великих капіталовкладень і інших прямих форм державної участі;

- політика ринкової орієнтації визнає провідну роль ринкових ресурсів у виборі напрямків розвитку науки й техніки. Вона передбачає обмеження ролі держави у стимулюванні фундаментальних досліджень, створенні економічного клімату та інформаційного середовища для запровадження нововведень у фірмах і здійснення досліджень ринку, а також у зменшенні кількості форм регулювання, що не сприяє стимулюванню ринкової ініціативи та ефективній перебудові ринку

- політика соціальної орієнтації передбачає визначене соціальне регулювання наслідків НТП, а процес ухвалення рішення базується на широкому соціально-політичному консенсусі із залученням широкої громадськості. Цей варіант інноваційно-інвестиційної політики ніколи не був основним, але окремі його елементи знаходили своє відображення в політиці різних країн;

- комплексна політика, спрямована на зміну економічної структури господарського механізму. Вона передбачає значний вплив провідних технологій на розв'язання соціально-економічних проблем, на зміну галузевої структури, на взаємодію суб'єктів господарювання, на рівень життя тощо. Все це вимагає нових форм організації та механізмів управління розвитком науки й техніки. На даний момент не викликає сумніву той факт, що саме інноваційна діяльність є головним джерелом суспільного прогресу. У розвинутих країнах більше половини підприємств займаються інноваційною діяльністю. Такий активний розвиток інноваційної діяльності можливий лише за активної державної підтримки. Державна політика розвинутих країн світу в інноваційно-інвестиційній сфері включає методи прямого і непрямого стимулювання.

До прямих методів належать:

- надання кредитів на пільгових умовах підприємствам і організаціям, що здійснюють наукові розробки;
- безоплатна передача або надання на пільгових умовах державного майна та земельних ділянок для організації інноваційних підприємств;
- створення наукової інфраструктури в регіонах;
- у рамках більшості урядових відомств існують різноманітні програми, спрямовані на підвищення інноваційної активності бізнесу;
- створення спеціальних науково-технічних зон із режимом інноваційно-інвестиційної діяльності.

До непрямих належать:

- податкові пільги та інвестиції, що здійснюються в інноваційну сферу;
- розвиток науки та системи вищої освіти;
- законодавчі норми, які стимулюють науково-дослідну активність.

Розглядаючи державну політику розвинутих країн в сфері підтримки інновацій, можна виділити два полюси. На одному виступають США та Великобританія, де держава найменше втручається в економіку, в тому числі й в інноваційну діяльність. Американська модель інвестиційно-інноваційної політики відрізняється найбільш повною автономією підприємництва. Єдиною особливою областю є військова технологія, куди держава вкладає кошти і, тим самим, забезпечує її технологічний пріоритет.

Так, у 1981-85 рр. у США бюджетні витрати на розвиток військово-промислового комплексу становили 1500 млрд. дол. Результати і побічні продукти військових інновацій стають важливим джерелом інновацій цивільних. Схожу модель використовує й Англія. Однак це не означає відсутності активної підтримки інноваційної діяльності з боку уряду. В США акцент робиться на створення сприятливих умов для ведення бізнесу взагалі, що зумовлює рівні умови для впровадження інноваційних продуктів у всі галузі народного господарства, в той час як в Японії та Франції уряд визначає пріоритетні напрямки інноваційно-технологічного розвитку, яким надається суттєва урядова підтримка. Японська модель припускає створення технологічного пріоритету, і при цьому акцент робиться на конкретні

технології. Іншими словами, на державному рівні визначаються технологічні переваги, які повинні бути досягнуті, і надалі стимулюється їхній розвиток для того, щоб потім переводити на нові технології все народне господарство.

Проміжне положення між цими полюсами інноваційної політики займають решта розвинутих європейських країн і Канада. Що ж до України, то проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку нашої держави останнім часом приділяється окрема увага.[76].

Як наголошується в посланні Президента України до Верховної Ради України “Європейський вибір: концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки” від 30 квітня 2002 р. “Україна зможе посісти належне місце в Європі і в світі за умови опанування інноваційного шляху розвитку, підвалини якого мають бути закладені в процесі структурної перебудови економіки”. Про це свідчить і прийняття Закону України “Про інноваційну діяльність” від 4 липня 2002 р. № 40-IV.

Актуальним і необхідним завданням у реалізації намічених на довгострокову перспективу економічного піднесення України та розвитку національної економіки є створення на інноваційній основі потужної виробничої бази за участю інвестиційного капіталу, в основі якої повинні бути передові технології, новітня техніка, організаційні та управлінські нововведення.

Досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку в Україні неможливе без ефективної структурно-інвестиційної політики перебудови економіки з метою створення сприятливого інвестиційного клімату. Однак, в умовах значного дефіциту внутрішніх фінансових ресурсів в Україні актуальним також стає формування виваженої політики залучення іноземних інвестицій, які б забезпечили інноваційну основу розвитку, а не сприяли б подальшій структурній деформації національного виробництва.

Якщо звернути увагу на інвестиційну сферу на мікрорівні, то сьогодні в Україні існує роздроблений і малорозвинений ринок інвестиційних ресурсів. Підприємства, які працюють на ньому, діють досить невважено та

малоефективно. Недостатній розвиток інформаційної інфраструктури ринку заважає формуванню та реалізації інвестиційного процесу.

Отже, зростання інтересу до вивчення інвестиційних процесів – об'єктивне явище, тому їх вивчення необхідне в усіх ланках системи освіти та перепідготовки кадрів. Україна тепер знаходиться перед об'єктивною необхідністю активізації капіталовкладень на створення конкурентоздатних господарських систем, модернізацію і реконструкцію діючих структур, забезпечення диверсифікації капіталу в напрямку соціально орієнтованих структурних перетворень. До того ж фізична і моральна застарілість виробничих

фондів - до 60-70 % у промисловості, сільському господарстві, транспорті і навіть торгівлі та інших сферах загрожує подальшим погіршенням ситуації, включаючи прояви аварій і катастроф з людськими жертвами і припиненням господарської діяльності внаслідок виходу з ладу діючого обладнання.

Інвестиційна та інноваційна діяльність була, є й буде завжди вирішальним чинником усієї економічної політики держави. Без неї не вдасться швидко подолати загальноекономічну кризу і вийти на рубежі сталого економічного зростання, приросту соціального ефекту, збалансованості макроструктури, підвищення оплати праці до рівня стимулювання її високої продуктивності та ринкової платоспроможності, що є могутнім каталізатором загальноекономічного піднесення і прогресивних зрушень. Безумовно, треба значно активізувати розробку й застосування новітніх технологій, і насамперед у сферах, визначених як загальнодержавні пріоритети (енергетика, агропродовольчий комплекс, новітні технології, наука, освіта, охорона здоров'я). Для цього треба спрямувати фундаментальну і прикладну науку, науково-технологічні комплекси і машинобудівну промисловість на створення саме таких конкурентоспроможних технологій під замовлення споживачів.

Можливості залучення державних фінансів для фінансування інноваційних процесів у економіці України досить обмежені. Частка

видатків державного бюджету у ВВП знизилася з 44,6% у 1995 р. до 27,4% у 2001 р. Між тим в умовах зростання виробництва в Україні в 2000-2002 рр. доходи бюджету залишаються нестабільними. Незважаючи на те, що за 9 місяців 2002 р. ВВП зріс на 4,1% порівняно з аналогічним періодом 2001 р., а надходження прямих податків зросли у зв'язку з цим на 17%. Загалом за цей час доходи бюджету склали лише близько 90% від запланованих. Ведучи політику бюджетного збалансування, уряд обмежує інвестиційну функцію бюджету, що гальмує оновлення економіки й запровадження інновацій.

Незважаючи на значне зростання як доходів, так і заощаджень громадян протягом 2001–2002 рр., населення поки що не володіє достатніми коштами для того, щоб його заощадження стали вагомим джерелом фінансування інновацій.

Дефіцит власних фінансових ресурсів суб'єктів економіки доповнюється нерозвиненістю інституційних інвесторів – банків, страхових фірм, інвестиційних компаній тощо, а також ринку цінних паперів. Надто високою залишається собівартість банківських послуг, що є додатковим чинником завищення кредитних ставок і зниження проценту за депозитами. Отже, банки акумулюють незначну частку фінансових ресурсів у країні. Позитивні зміни практично не торкнулися питання розвитку інституційних інвесторів, які могли б здійснювати інноваційне інвестування, а також розвитку інноваційної інфраструктури. Зокрема, в Україні досі не створено жодного інвестиційного банку довгострокового кредитування, Державного банку реконструкції і розвитку.

Окремим напрямом фінансування інноваційної діяльності може стати залучення коштів іноземних інвесторів. У країнах, що розвиваються, та перехідних економіках саме іноземні інвестиції небезпідставно

розглядаються як джерело організаційних і технічних інновацій. Багато вітчизняних експертів також відстоюють думку, що лише іноземні інвестори здатні переорієнтувати економіку на інноваційні рейки.

Проте на практиці обсяги інвестицій, що надходять до України, залишаються низькими, а їхня структура не дозволяє говорити про інноваційний характер таких інвестицій. Так, на сьогодні переважають вкладення у виробничу сферу, причому вони майже не торкаються перспективних високотехнологічних виробництв. Натомість зростають вкладення у сферу торгівлі, що призводить до зростання імпорту в Україну, причому перш за все, продукції споживчого характеру.

Найбільшим обсяг нагромаджених іноземних інвестицій залишається в харчовій промисловості й переробці сільськогосподарських продуктів (17,4% від загального обсягу інвестування), оптовій торгівлі та посередництві у торгівлі (15,3%), фінансовій діяльності (7,9%), транспорті (6,9%). У машинобудування спрямовано лише 7,4% загального обсягу інвестицій. Останнім часом в Україні невідомо зростає питома вага фінансування наукових і науково-технічних робіт за рахунок коштів іноземних замовників. У 1995 р. вона становила 15,6%, у 2000 р. – 23,3%, а у 2001 р. цей показник зріс до 25%. У 2001 р. уперше за обсягами й часткою в загальному фінансуванні іноземне фінансування було більшим, ніж фінансування з державного бюджету за розділом “Фундаментальні дослідження і сприяння науково-технічному прогресу”. За часткою іноземного фінансування в сумарних витратах на науку Україна випередила Росію (17,1%), Великобританію – лідера у частці іноземного фінансування серед розвинених країн Заходу (16,8%) - і всі східноєвропейські країни, де частка іноземного фінансування варіює в межах від 1,5 до 5%. Фактично обсяг іноземного фінансування вітчизняної науки становить не менше 25% бюджету.

Без приватних інвестицій побудувати інноваційну економіку в країні буде дуже складно, тому варто врахувати досвід Росії, де передбачається розробити ряд заходів, спрямованих на залучення приватних капіталів до науково-технічного сектора. Серед них – розподіл ризиків інноваційних проектів між бізнесом і державою, розвиток венчурного фінансування, міжнародної технологічної кооперації та «активне дипломатичне

супроводження російських розробок на міжнародному ринку». Також проголошується відмова від «однозначного вибору й підтримки державою обмеженого кола науково-технологічних проектів чи галузей економіки».

Однією з основних умов механізму реалізації пріоритетів науково-технічного і інноваційного розвитку є наявність чіткої законодавчої бази. В Україні в процесі ринкової трансформації економічної системи в основному створено законодавчі передумови для переходу на інноваційну модель розвитку. Однак чинні закони характеризуються слабким взаємозв'язком, фрагментарністю, а часом і суперечливістю окремих положень. Це є причиною того, що сьогодні ще дуже багато процесів, пов'язаних із переходом до інноваційної моделі розвитку, носять в основному спонтанний і малокерований характер.

Стандарти якості життя

Проблема підвищення якості життя населення стає особливо актуальною в сучасних умовах розвитку України. Забезпечення гідної якості життя людей є найважливішою метою діяльності уряду нашої країни. Важливість проблеми забезпечення високої якості життя населення зростає з огляду на те, що людський ресурс в умовах кризи є найдефіцитнішим ресурсом.

В наш час питання удосконалення механізмів забезпечення високої якості життя населення в умовах розбудови ринкової економіки залишаються недостатньо дослідженими. Відсутній системний погляд на умови, що мають забезпечити покращення життя населення України. Тому в цій статті авторами будуть розглянуті питання підвищення якості життя населення та умови їх поліпшення.

На сьогодні недостатньо розкриті питання відносно визначення поняття соціальні стандарти. Одне з визначень, соціальні стандарти - це показники, які характеризують досягнуті й бажаний рівень життя. Дають уявлення про матеріальні та соціальні блага або їх сукупність, що забезпечують «нормальний» (для даної країни та даного часу), «гідний» (з точки зору населення) рівень і якість життя. Вони не встановлюються

законодавчо, але діють примусово їх можна аналізувати і враховувати при формуванні соціальної політики. Розглянемо ще одне поняття соціальних стандартів відповідно до закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», державні соціальні стандарти – це встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій.

На нашу думку поняття соціальні стандарти наступне, – це певний мінімум благ цивілізації, розроблений на основі узгодження з суттєвих питань соціальної політики між більшістю зацікавлених сторін, прийняті та затверджені відповідним органом. Для того, щоб розкрити питання соціальних стандартів необхідно розглянути структуру соціальних стандартів. Відповідно до закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» до соціальних стандартів відносять:

1. Державні соціальні стандарти (прожитковий мінімум).
2. Соціальні норми і нормативи:
 - Соціального обслуговування;
 - Транспортного обслуговування та зв'язку;
 - Охорони здоров'я;
 - Забезпечення навчальними закладами;
 - Обслуговування закладами культури;
 - Обслуговування закладами фізичної культури та спорту;
 - Побутового обслуговування, торгівлі, громадського харчування;
 - Соціальної роботи з дітьми, молоддю, центрами соціальних служб.
3. Державні соціальні гарантії:
 - Мінімальна заробітна плата;
 - Мінімальна пенсія;
 - Розміри соціальної допомоги.

Розглянемо детальніше структуру соціальних стандартів.

Прожитковий мінімум — вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

Обсяг прожиткового мінімуму містить два елементи — фізіологічний та соціальний. Фізіологічний мінімум — це вартісне вираження матеріальних цінностей, край необхідних для її існування. В світовій практиці він становить 85-87 % загального прожиткового мінімуму, а решта припадає на соціальну частину — певний набір духовних цінностей мінімально прийнятого рівня життя.

В Україні прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу. Крім того, прожитковий мінімум визначається диференційовано залежно від вікового критерію або ж залежно від соціальної та демографічної групи осіб. Розглянемо зміну прожиткового мінімуму за 2000 - 2009 рр., що наведено у таблиці 7.5.

Таблиця 7.5

Прожитковий мінімум на 2000 - 2009 рр. (грн.)

Прожитковий мінімум	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Розмір прожиткового мінімуму на одну особу	270,10	311,30	342	342	362,23	423	472	532	648	648
Дітей до 6 років	240,71	276,48	307	307	324,49	376	418	470	557	557
Дітей від 6 до 18 років	297,29	345,66	384	384	404,79	468	536	604	701	701
Працевдатних осіб	287,63	331,05	365	365	386,73	453	505	568	669	669

Осіб, які втратили працездатність	216,56	248,77	268	268	284,69	332	366	411	496	496
-----------------------------------	--------	--------	-----	-----	--------	-----	-----	-----	-----	-----

З наведеної таблиці можна зробити висновок, що протягом останніх 10 років прожитковий мінімум на території нашої країни збільшувався. Так, наприклад, прожитковий мінімум для дітей до 6 років у 2000 році становив 240,71 грн., а в 2009 вже становив 557 грн; для дітей від 6 до 18 років у 2000 році – 297,29 грн., в у 2009 – 701 грн.; для працездатних осіб у 200 році – 287,63 грн., у 2009 році – 669 грн.; для осіб, які втратили працездатність у 2000 році – 216,56 грн., а у 2009 році – 496 грн..

Такий поділ зумовлений особливостями людського організму, у його потребах в залежності від віку та фізичних можливостей.

Прожитковий мінімум встановлюється Кабінетом Міністрів України після проведення науково-громадської експертизи сформованих набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів і набору послуг.

Соціальні норми і нормативи - показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами.

Державні соціальні нормативи у сфері соціального обслуговування встановлюються для визначення переліку соціальних послуг, які можуть надаватися громадянам похилого віку, інвалідам, дітям-інвалідам, дітям-сиротам, дітям позбавленим батьківського піклування, безпритульним, самотнім, іншим соціально-незахищеним громадянам, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Для якісного обслуговування одиноких громадян похилого віку та інвалідів в будинках-інтернатах, дитячих будинках-інтернатах, психоневрологічних інтернатах, територіальних центрах соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян, інших закладах, що діють у складі управлінь праці та соціального захисту населення, встановлені норми харчування і забезпечення медикаментами,

норми строку носки одягу та взуття, користування твердим інвентарем та норми миючих і обробляючих засобів.

Державні соціальні нормативи у сфері транспортного обслуговування та зв'язку спрямовані на забезпечення гарантованими та якісними послугами, що надаються суб'єктами підприємництва, які мають ліцензію (дозвіл) на право надання цих послуг у відповідності до чинного законодавства при обслуговуванні населення на умовах загального і пільгового користування ними.

Державні соціальні нормативи спрямовані на забезпечення якісною і ефективною медичною допомогою населення України, доступності та рівноправності при її отриманні, визначають обсяги і види профілактичних, діагностичних, лікувальних заходів при наданні медичної допомоги дитячому і дорослому населенню, критерії якості результату лікування. Ці нормативи визначають рівень забезпеченості дитячого і дорослого населення стаціонарними ліжками за профілями медичної допомоги, медикаментами в закладах охорони здоров'я, в т.ч. пільговим забезпеченням окремих категорій населення лікарськими засобами, харчуванням у державних і комунальних закладах охорони здоров'я, санаторно-курортним лікуванням. Видатки зведеного бюджету у сфері охорони і здоров'я можна розглянути на рисунку 7.1.

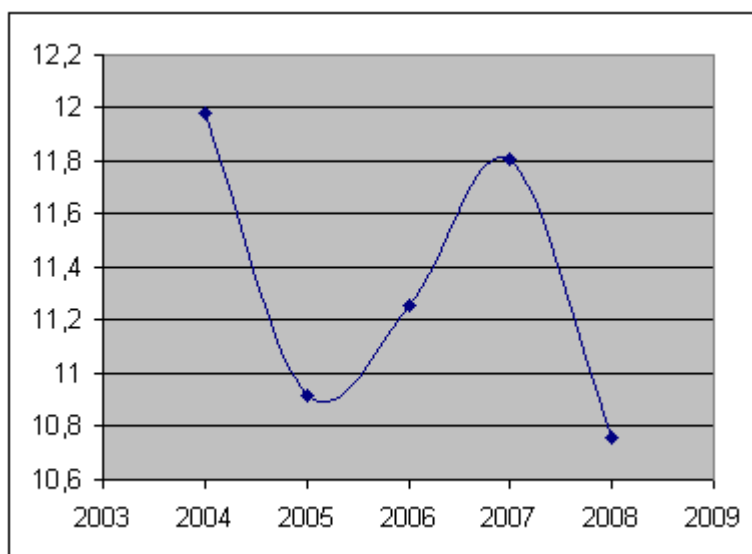

Рисунок 7.1. Видатки зведеного бюджету України у сфері охорони і здоров'я у 2004-2008 рр., %

Аналізуючи дані, можна зробити висновок, що видатки у сфері охорони і здоров'я є невеликими. Протягом 5 років видатки демонструють свою різноспрямованість. У 2004 р. вони становлять 11,98% , у 2005 вони зменшуються на 1,06 %. У 2006 р. видатки зростають відносно 2005 р. на 0,34%, але не досягають видатків 2004 р. У 2007 вони вже становлять 11,81%, або збільшуються на 0,55% відносно попереднього року. І в 2008 р. видатки впали на 1,05%.

Пріоритетами державної політики в освіті є: особистісна орієнтація освіти; розвиток системи неперервної освіти та освіти впродовж життя; створення рівних можливостей для дітей і молоді в здобутті якісної освіти;

доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; створення умов для ефективної професійної діяльності, підтримки працездатності та збереження здоров'я педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їхнього соціального статусу.

Освітня мережа підпорядкована задоволенню широкого діапазону індивідуально-освітніх потреб кожної людини.

Державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами культури – це встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами норми і нормативи, що визначають мінімально достатню кількість закладів для забезпечення потреб людини у культурних послугах.

Державні соціальні норми і нормативи у сфері обслуговування закладами фізичної культури і спорту повинні систематично переглядатись по мірі покращання соціально – економічного розвитку держави. Їх числові значення і розміри визначаються центральним органом виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту з урахуванням відомчих особливостей їх впровадження та застосування.

На основі державних соціальних норм і нормативів у сфері обслуговування закладами фізичної культури і спорту проводяться: розрахунки витрат коштів при формуванні бюджету галузі, місцевих

бюджетів; щорічний моніторинг рівня галузевих стандартів в коштах, на базі яких визначаються рівні гарантій держави у сфері фізичної культури і спорту. Державні соціальні нормативи у сфері побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування спрямовані на забезпечення гарантованими та якісними послугами, що надаються населенню у цій сфері.

Впровадження державних соціальних стандартів і нормативів у сфері побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування дасть можливість суттєво підвищити ефективність діяльності центрів соціальних служб для молоді як спеціальних закладів, що уповноважені державою брати участь у реалізації державної молодіжної політики шляхом проведення соціальної роботи з дітьми, молоддю та різними категоріями сімей.

ВИСНОВКИ

Умовою економічної інтеграції України є забезпечення національних інтересів та національної безпеки. Але головними перешкодами на сучасному етапі залишаються питання остаточного визначення пріоритетного напрямку та міри економічної інтеграції. Ці дуже важливі проблеми намагаються вирішити органи державної влади, організації та науковці. Але при розгляді цих проблем необхідно розуміти, що процеси економічної інтеграції дуже тривалі та не можуть мати вигляд остаточного «рецепту» в якому надруковані частки складових компонентів. Трансформуються економічні відносини в нашій державі, змінюються й самі структури світового господарства, тому потрібно чітко розуміти чинники, що впливають на розвиток економічної інтеграції та визначити стратегію державної інтеграційної політики на різні терміни з урахуванням політичних, економічних, правових, соціальних, моральних та інших передумов, як в країні, так і в потенційному інтеграційному середовищі.

Враховуючи велику залежність України від імпорту енергоносіїв, нагальну необхідність диверсифікації зовнішніх джерел їх постачання та зміцнення економічної безпеки, Україні, на наш погляд, слід проявляти більшу активність і посилювати пряму участь у розробці, експлуатації родовищ та транспортування нафти і газу в Азербайджані, Казахстані, Туркменістані. Поки що в цьому питанні ми значно поступаємося іншим країнам, які, між іншим, не відчують так гостро потреби щодо імпорту нафти і газу, або навіть є їх експортерами (Росія, Саудівська Аравія). Доцільно також переосмислити принципову схему відносин із ними, розглядаючи ці країни не лише як джерело одержання енергоносіїв та інших товарів критичного імпорту, а й як потенційно найдинамічніший ринок збуту українських товарів.

Наближення економіки України до світових та європейських господарських процесів детермінує необхідність подальшого поглиблення ринкових реформ, здійснення широкомасштабних структурних перетворень, прискорення інституційних змін, відчутного скорочення тіньового сектору. Надзвичайно важливим є вивчення і глибокий аналіз провідних тенденцій розвитку світових ринків, міжнародного поділу праці з метою повнішого та ефективнішого включення економіки України в сучасні цивілізаційні процеси.

Економічна інтеграція характеризується деякими істотними ознаками, що у сукупності відрізняють її від інших форм економічної взаємодії країн: взаємопроникненням і переплетенням національних виробничих процесів; широким розвитком міжнародної спеціалізації і кооперації у виробництві, науці і техніці на основі найбільш прогресивних і глибоких їхніх форм; глибокими структурними змінами в економіці країн-учасниць; необхідністю цілеспрямованого регулювання інтеграційного процесу, розробки скоординованої економічної стратегії і політики; регіональністю просторових масштабів інтеграції, тому що необхідні передумови першорядно складаються між країнами, де установилися тісні господарські зв'язки.

Короткий огляд основних концепцій світової економічної інтеграції показує, що вони в принципі односторонньо абсолютизують різні аспекти єдиного суперечливого процесу. У багатьох роботах упускається один з найважливіших моментів – часовий фактор. Крім того, ці теорії в основному були успішно застосовані в розвинених країнах, де ціновий механізм уже добре функціонує й головна мета при створенні інтеграційного угруповання – це використання ефекту створення торгівлі, завдяки якому збільшується конкурентоспроможність вироблених товарів і послуг, продуктивність праці й рівень життя. Найбільш адекватний підхід до проблем економічної інтеграції, на наш погляд, є ринково-інституціональний напрямок, який припускає комбіноване застосування ринкових методів і методів державного регулювання в інтеграційному процесі.

Щодо світової економічної інтеграції – можна зробити висновок про її бурхливий розвиток в останні декілька десятиліть, які дають підстави стверджувати, що позитивні наслідки економічної інтеграції в світовому масштабі явно переважають деякі негативні прояви цього процесу. На теперішній час існують суттєві передумови для подальшого поглиблення світової економічної інтеграції. Можна сподіватися на те, що вона, як складова загальносвітових інтеграційних тенденцій (політичних, культурних, тощо), буде сприяти подальшому суспільному розвитку та вирішенню глобальних світових проблем.

Звичайно, умовою економічної інтеграції є забезпечення національних інтересів та національної безпеки. Але головними перешкодами на сучасному етапі залишаються питання визначення пріоритетного напрямку та міри економічної інтеграції. Ці дуже важливі проблеми намагаються вирішити органи державної влади, організації та науковці. Але при розгляді цих проблем необхідно розуміти що процеси економічної інтеграції дуже тривалі та не можуть мати вигляд остаточного «рецепту» в якому надруковані частки складових компонентів. Трансформуються економічні відносини в нашій державі, змінюються й самі структури світового господарства, тому потрібно чітко розуміти чинники що впливають на

розвиток економічної інтеграції та визначити стратегію державної інтеграційної політики на різні терміни з урахуванням політичних, економічних, правових, соціальних, моральних та інших передумов, як в країні, так і в потенційному інтеграційному середовищі.

Аналізуючи сучасний стан української економіки, можна сказати, що повноправне членство України в Європейському Союзі залишається віддаленою перспективою, бо Україна залишається просто «сусідом» або «партнером». Таким чином, якщо країна визначила метою членство в ЄС, то Україна повинна зробити все для того, щоб сама Європа зацікавилася в ній.

Для цього Україні необхідно продемонструвати свою послідовність у вибраному курсі, в демократичних основах суспільства, соціально направленої ринкової економіки; повинні бути створені механізми, які перешкоджають «негативній глобалізації», в яку потрапляють будь-яка недосить розвинута країна, що втрачає при співробітництві з більш розвинутими державами важливі для її розвитку інтелектуальні та фінансові ресурси.

Визначення основних стратегічних орієнтирів України щодо окремих країн-членів Співдружності є першим вірним кроком держави у напрямку усвідомлення специфічності проблем, що склалися у зовнішній торгівлі з ними, та визнання необхідності пошуку більш дієвих методів їх подолання. В свою чергу, країни СНД прийшли до розуміння стратегічної спрямованості та економічної вигідності зовнішньоекономічних відносин з Україною, що сприяло активізації двосторонніх економічних стосунків. Протягом останніх років, на найвищому рівні відбулися чисельні зустрічі керівництва України та країн СНД, на яких обговорювалися проблеми взаємного співробітництва, визначалися можливі шляхи їх подолання, що задовольнили б інтереси кожної сторони, окреслювалися варіанти подальшого розвитку зовнішньоекономічних зв'язків.

Щодо глобальної світової економічної інтеграції – можна зробити висновок про її бурхливий розвиток в останні декілька десятиліть, які дають підстави стверджувати, що позитивні наслідки економічної інтеграції в

світовому масштабі явно переважають деякі негативні прояви цього процесу. На теперішній час існують суттєві передумови для подальшого поглиблення світової економічної інтеграції. Можна сподіватися на те, що вона, як складова загальносвітових інтеграційних тенденцій (політичних, культурних, тощо), буде сприяти подальшому суспільному розвитку та вирішенню глобальних світових проблем.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Таблиця 1-1 – Географічна структура експорту-імпорту товарів за 2010 рік

Торгівельний партнер	Експорт			Імпорт			Сальдо млн. дол. США
	млн. дол. США	у % до 2009р.	у % до загал ь- ного обсяг у	млн. дол. США	у % до 2009 р.	у % до загал ь- ного обсяг у	
СНД	18740,6	139,1	36,5	26697,4	135,6	44,0	-7956,8
Азія	13715,4	113,1	26,7	10023,3	153,3	16,5	3692,1
Європа	13829,6	134,7	26,9	20004,5	123,2	32,9	-6174,9
Країни ЄС	13051,9	137,4	25,4	19101,2	124,1	31,4	-6049,3
Африка	3018,7	114,9	5,9	874,4	141,6	1,4	2144,3
Америка	2000,0	179,9	3,9	2879,4	131,0	4,8	-879,4
Австралія і Океанія	28,4	131,5	0,1	261,4	174,9	0,4	-23,3
Усього	51405,2	129,5	100,0	60742,2	133,7	100,0	-933,7

ДОДАТОК 2

Таблиця 2-1 – Зовнішня торгівля товарами України з країнами ЄС за 2004 – 2010 рр., \$ млн.

	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Експорт, \$ млн.	11009,6	10233,4	12087,9	13916,4	18129,5	9499,3	13051,0
Імпорт, \$ млн.	9547,4	12191,9	16194,6	22218,7	28868,4	15392,7	19101,0
Сальдо, \$ млн.	1462,2	-1958,5	-4109,7	-8302,3	-10738,9	-5893,4	-6049,0
Коефіцієнт покриття експортом імпорту, рази	1,15	0,84	0,75	0,63	0,63	0,62	0,68

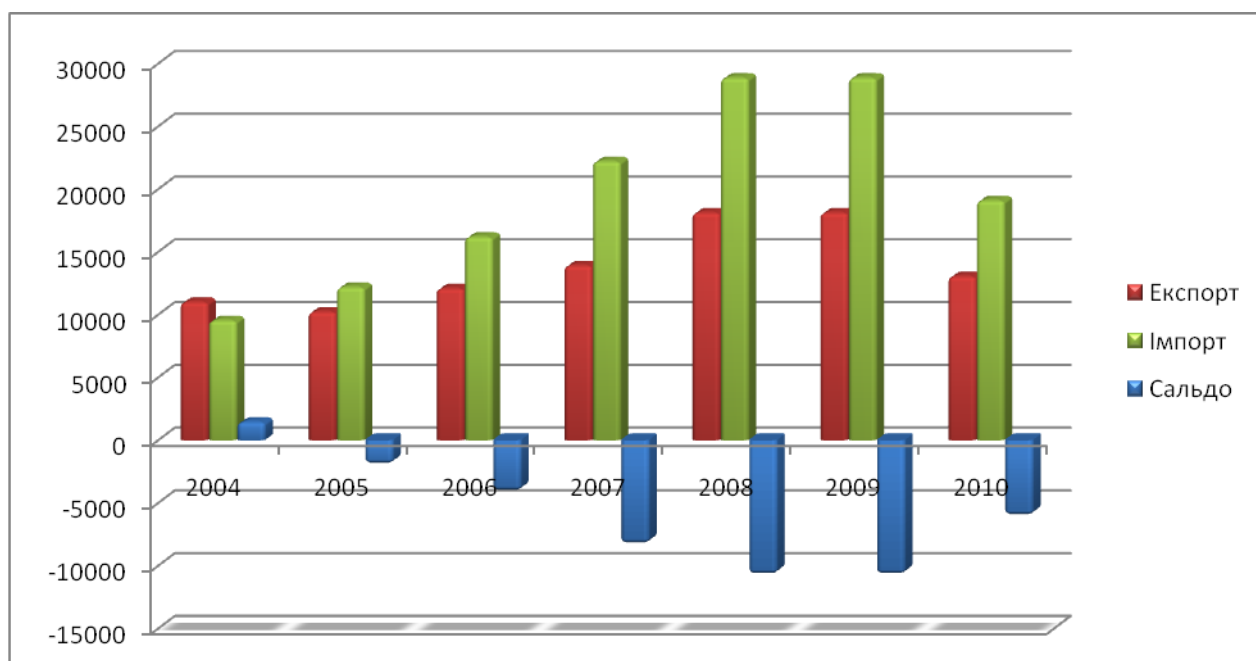

Рис. 2-1 – Динаміка зовнішньої торгівлі товарами України з країнами ЄС за 2004 – 2010 рр.

Таблиця 3-1 – Обсяги торгівлі товарами між окремими країнами-членами ЄС
та Україною за 2010 р.

	Експорт (\$ млн.)	Імпорт (\$млн.)
Австрія	508	697,6
Бельгія	356,9	588,3
Болгарія	450,6	218
Велика Британія	506,5	821
Греція	164	104,1
Данія	124,5	240,5
Естонія	106,3	123,4
Ірландія	4,5	112,1
Іспанія	411,7	468,6
Італія	2412,4	1390,3
Кіпр	175,4	90,5
Латвія	180,2	88,1
Литва	264,4	637,5
Люксембург	4,5	29,1
Мальта	49,6	13,4
Нідерланди	563,2	837,9
Німеччина	1499,5	4605,3
Польща	1787,2	2788,8
Португалія	121,8	51,5
Румунія	705,8	682,2
Словаччина	568,2	442,6
Словенія	11,6	212,6
Угорщина	860,1	1214,6
Фінляндія	34,1	429,8
Франція	476,9	1106,7
Чехія	626,2	747,9
Швеція	77,8	358,8

ДОДАТОК 4

Таблиця 4-1 – Географічна структура експорту-імпорту послуг за 2010 рік

Торгівельний партнер	Експорт			Імпорт			Сальдо тис. дол. США
	тис. дол. США	у % до 2009р.	у % до загального обсягу	тис. дол. США	у % до 2009р.	у % до загального обсягу	
СНД	5609,6	146,6	47,7	939,8	119,4	17,3	4669,8
Азія	1072,2	92,2	9,1	1223,0	117,7	22,45	-150,8
Європа	3298,5	112,3	28,05	2420,9	91,7	44,4	877,6
Країни ЄС	3188,7	105,6	27,1	3023,5	99,4	55,5	165,2
Африка	152,9	93,0	1,3	45,0	104,2	0,8	107,9
Америка	1235,7	110,6	10,5	571,0	126,8	10,5	664,7
Австралія і Океанія	40,8	130,4	0,35	8,0	111,1	0,15	32,8
Невизначені країни	349,7	97,1	3,0	240,0	116,2	4,4	109,7
Усього	11759,4	122,5	100	5447,7	105,3	100	6311,7

ДОДАТОК 5

Таблиця 5-1 – Зовнішня торгівля послугами України з країнами ЄС за 2004 – 2010 рр., \$ млн.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Експорт, \$ млн.	1558,0	1766,4	2271,8	2979,7	4066,3	3020,5	3188,7
Імпорт, \$ млн.	896,1	1298,6	1794,3	2596,5	3836,8	3042,0	3023,5
Сальдо, \$ млн.	661,9	467,8	477,5	383,2	229,5	-21,5	165,2
Коефіцієнт покриття експортом імпорту, рази	1,74	1,36	1,27	1,15	1,06	0,99	1,05

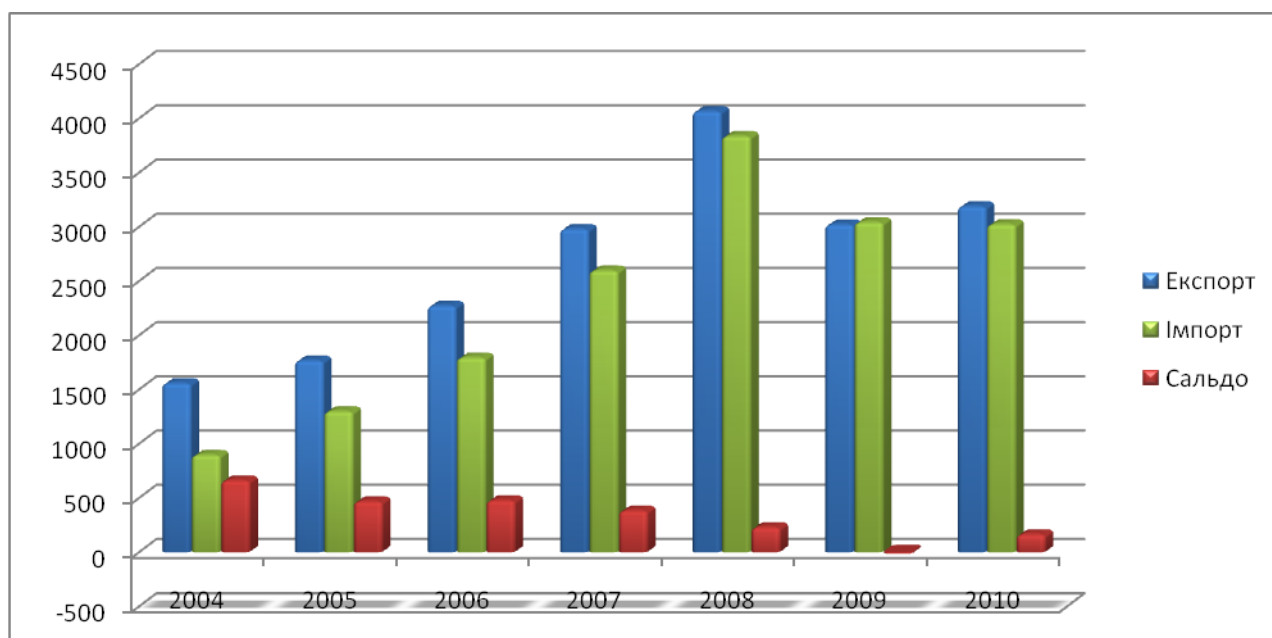

Рис. 5-1 – Динаміка зовнішньої торгівлі послугами України з країнами ЄС за 2004 – 2010 рр.

Таблиця 6-1 – Обсяги торгівлі послугами між окремими країнами-членами
ЄС та Україною за 2010 р.

	Експорт (\$ млн.)	Імпорт (\$млн.)
Австрія	182,8	144
Бельгія	239,4	63,9
Болгарія	30,1	17,5
Велика Британія	557,8	598,8
Греція	80,7	23,9
Данія	87,2	17,5
Естонія	114	12,1
Ірландія	48,4	10,2
Іспанія	30,2	17,3
Італія	127,2	35,2
Кіпр	418,7	817,6
Латвія	31,7	32
Литва	36,8	16,2
Люксембург	5	5,9
Мальта	93,1	2,3
Нідерланди	103,2	125,1
Німеччина	337,2	353,4
Польща	93	141,2
Португалія	10,9	54,1
Румунія	21,6	11,2
Словаччина	50,6	18,2
Словенія	5,8	3,9
Угорщина	223,9	52,3
Фінляндія	48,1	22
Франція	123,6	230,2
Чехія	43,1	38,6
Швеція	44,6	158,9

ДОДАТОК 7

Таблиця 7-1 – Прямі інвестиції в економіку України з 2007-2011 рр.

ПІ, \$ млн.	2007	2008	2009	2010	2011
В Україну всього	21607,3	29542,7	35723,4	40053	44708
В Україну з ЄС	16258,7	22912,4	28175,4	31608,3	35225,2

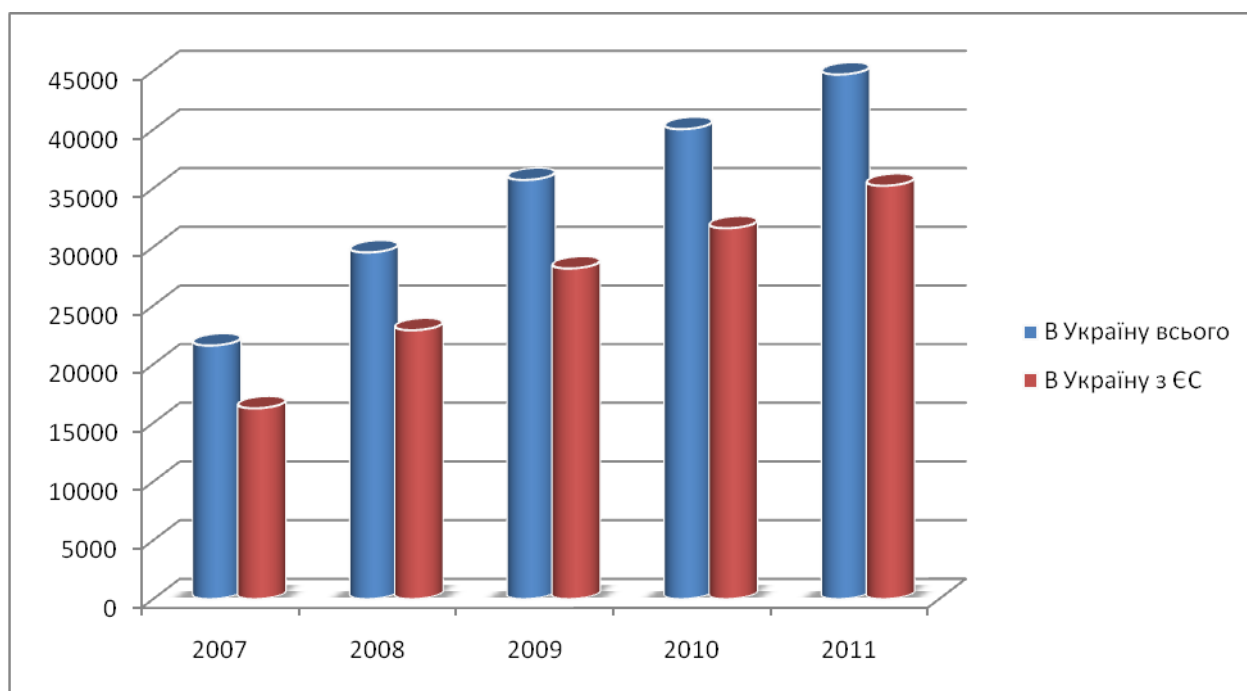

Рис. 7-1 – Динаміку прямих інвестицій в економіку України з 2007-2011 рр.

ДОДАТОК 8

Таблиця 8-1 – Прямі інвестиції з України із 2007-2011 рр.

ПІ, \$ млн.	2007	2008	2009	2010	2011
З України всього	243,3	6196,6	6198,6	6226,3	6871,1
З України в ЄС	74,8	5926,5	5949	5910,9	6523,9

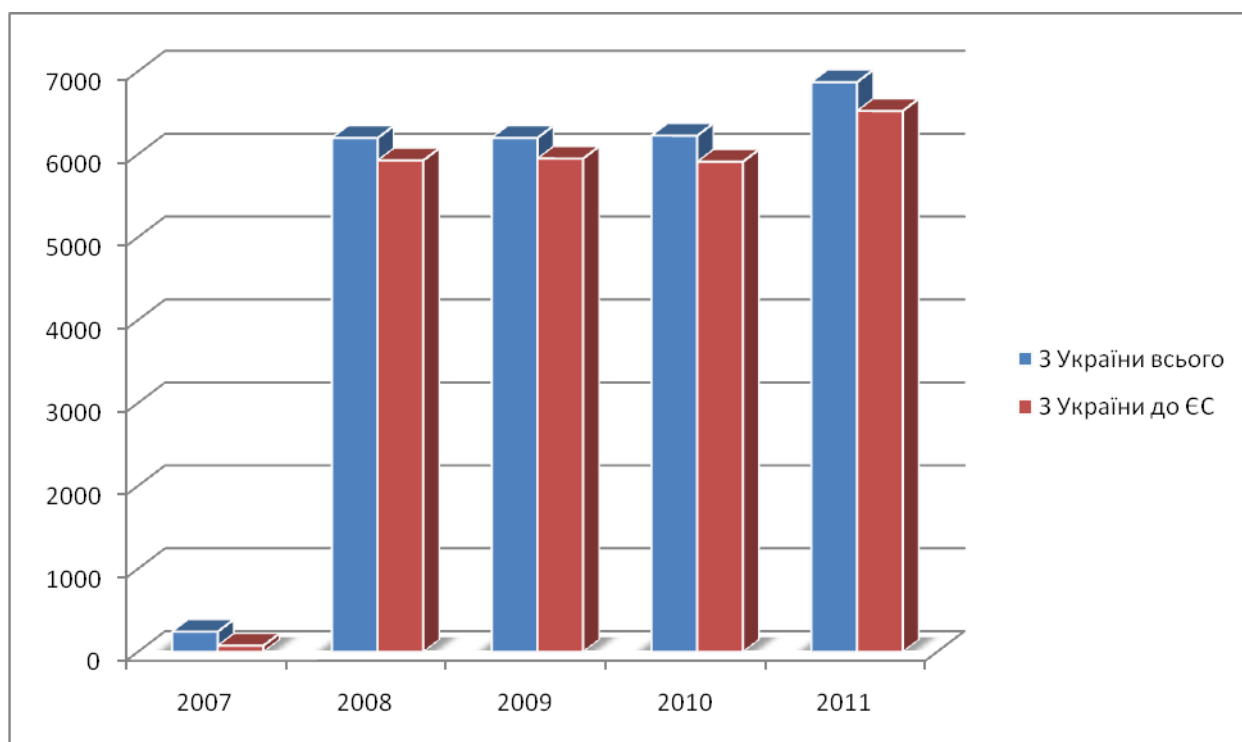

Рис. 8-1 – Динаміку прямих інвестицій з України із 2007-2011 рр.

Структура Європейського Союзу

Етапи поглиблення і розширення Європейського Союзу

Етапи поглиблення Європейського Союзу

Роки	Характеристика
1951-1957	Секторальна інтеграція, створення Європейського співтовариства вугілля та сталі, Євroatому, ЄЕС
1957-1968	Створення зони вільної торгівлі із скасуванням мит, квот та інших обмежень у торгівлі між країнами- членами при збереженні їхньої автономії в митній і торгівельній політиці стосовно третіх країн
1968- 1987	Створення митного союзу із введенням замість автономних засобів торговельної й митної політики загального митного тарифу й переходу до єдиної торговельної політики відносно третіх країн
1987-1992	Створення єдиного внутрішнього ринку, що передбачав окрім засобів митного і валютного союзу, здійснення заходів, що забезпечують вільний рух послуг, капіталів і робочої сили
1992-2002	Створення економічного і валютного союзу, що передбачав введення єдиної валютної і грошової політики із зміною національних валют єдиною валютою-євро.

Таблиця 2.

Етапи розширення Європейського Союзу

Рік	Країни-нові члени ЄС
1973	Великобританія, Данія, Ірландія
1981	Греція
1986	Іспанія, Португалія
1995	Австрія, Фінляндія, Швеція
2004	Чехія, Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Угорщина, Мальта, Польща, Словенія, Словаччина
2007	Болгарія, Румунія

ДОДАТОК 11

Європейський Союз

Статус	Країни	Дата вступу до СС
ЄС – 27	Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Франція, Німеччина, Італія	25 березня 1957 р.
	Великобританія, Данія, Ірландія	1 січня 1973 р.
	Греція	1 січня 1973 р.
	Іспанія, Португалія	1 січня 1986 р.
	Австрія, Фінляндія, Швеція	1 січня 1995 р.
	Угорщина, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія, Естонія	1 травня 2004 р.
	Болгарія, Румунія	1 січня 2007 р.
Заморські території та коронні володіння Об'єднаного Королівства	Нормандські острови: Гернсі, Джерсі, Олдерні, Сарк, Херм; Гіблартар, острів Мен	Акт про приєднання 1972 р.
Території поза ЄС	Азорські острови, Гваделупа, Канарські острови, Мадейра, Мартініка, Мелія, Ренюньон, Сеута, Французька Гвіана	
Землі і території, які підтримують особливі відносини з країнами – членами	З Данією – Гренландія; Францією – Нова Каледонія, Сен П'єр і Мікелон. Французька Полінезія, Майотта, Уолліс і Футуна. Французькі південні і антарктичні території; Нідерландами – Аруба, Нідерландські Антільські острови; Об'єднаним Королівством – Ангілья, Бермуди, Британська арктична територія, Британські території в Індійському океані, Британські Віргінські острови, Кайманові острови, Монтсеррат, острів св.. Олени, Фолклендські острови, острови Піткертн, Тьоркс і Кайкос, Південна Георгія і Південна Сандвічеві острови	Згідно вступу країни – члена
Країни - кандидати	Македонія, Туреччина, Хорватія	Приблизно 2010, 2015
Перспективні кандидати	Албанія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія, Сербія	

Основи співробітництва України та Європейського Союзу

Угода про партнерство та співробітництво (УПС)	УПС була підписана в 1994 р., набула чинності в березні 1998 р. Вона підкреслює повагу до основних спільних цінностей як основи для співробітництва, забезпечує відповідні рамки для політичного діалогу, запроваджує основні спільні цілі на основі гармонійних економічних відносин, сталого розвитку, співробітництва в ряді галузей та підтримку зусиль України в напрямку демократії, а також створення інституційної мережі для досягнення цих цілей.
Спільна стратегія ЄС щодо України	Спільна стратегія ЄС була ухвалена в грудні 1999 року в Хельсінкі Європейською Радою як розуміння того, що існує потреба у більш тісних зв'язках між ЄС та державами - членами та конкретними країнами – партнерами.
Європейська політика сусідства(ЄПС)	ЄПС полягає в тому, щоб поділитися перевагами розширення ЄС 2004 року у відношенні зміцнення стабільності, безпеки та добробуту.
План дій ЄС - Україна	Поширюється на ключові сфери, у яких здійснюються відповідні конкретні заходи. Такими сферами є політичний діалог і реформа, торгівля та заходи, спрямовані на підготовку партнерів до поступової участі у внутрішньому ринку ЄС, правосуддя та внутрішні справи, енергетика, транспорт, інформаційне суспільство, охорона довкілля та дослідницько – інноваційна діяльність, а також соціальна політика та культурно – освітні контакти між людьми.
« Східне партнерство »	Європейська Рада поклала початок у грудні 2008 р., а 7 травня 2009 р. було ратифіковано. « Східне партнерство має охопити 6 країн (Україну, Білорусію, Молдову, Вірменію, Азербайджан, Грузію) та передбачає поглиблення двостороннього співробітництва і створення перманентної формули для багатостороннього співробітництва. Перш за все, передбачається поглиблена співпраця у розширеній міграційній сфері, просування до безвізового режиму, створення поглибленої зони вільної торгівлі на основі серії глибоких і загальних угод про вільну торгівлю і посилення підтримки ЄС у здійсненні секторальних реформ. А також передбачається реалізація конкретних проєктів»

ДОДАТОК 13

Програми допомоги Україні у рамках співробітництва з ЄС

Назва	Мета
TACIS	Прискорення розвитку гармонійних і міцних політичних та економічних зв'язків між країнами ЄС і країнами – партнерами, сприяння розвитку в країнах - партнерах політичних та економічних інститутів, скерованих на підтримку відкритого ринкового громадянського суспільства
Європейська експертна служба	Надає на високому рівні консультації українським державним установам
Програма « Intas»	Сприяє здійсненню спільних з країнами Західної Європи дослідницьких проектів
Програма демократії	Сприяє розвитку демократичних інститутів та методів в Україні
Програма « Lien »	Зосереджена на розвитку неурядових організацій у соціальній сфері для підтримки важливих груп населення
Програма « Споріднені міста »	Сприяє співробітництву окремих міст України з містами країн – членів Європейського Союзу
« Overture»	Скерована на підтримку співробітництва між містами і регіонами Європейського Союзу та України
«Tempus»	Заохочує обміни між вищими навчальними закладами Європейського союзу та України
Програма партнерства та співробітництва	Сприяє здійсненню проектів, фінансових спільно Європейським Союзом та його державними – членами
«Bistro»	Надає гранти для швидкого впровадження малих проектів у рамках Індикативної програми
Програма підвищення ефективності менеджменту	Організує стажування українських менеджерів у країнах – членах ЄС
Програми прикордонного співробітництва	Визначення й розв'язання проблем регіонального масштабу, таких як розвиток мереж та охорона довкілля, пом'якшення прикордонного режиму
Програма підтримки маломасштабних проектів	надає підтримку заходам, скерованим на зміцнення співробітництва між місцевими громадами прикордонних областей
Twinning	допомагає започаткувати реформи державного адміністрування та сприяє ефективному впровадженню європейського досвіду та законодавства

ДОДАТОК 14

Порівняльна характеристика Польщі і України за основними економічними показниками¹.

	Україна	Польща
ВВП(по паритету купівельної здатності), млрд.дол. • 2009 • 2010 • 2011	300,2 312,7 329	710,5 737,5 765,6
ВВП(реальний темп зростання) % • 2009 • 2010 • 2011	-14,5 4,2 5,2	1,6 3,8 3,8
ВВП(по секторах економіки), 2011г., % • Сільське господарство • Промисловість • Послуги	9,4 34,4 56,2	3,4 33,6 63
Рівень безробіття % • 2010 • 2011	8,1 7	12,1 12,4
Валові інвестиції,	20	20,9

2011г., %від ВВП		
Бюджет, млн.дол., 2011:		
• Доходи	49990	92240
• Витрати	56390	100600
Рівень інфляції(споживчі ціни) %:	9,4	2,6
• 2010	9	4
• 2011		
Темпи зростання промислового виробництва, 2011г., %	7,6	6,9
Імпорт, млн.дол.:		
• 2010	60900	173700
• 2011	72080	217900
Експорт, млн.дол.:		
• 2010	52190	162300
• 2011	60670	197100
Резерви іноземної валюти і золота, млн.дол.:	34580	93490
• 2010	38130	116900
• 2011		
Зовнішній борг, млн.дол.:	99510	272200
• 2010	111700	306900
• 2011		

ДОДАТОК 15

Таблиця 15-1 – Прямі інвестиції з України із 2007-2011 рр.

ПІ, \$ млн.	2007	2008	2009	2010	2011
З України всього	243,3	6196,6	6198,6	6226,3	6871,1
З України в ЄС	74,8	5926,5	5949	5910,9	6523,9

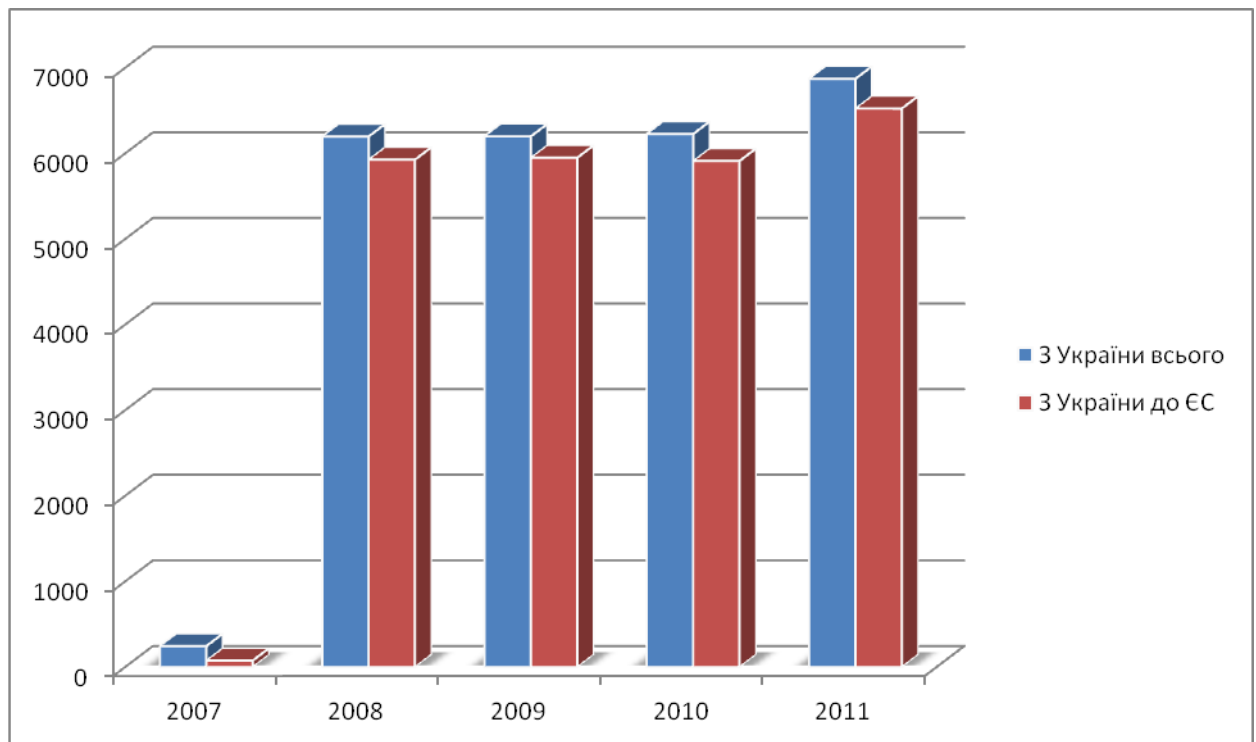

Рис. 15-1 – Динаміку прямих інвестицій з України із 2007-2011 рр.

ДОДАТОК 16

Прогнозні показники ВВП на душу населення для країн ЦСЄ та України, 2007-2014 рр.

Країна	2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014	
	ВВП на душу нас., дол. США	Темп росту, %	ВВП на душу нас., дол. США	Темп росту, %	ВВП на душу нас., дол. США	Темп росту, %	ВВП на душу нас., дол. США	Темп росту, %	ВВП на душу нас., дол. США	Темп росту, %	ВВП на душу нас., дол. США	Темп росту, %	ВВП на душу нас., дол. США	Темп росту, %
1	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Болгарія	12340	9,1	12295	- 0,4	12316	0,2	12734	3,4	13545	6,4	14499	7,0	15526	7,1
Естонія	20259	- 1,6	18386	- 9,2	18266	- 0,6	18790	2,9	19811	5,4	21092	6,5	22460	6,5
Латвія	17071	- 2,1	15218	-10,8	15026	- 1,3	15367	2,3	16102	4,8	17064	6,0	18153	6,4
Литва	18945	5,8	17315	- 8,6	16973	- 2,0	17669	4,1	19008	7,6	20546	8,1	22217	8,1
Польща	17481	7,1	17523	0,2	17824	1,7	18653	4,6	19766	6,0	21039	6,4	22398	6,5
Румунія	12579	9,8	12214	- 2,9	12299	6,9	13035	6,0	14231	9,2	15340	7,8	16336	6,5
Словаччина	22040	8,7	21771	- 1,2	22287	2,4	23589	5,8	25022	6,0	26563	6,2	28222	6,2
Словенія	29472	5,6	28898	- 1,9	29383	1,7	30616	4,2	32214	5,2	34045	5,7	35954	5,6
Угорщина	19499	2,9	19044	- 2,3	19053	0,04	19665	3,2	20736	5,4	22113	6,6	23589	6,7
Чехія	25395	5,4	24796	-2,3	24846	0,2	25607	3,1	26884	5,0	28496	6,0	30215	6,0
Україна	7347	5,1	6873	- 6,4	7025	2,2	7445	6,0	8053	8,2	8745	8,6	9524	8,9

Можливі наслідки інтеграції в ЄС для деяких галузей економіки

Галузь	Короткострокова перспектива	Середньо – та довгострокова перспектива
1	2	3
Металургійна	Скорочення обсягів виробництва, експортних поставок	Скорочення вартісного обсягу експорту
Туризм	Скорочення внутрішнього попиту на послуги з перспективою збільшення потоку туристів з Європи	Повільний ріст обсягів туристичних послуг
Хімічна	Скорочення обсягів поставок, закриття ринків по окремим товарним позиціям	Покращення позицій по об'єму і номенклатурі
АПК	Різке скорочення обсягів, призупинення поставок через невідповідність процедури технічним, санітарним та іншим стандартам	Покращення позицій по об'єму і номенклатурі
ВПК	Скорочення обсягів експорту товарів та послуг	Незначний ріст обсягів експорту, поява можливості участі у міжнародних проектах
Легка промисловість	Скорочення вартісних обсягів експорту через зниження імпорتنих тарифів, закриття або зменшення ринків по окремим товарним позиціям	Незначний ріст обсягів експорту
Машинобудування	Скорочення вартісних обсягів експорту через зниження імпорتنих тарифів, закриття або зменшення ринків збуту по окремим товарним позиціям	Приріст обсягу експорту за умови підвищення рівня технологічного експорту

Транспорт	Зменшення обсягів перевезення	Поступовий ріст обсягів послуг за умови значного покращення технічного стану транспортних засобів українських експедиційних компаній
Торгівля	Зниження обсягів торгівлі	Поступовий ріст обсягів торгівлі за умови стабільного курсу гривні
Фінансовий сектор	Скорочення притоку капіталу внаслідок зменшення товарообороту, вихід з ринку незначної частини фінансових структур через необхідність відповідності європейським стандартам	Збільшення обсягів контрактів, покращення умов для участі в міжнародних проектах

ДОДАТОК 18

Чинники впливу на швидкість процесу входження України у світовий економічний простір

Позитивні	Негативні
Значний сировинний потенціал.	Тривалий час Україна, як інші
	постсоціалістичні країни, була ізольована від світогосподарських глобальних процесів і приречена на замкненість і самодостатність. За часів СРСР економіка України функціонувала на принципах централізованого планування і розвивалась у відриві від впливу світової господарської кон'юнктури, у власній системі цінових пропозицій; вона виробляла та в певній мірі продовжує виробляти в основному продукти, що не знаходять попиту на зовнішньому ринку за сприятливими цінами. Функції щодо регулювання зовнішньої торгівлі і платежів в основному виконували органи державного управління, а не ринкові регулятори.
Вигідне географічне положення, розвинуту мережу залізничних доріг, водних і повітряних трас, трубопроводів і мережу енергопостачання.	Наявність високого ступеню політичної нестабільності, відсутність чіткої економічної політики, непослідовність в проведенні реформ
Досить високий рівень кваліфікації кадрів поряд з	Невизначеність, непослідовність, а іноді відсутність

вкрай низькою заробітною платою, хоча досить часто це нівелюється низьким рівнем продуктивності праці.	належної законодавчої бази.
Наявність технологічно-передових секторів промисловості, здатних до швидкого освоєння нових видів продукції.	Велику корумпованість владних структур різних рівнів
Наявність виробничої бази (будинки, інфраструктура, тощо), яка швидко без значних обсягів інвестування може бути використана у новому виробничому процесі.	Відносно великий державний борг (на 1 січня 2000 р. внутрішній борг біля 15млрд, зовнішній ~ 65млрд гривень при річному бюджеті біля 52 млрд. гривень.), невважену політику щодо зовнішніх запозичень
	(більшість з них взяті у вигляді кредитів, а не у формі прямих інвестицій, і використані неефективно, в основному на покриття дефіциту державного бюджету і платіжного балансу).
	Скорочення виробничого споживання за рахунок різкого падіння виробництва, а також обмеженість внутрішнього ринку у зв'язку з вкрай низькою купівельною спроможністю населення.
	Низка інвестиційна привабливість галузей з довгостроковим циклом віддачі вкладених капіталів. В результаті структурні зрушення гальмуються фактично нульовою інвестиційною активністю.
	Значний відтік капіталу з України (в негативному відношенні ~1\10), обумовлений, з одного боку, кримінальним його характером, а з другого, невірою значної частини вітчизняних бізнесменів у сталість економічних перетворень, а також значні труднощі щодо легального ведення бізнесу.
	Недостатній розвиток фінансової, технічної, інформаційної та іншої інфраструктури.
	Неконкурентоздатність продукції більшості українських підприємств, більш того, - ймовірність "системного відриву" її від групи провідних країн через несумісність технологій, низьку здатність економіки до інвестицій та нововведень, структурно-галузеву несумісність.
	Переважна орієнтованість торговельних зв'язків України на одну країну - Російську Федерацію.

Порівняння деяких макроекономічних показників України та країн
ЦСЄ, 2008-2010 рр.

Країна	2008			2009			2010		
	Темп росту ВВП, %	Темп росту ВВП на д.н.,%	Ріве нь інф ляці ї,%	Темп росту ВВП, %	Темп росту ВВП на д.н.,%	Ріве нь інфл ЯЦІ, %	Темп росту ВВП, %	Темп росту ВВП на д.н.,%	Ріве нь інфл ЯЦІ, %
Болгарія	6,20	9,10	13,20	-5,50	-1,70	-4,90	0,20	0,18	1,70
Естонія	5,06	-1,60	8,30	-13,90	-7,50	2,00	3,10	0,01	3,00
Латвія	-4,24	-2,10	16,60	-17,95	-12,20	10,50	-0,34	-2,60	-1,20
Литва	2,93	4,92	11,40	-14,74	-9,18	1,30	1,33	-2,90	0,40
Польща	5,13	6,80	4,50	1,61	-0,20	3,50	0,80	0,01	2,50
Румунія	9,43	7,60	7,00	-8,50	-1,60	6,00	0,95	7,00	4,20
Словаччина	5,89	8,70	2,20	-4,91	-1,12	4,80	4,24	2,10	4,60
Словенія	3,59	5,60	5,70	-8,01	-3,10	0,50	1,38	2,10	1,90
Угорщина	0,89	2,90	6,30	-6,80	2,30	8,80	1,26	-0,10	4,10
Чехія	2,46	5,40	6,30	-4,15	-2,30	1,00	2,35	-1,30	1,60
Україна	2,30	7,25	22,30	-14,80	-6,24	14,70	4,20	2,21	9,90

Перелік використаних джерел

1. А.Габарта. Аналіз стану польської економіки// Журнал «Світове і національне господарство»// Видання МДІМВ(У) МЗС Росії. - 2011 - №3(18)
2. Андерсон В. Проблеми регіоналізації України: теорія, практика, перспективи (на прикладі Одеського регіону) // Розвиток України в регіональній перспективі: політичні, економічні, соціальні проблеми регіоналізації: конференція українських випускників програм наукового стажування у США, Харків, 25-27 травня 2001 р. – К.: Стилос, 2002. – С. 31-48.
3. Аніловська Г. Інтеграція України у світове господарство. / Фінанси України. -2005. -№1. - с 56-72.
4. .Багач С. Становлення інвестиційної моделі економічного зростання / Багач Сергій // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 25. – С. 5-6.
5. Бальцерович Л. Свобода і розвиток. Економіка вільного ринку. Львів, 2000
6. Балян А. В. Міжрегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу / А. В. Балян. - Ужгор
7. Беглас В.М. Оборонно-промислові комплекси України та Росії. К., 1998
8. Безчасний Л. Шляхи формування в Україні інноваційної моделі економічного зростання // Журнал Європейської економіки. — 2002. — № 3. — С. 253—267.
9. Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія України. — К.: ВО «Батьківщина», 2001. — 300 с.
10. Білорус О. Г. Глобалізація і національні інтереси. — К., 2000. — 300 с.
11. Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін. Глобальні трансформації та стратегії розвитку. — К.: ВІПОЛ, 1998. — 416 с.
12. Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації // Економіка України. — 2001. — № 11. — С. 4—10.

13. Білорус О.Г. Глобалізація і національна стратегія України / Білорус О.Г. -К.: ВО "Батьківщина". - 300с.
14. Білорус О.Г. Глобалізація і національна стратегія України. К., 2001
15. Білорус О.Г. Глобалізація і соціальна доля людина в ХХІ-му столітті. // "Економічний часопис", 2001, №1
16. Білорус О.Г. Глобалізація чи глобалізм. Інтеграція чи імперіалізм?, // "Економічний часопис", 2002, №6
17. Білорус О.Г. Глобалізм і тіньова економіка. // "Економічний часопис", 2002, №5
18. Білорус О.Г. Глобальний прогноз нової епохи і Український шлях оновлення і розвитку у ХХІ-му столітті. // "Економічний часопис", 2001, №7-8
19. Білорус О.Г. Глобальні трансформації і український шлях оновлення і розвитку у ХХІ столітті. // «Економіка і прогнозування», 2001, №3
20. Білорус О.Г. Стратегія розвитку України в умовах глобалізації. // «Економічний часопис», 2001, №10
21. Білорус О.Г. та ін. Глобалізація і безпека розвитку К., 2001
22. Білорус О.Г. та ін. Глобалізація і регіоналізація. Збірник матеріалів наукової конференції. Ред. Долішній М.І., ІРД НАН України, Львів, 2002.
23. Білорус О.Г., Якуша Ю.Г. Глобальні проблеми трансформації централізованих економік у ринкові. // «Політика і час», 1994, №7
24. Бодрук О.С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти. К, 2001
25. Бураковський І. Україна і Європейська інтеграція. / Бураковський Іван, Немиря Григорій, Павлюк Олег // Економіка України. – 2005. – № 4. – С. 32-36.
26. Будкін В. Проблеми і перспективи співробітництва між Європейським Союзом і Україною / В. Будкін Економіка України. - 2005. - №9. – с.82-90.

27. Буряк П.Ю. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навчальний посібник / Буряк П.Ю., Гупало О.Г. - К.: "Хай-Тек Прес", 2007.-336 с
28. Варналія. З. С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / За ред. Варналія. З. С. - К.: Знання України, 2005.-С 52.
29. Василенко С. Європейський процес і Україна / Василенко С. - О.: Одеський держ. Політехнічний ун-т., 2004. - 136 с
30. Васюта О.А. Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального розвитку «Гал-Друк», 2001
31. Веселовський А. Відносини Україна - Європейський Союз: частина майбутнього, що минула / А. Веселовський // International Review. - 2007.-№ 4.-С. 3-11.
32. Власюк О. С. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки - 2006: Монографія / За ред. Власюк О. С - К.: НІСД, 2006. - С. 380.
33. Воронкова В.Г. С.Л. Політика європейської інтеграції [навч. посібник] / Воронкова В.Г., Кіндратець О.М., Жадько В.А., Катаєва С.Л. - К.: Ін Юре, 2007. - 448 с.
34. Вишняков О. К. Створення зони вільної торгівлі з ЄС: питання правового забезпечення / О. К. Вишняков // Митна справа. – 2011. – № 1. – С. 17-24.
35. Вплив розширення ЄС на Україну // Національна безпека і оборона. - №11.- Є. 9-41.
36. Ігаврилюк О., Сіденко В. Імідж і конкурентоспроможність України в глобальній економіці // Український промисловець. – 2000. – №6. – С. 12-15.
37. Гайдукова Т.П. Інституціональні основи інтеграції та реінтеграції України у світовий економічний простір // "Наука і вища освіта". - м. Запоріжжя. -2007. С 57-58.

38. Гайдукова Т.П. Реінтеграція України в контексті світогосподарських пріоритетів // "Євроінтеграційні вибір України та проблеми макроекономіки". - м. Дніпропетровськ. - 2007. - 56 с
39. Гальчинський А. С. Суперечності реформ у контексті цивілізаційного процесу. — К.: Українські пропілеї, 2001. — 320 с.
40. Гальчинський А. С. Україна: поступ у майбутнє. — К.: Основи, 1999. — 200 с.
41. Гальчинський А.С. Нова модель економічного розвитку України (у контексті глобалізації) // Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. - К.: Либідь, 2002. - С 30-45.
42. Геєць В., Гальчинський А., Семиноженко В. та ін. Іноваційна стратегія українських реформ. К., 2002
43. Гіл Ч.В.Л. Міжнародний бізнес. Конкуренція на глобальному ринку. К., 2001
44. Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін.; За ред. О. Г. Білоруса. — К.: КНЕУ, 2001. — 733 с.
45. Глобалізація, Європейський Союз та Україна, 2000
46. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ: Монографія / Кер. авт.кол і наук. ред. Т. М. Циганкова. — К.: КНЕУ, 2003. — 660 с.
47. Гончарук С. «Східне партнерство» прискорить інтеграцію України в ЄС [Електронний ресурс] / С. Гончарук // Главред. - 24.03.09. – Режим доступу до статті: <http://ua glavred.info/archive/2009/03/24/164613-0.html>.
48. Горбенко Г. Шляхи вдосконалення торгівельних відносин між Україною та Європейським Співтовариством // Збірник наукових праць. Вип. 31 / Відп. ред. – В.Є.Новицький. – К.: ІСЕМВ НАН України, 2002. – С. 16 – 20.
49. Гончаренко Н.І. Інтеграційний вектор України: гравітаційна модель зовнішньої торгівлі країн Європейського Союзу та України / Н. І. Гончаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 1. – С. 78-84.

50. Гончарук А. Регіональна торговельно-економічна інтеграція України та ЄС: стан, проблеми і перспективи / А. Гончарук, О. Усенко // Міжнародна економічна політика. – 2011. – №12-13. – С.98-132.
51. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан та стратегія забезпечення. — К.: ДП «Укрархбудінформ», 2001. — 122 с.
52. Губський Б. В. Євроатлантична інтеграція України. — К.: Логос, 2003. — 328 с.
53. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. — К.: Наук. думка, 1998. — 390 с.
54. Губський Б. В., Павловська О. Д., Харчук С. В. онкурентоспроможність національної економіки: пріоритети дослідження та експертні оцінки / За ред. д-ра екон. наук, проф. Б. В. Губського. — К.: КНЕУ, 2003. — 51 с.
55. Губський Б.В. Євроатлантична інтеграція України / Губський Б.В. - К.: Логос, 2005.-328с.
56. Губський Б.В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. К., 1998
57. Гура В.Ф. Глобалізація і проблема людини // “Політика і час”. – 2001, №2
58. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на період 2007-2010 роки: Постанова КМУ № 1819 від 27.12.2006 р
59. Державна стратегія регіонального розвитку до 2015 року / Постанова КМУ №1001 від 21.07.06 р.
60. До новітнього українського світогляду і стратегії. Ред. В.Сікора. К., 2002
61. Долішній М., Демченко В., Мікула Н. Концептуальні підходи до створення польсько-українського єврорегіону "Сян" на основі узагальнення досвіду єврорегіонів на західному кордоні Польщі / М. Долішній, В. Демченко, Н. Мікула // Регіональна економіка. - 2003. - №1. - С. 69-82.

62. Електронна комерція: Навч. посібник / А. М. Береза, І. А. Козак, Ф. А. Левченко та ін. — К.: КНЕУ, 2002. — С. 19.
63. Електронний довідник ЦРУ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/world-leaders-1/world-leaders-h/hungary.html>;
64. Єва Бальцеревич. Економіка Польщі після вступу в ЄС// Економічний вісник «Beyond Transition». - 2007 - Січень-березень 2007.
65. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 20021-2001 роки. Послання Президента України, К., 2002
66. Європейський Союз // Електронна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс].- Режим доступу до статті: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D0%A1%D0%BE%D1%8E%D0%B7>.
67. Європейський Союз та Україна: стратегія відносин в контексті розширення: Матеріали міжнародної конференції, Київ, 23 вересня 2003 року/ East West Institute; Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень «ЄвроРегіо Україна» / Ірина Солоненко (розроб.) - К.: К.І.С., 2003.
68. Журба М. Кошти використані, а ефекту – мінімум. / Журба Максим // Урядовий кур'єр . – 2008. – № 190. – С. 4.
69. Заграва Е. Глобалізація і нації. К., 2002
70. Законом України «Про транскордонне співробітництво» № 1861-IV від 24.06.2004 р.
71. Зернецкая О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації. К., 1999
72. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. — К.: Освіта, 1999.
73. Зовнішньоекономічні зв'язки Угорщини [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://polpred.com/?cnt=32&art=22546>;

74. Зона євро // Електронна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс].- Режим доступу до статті:
<http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%B1%D0%80%D0%BE>.
75. І знову Європейський Союз не говорить ні «No», ні «Yes» [Електронний ресурс] // Крымские известия. - 2007. - №3(133). – Режим доступу до газети: <http://www.ki-rada.crimea.ua/nomera/2007/003/index003-07.html>.
76. Інноваційна складова економічного розвитку: Монографія / За ред. Л. К. Безчасного. — К.: Ін-т економіки НАН України, 2000. — 201 с.
77. Інноваційна стратегія українських реформ / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко. — К.: Знання України, 2002. — 324 с.
78. Історія Угорщини // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.evropa.org.ua>;
79. Кіш Є.Б. Транскордонне співробітництво України у новій системі євро регіональної політики. Соціально-економічні дослідження у перехідний період / Є. Б. Кіш - Львів, 2005. - Вип. 2. - С 299-307.
80. Кловер Ч. Євразія – альтернатива європейській інтеграції чи хибний шлях? // Україна на шляху до Європи / за ред. Л.Хоффманна та Ф.Мьоллерс. К.: Видавництво “Фенікс”, 2001. – С. 27 – 29.
81. Кобилянська А. Економічна інтеграція і кооперація: Україна та ЄС підсумки другого півріччя 2007 року / А. Кобилянська, В. Мовчаний, Ю. Політаєва, Н. Сиченко // International Review. - 2007. - № 4. - С. 32-48.
82. Копійка В.В. Європейський Союз: Досвід розширення і Україна / Копійка В.В. - К.: Юрид.думка, 2005. - 448с.
83. Копійка В.В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення: [навч. посібник] / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко. - К.: Ін Юре, 2001.- 448 с.

84. Корбут Д. Європейська інтеграція: крок за кроком Косют Д., Замятін В., Підлуска І. - К.: Фонд «Європа ХХІ». 2001. - 216 с.
85. Кочетов Э.Г. Глобалистика как геэкономика... М., 2001
86. Кравченко І. Європейська політика сусідства як нова зовнішньополітична тактика ЄС в умовах глобалізації / Міжнародне життя. 2006.-№11.
87. Кремень В., Ткаченко. На терезах глобалізму // Політика і час, - 1999, №1
88. Криза владних інститутів України, К., 2002
89. Лук'яненко Д. Г. Глобалізація економічного розвитку: українська перспектива // Вища освіта України. — 2001. — № 2. — С. 79—84.
90. Лук'яненко Д. Г. Глобальний контекст розвитку економіки України / Вчені записки: Наук. зб.: Вип. 2 / Відп. ред. В. С. Савчук. — К.: КНЕУ, 1999. — С. 156.
91. Лук'яненко Д. Г. Інвестиційний глобалізм: сучасні проблеми економічних досліджень // Ринок цінних паперів України. — 2002. — № 5—6. — С. 17—21.
92. Лук'яненко Д., Бакаєв О. Глобалізація економічного розвитку: фінансова криза // Ринок цінних паперів України. — 2003. — № 3—4. — С. 3—14.
93. Лукінов І. Інфляційна політика, її руйнівні наслідки і шляхи їх подолання / Економіка України.- 2004.- №1.- С.3-14.
94. Лук'яненко Д.Г., Міжнародна економічна інтеграція К., КНЕУ, 1996
95. Ляшенко В. І. Формування спеціального єврорегіонального режиму транскордонного співробітництва між Україною та Росією / Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект: 36. наук. пр. / [Ляшенко В. І., Бережна Т. Ф., Ляшенко С. В.] - Донецьк, 2007. - С. 184-195.
96. Майєр Джеральд М., Олесевич Данієла. Міжнародне середовище бізнесу: конкуренція та регулювання у глобальній економіці. — К.: Либідь, 2002. — С. 584.

97. Масштабний діалог між регіонами // Газета «Україна -ЄВРОСОЮЗ у деталях». - 2008.- № 1.- Є. 4 - 5.
98. Микієвич М.М. Правове регулювання етапів співробітництва між Україною та Європейським Союзом / М.М. Микієвич // Держава і право. -2004.-ВИП.1.-С.128-133.
99. Міжнародна економіка: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / За ред. А. М. Поручника. — К.: КНЕУ, 2004.
100. Міжнародна економіка: Підручник / А. П. Румянцев, Г. Н. Климко, В. В. Рокоча та ін.; за ред. А. П. Румянцева. — К.: Знання-Прес, 2003. — 447 с.
101. Міжнародні економічні відносини: Підручник / За ред. І. М. Школи. — К.: КНЕУ, 2003. — 589 с.
102. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності: Монографія / А.С.Філіпенко (кер.авт.кол.), В.С.Будкін, М.А.Дудченко та ін. - К.: Знання України, 2004. - 304 с
103. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія / Мікула Н. - Львів: ІРД НАН України, 2004. - 395 с
104. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. - Л.: ІРД НАН України, 2004. - 395 с
105. Мікула Н. Транскордонне співробітництво регіонів України: стан та перспективи : Монографія / Мікула Н. ; За ред. О.С. Власюка. - К.: НІСД, 2006. - С 423-432.
106. Мьоллерс Ф., Опітц П., Хіршхаузен К. Чи існують напрямки регіональної політики, що ведуть до “Європи”? Голоси українських компаній на Сході та Заході // Україна на шляху до Європи / за ред. Л.Хоффманна та Ф.Мьоллерс. К.: Видавництво “Фенікс”, 2001. – С. 146 – 170.
107. Найважливіше - це добросусідські стосунки // Газета «Україна - ЄВРОСОЮЗ у деталях». - 2008.- № 2.- Є. 8 - 9.

108. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю. М. Пахомов, Д. Г. Лук'яненко, Б. В. Губський та ін. — К.: Україна, 1997. — 237 с.
109. Новицький В.Є. Міжнародна кооперація праці. К., 1994
110. Павловський М.А. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія). - К.: Техніка, 2001. - 312 с
111. Пайфер С., Паскуаль К. Заявка України на вирішальне місце в історії. // ж. "Політична думка", 2001, №4.
112. Палагнюк Ю.В. Створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС як реалізація державної політики України на європейську інтеграцію / Ю.В.Палагнюк // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. Збірник наукових праць. – 2011. – № 1. – С. 136-141.
113. Паппас Спірос. Європейське управління [навч. посібник] / Паппас Спірос. - К.: ІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка, 2004. - 192 с
114. Пахомов Ю.М., Лук'яненко Д.Г., Губський Б.В. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі. – К., 1997
115. Петрас Дж. Аромат імперіалізму.// Економічний часопис, 2002, №3
116. Пила В.І. Новітні стратегії розвитку транскордонного співробітництва в Україні / Соціально-економічні дослідження у перехідний період. Регіональна політика в Україні: сучасні форми та методи реалізації / В. І. Пила, Т. В. Терещенко - Львів, 2005. - Вип. 2. - С 246-257.
117. Пирожков СІ. Актуальні питання міжрегіонального і прикордонного співробітництва України і Росії/ СІ. Пирожков // Стратегічна панорама. - 2001 - № 3-4. - С 55-65.
118. Підлісна О.А. Стан та перспективи розвитку Регіонів України: методи оцінки ISSN 1562-0905 / Регіональна економіка, 2007, №1.
119. Повідомлення Європейської Комісії для Ради та Європейського Парламенту. Розширена Європа — Сусідні країни: Нова структура

- відносин з нашими східними та південними сусідами // Commission of the European Communities. – Brussels, 11.03.2003 / COM(2003)104.
120. Попер К. Відкрите суспільство та його вороги. К., 2000, Т.І., Т.ІІ.
121. Попова Ю. Спеціалізація національних економік в умовах глобалізації на сучасному етапі // Збірник наукових праць. Вип. 32 / Відп. ред. В.Е.Новицький. – Київ: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2002. – С. 199 – 208.
122. Портер Майкл Е. Стратегія конкуренції: Пер. з англ. — К.: Основи, 1998. — 390 с.
123. Послання Президента України до Верховної Ради «Європейський вибір. Концептуальні засади економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки». - К., 2002. - 74 с
124. Представництво Європейської Комісії в Україні [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.delukr.ec.europa.eu/home_ukr.html.
125. Представництво України при Європейському Союзі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/550.html>.
126. Резнік В. Інтеграція України до ЄС: ретроспектива та поточний стан // Збірник наукових праць. Вип. 30 / Відп. ред. – В.Є.Новицький. – К.: ІСЕМВ НАН України, 2001. – С. 83 – 86.
127. Рогач О.І., Шнирков О.І. Транснаціоналізація світового господарства та перехідні економіки: Навчальний посібник. - К.: ВІД "Київський університет", 1999. - 302 с
128. Савченко І. Г. Парадигма створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом / І. Г. Савченко // Економіка розвитку. – 2011. – № 1. – С. 85-88.
129. Сіденко В.Р. Потенціал економічного розвитку України в контексті європейської інтеграції / В.Р. Сіденко // Фінанси України. – 2007. - №9. – с.143-150

130. Сіденко Р.В. Критерії членства в СОТ, ЄС та НАТО. Інтеграційні перспективи України / Сіденко Р.В., Жовква І.І., Немиря Г.М. - К., 2004. -125 с. Лё 9.-С. 143-150.
131. Сіденко С. Соціально-економічний вимір сучасної глобалізації // Міжнародна економічна політика. — № 1. — Т. 1.— Червень 2004. — С. 72—93.
132. Сікора В., Роціос. Глобалізація технологій та адаптація національних систем інновацій. К., 2001
133. Скаленко О. Глобальні резерви поступу: Монографія. — К.: Основи, 2000. — 394 с.
134. Соколенко С. І. Глобалізація і економіка України. — К.: Логос, 1999. — 566 с.
135. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму: Відкрите суспільство під загрозою: Пер. з англ. — К.: Основи, 1999. — 259 с.
136. Сорос Дж. Про глобалізацію. К., “Основи”, 2002
137. Стаднійчук І. Угода про асоціацію – цінність, яку можна втратити. / Стаднійчук Ірина, Марчишин Данило, Марциновський Анатолій // Євробюлетень. – 2011. - №12 – С. 27-28.
138. Статистичні дані з сайту статистичної служби МВФ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.imf.org.
139. Стеченко Д.М. Методологія наукових досліджень: [підручник]/ Стеченко Д.М., Чмир О.С. - К.: Знання. 2005. - 309 с.
140. Стигліц Джозеф. Глобалізація та її тягар: Пер. з англ. — К.: Вид. дім «КМАкадемія», 2003. — 252 с.
141. Сторонянська І. Чинники дезінтеграції регіонів України та шляхи формування / Регіональна економіка - 2005. - №2. - с 78-86.
142. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. Д. Г. Лук'яненка. — К.: КНЕУ, 2001. — 538 с.
143. Стратегії розвитку України: теорія і практика / За ред. О. С. Власюка. — К.: НІСД, 2002. — С. 612.

144. Стратегія економічного розвитку України. Науковий збірник. К., КНЕУ, 2001, №4
145. Т.Н.Чеклина. Вплив вступу Польщі в Євросоюз на економіку і торгіву політику// Фінансова аналітика//[Електронний ресурс] Режим доступу : <http://finanal.ru>
146. Тарангул Л. Економічне співробітництво України з Європейським Союзом у контексті розвитку її зовнішньої функції Л. Тарангул // Український фін. - екон. ін -т. Науковий вісник. - 2000. - Вип.2 (3).-С 47-50.
147. Тарнавська Н. Інноваційне забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання України / Економіст. - 2007. - №10. - с 56-61.
148. Твіннінг - каталізатор реформ в Україні // Газета «Україна - ЄВРОСОЮЗ у деталях». - 2008.- № 2.- С 8 - 9.
149. Ткач А.А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія. Навчальний посібник. - К.: Цетр учбової літератури, 2007. -304 с
150. Ткач А.А. Інституціональні основи ринкової інфраструктури: Монографія / НАН України. Об'єднаний ін-т економіки. - К.: 2005. - 295 с
151. Ткач А.А. Інституціональні передумови адаптації ринкової інфраструктури України до умов глобальної економіки // Світогосподарські пріоритети України: 36. наук, праць /НАН України. Об'єднаний ін-т економіки: Ред. кол.:А.С. Філіпченко (відп. ред.). - Київ, 2005 - С 33-46.
152. Ткач А.А., Волков В.Г., Ткач Т.В. та ін. Соціально-економічна трансформація суспільства в умовах глобалізації: Монографія / Відп. ред. А.А. Ткач. - Запоріжжя: Просвіта, 2003. - 136 с
153. Указ Президента України «Про затвердження стратегії України до Європейського Союзу» від 11 червня 1998 р. № 615/98. // Орієнтир: Інформаційний додаток до газети «Урядовий кур'єр» від 18 червня 1998 року.

154. Україна — Росія: Проблеми економічної взаємодії: Монографія / За ред. С. І. Пирожкова, Б. В. Губського, А. І. Сухорукова. — К.: НІУРВ, 2000. — 256 с.
155. Україна в процесах міжнародної інтеграції / За ред. д-ра екон. наук В. Р. Сіденка. — Х.: Форт, 2003. — 280 с.
156. Україна за роки незалежності, 1991—2003. — 5-е вид., переробл. та допов. — К.: Нора-Друк, 2003. — 560 с.
157. Україна на роздоріжжі. Уроки з міжнародного досвіду економічних реформ / За ред. Акселя Зіденберга і Лутца Хоффманна. — К.: Фенікс, 1998. — 477 с.
158. Україна на шляху до Європи / За ред. Лутца Хоффманна і Феліцітас Мьоллерс. — К.: Фенікс, 2001. — 343 с.
159. Україна у цифрах у 2005 р.: Короткий статистичний довідник / За ред. О. Осауленка. - К.: Консультант, 2005. - 247 с
160. Філіпенко А. Природа та особливості сучасного міжнародного інтеграційного процесу // Економічний часопис-XXI. – 2003. - № 4. – С. 3 – 7.
161. Філіпенко А. С. Економічний розвиток. Європейський контекст. — К.: Знання України, 2001.-430
162. Філіпенко А. С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку. — К., 2003. — 400 с.
163. Філіпенко А.С., Кремень Т.В. Модернізація економіки України в умовах глобалізації // Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. - К.: Либідь, 2002. - С 45-57.
164. Хаммонд А. Яким буде світ? Сценарії для XXI –го століття // “Віче”, 2000, №4
165. Цендровський В. Час вибору... К., 2001
166. ЦРУ // [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.cia.gov>;
167. Чалий О. Стан та перспективи співробітництва між Україною та Європейським Союзом / О. Чалий // Інституційні реформи в ЄС. - 2004. - № 4.-С 34-35.

168. Чебаненко О. Основні результати і проблеми виконання плану дій Україна – ЄС / Чебаненко Ольга // Політика і час. – 2007. – №3. – С. 24.
169. Чужиков В.І. Економіка зарубіжних країн / Навч. посібник – К. КНЕУ, -2005. -308с.
170. Чужиков В. І. Регіональні інтеграційні стратегії постсоціалістичних країн Європи: монографія. — К.: ТОВ «Кадри», 2003. — 297 с.
171. Чужиков В.І. Регіональний розвиток у Європейському спільному економічному просторі (динамізація та структурні зміни): Автореф. дис. доктора екон. наук / Чужиков В.І. - К.: КНЕУ, 2003. - 33 с
172. Шевченко Т. Кобзар. Апостол правди і науки. К.. 1997
173. Шейко В.М. Організація та методика науково - дослідницької діяльності: [підручник] / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко. - К.: Знання - Прес, 2002. - 295 с
174. Шнирков О. Зона вільної торгівлі у світовій економіці / О. Шнирков // Дзеркало тижня. – 2007. – № 8. – С.11.
175. Шкляр В.І. Україна на шляху до Європи / В.І. Шкляр, А.В, Юричко. - К.: Етнос, 2006. - 496 с
176. Шнипко О. С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації. — К.: Наук. думка, 2003. — 343 с.
176. Філоненко Р. Україна - ЄС: остаточний вибір засад розвитку держави / Філоненко Руслан // Віче. – 2007. № 9 – 10 . – С. 45.
177. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. М., 1999
- 178.
179. Бердяев Н.А. Смысл истории. М., 1990
180. Бжезинский Зб. Великая шахматная доска //М., 1998
181. Богатырева Т., Янковский Р. Стратегии глобализации... // Безопасность глобализации... //Безопасность Евразии. – 2001, №1

182. Бойченко А.А. Процессы региональной интеграции в мировой экономике // Вестник Московского университета. Серия 6. Экономика. - 2007. - № 2. - с.70 - 95
183. Боумен Э. Глобализация снизу // Альтернативы – 2001, №1.
184. Валерстайн И. Глобализация или переходный период?// Экономические стратегии. – 2000, №2
185. Васильев А. Основные аспекты деятельности Регионального форума АСЕАН. // Проблемы Дальнего Востока. - 2006. - №4. - с.45
186. Вишняков В.М. Стратегия развития международных экономических интеграционных процессов Украины. Монография. – Симферополь, 2009. – с. 160.
187. Влияние вступления Чехии в Евросоюз на экономику и торговую политику// Финансовая аналитика// [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://finanal.ru>
188. Гаврилишин Б. Украина 2002: возрождение за счет внутренних ресурсов // ИнвестГазета. – 2002. – 18 июня. - № 24 (351). – С.10 – 12.
189. Галузин М.Ю. Дела Евросоюза и стран АТР // Международная жизнь. № 3. - 2006.
190. Гамов В.Г. Империалистическая реальность и мондиалистский МИФ// Альтернативы глобализации. Межд. конф. - М., 2002
191. Гейтс Б. Бизнес со скоростью мысли. М., 2002
192. Гэлбрейт Д. Кризис глобализации / Д. Гэлбрейт // Проблемы теории и практики управления. - 1999. - № 6 - С. 17-22.
193. Гэлбрейт Дж.К. Новое индустриальное общество / Дж.К. Гэлбрейт. - М.: АСТ: Транзиткнига, 2004. - 602 с.
194. Делягин М. Г. Практика глобализации: игры и правила новой эпохи. — М.: ИНФРА-М, 2000. — 300 с.
195. Дранко. В. А. Евроатлантическая интеграция Украины / Дранко. В. А. - Киев: Логос, 2005. - 407с.
196. Дунаев В. Глобальная экономика. // “Независимая газета”, 24.XI. 1999

197. Дурманова Е. Никогда не знаешь - где найдешь, где потеряешь... // Мировые дискуссии. Информационно-аналитический журнал. 2002. – 2 апреля. - <http://wd.org.ua>.
198. Европа осмотрительна в укреплении сотрудничества с Украиной // Мировые дискуссии. Информационно-аналитический журнал. – 2002. – 5 мая. – <http://wd.org.ua>.
199. Европейская рамочная конвенция о приграничном сотрудничестве
200. Евстигнеева Л. Проблема синтеза общеэкономической и институционально-эволюционной теорий / Л.Евстигнеева, Р.Евстигнеев // Вопросы экономики. - 1998.-№8 - С. 97-113.
201. Иноземцев В.А. Глобализация: иллюзии и реальность. // «Свободная мысль –XXI», 2000,№1
202. Иноземцев В.Л. Постиндустриальный мир Д.Белла // Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. М., 1999.
203. Ионин Л.Г. Консервативная геополитика и прогрессивная глобалистика. // Социс – 1998, №10
204. Кардозо Ф.Э. Социальные последствия глобализации. // « Латинская Америка», 1997, №5
205. Кастельс М. Глобальный капитализм. // Экономические стратегии. – 2000, №3
206. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество, культура / М. Кастельс; перевод с англ.; под науч. Ред. О.И. Шкаратана. - М.: Гос. Ун-т Высш. Шк. Экономики, 2000. - 606 с.
207. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процентов и денег / Дж.М. Кейнс; перевод с англ. Н.И. Любимова; под ред. Л.П. Куракова. - М.: Гелиос-АРВ, 2002.-351 с.
208. Кирт Р. Малые государства в эпоху глобализации // Проблемы теории и практики управления. – 1999, №5
209. Колосов В. Укреплять, но и сотрудничать// Европа-Центр, 2005. - № 1 (7). - 30 с.

210. Косолапов Н. Явление международных отношений: историческая эволюция объекта анализа (Введение в теорию) / Н. Косолапов // *Мировая экономика и международные отношения*. - 1998. - №4. - С. 59.
211. Косолапов Н.А. Геополитика как теория и диагноз// «Бизнес и политика», 1996, №4
212. Костюнина Г.М. Азиатско-Тихоокеанская экономическая интеграция. М., Восточная литература, 2004г.
213. Кочетов Э.Г. Глобальная трансформация // “Проблемы глобализации”, 2001, №3
214. Кочетов Э.Г. Этноэкономические системы – очаги глобальной устойчивости. // МЭиМО. – 1997, №9
215. Кузнецов В. Французские ученые о глобализации // МЭиМО. – 1999, №4
216. Кухарская Н. Украина и ЕС, Н. Кухарская // *Мировая экономика и МЭО*. - 2005.-№1.-С. 100-106.
217. Лига новости - <http://news.liga.net/news/N0739334.html> от 09.09.2007г.
218. Ликтян. Д. Т. Экономическая интеграция и глобализация. Проблемы современности / Ликтян. Д. Т. - Киев: КНЕУ, 2005. - 420с.
219. Лоун Т. Глобализация, государство, демократия // М., 1999
220. Мальковская М.А. «Мировой порядок» без «мировой революции» – иллюзии глобализации? – М. –2002.
221. Мартин Г.-П., Шуманн Х. Западня глобализации: атака на процветание и демократию: Пер. с нем. — М.: Издат. дом «АЛЬПИНА», 2001. — 335 с.
222. Маслов А. Новые рубежи человеческой природы. М., 1999
223. Международная экономическая интеграция., Учебное пособие. Под ред.Ливенцева Н.Н. М., Экономисть, 2006г.
224. Международные экономические отношения. Учебник для вузов / Под ред. Н.Н.Ливенцева- М.: Московский государственный институт международных отношений (Университет) МИД РФ. Проспект, 2006.
225. Митрофанов А. Economist расположил страны по ранжиру // *Экономист*. - 2003.-№5.-С. 53-64.

226. Мурадов К. Региональные и двусторонние соглашения о свободной торговле. // Мировая экономика и международные отношения. - 2007. - № 7. - с. 40 - 49.
227. Мушакодзи К. Политическая и культурная подоплека конфликтов и глобальное управление. // Полис – 1991, №3
228. Мысляева И.Н. Глобализация и антиглобализм / И.П. Мысляева // ЭКО. - 2002. - №2. С. 32.
229. Наше глобальное соседство. Доклад Комиссии по глобальному управлению и сотрудничеству. – М., Весь мир, 1996
230. Неклеса А.И. Ordo Quardo // Полис – 2000, №6
231. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. - М.: Начала, 1997. - 180 с.
232. Олейник А.Н. Институциональная экономика: учебное пособие / А.Н. Олейник. - М.: ИНФРА-М, 2002. - 416 с.
233. Овчаренко. Н.Е. Модели современных интеграционных процессов. – М.: Проспект, 2003. – 451 с.
- 234.
235. Орлов Д. За единую идеологию контрглобализма // Завтра. – 2001, №46
236. Орлова И.Б. Евразийская цивилизация. М., 1998
237. Панарин А. Искушение глобализмом. М., РНФ, 2000
238. Панарин А.С. Агенты глобализма// «Москва» – 2000, №1-7
239. Панарин А.С. Глобальное политическое прогнозирование. – М. Эдиториал, 1999
240. Пахомов Ю. Н., Крымский С. Б., Павленко Ю. В. Пути и перепутья современной цивилизации. — К.: Международный деловой центр, 1999.
241. Пахомов Ю.Н. и др. Цивилизационные модели современности. К., 2002
242. По материалам Eubusiness // Мировые дискуссии. Информационно-аналитический журнал. – 2002. – 3 апреля. – <http://wd.org.ua>.
243. Портал внешне экономической информации// [Электронный ресурс]
Режим доступа:<http://www.ved.gov.ru>

244. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ.; Под ред. и с предисловием В. Д. Щетинина. — М.: Междунар. отношения, 1999. — 896 с.
245. Портников В. Евроскептицизм: эмоции и реальность // Мировые дискуссии. Информационно-аналитический журнал. — 2000. — 5 мая. — <http://wd.org.ua/default.php?art=39132119&rub=143819>.
246. Пугачев В.П. Информационно –финансовый тоталитаризм. // Вестник МГУ. Сер. 12. –1999
247. Селиверстов В. Совершенствование институциональных и финансово - экономических основ межрегиональной интеграции Селиверстов В., Кулешов В., Клисторин В. - <http://ieie.nsc.ru/>.
248. Синкерон Л. Длинные волны глобальной интеграции // МЭи МО. – 2000, №1
249. Современные тенденции развития региональной интеграции в мировой экономике // Сборник магистерских дипломных работ/ Под ред. проф. М.Н. Осьмовой, к.э.н. Л.Г. Беловой. - М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2005.
250. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: сети, альянсы, партнерства, кластера: Украинский контекст. — К.: ЛОГОС, 1999. — 647 с.
251. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации К., 2002
252. Сорос Дж. Кризис глобального капитализма, М., 1999
253. Стиглиц Дж. В тени глобализации / Дж. Стиглиц II Проблемы теории и практики управления. - 2003. - С. 19.
254. Страны и регионы. 2005 : Статистический справочник Всемирного банка: Пер. с англ. / Ред. Бондаренко А.В. - М . : Весь мир, 2005. - 240с. - (Мир в цифрах).
255. Строев Е.С., Кротов М.И. и др., Экономика СНГ, Спб, 1998
256. Тамбовцев В. Институциональная динамика в переходной экономике /Тамбовцев // Вопросы экономики. - 1999. - С. 29-40.

257. Тараканов Г.И. Факторы ускоренного развития экономики стран Юго-Восточной Азии. // Вестник Московского университета . Серия 6. Экономика . - 2008 . - № 2 . - с.73-84.
258. Терентьев И. Состояние и перспективы внешней торговли АТР //Экономист, 2006. - №4. - 91 с.
259. Туроу Л. Будущее капитализма. Новая постиндустриальная волна на Западе. М., 1999
260. Украина использует «Восточное партнерство» как окно в ЕС [Электронный ресурс] // Обозреватель. - 24. 03.09. - Режим доступа до статті: <http://obozrevatel.com/news/2009/3/24/293493.htm>.
261. Фетисов Г.Г. Региональная экономика и управление / Фетисов Г.Г., Орешин В.П. — М.:ИНФРА-М, 2006. — 416 с. — (Высшее образование). ISBN 5-16-002390-9.
262. Фидокин Д. Конец занятости. М., 1999
263. Хартия основных социальных прав Сообщества ЕС, 1989
264. Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский и др.; Под ред. Ю. Н. Пахомова. — К.: Наук. думка, 2002. — 632 с.
265. Чехия в преддверии вступления в европейский Союз / Ю. В. Николенко [и др.] // Коринф. - 2002. - №6. - С. 22-24.
266. Чешков М.А. Глобалистика как отрасль научного знания. М., ИД «Новый век», 2001
267. Шапошникова Л. Послание грядущей эволюции. К., 1998
268. Шевченко В. Универсальный природный цикл. К., 1992
269. Шепелев М.А. Глобальный мир, ordogovo и новая геополитическая наука. Днепропетровск, 2002
270. Шишков Ю.В. Интеграционные процессы на пороге XXI века. Почему не интегрируются страны СНГ / Ю.В. Шишков. - М.: III тысячелетие, 2001.- 231. с.
271. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия М., 1986

272. Ярема Р. Больше производим и меньше выручаем // ИнвестГазета. – 2002. – 18 июня. - № 24 (351). – С. 77 – 78.
273. 2002 – Transition economies: considerable risks due to the global downturn // Press Releases issued in July-December 2001. – Economic Commission for Europe. – New York and Geneva: United Nations, 2002. – P. 12-16.
274. 4 years of Poland's membership in the UE : Analysis of social and economic benefits and costs//Office of the Committee for the European Integration.- Warsaw, 2008
275. Aslund A., Boone P., Johnson S. How to stabilize : Lessons from post-communist countries //Biblio Est-East. – 1996. – № 3. – P. 25 – 32.
276. Bache I. Europeanization and Britain: Towards Multi-level governance? (paper prepared for the EUSA 9th Biennial Conference in Austin) / Bache I. - 2005. - с 27
277. Bairoch P. The constituent economic principles of globalization in historical perspective: myths and realities /P. Bairoch //International Sociology-2000.- JST
278. Balcsok I., Baianyi B., Danes L. and others. Hungarian-Romanian and Hungarian-Ukrainian border regions as areas of co-operation along the external borders of Europe. Pecs, 2005.
279. Bandrillard J. Simulacra and simulation. Mick.Pr.1994
280. Barosh P. Globalization Myths //States Against Markets, N.Y.1996
281. BBC News // [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.bbc.co.uk/search/news/hungary>;
282. Beams N. Globalization. M., 2000
283. Bello W. Toward a Globalized World, 1997
284. Ben Rosamond: Theories of European Integration / Rosamond B. -Palgrave Macmillan: Hampshire, 2000.- 346 p.
285. CIA // [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://www.cia.gov>
286. Coase R. The Firm, the Market and the Law / R. Coase . - Chicago: The
287. Conzelmann T. Neofunktionalismus.Theorien der Internationalen Beziehungen / Colzelmann T. - Opladen, 2003.- 398 s.

288. Doremus P. and oth. The Myth of the Global Corporation., N.Y., 1997
289. Dorman R. Marxism, Methodological Individualism, and New Institutional
290. Economic and Social Development Project (ESDP) of UNDP, February' 03.
291. Economic and Social Impact of Poland's EU membership, accounting for the impact of enlargement on the EU - 15. - 2012
292. Economic and Social Impact, accounting for the impact of enlargement on the EU-15. – 2012
293. Economic Report of the President. 2000 Chapter G. Opportunity and Challenge in the Global Economy., W.D.C., 2000
294. Economics: Further Considerations / R. Dorman // Journal of Institutional and Theoretical Economics. - 1991. - III2. - p. 147
- Dorfman, R. The Economic Mind in American civilization / R. Dorfman. - N.Y., - 1949. - Vol. IV-V.-P.352.
295. European Commission//[Электронный ресурс] Режим доступа:<http://ec.europa.eu>
296. Fridman T.I. Understanding Globalization. The Lexus and Olive Tree. N.Y., 2000
297. Fritz V. New Divisions in Europe? East-Eastern Divergence and the Case of Ukraine // Robert Schuman Centre for Advanced Studies. RSC No. 2000/63. – EU Working Papers: European University Institute, 2000. – 32 p.
298. Furubotn E.D., Richter R. Institutions and Economic Theory: The contribution of the New Institutional Economics. - The University of Michigan Press, 1997.- 541 p.
299. Galbraith, Economic Development, Harv-d. 1969
300. Galbraith, Economics and the Public Purpose, 1973
301. Gray I. False Dawn. The Delusions of Global Capitalism, N.Y.- 1998
302. Heijdra B.J., Lowenberg, A.D., Mallick, R.J. Marxism, Methodological Individualism, and New Institutional Economics / B.J. Heijdra, A.D. Lowenberg, Mallick R.J. // Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE). - 1988.-№2.-P. 144.

303. Hirschman A.O. Exit, Voice, and Loyalty: Response to Decline in Firms, Organizations, and States / A.O. Hirschman. - Cambridge, MA: Harvard University Press, 1970.-P. 1-20,76-79.
304. Hirst I. and Thompson D. Globalization in Question, 1996
305. Hutton W., Giddens A. Global Capitalism. N.Y. 2000
306. Industrial Restructuring in European Transition Economies, UNECE, 2002
307. Jackson J. L., Countries of the world and their leaders. Yearbook: Eastword Publications Development, Inc., Cleveland Ohio;
308. Jameson F. Globalization and political strategy, 2000. New Left Revolution, №4.
309. Karaganov I. Russian, Uneasy Dance with the West, 2001
310. Kegley Ch., Wittkopf, E. World Politics. Trend and Transition / Ch. Kegley, E. Wittkopf. -N.Y, 1999. - P . 246.
311. Kopits G. Midway in the Transition //Eastern European Economics. – 1994. – Vol. 32. - № 6. – P. 29 – 55.
312. Korhonen I. Some empirical tests on the integration of activity between the Euro area and the accession countries / I. Korhonen // BOFIT. Discussion Papers. - 2001. - №9. - 24 p.
313. Levitt Th. The Globalization of Market / Th. Levitt // Strategy. Process, Content, Context. An International Perspective. - Minneapolis, St.Paul, New York, Los Angeles, San Francisco, 1994. -P.31.
314. Librium LLC // [Электронный ресурс] Режим доступа:<http://librium.biz>
315. Lucac Pavol. Visegrad Co-operation – Ideas, Developments and Prospects // Slovak Foreign Policy Affairs. Review for international politics, security and integration. – Bratislava: Slovak Foreign Policy Association. – 2001. – Vol. II. – No. 1. – P. 6 – 23.
316. Marks G. Structural policy and Multi-level governance in the EC / Marks G., Cafruny A., Rosenthal G.- Boulder, 1993.- PP.391-411
317. Mittelman D. Globalization: Critical Reflections, 1996

318. Ohmae K. Managing in a Borderless World / K. Ohmae // Strategy, Process, Content, Context. An International Perspective. - Minneapolis, St. Paul, New York, Los Angeles, San Francisco, 1994. - P . 153.
 319. Ohmae K. The End of the State. 1995
 320. Our Common Future. World Commission on Environment and Development (UN) (A global agenda for change) NY –Geneva, 1987
 321. Paradigm of Civilization for the Third Millennium. K., 1997
 322. Robertson K. Globalisation. Theory and Civilisation Analysis // Comparative Civil. Review, 1987, №17
 323. Tacis Cross-Border Cooperation: Strategy Paper and Indicative Programme 2004-2006.
 324. The Europe World year book, 48th edition/Volume 1, 2007.
 325. The Impact of Poland's EU Accession on its Economy. Center for Social and Economic Research. - Warsaw, 2008
 326. The World Challenge. Rome, 1982
 327. Torok A. Privatization, structural adjustment, and exports : The Case of the Hungarian Engineering Industry // Eastern European Economics. - 1994. – Vol. 32. - № 3. – P. 76 – 96.
 328. www.europa.eu.int
 329. www.europarl.eu.int
 330. www.eurunion.org
 331. www.interreg3a.org
 332. www.un.org
 333. www.wikipedia.org
 334. www.worldbank.org
-
